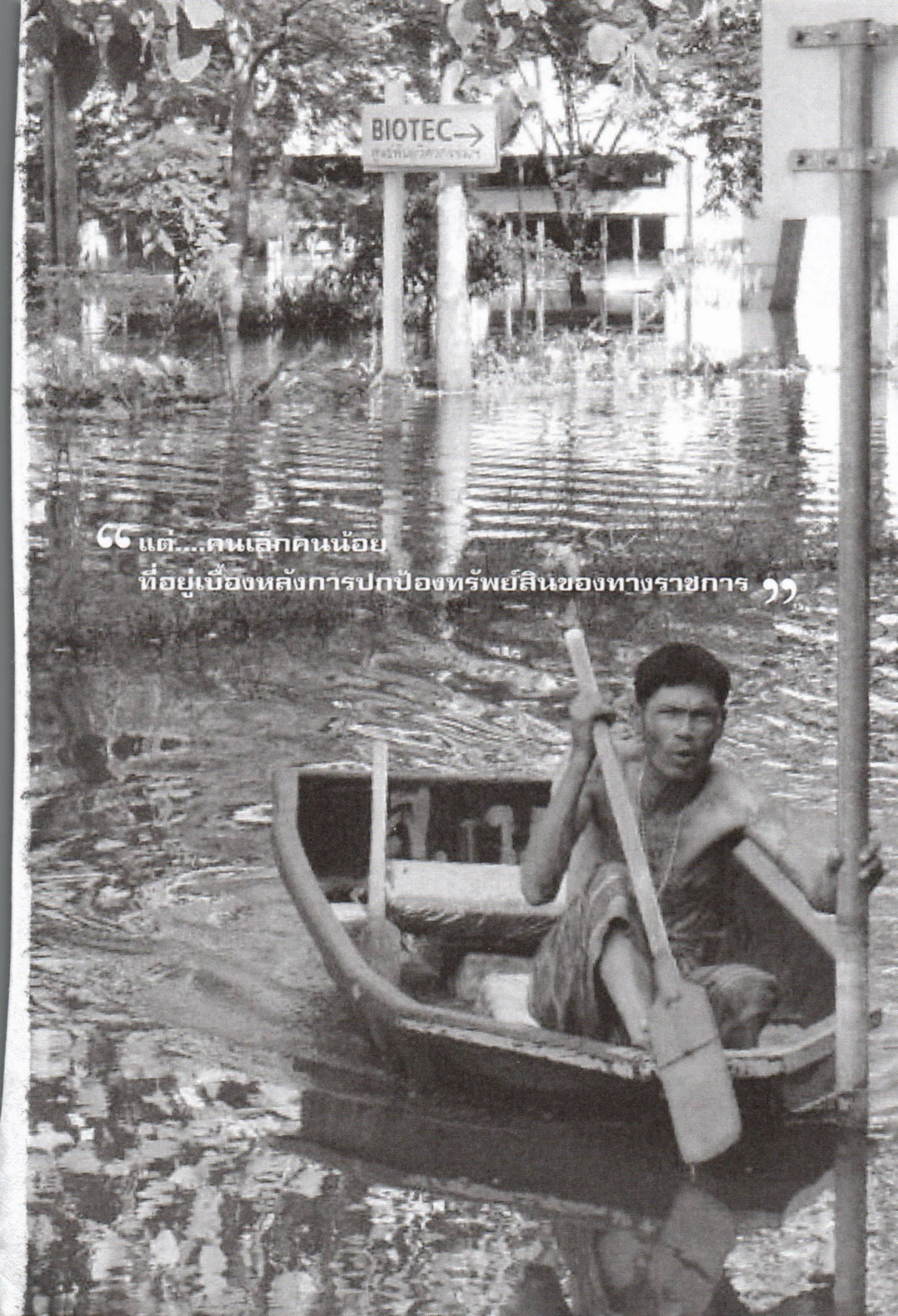
วารสาร
สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 มกราคม - มิถุนายน 2555
ISSN 1686-3690
200 บาท

ถอดบทเรียน "น้ำท่วม" สังคมไทย

“แต่....คนเล็กคนน้อย
ที่อยู่เบื้องหลังการปกป้องทรัพย์สินของทางราชการ”

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2555

ISSN 1686-3690

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร เป็นวารสารเผยแพร่งานวิชาการด้านชนบทศึกษา การพัฒนา และงานอาสาสมัครในลักษณะสหสาขาวิชาการทางสังคมศาสตร์ โดยครอบคลุมประเด็นศึกษาทั้งในมิติทางวัฒนธรรม การเมือง การบริหารจัดการ สังคม เศรษฐกิจ การพัฒนาชุมชน และประวัติศาสตร์

ทัศนะและข้อคิดเห็นใน *วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร* ฉบับนี้เป็นของผู้เขียนแต่ละท่าน ผู้ประสงค์จะนำข้อความใด ๆ ไปพิมพ์เผยแพร่ต่อไป ต้องได้รับอนุญาตจากผู้เขียนและโปรดแจ้งให้ทางวารสารทราบตามวิธีปฏิบัติ

จัดทำโดย : สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
บรรณาธิการ : ดร.สามซาย ศรีสันต์
กองบรรณาธิการ : ดร.วรอนงค์ โกวิทเสถียรชัย ดร.ภาสกร อินทุมาร
ต่วนรุสดี จะนือรง เฉลิมเกียรติ ตะดวงดี
ออกแบบปก-ศิลปกรรม : ปิยนาถ สรรพา
ภาพปก : เฉลิมเกียรติ ตะดวงดี

ราคา : 200 บาท

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร เป็นวารสารที่ผ่านการประเมินเข้าอยู่ในฐานข้อมูล ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย TCI (Thai Journal Citation Index Center) โดยมีค่า Impact factor 0.045 ในปี 2552

พิมพ์ที่: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2555
โทรศัพท์ 0-2564-3105 ถึง 11
โทรสาร 0-2564-3119
http://www.tu.ac.th/org/tuprint

สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เป็นหน่วยงานจัดการเรียนการสอนในระดับประกาศนียบัตรบัณฑิต ปริญญามหาบัณฑิต วิจัย และให้บริการทางวิชาการด้านการพัฒนาสังคม ปัจจุบันมีหลักสูตรที่เปิดสอน 2 หลักสูตร ดังนี้

1. หลักสูตรประกาศนียบัตรบัณฑิต (บัณฑิตอาสาสมัคร)
2. หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ชนบทศึกษาและการพัฒนา)

สำนักงานติดต่อ: สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต
ปทุมธานี 12121
โทรศัพท์ 0-2564-4429
0-2564-4440 ต่อ 1321
โทรสาร 0-2564-4430

ข้อมูลเผยแพร่ : www.gvc.tu.ac.th

บทบรรณาธิการ

น้ำท่วมที่ผ่านมา ไม่เพียงแต่ทำให้เราได้เห็นในสิ่งที่ไม่เคยเห็น คิดและรับรู้ปรากฏการณ์ที่หลายคนอาจแทบไม่เคยมีการรับรู้เช่นนั้นมาก่อนเลย ภาวะความวุ่นวายสับสน ความลังเล ไม่มั่นใจ ความแตกตื่นโกลาหล หวาดระแวง ความร่วมมือ และน้ำใจไมตรี รวมทั้งความขัดแย้ง เป็นภาพที่ปรากฏให้เห็นทุกวันตลอดช่วงเวลานับแต่เดือนสิงหาคม 2554 - มกราคม 2555 วารสารฉบับว่าด้วย "น้ำท่วมสังคมไทย" นี้ถือเป็นฉบับพิเศษที่รวบรวมงานเขียนทางวิชาการว่าด้วยเรื่องน้ำท่วม ซึ่งให้มุมมอง แนวคิด หลากหลายแง่มุม ทั้งในด้านการบริหารจัดการน้ำ บทเรียนและประสบการณ์ที่ได้รับจากน้ำท่วม สื่อออนไลน์กับการบริหารจัดการข้อมูล ผลกระทบที่เกิดขึ้นจากน้ำท่วม และขั้นตอนการตอบสนองเมื่อคนต้องเผชิญกับภาวะน้ำท่วม ทั้งยังได้รวบรวมประสบการณ์จากผู้คน สาขาอาชีพที่แตกต่างได้มีส่วนเข้าไปเกี่ยวข้องให้ความช่วยเหลือเพื่อนๆ ผู้ประสบภัยพิบัติครั้งนี้ ได้สะท้อนมุมมองหลากหลายอย่างน่าสนใจ บทความเหล่านี้นอกจากจะให้มุมมองทางวิชาการ แนวคิด ทฤษฎี ที่ทำให้เราเข้าใจปรากฏการณ์มากขึ้นแล้ว ยังเป็นส่วนหนึ่งของการบันทึกเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ที่คนไทยจะจดจำไปอีกนานแสนนาน

สามชาย ศรีสันต์

บรรณาธิการ

สารบัญ

หน้า

บทบรรณาธิการ (5)

บทความวิชาการ

ข้อคิดจากอุทกภัย 2554 เพื่อการวางแผนรับมือภัยพิบัติ 1
: เทียมสูรย์ สิริศรีศักดิ์

วิกฤตน้ำ (water crisis) กับการเรียนรู้ตลอดชีวิต 23
: ศิริณา จิตต์จรัส และมธุวีริญจ์ เกตุสิงห์น้อย

สื่อสังคมกับการบริหารจัดการข้อมูลในช่วงภัยพิบัติ:
บทเรียนจากอุทกภัยปี 2554 47
: ลัดดาวัลย์ แก้วกิติพงษ์ และปีเตอร์ รักธรรม

การบริหารจัดการในสถานการณ์อุทกภัยของ
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรณีศึกษา
องค์การบริหารส่วนตำบลธนู จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 82
: วรอนงค์ โกวิทเสถียรชัย และคณะ

การตอบสนองต่อน้ำท่วม:
การทบทวนงานวิจัยและเรื่องเล่าจากผู้ประสบภัย 100
: สามชาย ศรีสันต์

หน้า

บทความทั่วไป

เรื่องเล่าจากภาคสนาม...ที่น้ำท่วม: ชุมชน
การปรับตัวและการช่วยเหลือจากภาคส่วนต่าง ๆ
ในยามภัยพิบัติ 133
: วีรบูรณ์ วิสารทสกุล

บทบาท (ปฏิบัติการ) ขององค์กรปกครองท้องถิ่น
เพื่อรองรับวิกฤตน้ำท่วมยาวนาน 149
: รงค์ บุญสวยขวัญ

ถอดบทเรียน "น้ำท่วม" ในสังคมไทย เรื่อง "การบริหารจัดการ
ด้านการสื่อสารข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ เพื่อแก้ไขปัญหา
และเตรียมความพร้อมของประชาชนอย่างยั่งยืน" 157
: ณัฐนันท์ ศิริเจริญ

สอบสวนโรคเสียงไร้สายจากคนควบคุมโรคกับสุขภาวะคน
ในชุมชนน้ำท่วม กรณีศึกษา ตำบลบางไผ่ อำเภอเมือง
จังหวัดนนทบุรี 177
: วิวัฒน์ สังฆะบุตร

ถอดบทเรียน "มุมมองของคนทำงานอาสาสมัคร
ในวิกฤตน้ำท่วม" 184
: สามชาย ศรีสันต์ และอิทธิพล โคตะมี

บทความวิชาการ

ข้อคิดจากอุทกภัย 2554 เพื่อการวางแผนรับมือภัยพิบัติ

เทียมสูรย์ สิริศรีศักดิ์[1]

[1] จบการศึกษาปริญญาเอกด้านผังเมือง และได้ทำวิจัยเกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องตลอดช่วงทศวรรษที่ผ่านมา มีผลงานตีพิมพ์ในวารสารระดับชาติและนานาชาติหลายฉบับ ครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับทฤษฎีการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมสากลและการนำมาปรับใช้ในบริบทของไทยและเอเชีย โดยเฉพาะเรื่องภูมิทัศน์วัฒนธรรม มรดกวัฒนธรรมที่ไม่ใช่กายภาพ และการอนุรักษ์ชุมชนเมือง ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล (e-mail: tiamsoon@gmail.com)

บทคัดย่อ

เหตุการณ์อุทกภัยปี พ.ศ. 2554 นอกจากก่อความเสียหายอย่างมากทั้งในภาคการเกษตร อุตสาหกรรม และการท่องเที่ยว ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสภาพจิตใจ ความเชื่อมั่นของประชาชน ยังมีความสูญเสียที่ไม่อาจแก้ไขได้ คือ การสูญเสียชีวิตของประชาชนจำนวนมาก เหตุการณ์อุทกภัยครั้งนี้เปรียบเสมือนคำเตือนถึงความพร้อมในการวางแผนรับมือภัยพิบัติของประเทศไทยที่มีแนวโน้มจะเกิดขึ้นอีกอย่างแน่นอน บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความเห็น ในบางประเด็น ต่อการรับมือเหตุการณ์อุทกภัยปี พ.ศ. 2554 เพื่อใช้เป็นบทเรียนในการวางแผนรับมือภัยพิบัติซึ่งจำเป็นต้องเริ่มดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม บทความนี้มุ่งเน้นให้สังคมเกิดความตระหนักว่าในภาวะภัยพิบัติหรือภาวะไม่ปกติ ทุกภาคส่วนในสังคมมีหน้าที่ที่จะต้องทำ จะโยนความรับผิดชอบทั้งหมดให้ใครคนใดคนหนึ่งไม่ได้ บทเรียนจากเหตุการณ์อุทกภัยปี พ.ศ. 2554 เป็นเครื่องพิสูจน์ว่า ภาครัฐจำเป็นต้องเร่งปรับปรุงการวางแผนรับมือภัยพิบัติและทัศนคติในการแก้ปัญหา ในขณะที่ชุมชนและประชาชนทุกคนก็ต้องเรียนรู้ที่จะวางแผนรับมือภัยพิบัติและพึ่งตนเองเพื่อความอยู่รอดในภาวะไม่ปกติที่การช่วยเหลือจากภาครัฐยังเข้าไม่ถึง

คำสำคัญ: อุทกภัย 2554, การวางแผนรับมือภัยพิบัติ

บทนำ

เมื่อสิบกว่าปีก่อนเพื่อนชาวต่างชาติของข้าพเจ้าคนหนึ่งถามข้าพเจ้าในขณะที่มาเที่ยวประเทศไทยว่า หากเกิดแผ่นดินไหวขึ้นเขาจะต้องทำตัวอย่างไรบ้าง และคนไทยถูกสอนให้ปฏิบัติตัวในเหตุการณ์แผ่นดินไหวอย่างไร ในขณะนั้นข้าพเจ้าได้อธิบายตามที่ได้เคยเรียนมาว่าประเทศไทยไม่ได้ตั้งอยู่ในเขตเสี่ยงต่อแผ่นดินไหว ดังนั้นไม่น่าจะเกิดเหตุการณ์ร้ายแรงอะไร จนหลายปีต่อมา เกิดเหตุการณ์คลื่นยักษ์ (Tsunami) ในปี พ.ศ. 2547 สร้างความเสียหายอย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศไทย และเกิดแผ่นดินไหวขึ้นอีกหลายครั้งในเวลาต่อมาซึ่งสามารถรู้สึกได้แม้แต่ในพื้นที่เศรษฐกิจของกรุงเทพมหานคร อาคารสูงหลายแห่งโอนเอนตามแรงสั่นสะเทือนสร้างความตื่นตระหนกให้ผู้คนในเมืองอย่างมาก ผลของชุดเหตุการณ์ดังกล่าวได้นำไปสู่การออกกฎหมายเพิ่มเติมเพื่อควบคุมการออกแบบอาคารให้มีความปลอดภัยมากขึ้น คือ "กฎกระทรวงกำหนดการรับน้ำหนัก ความต้านทาน ความคงทนของอาคารและพื้นดินที่รองรับอาคารในการต้านทานแรงสั่นสะเทือนของแผ่นดินไหว พ.ศ. 2550" (อ่านเพิ่มเติมใน เสถียร เจริญเหรียญ, 2551) ซึ่งถือว่าไม่บ่อยครั้งนักที่บทเรียนที่สังคมไทยได้รับจะถูกนำไปสู่การแก้ไขในระดับนโยบาย ภัยพิบัติหลายครั้งในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมาทำให้ข้าพเจ้าระลึกถึงคำถามเรื่องการวางแผนรับมือภัยพิบัติเมื่อหลายปีก่อนอีกครั้ง

แม้เป็นที่เข้าใจกันโดยทั่วไปว่าประเทศไทยมีความเสี่ยงต่อการประสบภัยธรรมชาติค่อนข้างน้อยกว่าอีกหลายประเทศ ในการรายงานการศึกษาในปี พ.ศ. 2550 โดย UN-HABITAT (2007: 369) พบว่าในประเทศไทยมีคนเสียชีวิตจากอุทกภัยเฉลี่ยถึง 79 คนต่อปี ในอุทกภัยปี พ.ศ. 2554 แม้รัฐบาลจะไม่เคยแสดงตัวเลขความเสียหายที่ชัดเจนแต่ทางธนาคารโลกได้ประเมินความเสียหายร่วมกับข้อมูลการประเมินผลกระทบจากกระทรวงการคลังและหน่วยงานราชการอื่นอีกกว่า 40 หน่วยงาน ไว้ที่ 45.7 พันล้านเหรียญสหรัฐ หรือประมาณ 1.425 ล้านล้านบาท (The World Bank, 2011) นอกจากนี้ศูนย์สนับสนุนการอำนวยการและการบริหารสถานการณ์อุทกภัย วาตภัยและดินโคลนถล่ม (17 มกราคม 2555)

ได้แสดงข้อมูลว่าเหตุการณ์อุทกภัยปี พ.ศ. 2554 นี้มีพื้นที่ประสบภัยรวม 65 จังหวัด มีผู้เสียชีวิต 815 คน สูญหาย 3 คน นอกจากความเสียหายเหล่านี้แล้ว ยังมีสิ่งที่มักจะไม่ได้รับการประเมินหรือเยียวยาอีกหลายอย่าง อาทิ ผลกระทบจากความหดหู่ ตรอมใจจากความเสียหายของบ้านเรือนหรือจากสภาพสิ้นเนื้อประดาตัวของผู้ได้รับความเสียหาย หลังเหตุการณ์ภัยพิบัติเช่นนี้มักจะพบว่าผู้สูงอายุหลายรายมีสภาพจิตใจที่อ่อนแอลงและนำไปสู่การเสียชีวิตในที่สุด

แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศที่เกิดขึ้นทั่วโลกทำให้แน่ใจได้ว่าอุทกภัยปี พ.ศ. 2554 นี้ไม่ใช่อุทกภัยใหญ่ครั้งสุดท้ายของที่ราบลุ่มภาคกลางและกรุงเทพมหานครแน่นอน จากข้อมูลทางวิชาการทำให้เชื่อได้ว่าความรุนแรงและความถี่ของอุทกภัยจะเพิ่มสูงขึ้นในอนาคต นอกจากนี้กรุงเทพมหานครยังถูกประเมินว่าเป็นหนึ่งในสิบเมืองริมทะเลที่จะมีประชากรได้รับผลกระทบมากที่สุดในโลกจากระดับน้ำทะเลที่สูงขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากสาเหตุหลายประการ รวมทั้งการทรุดตัวของแผ่นดินปีละประมาณ 20 เซนติเมตรทุกปี และการเปลี่ยนแปลงการใช้ที่ดินอย่างรวดเร็วในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ธนาคารโลกได้ประเมินว่าจำนวนที่อยู่อาศัย (housing stock) ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ได้เพิ่มขึ้นราวสองเท่าในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาและมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในเขตปริมณฑล อาทิ จังหวัดนนทบุรี พบว่ามีประชากรเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 47 ในช่วงปี พ.ศ. 2545-2550 (The World Bank, 2010) ข้าพเจ้ายังจำได้ว่าเคยนั่งเรือสำรวจชุมชนริมคลองในจังหวัดนนทบุรีผ่านพื้นที่ก่อสร้างสะพานพระราม 5 ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2545 บริเวณดังกล่าวในขณะนั้นยังเต็มไปด้วยสวนผลไม้ ในช่วงเวลาเพียงไม่ถึงสิบปีพื้นที่แทบทั้งหมดได้ถูกเปลี่ยนเป็นหมู่บ้านจัดสรร ในเหตุการณ์อุทกภัยปี พ.ศ. 2554 บ้านจัดสรรเหล่านี้ก็ถูกน้ำท่วม ดังเช่นที่สวนผลไม้เคยถูกน้ำหลากเข้าท่วมในอดีต

หลังเหตุการณ์อุทกภัยปี พ.ศ. 2554 เริ่มคลี่คลายลง ได้มีความพยายามขององค์กร หน่วยงานราชการหลายแห่ง ในการถอดบทเรียนจากเหตุการณ์อุทกภัย อาทิ เวทีสังเคราะห์บทเรียน: จากมหาอุทกภัยสู่การพัฒนาระบบการจัดการภัยพิบัติ โดย สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ (สช.)

และสำนักงานปฏิรูป (สปร.) ร่วมกับองค์กรภาคีเครือข่าย จากการที่ข้าพเจ้าได้มีโอกาสร่วมในกิจกรรมการถอดบทเรียนบางแห่ง มีข้อสังเกตประการหนึ่งคือแทบทุกเวทีต่างก็มุ่งหวังที่จะผลักดันผลของการถอดบทเรียนไปสู่การแก้ไขในระดับนโยบาย โดยให้ความสำคัญเพียงเล็กน้อยต่อการสร้างเสริมศักยภาพของประชาชนในการเอาตัวรอดในภาวะภัยพิบัติ เป็นที่น่ากังวลว่าจากประสบการณ์ที่ผ่านมาชี้ให้เห็นว่า ในระบบการเมืองของประเทศไทยที่ยังไม่มีการกระจายอำนาจอย่างแท้จริง การเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบายต้องพึ่งพาการตัดสินใจของนักการเมืองค่อนข้างมาก จึงไม่ใช่เรื่องง่ายที่บทเรียนต่าง ๆ จะถูกนักการเมืองนำไปปฏิบัติและผลักดันสู่การแก้ไขนโยบาย สภาพการณ์เช่นนี้ชี้ให้เห็นว่าการสร้างองค์ความรู้และตระหนักถึงความสำคัญของการวางแผนรับมือภัยพิบัติเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับสังคมไทย ดังนั้นบทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ความเห็น ในบางประเด็น ต่อการรับมือเหตุการณ์อุทกภัยปี พ.ศ. 2554 เพื่อเป็นบทเรียนในการวางแผนรับมือภัยพิบัติ ซึ่งจำเป็นต้องเริ่มดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม และด้วยความร่วมมือของทุกภาคส่วนในสังคม ไม่เฉพาะในระดับรัฐบาลท้องถิ่น แต่ยังรวมถึงระดับครัวเรือนและปัจเจกด้วย

การแก้ปัญหาอุทกภัยของภาครัฐและความสำคัญของการกระจายอำนาจ

การแก้ปัญหาอุทกภัยที่น่าสนใจและควรนำมากล่าวในที่นี้ คือ กรณีศึกษาพื้นที่เทศบาลนครปากเกร็ด ซึ่งคนในชุมชนและองค์กรปกครองท้องถิ่นร่วมมือกันป้องกันน้ำท่วมด้วยบทเรียนที่ได้รับจากน้ำท่วมในอดีตโดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2538 ในเหตุการณ์อุทกภัยปี พ.ศ. 2554 มีหลายชุมชนในพื้นที่เทศบาลนครปากเกร็ดที่ยอมให้น้ำท่วมชุมชนของตนเพื่อให้สามารถรักษาพื้นที่เศรษฐกิจไว้ได้ สิ่งที่น่าสนใจคือทั้งกลุ่มที่น้ำไม่ท่วมและน้ำท่วมมีความเข้าใจตรงกันว่าอะไรเป็นผลประโยชน์ส่วนรวม (common interest) กลุ่มที่น้ำท่วมเห็นว่าหากปล่อยให้น้ำเข้าท่วมเขตเศรษฐกิจชั้นในจะยิ่งทำให้การดำเนินชีวิตของตนและทุกคนในเทศบาลลำบากขึ้นเพราะจะทำให้ไม่สามารถหาซื้อสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตได้

จึงยอมให้น้ำท่วมพื้นที่ของตน ในขณะที่กลุ่มที่น้ำไม่ท่วมก็คอยให้ความช่วยเหลือกลุ่มที่น้ำท่วมอย่างสม่ำเสมอ ทางองค์กรปกครองท้องถิ่นนอกจากร่วมวางแผนกับชุมชน สร้างเขื่อนป้องกันน้ำแล้วยังได้ประกาศมาตรการเยียวยาให้ผู้ถูกน้ำท่วมก่อนที่รัฐบาลกลางจะประกาศนโยบายการเยียวยาเสียอีก

ในลักษณะเดียวกันนี้หากนำไปพิจารณาพื้นที่อื่น ๆ อาทิ ชุมชนเหนือแนวกระสอบทรายในเขตดอนเมืองและรังสิต ก่อนการวางกระสอบทรายรัฐบาลไม่ได้มีการเจรจากับชุมชนที่จะได้รับผลกระทบ ไม่ได้มีการชี้แจงมาตรการเยียวยาอย่างชัดเจน เมื่อชุมชนเหล่านี้ออกมาปิดถนนประท้วง คนนอกพื้นที่หลายคนเข้าใจว่าชุมชนเหล่านี้ไม่เสียสละเพื่อส่วนรวม แต่หากพิจารณาการดำรงชีวิตของคนในชุมชนเหล่านี้ท่ามกลางน้ำเน่าเหม็นที่ท่วมขังเป็นเวลาหลายสัปดาห์แล้ว คงปฏิเสธไม่ได้เลยว่าเป็นภาวะที่ยากลำบากอย่างยิ่ง รัฐบาลยังโชคดีที่ไม่ถูกชาวบ้านกลุ่มนี้ฟ้องร้องดำเนินคดี ในกรณีนี้สังคมไทยควรปรับทัศนคติเสียใหม่ แม้จะมองว่าชุมชนเหล่านี้เป็น "ผู้เสียสละ" ก็ตาม มาตรการชดเชยและเยียวยา หรือการอำนวยความสะดวกในการดำเนินชีวิตหรืออพยพย้ายออกจากพื้นที่จะต้องมีมากกว่าพื้นที่อื่น ๆ ที่ถูกน้ำท่วมโดยธรรมชาติ รัฐบาลจะต้องทำมาตรการเหล่านี้ให้เป็นบรรทัดฐานสำหรับคนที่ถูกผลักให้เป็นผู้เสียสละมีความรู้สึกว่าไม่ได้ถูกสังคมทอดทิ้ง

นอกจากนี้หากพิจารณาในประเด็นความสำคัญของการกระจายอำนาจในการแก้ปัญหาอุทกภัยของภาครัฐ จะพบว่าจังหวัดนนทบุรีมีการกระจายอำนาจในการแก้ปัญหาอุทกภัยมากกว่ากรุงเทพมหานครซึ่งเป็นพื้นที่ปกครองพิเศษมีการเลือกตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดของตนเอง ดังจะเห็นได้ว่าทั้งเทศบาลนครนนทบุรีและเทศบาลนครปากเกร็ดมีอิสระในการวางแผนและตัดสินใจแก้ปัญหาทั้งการเจรจากับคนในพื้นที่ ทั้งการจัดหามาตรการทางวิศวกรรมในการป้องกันอุทกภัย ทำให้การแก้ปัญหาทำได้อย่างทันท่วงที ในขณะที่สำนักงานเขตต่าง ๆ ของกรุงเทพมหานคร แม้จะมีขนาดพื้นที่และประชากรมากกว่าเทศบาลนครหลายแห่ง แต่การตัดสินใจต่าง ๆ ยังต้องขึ้นอยู่กับผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครแทบทั้งสิ้น ลักษณะการบริหารแบบรวมศูนย์อำนาจเช่นนี้เป็นไปไม่ได้เลยที่จะนำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างเข้าใจสภาพพื้นที่และทันท่วงที

ภาพการประท้วงของประชาชน ไม่ว่าจะนำโดยนักการเมืองท้องถิ่นหรือไม่ก็ตาม แสดงให้เห็นถึงช่องว่างระหว่างภาคประชาชนและภาครัฐ การตัดสินใจจากส่วนกลางที่ท้องถิ่นไม่มีสิทธิ์ปฏิเสธขัดกับหลักการการกระจายอำนาจอย่างชัดเจน หลายปีก่อนข้าพเจ้าได้ยินข่าวว่ารัฐบาลญี่ปุ่นมีโครงการตัดทางด่วนเชื่อมระหว่างภูมิภาคซึ่งกำหนดให้รัฐบาลท้องถิ่นต้องนำเงินภาษีรายได้ท้องถิ่นมาจ่ายค่าก่อสร้างในส่วนที่ผ่านเมืองของตน ปรากฏว่าผู้ว่าราชการเมืองโอซากาในขณะนั้นปฏิเสธอย่างแข็งกร้าวที่จะจ่ายเงินให้รัฐบาลกลางเพราะเห็นว่าเมืองของตนไม่ได้ประโยชน์อะไร และเป็นการสิ้นเปลืองงบประมาณรัฐจำนวนมาก ทำให้รัฐบาลกลางต้องนำโครงการนี้กลับไปพิจารณาใหม่ ตัวอย่างนี้ชี้ให้เห็นว่าในประเทศที่มีการกระจายอำนาจมากกว่าประเทศไทย ไม่ว่ารัฐบาลกลางจะเต็มใจหรือไม่ก็ตาม เสียงของท้องถิ่นจะได้รับความสำคัญ ในอดีตที่ผ่านมาปัญหาการไม่กระจายอำนาจในประเทศไทยแสดงให้เห็นได้ชัดในหลายพื้นที่ ชุมชนหลายแห่งตัดสินใจปรับตัวแก้ปัญหาด้วยตนเองและไม่คิดพึ่งพารัฐอีกต่อไป บางแห่งถึงขั้นพยายามตัดระบบเศรษฐกิจของชุมชนออกจากการผูกขาดของอำนาจเศรษฐกิจการเมืองจากส่วนกลาง มีการออกระบบเงินตราใช้เอง อาทิ การใช้เบี้ยกุดชุมของชุมชนตำบลนาโส่ อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร หากมองในแง่การบริหารประเทศอาจจะกล่าวได้ว่าภาครัฐล้มเหลวอย่างสิ้นเชิงที่ไม่สามารถทำให้ประชาชนเห็นความจำเป็นของการมีอำนาจรัฐในการจัดการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของท้องถิ่น ดังนั้นต่อแต่นี้ไปภาครัฐจำเป็นต้องปรับตัวอย่างรวดเร็วในการทำงานร่วมกับประชาชนและองค์กรปกครองท้องถิ่น และต้องพยายามสร้างโอกาสให้ภาคประชาสังคม (civil society) เข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการเมืองมากขึ้น และสร้างการกระจายอำนาจที่แท้จริงให้เกิดขึ้น

การแจ้งข่าวและการอพยพ

ปัญหาที่เห็นได้ชัดเจนในเหตุการณ์อุทกภัยปี พ.ศ. 2554 คือ ความล้มเหลวของระบบการแจ้งข่าวสารและอพยพคน ตลอดจนการขาดการวางแผนขาดการเตรียมการของทั้งรัฐบาลกลางและกรุงเทพมหานคร จะเห็นได้ว่าในช่วง

อุทกภัย มีหน่วยงานหลายแห่งออกมาคาดการณ์สถานการณ์น้ำท่วมรายวัน ในขณะที่รัฐบาลเป็นหน่วยงานเดียวที่ไม่เคยแสดงการคาดการณ์พื้นที่น้ำท่วม ระดับน้ำ และระยะเวลาของน้ำท่วมซึ่งควรจะเป็นข้อมูลสำคัญที่ประชาชนต้องได้จากรัฐบาล การที่รัฐบาลไม่ทำหน้าที่ตามที่ควรจะทำนี้ไม่เพียงทำให้เกิดเสียงสะท้อนในหมู่ประชาชนแต่ยังเป็นปัญหาที่ส่งผลต่อความเชื่อมั่นของนักลงทุนและภาคอุตสาหกรรมอย่างมาก

นอกจากนี้ในการอพยพคนออกจากพื้นที่เสี่ยงภัย ผู้อพยพหลายรายจำเป็นต้องอพยพซ้ำแล้วซ้ำอีก บางรายเริ่มต้นจากการไปพักพิงที่ศูนย์พักพิงช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ต่อมาเมื่อศูนย์พักพิงถูกน้ำท่วม คนเหล่านี้บางส่วนย้ายไปที่ท่าอากาศยานดอนเมือง ต่อมาย้ายต่อไปที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และท้ายที่สุดต้องย้ายไปที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยอีก เนื่องจากไม่รู้มาก่อนว่าศูนย์พักพิงที่ตนเลือกอพยพไปจะถูกน้ำท่วมเช่นกัน การต้องเป็นผู้อพยพ ระเหเร่ร่อนเช่นนี้ยิ่งทำให้เกิดความกลัว ความสิ้นหวังมากขึ้น แม้การจัดตั้งศูนย์พักพิงเหล่านี้จะไม่ได้เป็นการจัดการของรัฐบาลโดยตรงแต่เป็นความพยายามในการให้ความช่วยเหลือสังคมของหน่วยงานต่าง ๆ เองก็ตาม ภาครัฐก็ยังไม่สามารถปฏิเสธความรับผิดชอบต่อมาตรการในการให้ข้อมูล การแจ้งข่าวสารที่เหมาะสมและจำเป็นแก่ผู้อพยพเหล่านี้ ในส่วนของกรุงเทพมหานคร การประกาศพื้นที่เฝ้าระวัง และพื้นที่อพยพที่ผิดพลาดและไม่มีมาตรการรองรับที่ชัดเจนได้สร้างความตื่นกลัวให้กับคนในพื้นที่ และหากคนในพื้นที่ทั้งหมดต้องการอพยพออกจากพื้นที่พร้อมกันจริง ทางกรุงเทพมหานครก็คงไม่สามารถให้ความช่วยเหลืออพยพคนทั้งหมดได้

ปัญหาดังกล่าวข้างต้นเป็นสิ่งที่ภาครัฐต้องทบทวน การประกาศให้คนอพยพออกจากพื้นที่จะต้องมีขั้นตอนปฏิบัติที่ชัดเจน อยู่บนพื้นฐานของการประเมินสถานการณ์ที่รอบคอบ และอธิบายให้ประชาชนเข้าใจได้โดยง่าย ภาครัฐต้องให้ข้อมูลอย่างตรงไปตรงมาต่อประชาชนให้ประชาชนได้มีโอกาสตัดสินใจได้ในขณะที่ยังไม่ต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากภาครัฐ ภาครัฐต้องบอกประชาชนได้ว่าภัยพิบัติมีความรุนแรงเพียงใด มีเวลาอพยพมากน้อยแค่ไหน ถ้าต้อง

อพยพจะไปที่ไหน และไปอย่างไร ศูนย์พักพิงจะต้องไม่เป็นพื้นที่เสี่ยงภัยเสียเอง ในกรณีอุทกภัย จะเห็นได้ว่าในสภาพการณ์จริงแล้วพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมมีทั้งท่วมมากจนดำเนินชีวิตได้ลำบากและท่วมน้อยจนไม่กระทบการดำเนินชีวิตปกติมากนัก บางแห่งยังคงใช้รถยนต์ในการสัญจรได้ รัฐต้องสามารถระบุขอบเขตของพื้นที่ทั้งสองประเภทนี้ได้ และต้องมีมาตรการการจัดการที่แตกต่างกัน นอกจากนี้องค์กรระดับจังหวัด โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร ถือเป็นองค์กรขนาดใหญ่ อุ้ยอ้ายเกินกว่าจะดูแลผู้ประสบภัยทั้งหมดได้ ดังนั้นจะต้องมีการประสานกับองค์กรในระดับชุมชน ต้องมีการกระจายอำนาจ และงบประมาณให้ชุมชนสามารถจัดการตนเองได้ เนื่องจากชุมชนจะรู้ดีว่าจำนวนคนในชุมชนมีเท่าไร บ้านไหนมีผู้สูงอายุ คนป่วยช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ เด็กเล็ก สตรีมีครรภ์ ซึ่งบุคคลเหล่านี้ต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษและต้องอพยพออกจากพื้นที่ก่อน นอกจากนี้บางชุมชนยังมีระบบการให้ข้อมูลข่าวสารของตนเอง อาทิ เสียงตามสาย ป้ายประกาศ จดหมายข่าว ซึ่งบ่อยครั้งที่สื่อเหล่านี้เป็นช่องทางการให้ข้อมูลที่มีประสิทธิภาพมากกว่าการฟังผู้ว่าราชการจังหวัดให้ข่าวทางโทรทัศน์

ข้าพเจ้าขอยกตัวอย่างการให้ข้อมูลข่าวสารในภาวะภัยพิบัติของประเทศญี่ปุ่น ในช่วงเกิดแผ่นดินไหวหรือสึนามิทางภาครัฐจะใช้สถานีโทรทัศน์และวิทยุของราชการ อาทิ สถานีโทรทัศน์ NHK เป็นเครื่องมือให้ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนตลอด 24 ชั่วโมง ลักษณะการให้ข้อมูลจะไม่เหมือนการรายงานข่าวทั่วไป แต่จะรายงานสถานการณ์ปัจจุบัน ข้อมูลทางวิชาการ และการแจ้งประกาศเตือนภัยต่าง ๆ โดยไม่มีรายการอื่นคั่นกลาง และจะเป็นเช่นนี้ไปจนกว่าสถานการณ์จะคลี่คลาย ที่สำคัญคือข้อมูลที่รายงานจะถูกจัดทำเป็นอักษรวิ่งขนาดอ่านได้ง่าย ประกอบการรายงานด้วยวาจาอยู่ตลอดเวลา และส่วนใหญ่จะมีการแปลเป็นภาษามือด้วย เพื่อให้ข้อมูลข่าวสารที่รัฐบาลต้องส่งให้แก่ประชาชนสามารถเข้าถึงคนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มที่ต้องใช้การสื่อสารพิเศษ อาทิ คนมีปัญหาด้านการได้ยิน คนสูงอายุ ทำให้คนเหล่านี้ได้รับข้อมูลและสามารถจัดการตนเองได้ระดับหนึ่ง กรุงโตเกียวถือเป็นตัวอย่างหนึ่งของการเตรียมการรับมือกับภัยธรรมชาติของเมือง ทั้งเมือง โตเกียวตั้งอยู่บนแนวแผ่นดินไหวที่เรียกว่าวงแหวนแห่งไฟ (the ring of fire)

มีสถิติเกิดแผ่นดินไหวใหญ่ทุก 70-80 ปี บทเรียนจากแผ่นดินไหวในปี พ.ศ. 2466 ที่ทำให้เมืองโตเกียวพังราบทั้งเมือง ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นและเมืองโตเกียวมีการวางแผนรองรับแผ่นดินไหวใหญ่ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นอีกในไม่ช้านี้ ภายใต้โครงข่ายสถานีรถไฟใต้ดินของโตเกียว ได้มีการจัดสรรพื้นที่สำหรับเก็บอาหารสำรอง และสิ่งของที่จำเป็นต้องใช้ทุกอย่างไว้ มีพื้นที่ที่มีโครงสร้างที่แข็งแรงเป็นพิเศษเพื่อใช้เป็นที่หลบภัยสำหรับคนจำนวนมาก ๆ มีการวางแผนการอพยพคน สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นหลังจากประเมินแล้วว่าภัยธรรมชาติเกิดขึ้นแน่ เพียงแต่ไม่รู้ว่าจะเกิดเมื่อใด ไม่มีข้อสงสัยว่าการเตรียมการทำเกินกว่าเหตุหรือไม่ เพราะเป็นการลงทุนเพื่อความปลอดภัยในชีวิตของประชาชน

ในขณะที่เรารู้แน่แล้วว่าพื้นที่ชายฝั่งอ่าวไทย รวมทั้งกรุงเทพมหานครจะได้รับผลกระทบจากการเพิ่มขึ้นของระดับน้ำทะเล รัฐบาลจำเป็นต้องเตรียมตัวรับมือกับน้ำท่วมที่น่าจะเกิดขึ้นกับทั้งภาคกลางของประเทศดังเช่นที่เกิดในปี พ.ศ. 2554 ที่ผ่านมา รัฐบาลจะต้องหาทางป้องกัน ด้วยเครื่องมือทางวิศวกรรมดังที่หลายประเทศ อาทิ สิงคโปร์ ได้เริ่มดำเนินการไปแล้ว มาตรการเหล่านี้แม้จะถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าเป็นการลงทุนที่สูงมากแต่เมื่อพิจารณาการลงทุนของภาครัฐที่ผ่านมาจะเห็นได้ว่าการสร้างระบบป้องกันอุทกภัยอาจเป็นการลงทุนที่คุ้มค่ากว่าการลงทุนของภาครัฐในหลาย ๆ โครงการ อาทิ การสร้างโครงข่ายรถไฟฟ้าที่ให้บริการเฉพาะคนในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลแต่กลับใช้เงินภาษีจำนวนมากของคนทั้งประเทศ และมีค่าก่อสร้างที่สูงมากแต่ไม่มีอะไรเป็นเครื่องยืนยันว่าจะแก้ปัญหาการจราจรติดขัดได้ นอกจากนี้รัฐยังต้องฟื้นฟูระบบคูคลองที่ต้องใช้ในการระบายน้ำให้สามารถทำงานได้เต็มประสิทธิภาพ ต้องเพิ่มศักยภาพด้วยการเพิ่มทางน้ำที่ได้หายไปในช่วงหลายสิบปีที่ผ่านมาของการพัฒนาระบบถนนในเมือง ในการเตรียมพื้นที่อพยพและสำรองเสบียงอาหารดังเช่นที่กรุงโตเกียวทำ อาจจะมีความจำเป็นในอนาคต ดังนั้นภาครัฐอาจต้องทำการศึกษา และอาจใช้พื้นที่หน่วยงานราชการดังเช่นที่ทำในปัจจุบันแต่จะต้องมีการวางแผนที่ชัดเจนและมีการยกระดับมาตรฐานหรือเกณฑ์ขั้นต่ำของการให้ความช่วยเหลือของศูนย์พักพิงที่จะตั้งขึ้น ไม่ผลักภาระให้เจ้าของสถานที่คิดและปฏิบัติตามมีตามเกิด

ดังเช่นที่ผ่านมา มาตรการหนึ่งที่ภาครัฐอาจนำมาพิจารณาในกรณีที่ไม่สามารถจัดหาศูนย์พักพิงได้เพียงพอกับจำนวนผู้ประสบภัย คือการให้ผู้ประสบภัยย้ายไปอยู่กับคนที่ไม่ประสบภัยเป็นการชั่วคราว จะเห็นได้ว่าช่วงน้ำท่วมปี พ.ศ. 2554 มีผู้ประสบภัยจำนวนมากย้ายไปอาศัยตามบ้านญาติในต่างจังหวัด หากนำแนวคิดนี้มาพัฒนาต่ออาจเปิดให้มีการรับอาสาสมัครที่อนุญาตให้ใช้พื้นที่บางส่วนของบ้านของตนเป็นที่พักพิง แม้ในทางปฏิบัติการรับคนแปลกหน้ามาอยู่ในบ้านอาจเป็นไปได้ยาก แต่หากมีตัวกลางที่ทำหน้าที่เป็นเสมือนผู้ค้ำประกันให้ก็อาจช่วยแก้ปัญหานี้ได้ อาทิ รัฐบาลอาจเป็นผู้รับรองให้ หรือให้โรงเรียนจัดระบบการพึ่งพากันในกลุ่มผู้ปกครองของเด็กนักเรียนโดยมีโรงเรียนเป็นผู้รับรองให้

นอกจากนี้เส้นทางการอพยพเป็นสิ่งสำคัญมากในภาวะฉุกเฉินเพราะคนจะแตกตื่น หาระเบียบได้ยาก พื้นที่ที่เป็นพื้นที่เสี่ยงอาจจะต้องมีการปรับปรุงระบบทางสัญจร กำหนดเป็นเส้นทางอพยพในกรณีฉุกเฉิน และประกาศให้ประชาชนได้รู้ ในประเทศญี่ปุ่นพื้นที่เสี่ยงต่อการเกิดคลื่นยักษ์จะมีการขยายถนนเส้นหลักที่จะนำคนไปสู่ที่สูงให้มีความกว้างเป็นพิเศษ และประกาศให้คนในพื้นที่ได้ทราบว่าหากเกิดเหตุฉุกเฉินจะต้องใช้ถนนเส้นนี้ อีกประเด็นที่สำคัญที่ตามมาคือจะต้องมีการซ้อมหนีภัยเป็นระยะ เพื่อซักซ้อมให้ทั้งประชาชนและเจ้าหน้าที่มีความคุ้นเคยกับสถานการณ์ และเป็นการตรวจสอบความพร้อมของระบบอุปกรณ์ต่าง ๆ ไปในตัวด้วย ในหลายประเทศมีการออกกฎหมายให้หน่วยงาน โรงเรียน สถานที่สาธารณะต่าง ๆ มีการจัดการซ้อมหนีภัยในกรณีต่าง ๆ อย่างน้อยปีละ 1-2 ครั้ง

ผังเมือง

ระบบการวางผังการใช้ประโยชน์ที่ดินหรือที่เรียกกันว่าผังเมืองได้รับการวิจารณ์มาอย่างยาวนานว่าไม่มีการมีส่วนร่วมของประชาชน รับใช้นายทุน ฯลฯ หรือมีคำถามว่าเหตุใดเอาพื้นที่ที่ปลูกข้าวได้ดีที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศอย่างทุ่งรังสิตไปทำบ้านจัดสรร ทำโรงงานอุตสาหกรรม เหตุใดอนุญาตให้เกิดหมู่บ้านจัดสรรในพื้นที่เสี่ยงภัย ในเรื่องนี้ ผศ.นพนันท์ ตาปนานนท์ (2543) หัวหน้าคณะวางผังเมืองรวมกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2549 ได้ให้ข้อสังเกตว่า ยังมีปัญหา

ความไม่เข้าใจถึงหลักการของการกำหนด "การใช้ประโยชน์ที่ดิน" ทำให้ผังเมืองไม่ได้รับการใช้อย่างตรงวัตถุประสงค์และมีประสิทธิภาพอย่างที่ควรจะเป็น อย่างไรก็ตามหากกฎหมายที่ให้ความสำคัญต่อการวางผังโดยนักผังเมืองนี้ไม่สามารถนำไปสู่การใช้งานอย่างเต็มประสิทธิภาพได้ นอกเหนือไปจากปัญหาการถูกแทรกแซงจากภาคการเมืองแล้ว สังคมไทยอาจต้องกลับมาทบทวนว่ามีอะไรขาดหายไปจากกฎหมายผังเมือง อาทิ ความรู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับธรรมชาติได้เคยถูกนักผังเมืองนำมาพิจารณาหรือไม่ หากกฎหมายฉบับใดฉบับหนึ่งถูกเขียนขึ้นอย่างดี ด้วยความตั้งใจดี วัตถุประสงค์ดี แต่ไม่สามารถนำไปสู่การใช้งานตามวัตถุประสงค์ได้ เรายังจะเรียกกฎหมายฉบับนั้นว่าเป็นกฎหมายที่ดีอยู่ได้หรือไม่

ความเป็นจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้อีกประการหนึ่งคือการออกมาให้ข้อมูลทางด้านภูมิศาสตร์เมืองโดยนักผังเมืองหรือนักวิชาการด้านภูมิศาสตร์ที่ผ่านมามีน้อยมาก ทำให้สังคมไม่รู้ว่าพื้นที่ใดมีศักยภาพในเชิงภูมิศาสตร์อย่างไร เหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบใด ที่ไหนควรสร้างอะไร ไม่ควรสร้างอะไร การวางผังเมืองมักจะเป็นการออกแบบแบบปล่อยเลยตามเลย ปรับผังไปตามแนวโน้มการขยายเมืองปัจจุบันแต่ไม่ได้กำหนดผังตามที่ควรจะเป็น อาทิ หากมีการขยายตัวของที่อยู่อาศัยในพื้นที่ที่อาจถูกน้ำท่วม นอกจากผังเมืองจะไม่พยายามกำหนดให้มีความหนาแน่นประชากรลดลงแล้วยังกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินเอื้อให้การขยายตัวของประชากรในพื้นที่ดำเนินต่อไป ในพื้นที่ที่มีประชากรแฝง อาทิ แรงงานต่างด้าว ปัญหานี้ยิ่งทวีความรุนแรง เพราะประชากรแฝงมักไม่ได้ถูกนำมาคำนวณด้วย ทำให้ความหนาแน่นของประชากรยิ่งสูงขึ้นมาก การที่มีคนอาศัยอยู่จำนวนมากโดยรัฐไม่มีข้อมูลอะไรเลยยิ่งทำให้การจัดการปัญหาในช่วงภัยพิบัติยากลำบากมากขึ้น

ในพื้นที่เขตทางน้ำไหลผ่านที่เรียกว่า Floodway อาทิ มีนบุรี ลาดกระบัง เห็นได้ชัดว่าภาครัฐได้ปล่อยปละละเลยให้มีการใช้ที่ดินอย่างไม่เหมาะสมอย่างกว้างขวาง มีข่าวอยู่เนืองๆ ว่า บ้านจัดสรรและอาคารพาณิชย์จำนวนมากสร้างโดยเลี่ยงกฎหมายควบคุมอาคารและกฎหมายด้านผังเมือง อาทิ

อาคารพาณิชย์หรือที่เรียกกันว่าตึกแถวจำนวนมากก่อสร้างเป็นห้องคู่ แต่ละคู่มีระยะห่างกันเพียง 20-50 เซนติเมตร เพื่อไม่ให้เข้าข่ายอาคารพาณิชย์หรือบ้านแถวที่กฎหมายระบุว่าเป็นอาคารที่สร้างติดต่อกันตั้งแต่ 3 คูหาขึ้นไป ในปี พ.ศ. 2550 มีรายงานว่าอาคารในลักษณะเช่นนี้กว่า 100 อาคารในเขตชานเมืองกรุงเทพมหานครถูกระงับการก่อสร้างโดยทางสำนักงานเขตหลายแห่ง (Siam Realty Group, 2007) แต่ก็ยังมีอีกจำนวนมากที่ได้ดำเนินการก่อสร้างแล้วเสร็จและมีคนเข้าพักอาศัยแล้ว อีกกรณีหนึ่งเป็นการเลี่ยงการเป็นหมู่บ้านจัดสรรเพื่อก่อสร้างในพื้นที่ที่ผังเมืองห้ามทำหมู่บ้านจัดสรร โดยการแบ่งแปลงที่ดินย่อยไม่เกิน 9 แปลง เพื่อไม่ให้ตรงตาม พ.ร.บ.การจัดสรรที่ดินที่กำหนดให้ที่ดินตั้งแต่ 10 แปลงขึ้นไปต้องขออนุญาตจัดสรร (บริสุทธิ์ กาสินพิลา, 30 ตุลาคม 2547) แม้จะมีการปรับปรุงผังเมืองใหม่ที่อาจจะประกาศใช้ในปี พ.ศ. 2555 ปัญหานี้ก็ยังปรากฏอยู่ (ภาณุวัฒน์ สินธวัชต์ และณัฐพล ปิยะตันติ, 24 มีนาคม 2555) อาจกล่าวได้ว่าช่องโหว่ของกฎหมายรวมถึงความหย่อนยานของเจ้าหน้าที่รัฐทำให้การใช้ที่ดินไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของผังเมือง

อีกประเด็นหนึ่งที่รัฐบาลกลางและท้องถิ่นควรนำมาพิจารณาคือชุมชนเมืองริมแม่น้ำลำคลองจำนวนมากเกิดขึ้นในยุคการเร่งการพัฒนาเศรษฐกิจ ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเหล่านี้ส่วนใหญ่อพยพมาจากพื้นที่อื่น อาทิ ภาคอีสาน ภาคใต้ ซึ่งมีวิถีชีวิตแตกต่างจากคนในลุ่มน้ำภาคกลาง หลายกลุ่มมีความรู้ความเข้าใจเรื่องน้ำน้อยกว่า ดังนั้นแม้ปัจจุบันชุมชนเหล่านี้จะอาศัย ตั้งรกรากอยู่ริมน้ำ ภาครัฐก็ไม่สามารถอนุมานได้ว่าคนเหล่านี้สามารถอยู่ร่วมกับน้ำได้อย่างไม่มีปัญหา ข้าพเจ้าได้เคยสนทนากับชาวบ้านชุมชนริมคลองบางบัว เขตบางเขน มีผู้สูงอายุคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่าคนส่วนใหญ่ในชุมชนย้ายมาจากที่อื่น มีความตระหนักถึงคุณค่าของคลองน้อยกว่าคนที่อยู่ริมคลองในอดีต ทำให้มีการทิ้งขยะของเสียลงในคลอง ปลูกบ้านรุกล้ำลงไปในคลอง รวมทั้งรูปแบบบ้านก็ไม่ได้สะท้อนความเข้าใจถึงธรรมชาติของน้ำ สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้แสดงไว้ในผังเมืองกรุงเทพและปริมณฑลปี 2533 (Adams Howard & Greeley and Litchfield Whiting Bowne & Associates, Architects and Engineers, 1960) ซึ่งเป็นความร่วมมือ

ระหว่างกระทรวงมหาดไทยและ The United States Operations Mission to Thailand โดยมีการจัดจ้าง บริษัท Litchfield Whiting Bowne & Associates, Architects and Engineers จากเมืองนิวยอร์ก ร่วมกับ City Planning Consultant, Adams, Howard & Greeley จากเมือง Cambridge มลรัฐ Massachusetts ผังนี้เป็นที่รู้จักกันต่อมาในนาม "ผัง Litchfield" ผังนี้ได้อธิบายบทบาทของคลองในช่วงปี พ.ศ. 2500 ไว้ว่า แต่เดิม คลองถูกใช้เป็นเส้นทางคมนาคมในสมัยที่ยังไม่มีรถยนต์ ทำให้บางกอกถูกขนานนามว่าเป็นเวนิสของโลกตะวันออก (Venice of the East) ในปี พ.ศ. 2500 แม้คลองจำนวนมากจะค่อย ๆ ถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นถนนแต่ระบบคูคลองก็ยังคงมีอยู่อย่างเห็นได้ชัด ทั้งคลองตามธรรมชาติและคลองขุด ไม่เพียงทำหน้าที่เป็นที่รองรับน้ำ แต่ยังใช้เป็นที่อาบน้ำ ใช้สำหรับระบบดับเพลิง และเป็นแหล่ง "ทิ้งของเสีย" หรือ "ระบายน้ำเสีย" (disposal or sewage) เป็นที่น่าตกใจว่าหน้าที่ของคลองในปี พ.ศ. 2500 ได้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะหน้าที่ในการเป็นแหล่งระบายของเสียเป็นบทบาทใหม่ที่มาพร้อมกับเมืองที่ขยายตัวขึ้น การเปลี่ยนแปลงความเข้าใจต่อบทบาทหน้าที่ของคลองจากการที่เป็น "แหล่งน้ำ" มาสู่ "แหล่งระบายของเสีย" นี้นำมาสู่ปัญหาน้ำเน่าเสียและขยะในคูคลองที่เห็นในปัจจุบัน ภาพขยะขวางการระบายน้ำในช่วงอุทกภัยปี พ.ศ. 2554 น่าจะเป็นเหตุผลเพียงพอที่ทำให้ภาครัฐ กรุงเทพมหานครและประชาชนหันมาแก้ปัญหาคูคลองอย่างจริงจัง

รูปแบบสิ่งก่อสร้าง

ช่วงต้นเดือนธันวาคม พ.ศ. 2554 กรมโยธาธิการและผังเมืองประกาศของบประมาณ 2,400 ล้านบาท เพื่อใช้ในการวางผังเมืองป้องกันอุทกภัยลุ่มแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน เจ้าพระยา ท่าจีน สะแกกรัง ครอบคลุม 27 จังหวัด ("ขอ 2.4 พันล้านรื้อผังเมืองแก้น้ำท่วม," 6 ธันวาคม 2554) มีกำหนดให้แล้วเสร็จภายใน 300 วันหลังได้รับงบประมาณ โดยเนื้อหาสาระสำคัญเป็นเพียงการกำหนดการใช้ที่ดิน และพื้นที่สำหรับกักเก็บน้ำในช่วงน้ำหลากให้เหมาะสมกับระดับความสูงของพื้นที่เท่านั้น ซึ่งข้อมูลดังกล่าวทางท้องถิ่นน่าจะมีอยู่แล้ว

การวางแผนบนฐานคิดเดิมจึงอาจจะไม่เป็นประโยชน์มากนัก ประเด็นสำคัญนอกเหนือไปจากการกำหนดการใช้ที่ดินที่ควรกล่าวถึงในที่นี้ คือการใช้ข้อบังคับท้องถิ่นในการกำหนดรูปแบบสิ่งก่อสร้างที่เหมาะสม

ข้าพเจ้าขอยกตัวอย่างการแก้ไขรูปแบบสิ่งก่อสร้างอย่างเป็นรูปธรรมในเมืองนิวออร์ลีนส์ เมืองท่าสำคัญของประเทศสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นโครงการหนึ่งที่เกิดความเปลี่ยนแปลงจากการทำงานของภาคเอกชนร่วมกับชุมชน พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรงจากอุทกภัยที่เกิดขึ้นจากพายุเฮอร์ริเคนแคทรินา ในปี พ.ศ. 2548 พื้นที่ประมาณร้อยละ 80 ของเมืองถูกน้ำท่วม บางแห่งระดับน้ำสูงถึง 15 ฟุต สองปีถัดมาเกิดโครงการสร้างชุมชนขึ้นใหม่ในพื้นที่ที่เรียกว่า the Lower 9th Ward ซึ่งเป็นบริเวณที่บ้านกว่า 4,000 หลังถูกทำลายจากพายุและน้ำท่วม จากการที่นักแสดงชื่อดัง Brad Pitt ได้มีโอกาสเดินทางไปเยี่ยมผู้ประสบภัยในพื้นที่นี้และได้ให้สัญญาจะช่วยชุมชนแก้ปัญหา เขาได้ก่อตั้งโครงการ 'Make It Right' หรืออาจแปลได้ว่าแก้ไขสิ่งผิดพลาดให้ถูกต้อง มีเป้าหมายในการสร้างบ้านใหม่ในราคาที่คนในชุมชนสามารถจ่ายได้ ทนทานต่อพายุ และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม จำนวน 150 หลัง มีการชักชวนสถาปนิกให้เข้าร่วมเป็นอาสาสมัครในโครงการ (Make It Right, 2009)

สาระสำคัญของรูปแบบสิ่งก่อสร้างใหม่ คือ อาคารที่ได้รับการออกแบบใหม่เปิดพื้นที่ดินมากกว่าเดิมอย่างเห็นได้ชัด มีการยกพื้นสูงเพื่อให้น้ำไหลผ่านไปได้อย่างรวดเร็วและการเปิดผิวดินทำให้น้ำบางส่วนไหลซึมลงไปใต้ดินได้ มีการใช้แผงผลิตพลังงานแสงอาทิตย์ มีการกักเก็บน้ำฝนเพื่อใช้สำหรับรดน้ำต้นไม้ บนดาดฟ้าอาคารถูกใช้เป็นพื้นที่ปลูกพืชเพื่อลดความร้อนสะสมและเพื่อทดแทนพื้นที่สีเขียวที่ถูกแทนที่ด้วยอาคาร วัสดุพื้นคอนกรีตที่ใช้ทั้งในบ้านและถนนยังถูกออกแบบมาเพื่อให้มีรูพรุน อุ้มน้ำได้เพื่อลดปริมาณน้ำที่จะไหลไปลงระบบระบายน้ำรวม ในส่วนพื้นที่โล่งก็มีการทำระบบที่สามารถกักเก็บน้ำฝนไว้ได้ มีการปลูกพืชที่ดูดซับน้ำได้มากๆ ซึ่งโดยธรรมชาติแล้วพืชพันธุ์ท้องถิ่นมักจะมีลักษณะที่เหมาะสมกับภูมิประเทศ ภูมิอากาศอยู่แล้ว การจัดสวนและการปลูกต้นไม้อยู่บนแนวคิดว่าจะต้องไม่ทำให้เกิดการใช้น้ำเพิ่มขึ้น และต้องเป็นพืช

ที่สามารถนำมาบริโภคได้ โครงการดังกล่าวนี้ได้รับคำชื่นชมจากสาธารณะอย่างสูงในเวลาต่อมา

ประเด็นที่น่าสนใจอย่างหนึ่งของกรณี the Lower 9th Ward คือ ความรับผิดชอบของคนที่มีโอกาสมากกว่าในสังคม รวมทั้งภาควิชาชีพ โดยเฉพาะสถาปนิก ที่แสดงออกถึงจิตสาธารณะผ่านการออกแบบบ้านที่ยอมรับในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างเข้าใจ ทั้งในด้านการรับมือภัยพิบัติและการอยู่ร่วมกันอย่างพึ่งพาของคนในชุมชน ในขณะเดียวกันเป็นการยอมรับถึงความล้มเหลวของการออกแบบในอดีต ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่าการเริ่มต้นเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นรูปธรรมบนฐานของความรู้อาจเริ่มจากจุดเล็กๆ ไม่จำเป็นต้องรอการพึ่งพาภาครัฐ หรือภาคการเมืองเสมอไป

ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2554 ข้าพเจ้ามีโอกาสได้เข้าร่วมการประชุมแห่งหนึ่งร่วมกับข้าราชการกระทรวงวัฒนธรรม มีผู้เข้าร่วมประชุมท่านหนึ่งเป็นชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นพื้นที่ประสบอุทกภัย ได้ให้ความเห็นว่าสิ่งที่ชาวอยุธยาได้เรียนรู้จากอุทกภัยครั้งนี้คือ จะไม่มีการสร้างอาคารบ้านเรือนทรงสเปนอีกต่อไป แต่จะหันกลับมาใช้อาคารยกพื้นสูงซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สืบทอดต่อกันมา หากภาครัฐ และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีวิสัยทัศน์เช่นเดียวกันนี้ก็ย่อมนำไปสู่มาตรการเชิงนโยบายในการควบคุมสิ่งก่อสร้างในพื้นที่เสี่ยงต่ออุทกภัยได้ และลดความสูญเสียต่อชีวิตและทรัพย์สินได้เป็นอันมาก นอกจากอาคารยกพื้นสูงแล้ว เรือนแพยังเป็นอีกรูปแบบสิ่งก่อสร้างหนึ่งที่คนไทยได้ใช้มาอย่างต่อเนื่องแม้จะลดความนิยมลงอย่างมากด้วยข้อจำกัดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและกฎหมายท้องถิ่น ประเด็นที่สำคัญคือความจริงจังและจริงใจในการแก้ปัญหา องค์กรปกครองท้องถิ่นจะนำแนวความคิดมาทำให้เป็นรูปธรรมเมื่อไหร่ ในช่วงหลังอุทกภัยมีข่าวว่าองค์กรปกครองท้องถิ่นหลายแห่งเริ่มคิดเรื่องการออกมาตรการต่างๆ เพื่อควบคุมรูปแบบสิ่งก่อสร้าง แต่จนถึงปัจจุบันก็ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรมแต่อย่างใด

การเตรียมตัวของปัจเจก

ภาพน้ำท่วมในปี พ.ศ. 2485 ที่ถูกนำมาเผยแพรในรูปแบบหนังสารคดี นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงความรุนแรงของภาวะน้ำท่วมในขณะนั้นแล้ว ยังมีข้อน่าสังเกตคือคนที่ประสบภัยน้ำท่วมในขณะนั้น พายเรือด้วยสีหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส ถึงขนาดที่มีชาวต่างชาติถามข้าพเจ้าว่านี่เป็นการจัดฉากในภาพยนตร์หรือแน่นอนว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะน้ำที่ท่วมในขณะนั้นไม่ได้เน่าเสียอย่างในปัจจุบัน แต่ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะคนในยุคนั้นไม่ได้รู้สึกว่าน้ำท่วมเป็นอุปสรรคต่อการดำรงชีวิตมากนัก รถวิ่งไม่ได้ก็ไปเรือ การมีเรือและการพายเรือเป็นไม่ใช่เรื่องแปลก ประเด็นที่น่าจะนำมาคิดคือทำอย่างไรให้คนในปัจจุบันมีความสามารถในการช่วยเหลือตนเองได้ในระดับที่ทำให้สามารถประเมินตนเองได้ว่าสามารถอยู่กับน้ำท่วมได้หรือไม่ หรือได้แค่ไหน หากรัฐบาลมีสมมติฐานว่าประชาชนในพื้นที่เสี่ยงต่อน้ำท่วม อาจจะต้องอยู่กับน้ำสองเดือนทุกปี รัฐบาลจำเป็นต้องมีการเตรียมความพร้อมให้แก่คนเหล่านี้ ต้องแน่ใจว่าพวกเขาว่ายน้ำได้ พายเรือเป็น ในบางประเทศบังคับให้พลเมืองต้องทำใบขับขี่รถยนต์ เพราะเป็นสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและเป็นการเรียนรู้ความรับผิดชอบต่อสังคม ในประเทศญี่ปุ่นนักเรียนต้องว่ายน้ำเป็นทุกคนเพราะเป็นทักษะพื้นฐานในการเอาชีวิตรอดอย่างหนึ่ง และบังคับให้มีการซ้อมดับเพลิง ซ้อมการหนีคลื่นยักษ์สึนามิ ซ้อมการหลบภัยในช่วงแผ่นดินไหว เป็นระยะ ๆ

ในอุทกภัยปี พ.ศ. 2554 ข้าพเจ้าเข้าใจว่ามากกว่าครึ่งหนึ่งของผู้เสียชีวิตไม่ได้เสียชีวิตจากน้ำท่วมโดยตรงหรือไม่ได้จมน้ำตาย แต่เสียชีวิตเพราะไม่มีความรู้ในการเอาตัวรอดภายใต้ภาวะภัยพิบัติ มีมาตรการพื้นฐานมากมายที่ประชาชนในฐานะปัจเจกอาจจำเป็นต้องปฏิบัติเพื่อเตรียมตนเองและครอบครัวให้มีศักยภาพในการเอาตัวรอดในภาวะภัยพิบัติ อาทิ

ศึกษาการปฐมพยาบาล เพื่อเป็นการเตรียมพร้อมที่จะช่วยเหลือผู้ที่ได้รับบาดเจ็บ หรืออันตรายให้พ้นขีดอันตรายก่อนที่จะถึงมือแพทย์

เรียนรู้ระบบอาคารของบ้าน อาทิ จำตำแหน่งของวาล์ว เปิด-ปิดน้ำ ตำแหน่งของแผงควบคุมระบบไฟฟ้า แก๊สหุงต้มและข้อปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อความปลอดภัย

ยึดเครื่องเรือน เครื่องใช้ไม้สอย ภายในบ้าน ที่ทำงาน และในสถานศึกษาให้มีความมั่นคงแน่นหนา ไม่โยกเยกโคลงเคลงไปทำความเสียหายแก่ชีวิตและทรัพย์สิน

ไม่ควรวางสิ่งของที่มีน้ำหนักมาก ๆ ไว้ในที่สูง เพราะอาจร่วงหล่นมาทำความเสียหายหรือเป็นอันตรายได้

เตรียมการอพยพเคลื่อนย้ายให้พร้อม หากถึงเวลาที่จะต้องอพยพก็สามารถทำได้ทันที อาทิ เตรียมเอกสารสำคัญ เส้นทางเดินทาง

วางแผนป้องกันภัยสำหรับครอบครัว ที่ทำงาน และสถานที่ศึกษา มีการชี้แจงบทบาทที่สมาชิกแต่ละบุคคลจะต้องปฏิบัติ มีการฝึกซ้อมแผนที่จัดทำไว้เพื่อเพิ่มลักษณะและความคล่องตัวในการปฏิบัติเมื่อเกิดเหตุการณ์ฉุกเฉิน

นอกจากนี้การเตรียมถุงยังชีพยังเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ช่วยให้ผู้ประสบภัยในระดับปัจเจกหรือระดับครัวเรือน สามารถเอาชีวิตรอดได้ก่อนที่ความช่วยเหลือจะเข้ามาถึง สภากาชาดไทยแนะนำว่าถุงยังชีพอาจประกอบด้วย อาหารแห้งสำหรับบริโภคไม่น้อยกว่า 3 วัน ข้าวสาร ข้าวกระป๋อง น้ำดื่ม นมผงและขวดนม สำหรับเด็กเล็ก ไฟฉาย ชุดปฐมพยาบาลพร้อมยาสามัญประจำบ้าน กระดาษชำระ ถุงดำใส่ขยะ ผ้าอนามัย ผ้าอ้อมเด็ก-ผู้ใหญ่ กระโถน ถุงพลาสติก เสื้อชูชีพ รองเท้าแตะยาง เสื้อกันฝน ร่ม เสื้อยืด สบู่ แปรงสีฟัน ยาสีฟัน ผ้าขาวม้า ผ้าถุง กางเกงในกระดาษ หน้ากากกันฝุ่น นกหวีด เชือกไนล่อน กระจกเล็กไว้สะท้อนแสงขอความช่วยเหลือ แผ่นพลาสติกและเทปกาว

ในประเทศญี่ปุ่นทุกครอบครัวจะมีการเตรียมถุงยังชีพของตนเองเผื่อไว้ในกรณีฉุกเฉิน ข้อดีคือจะไม่มีการแตกตื่นกันไปซื้อสินค้ามากักตุนกันในคราวเดียวดังที่เกิดขึ้นในกรุงเทพมหานคร ถุงยังชีพของชาวญี่ปุ่นนั้น โดยพื้นฐานคือเครื่องอุปโภคบริโภคจำเป็นพื้นฐานที่ช่วยให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ระยะสั้น ๆ ก่อนที่ทางภาครัฐจะเข้ามาช่วยเหลือ สามารถใช้ได้กับทุกภัยพิบัติ ชุดถุงยังชีพอาจจะไม่ได้ใหญ่โตหนักอึ้งอย่างของชาวไทย ชาวญี่ปุ่นมักจะจัดเตรียมของใส่เป้สะพายหลังหรือกระเป๋าเพื่อสามารถพกติดตัวไปได้ง่าย ๆ ทำให้เป็นถุงฉุกเฉินสำหรับใช้ได้

สองสามวันเท่านั้น เครื่องอุปโภคบริโภคที่ใส่ไว้ในกระเป๋าอาจจะมีข้าวกระป๋อง อาหารที่ไม่ต้องอุ่น เปิดถุงกินได้ทันที น้ำดื่ม กระบอกพลาสติกใส่น้ำ ยารักษาโรค อุปกรณ์ปฐมพยาบาล ผ้าสามเหลี่ยมพันแผล ส้วมเคลื่อนที่ (มีลักษณะเป็นถุงพลาสติก) ถุงใส่ปัสสาวะ แผ่นอะลูมิเนียมฟอยด์เอาไว้ห่มกันหนาวและปูพื้นนอน อุปกรณ์ส่งสัญญาณขอความช่วยเหลือ (กรณีติดอยู่ในอาคาร) จาน แก้วน้ำพลาสติก แผนที่ เบอร์โทรศัพท์สำคัญ กระดาษ ปากกา และที่สำคัญวิทยุแบบชาร์ตไฟด้วยมือ ซึ่งมักจะมีไฟฉายและที่ชาร์ตโทรศัพท์มือถือรวมอยู่ด้วย เพื่อใช้ฟังข่าวจากทางราชการ ภาครัฐจะต้องมีมาตรการปกป้องระบบการสื่อสารทางวิทยุและโทรศัพท์มือถืออย่างดี นอกจากนี้จะเห็นได้ว่าการยังชีพมาพร้อมกับสุขอนามัย ระบบการจัดเก็บขยะ ของเสียจำเป็นต้องปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพราะในภาวะฉุกเฉินนอกจากจะเกิดโรคระบาดได้ง่ายแล้ว การป้องกันการเพิ่มจำนวนผู้ป่วยก็เป็นการลดภาระของภาครัฐได้อย่างมาก

นอกจากความเข้าใจพื้นฐานข้างต้นแล้ว ยังมีรายละเอียดหลายอย่างที่สังคมไทยต้องร่วมกันคิดเนื่องจากวัฒนธรรมการใช้ชีวิตของคนไทยแตกต่างจากตัวอย่างในต่างประเทศ อาทิ คุณพรทิพย์ กาญจนนิยต ผู้อำนวยการบริหารมูลนิธิการศึกษาไทย-อเมริกัน (บรรยายในการปฐมนิเทศผู้ได้รับทุนฟุลไบร์ท, 10 กุมภาพันธ์ 2555) ได้กล่าวว่าชาวต่างชาติที่มาช่วยกิจกรรมช่วยผู้ประสบอุทกภัยได้ตั้งข้อสังเกตว่า ในต่างประเทศการนำอาหารไปให้ผู้ประสบภัยจะเป็นอาหารกระป๋องเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่คนไทยดูจะชอบอาหารที่ปรุงสดใหม่มากกว่าทั้ง ๆ ที่ไม่สามารถเก็บได้นาน และยังยากลำบากในการขนส่งอีกด้วย ซึ่งข้อสังเกตนี้นอกจากจะสะท้อนวัฒนธรรมการบริโภคแล้วยังสะท้อนแนวความคิดบางอย่างของคนไทยในเรื่องของการให้คุณค่าอีกด้วย ปัญหาที่ชาวต่างชาติตั้งข้อสังเกตนั้นเป็นจริงทุกประการ แต่เรายังไม่อาจกล่าวสรุปลงไปได้ว่าการพยายามนำอาหารปรุงใหม่ไปให้ผู้ประสบภัยแทนการให้อาหารกระป๋องไม่มีประโยชน์ในด้านใดเลย

สรุป

เหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ปี พ.ศ. 2554 หากไม่กล่าวถึงความสูญเสียอันเป็นผลมาจากการการบริหารจัดการน้ำตั้งแต่ในช่วงก่อนการเกิดน้ำท่วม การให้ข้อมูลที่ผิดพลาดไม่ครบถ้วนแก่ประชาชน รวมไปถึงการขาดการประเมินสถานการณ์และการเตือนภัยที่เหมาะสมจากทั้งภาครัฐและองค์กรวิชาชีพที่เกี่ยวข้องแล้ว ปฏิเสธไม่ได้เลยว่าความสูญเสียและความเสียหายส่วนหนึ่งเกิดจากความประมาทของสังคมไทยเอง แน่นอนว่าความรุนแรงของปัญหาในแต่ละพื้นที่ไม่เท่ากันแต่เป็นความจริงว่าแต่ละพื้นที่ แต่ละชุมชนมีการเตรียมตัวรับมือกับสถานการณ์ที่แตกต่างกันอย่างมาก ทำให้ในช่วงที่ผ่านมาเราได้เห็นทั้งตัวอย่างของชุมชนที่อยู่รอดปลอดภัยจากอุทกภัย และชุมชนที่ได้รับผลกระทบมากกว่าที่ควรจะเป็น แม้รัฐบาล โดย ดร.วีรพงษ์ รามางกูร ได้ประกาศในการแถลงข่าวการตั้งกรรมการยุทธศาสตร์เพื่อการฟื้นฟูและสร้างอนาคตประเทศไทย (กยอ.) ในขณะที่น้ำยังคงท่วมกรุงเทพมหานครอยู่ว่าจะทุ่มเท่าไหร่ก็ต้องทำ “ภายในหนึ่งปีจากนี้ไปต้องทำให้เกิดความเชื่อมั่นได้ว่าในปีหน้าจะไม่เกิดอุทกภัยเช่นนี้อีก และจากนี้ไปจนชั่วกัลปาวสานจะไม่มีเหตุการณ์หนักหนาสาหัสเช่นนี้” (ไทยรัฐออนไลน์, 11 พฤศจิกายน 2554) แต่ผ่านไปหลายเดือนก็ยังไม่มีมาตรการที่เป็นรูปธรรมออกมา นอกจากนี้หากเราสามารถใช้การลงทุนป้องกันภัยธรรมชาติได้จริงประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจก็คงไม่ต้องเผชิญกับภัยธรรมชาติอีกต่อไป ประสบการณ์จากอุทกภัยในครั้งนี้น่าจะเป็นบทเรียนที่สำคัญที่ทำให้สังคมไทยเห็นว่าแม้ประชาชนจะต้องพึ่งความช่วยเหลือจากภาครัฐ แต่ภาครัฐไม่สามารถจัดการปัญหาภัยธรรมชาติได้โดยลำพัง แม้ในระดับรัฐบาลท้องถิ่นที่สัญญาว่าจะดูแลชีวิตประชาชนในพื้นที่ก็ไม่สามารถทำอะไรได้มากนัก สังคมไทยทุกภาคส่วนต้องเรียนรู้ที่จะจัดการตนเอง ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท มีการเตรียมพร้อมในการรับมือกับเหตุการณ์ภัยพิบัติที่อาจจะเกิดขึ้นอีกอยู่ตลอดเวลา

บรรณานุกรม

Adams Howard & Greeley and Litchfield Whiting Bowne & Associates, Architects and Engineers. (1960). *Greater Bangkok Plan B.E.2533.* Report submitted to the Thai Government.

Make It Right. (2009). *Our work and progress.* <http://www.makeitrightnola.org/index.php/work_progress/> (สืบค้น 3 มกราคม 2555).

Siam Realty Group. (2007). *เชือดอาคารพาณิชย์นับ100ทั่วกรุง สร้างเลี่ยงผังเมือง/ข้อบัญญัติ กทม.* <http://www.teedinn.com/news_detail.asp?nid=734> (สืบค้น 13 เมษายน 2555).

The World Bank. (2010). *Climate Risks and Adaptation in Asian Coastal Megacities.* Washington DC: World Bank.

The World Bank. (2011). *The World Bank Supports Thailand's Post-Floods Recovery Effort.* Washington DC: World Bank. <http://go.worldbank.org/TCFEHXJML0> (สืบค้น 3 มกราคม 2555).

UN-HABITAT. (2007). *Enhancing Urban Safety and Security: Global Report on Human Settlements 2007.* London: Earthscan.

ไทยรัฐออนไลน์. (2554). 'จากนี้จนชั่วกัลปาวสาน? (11 พฤศจิกายน 2554)'. *ไทยรัฐ.* <http://www.thairath.co.th/column/pol/editor/215551> (สืบค้น 25 ธันวาคม 2554).

นพนันท์ ตาปนานนท์. (2543). 'ปัญหาเกี่ยวกับแผนผังและข้อกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินของผังเมืองรวม'. *เอกสารบทความวิชาการประกอบการสัมมนาการประชุมวิชาการการออกแบบและวางผังชุมชนเมืองและผังเมือง ครั้งที่ 1 เรื่อง "มหานคร" 24 มกราคม 2543.* ภาควิชาการวางแผนภาคและเมือง คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หน้า 52-59.

บริสุทธิ์ กาสินพิลา. (30 ตุลาคม 2547). คอลัมน์ ตี่จูเอี๊ย *ข่าวสด* ปีที่ 14 ฉบับที่ 5084 หน้า 23.

ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. (2554). 'ขอ 2.4 พันล้านรื้อผังเมืองแก้น้ำท่วม โยธาฯ โฟกัสจังหวัดแยกเขต "อยู่อาศัย-ฟลัดเวย์"'. (6 ธันวาคม 2554). *ประชาชาติธุรกิจ.* <http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1323149793&> (สืบค้น 25 ธันวาคม 2554).

ภาณุวัฒน์ สินธวัชต์ และณัฐพล ปิยะตันติ. (24 มีนาคม 2555). 'ผังเมืองใหม่ที่มีผลกระทบต่อที่ดิน'. *เดลินิวส์.* <http://www.dailynews.co.th/article/950/18628> (สืบค้น 13 เมษายน 2555).

ศูนย์สนับสนุนการอำนวยการและการบริหารสถานการณ์อุทกภัย วาตภัยและดินโคลนถล่ม [ศอส.]. (17 มกราคม 2555). *เอกสารเผยแพร่เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องใช้ประกอบการปฏิบัติการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย.*

เสถียร เจริญเหรียญ. (2551). 'กฎหมายควบคุมอาคารว่าด้วยการก่อสร้างอาคารต้านทานแรงสั่นสะเทือนจากแผ่นดินไหวฉบับใหม่'. *Engineering Today* ปีที่ 6 ฉบับที่ 63 มีนาคม 2551 หน้า 49-53.

บทความวิชาการ

วิกฤตน้ำ (water crisis) กับการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ศิริณา จิตต์จรัส[1]
มธุวิริญจ์ เกตุสิงห์น้อย[2]

[1] จบปริญญาเอกด้านการพัฒนาชุมชน ปัจจุบันเป็นรองศาสตราจารย์ระดับ 9 สาขาวิชาการศึกษาตลอดชีวิตและการพัฒนามนุษย์ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร สนใจงานวิชาการด้านการศึกษาตลอดชีวิต, การพัฒนามนุษย์, ชุมชนและสังคม (e-mail: Sirina_c@hotmail.com)

[2] นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาการศึกษาตลอดชีวิตและการพัฒนามนุษย์ ภาควิชาการศึกษาเพื่อการพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปัจจุบันทำงานเป็นนักวิชาการคอมพิวเตอร์ ชำนาญการ ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข สนใจงานวิชาการด้าน การศึกษาตลอดชีวิต, การพัฒนามนุษย์และสังคม (e-mail: veerin_ab@hotmail.com)

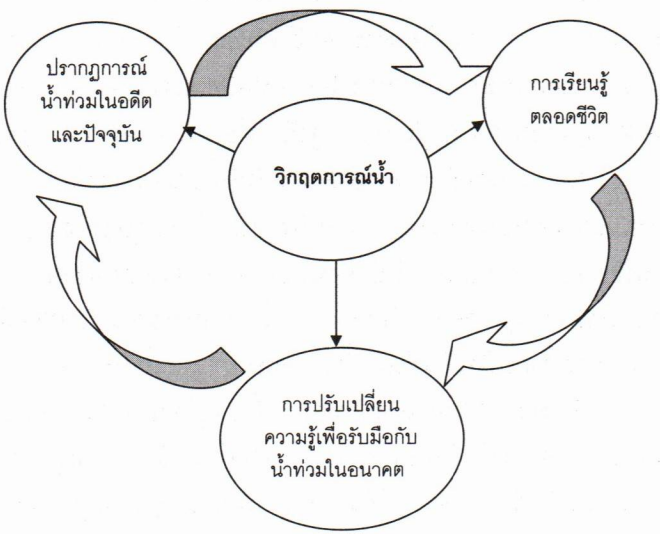
บทคัดย่อ

น้ำนับเป็นหัวใจสำคัญในการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิต แต่น้ำก็สามารถสร้างความเสียหายให้กับสิ่งที่มีชีวิตเช่นกัน วิกฤตการณ์น้ำท่วมปี 2554 เป็นบทเรียนครั้งใหญ่ที่แทบจะประเมินความสูญเสียไม่ได้ ทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สิ่งแวดล้อมและสังคม ทั้งระดับบุคคล ชุมชน สังคมไทยตลอดจนสังคมโลก น้ำได้เข้าไปอยู่ในวิถีชีวิตที่ลึกระดับดีเอ็นเอ น้ำทำลายทรัพย์สินที่เป็นรูปธรรมแม้กระทั่งชีวิตมนุษย์ แต่สิ่งที่เราได้มาจากวิกฤตครั้งนี้ก็คือความรู้ที่มีความสำคัญตั้งแต่ข้อมูลสารสนเทศ จนถึงระดับปัญญา ในอดีตความรู้เรื่องน้ำสำหรับสังคมไทยมีมากเพียงพอถึงระดับภูมิปัญญาที่ทำให้คนไทยอยู่กับน้ำและใช้ประโยชน์จากน้ำได้อย่างเต็มที่ ทั้งการอุปโภค บริโภค การเกษตร รวมถึงการใช้เป็นเส้นทางคมนาคม แต่ในปัจจุบันสังคมไทยมีการพัฒนาทางวัตถุเพื่อไปสู่ความทันสมัยตามแนวคิดตะวันตกที่ไม่สอดรับกับธรรมชาติ ทำให้เกิดความเสียหายที่มิอาจคณานับ ท่ามกลางความสูญเสียสังคมไทยมีการปรับเปลี่ยนการใช้ข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง สังคม และข้อมูลทางวิชาการ ทั้ง 3 ด้านมาประกอบการตัดสินใจแก้ไขปัญหา มีการค้นพบความรู้นวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับน้ำ ได้แก่ ความรู้เรื่องแผนที่และภูมิศาสตร์ ความรู้เรื่องภัยทางน้ำและการบริหารจัดการน้ำ น้ำกับสภาวะโลกร้อนและสิ่งแวดล้อม ผังเมืองและที่พักอาศัย ภูมิปัญญา การประยุกต์และการประดิษฐ์ ความรู้เรื่องสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย แต่ความรู้ที่กล่าวข้างต้นก็ยังไม่เพียงพอ สังคมไทยต้องมียุทธศาสตร์สำหรับจัดการน้ำในอนาคต เพื่อคุณภาพชีวิตของคนไทยและสังคมโลกอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: น้ำท่วม, สถานการณ์น้ำท่วม, การเรียนรู้ตลอดชีวิต, กระบวนการเรียนรู้

บทนำ

เนื้อหาสาระของบทความนี้เกิดจากปรากฏการณ์สำคัญที่มีอิทธิพลต่อชีวิตของคนไทย สังคมไทย ตลอดจนสังคมโลกประกอบกับประสบการณ์ตรงของผู้เขียน และผลการเรียนรู้ในศาสตร์ของการศึกษาตลอดชีวิต รายละเอียดมิได้เข้มเชิงวิชาการที่เกิดในห้องปรับอากาศ แต่ต้องการเป็นเพียงจุดเล็ก ๆ ของการก่อเกิดความคิดของคนไทยเพื่อเป็นจุดเริ่มต้นของการทบทวนถึงสิ่งที่ผ่านมาในอดีต ช่วงปัจจุบันที่กำลังจะกลายเป็นอดีต รวมทั้งแง่คิดที่ต้องจัดการในอนาคตข้างหน้าซึ่งไม่อาจพยากรณ์ได้ เพราะการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ทางธรรมชาติในปัจจุบันเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว พลิกผันจนไม่อาจจะตั้งมือรับได้ทันหากปราศจากการเตรียมการที่ดี บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. เสนอปรากฏการณ์ในภาพกว้างของเหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในอดีตและปัจจุบัน 2. เสนอผลจากน้ำท่วมที่ทำให้คนไทย สังคมไทยเกิดกระบวนการเรียนรู้ 3. ประมวลประสบการณ์ตรงที่พบเห็นจากวิกฤตการณ์น้ำ และ 4. เสนอแนวคิดการจัดการน้ำในอนาคตอย่างสมดุล โดยใช้กรอบแนวคิดในการประมวลและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ดังนี้

ปรากฏการณ์ความรู้เกี่ยวกับน้ำจากอดีตสู่สถานการณ์ปัจจุบัน

น้ำเป็นสิ่งที่คอยหล่อเลี้ยงทุกชีวิต สิ่งมีชีวิตจึงขาดน้ำไม่ได้ น้ำเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวได้ตลอดเวลา โดยเคลื่อนไปตามแรงโน้มถ่วงของโลก จากที่สูงลงไปยังที่ต่ำและไปจบลงที่ทะเลซึ่งเป็นพื้นที่ต่ำที่สุด ปริมาณน้ำที่มากมักเกิดจากฝนที่ตกติดต่อกันเป็นเวลานาน เมื่อเอ่อล้นพื้นที่รองรับก็จะไหลบ่าไปตามร่องน้ำ เมื่อน้ำมากความเร็วของการไหลจะเพิ่มขึ้น หากมีอะไรมาปิดกั้นหรือทางน้ำตื้นเขิน น้ำก็จะล้นตลิ่งและไหลบ่าเข้าท่วมบริเวณนั้น ๆ

ประเทศไทยตั้งอยู่ในเขตมรสุมซึ่งมีฝนตกชุกและมีปริมาณฝนสูง มีแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นแม่น้ำสายหลักที่สำคัญของประเทศ พื้นที่ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยารองรับปริมาณน้ำประมาณ 160,000 ตารางกิโลเมตรหรือประมาณหนึ่งในสามของพื้นที่ทั้งประเทศ โดยรับน้ำบางส่วนจากตอนเหนือซึ่งมีระดับพื้นที่สูงกว่าและไหลผ่านกรุงเทพมหานครเพื่อลงสู่ทะเลที่ปากอ่าวไทย (กรุงเทพมหานคร, 2551, น.1)

ในปี พ.ศ. 2538 มีฝนตกในภาคเหนือ ภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เนื่องจากพายุหลายลูกพัดผ่านตั้งแต่เดือนพฤษภาคมเป็นต้นมา และมีสภาพฝนตกหนักในช่วงเดือนสิงหาคมถึงตุลาคม เนื่องจากพายุ "โอลิส" ทำให้ระดับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยามีระดับสูง โดยวัดที่สะพานสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2538 มีค่าระดับสูงถึง 2.27 เมตร (รทก.) ซึ่งสูงสุดเป็นประวัติการณ์ (เท่าน้ำท่วมปี พ.ศ. 2485) ทำให้น้ำล้นคันป้องกัน เกิดน้ำท่วมริมสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาและเข้าท่วมพื้นที่ริมแม่น้ำในระดับสูงถึง 50-100 ซม. น้ำท่วมในปี พ.ศ. 2538 ถือเป็นปีที่น้ำท่วมรุนแรงและก่อให้เกิดความเสียหายเป็นอย่างมาก โดยพบว่ามูลค่าความเสียหายจากน้ำท่วมประมาณ 72,000 ล้านบาท อันเป็นผลมาจากน้ำฝนที่ตกในพื้นที่ น้ำเหนือหลาก และน้ำทะเลหนุน

ในปี พ.ศ. 2539 เกิดน้ำท่วมขังตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม ซึ่งนับจากปี 2539 เป็นต้นมา ยังไม่เกิดเหตุการณ์น้ำท่วมรุนแรงในเขตกรุงเทพมหานคร มีเพียงน้ำท่วมขังใช้ระยะเวลาไม่นานก็ระบายสู่ภาวะปกติ

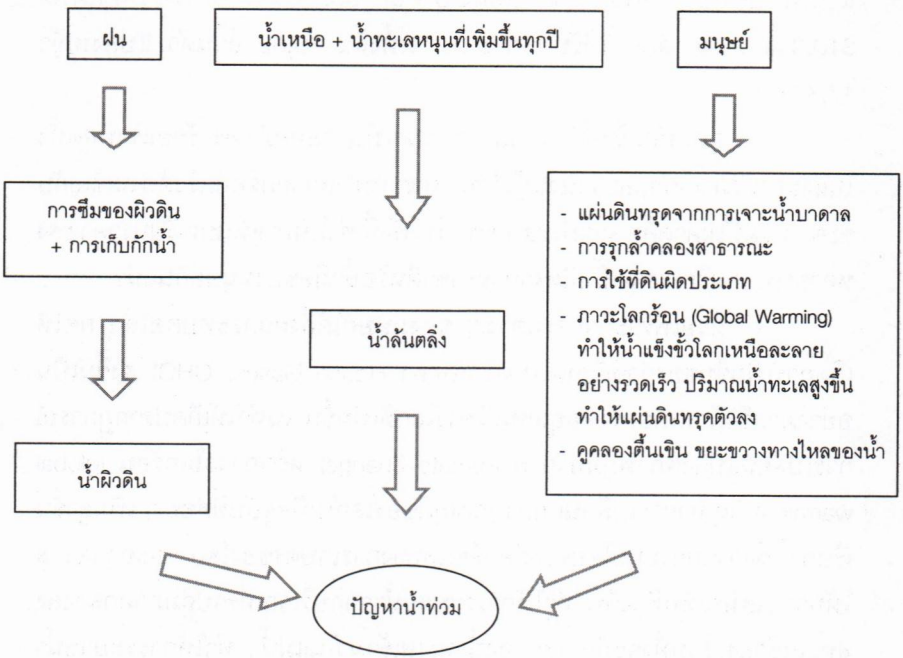
อุทกภัยในปี พ.ศ. 2554 จึงนับเป็นอุทกภัยครั้งรุนแรงที่เกิดขึ้นระหว่างฤดูมรสุม ซึ่งเกิดผลกระทบต่อบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำโขง เริ่มตั้งแต่ปลายเดือนกรกฎาคมและสิ้นสุดเมื่อวันที่ 16 มกราคม พ.ศ. 2555 ศูนย์สนับสนุนการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย (ศปภ.) ได้สรุปสถานการณ์อุทกภัย ตั้งแต่วันที่ 25 กรกฎาคม 2554 จนถึง 20 มกราคม 2555 พบว่าประเทศไทยมีพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบและประกาศเป็นพื้นที่ประสบภัยพิบัติกรณีฉุกเฉิน (อุทกภัย) รวมทั้งสิ้น 65 จังหวัด ทำให้มีผู้เสียชีวิต 815 ราย สูญหาย 3 คน (จ.แม่ฮ่องสอน 2 ราย จ.อุตรดิตถ์ 1 ราย) ปัจจุบันทุกจังหวัดสถานการณ์คลี่คลายแล้วอยู่ระหว่างฟื้นฟูความเสียหายด้านการเกษตร พื้นที่การเกษตรคาดว่าจะเสียหาย 12.99 ล้านไร่ แบ่งเป็นนาข้าว 10.31 ล้านไร่ พืชไร่ 1.88 ล้านไร่ พืชสวนอื่นๆ 0.80 ล้านไร่ พื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำคาดว่าจะเสียหาย แบ่งเป็นบ่อปลา 226,221 ไร่ บ่อกุ้ง/ปู/หอย 53,697 ไร่ กระชัง/บ่อซีเมนต์ 310,934 ตร.ม. สัตว์ที่ได้รับผลกระทบรวมทั้งสิ้น 30.32 ล้านตัว แปลงหญ้า 17,776 ไร่

อุทกภัยครั้งนี้จึงถูกกล่าวขานว่าเป็น "อุทกภัยครั้งร้ายแรงที่สุดทั้งในแง่ของปริมาณน้ำและจำนวนผู้ได้รับผลกระทบ" หลายครอบครัวต้องเผชิญกับชะตากรรมที่ไม่คาดคิด จากประสบการณ์ในครั้งนี้ ทำให้มองเห็นบทเรียนราคาแพงหลายบท บทเรียนเหล่านี้ เกิดจากธรรมชาติหรือน้ำมือของมนุษย์กันแน่?

ด้วยเพราะกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ได้ส่งผลกระทบต่อโลก ก่อให้เกิดการเพิ่มขึ้นของก๊าซเรือนกระจก (Green House Gases: GHG) สูงขึ้นเป็นอย่างมากซึ่งมีผลโดยตรงต่ออุณหภูมิของโลกที่เพิ่มขึ้น จนทำให้เกิดปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (climate change) หรือภาวะโลกร้อน (global warming) ปัญหาการเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิของโลกในปัจจุบันที่ค่อยๆ เพิ่มสูงขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อผลิตผลทางการเกษตรของโลก และอาจส่งผลให้น้ำทะเลมีระดับที่สูงขึ้น ทำให้การระบายน้ำจากบริเวณที่ราบลุ่มภาคกลางลงสู่ทะเลช้าลง รวมทั้งจะมีการรุกของน้ำทะเลเข้ามาในแม่น้ำ ทำให้การระบายน้ำออกสู่ทะเลได้ช้า

สาเหตุสำคัญที่ทำให้อุณหภูมิของโลกสูงขึ้นได้แก่ การบุกรุกทำลายป่าไม้ และการใช้สารเคมีคลอโรฟลูโอโรคาร์บอน (CFC) ในภาคอุตสาหกรรมที่ทำให้การผลิตก๊าซเรือนกระจกมากขึ้น ส่งผลให้น้ำแข็งที่ขั้วโลกเหนือละลายอย่างรวดเร็ว ทำให้ปริมาณน้ำทะเลสูงขึ้นและเพิ่มขึ้นทุกปี ซึ่งองค์การสหประชาชาติวิเคราะห์ไว้ว่าภายใน 10-15 ปี น้ำทะเลจะเพิ่มสูงขึ้น 1.0-1.5 เมตร ทำให้แผ่นดินทรุดตัวลง จึงอาจกล่าวได้ว่าการเกิดสภาวะน้ำท่วมจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ 1) เกิดจากภัยธรรมชาติ คือ มรสุมหรือพายุฝน 2) เกิดจากน้ำเหนือที่กักเก็บไว้ในเขื่อนเป็นจำนวนมาก ประกอบกับน้ำทะเลที่หนุนสูง และ 3) เกิดจากน้ำมือมนุษย์ ดังแสดงตามแผนผังด้านล่างนี้

แผนผังแสดงการเกิดสภาวะน้ำท่วม

จากแผนผังข้างต้นไม่ว่าภัยพิบัติจะเกิดขึ้นจากธรรมชาติหรือเกิดจากน้ำมือของมนุษย์ แม้ไม่อาจล่วงรู้ถึงเวลานาทีของการเกิดที่แน่นอน และไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งจะด้วยสาเหตุใดก็ตาม หากมีการเตรียมพร้อมรับมือในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านความรู้ ด้านการเตรียมความพร้อม ด้านการบริหารจัดการที่ดี ก็จะสามารถลดความรุนแรงและผลกระทบจากน้ำท่วมให้เบาบางลงได้ ขนิษฐา สุดพันธ์ (ม.ป.พ.) กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อความรุนแรงของการเกิดอุทกภัยว่าเกิดจากสาเหตุต่าง ๆ ดังนี้

1. ความเร็วและความรุนแรงของกระแสน้ำ ยิ่งมีความเร็วและแรงเท่าไหร่ ยิ่งก่อความเสียหายมากโดยเฉพาะอุทกภัยที่เกิดร่วมกับวาตภัยจะมีความรุนแรงมาก

2. อัตราการขึ้นลงของระดับน้ำ ระดับน้ำที่สูงขึ้นอย่างรวดเร็วจะเป็นอันตรายต่อคนและสัตว์เลี้ยง โดยเฉพาะหากระบบเตือนภัยไม่เหมาะสมหรือประชาชนไม่สนใจ อพยพไม่ทันอาจทำให้ชีวิตของทั้งคนและสัตว์เลี้ยงจมหายไปกับกระแสน้ำได้

3. ระดับน้ำที่สูงขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้คนและสัตว์เลี้ยงไม่มีที่อยู่อาศัย พืชผลทางการเกษตรเกิดความเสียหาย

4. อาณาเขตที่เกิดน้ำท่วมยิ่งแผ่กว้างออกไปมากเท่าไร ก็จะทำให้ความเสียหายแผ่กระจายกว้างออกไปมากยิ่งขึ้น

5. ระยะเวลาที่น้ำท่วม หากน้ำท่วมนานพืชผลต่าง ๆ ก็จะตาย อาหารการกินขาดแคลน การกำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลก็เป็นไปด้วยความลำบาก

6. ฤดูกาลที่เกิดน้ำท่วม หากน้ำท่วมในฤดูที่ผลผลิตทางการเกษตรกำลังงอกงามก็จะก่อให้เกิดความเสียหายมาก

7. ความถี่ของการเกิดน้ำท่วม ถ้าเกิดภาวะน้ำท่วมขึ้นบ่อย ๆ ความเสียหายก็ยิ่งมากขึ้น สิ่งที่น้ำพัดพามา เช่น ดินโคลน ดินทราย ต้นไม้ เศษไม้ หรือสิ่งปรักหักพัง ก่อให้เกิดทั้งความเสียหายและเกิดอันตรายต่อทรัพย์สินและร่างกายซึ่งอันตรายและผลเสียหายที่เกิดขึ้นนั้น มีดังนี้

1. อันตรายต่อชีวิต ร่างกายและจิตใจ

1.1 กระแสน้ำที่ไหลเชี่ยวหรือคลื่นทะเลลูกโต ๆ อาจพัดพาเอาชีวิตของประชาชนจมน้ำหายไป โดยเฉพาะเด็กเล็กและคนชรา

1.2 บาดเจ็บจากอุบัติเหตุ ไม้ สิ่งของหรือบางครั้งอาจเป็นท่อนซุงทั้งต้น ไหลตามกระแสน้ำ เมื่อกระแทกเข้ากับร่างกายทำให้เกิดบาดแผลได้ หรือถ้าหากน้ำท่วมอยู่นานก็ทำให้เกิดอุบัติเหตุได้ เช่น ตะปูตำ เดินเตะเศษไม้ สิ่งของใต้น้ำ หรือลื่นหกล้มเป็นต้น

1.3 เจ็บป่วยด้วยโรคต่าง ๆ โดยเฉพาะประชาชนที่ถูกน้ำท่วมอยู่นาน จะต้องเดินลุยน้ำทุกวันเป็นเวลานาน ทำให้เกิดเป็นโรคเท้าเปื่อย โรคเลปโตสไปโรซีส (โรคฉี่หนู) โรคของระบบทางเดินอาหาร หรือระบบทางเดินหายใจได้ง่าย

1.4 ขวัญเสีย สุขภาพจิตเสื่อม ไร้ที่อยู่อาศัย ขาดแคลนเรื่องอุปโภค บริโภค กระทบกระเทือนต่อการดำรงชีวิตประจำวัน เกิดโจรผู้ร้ายชุกชุม

2. ผลเสียหาย

2.1 ผลเสียหายต่อบ้านเรือน สิ่งปลูกสร้าง โรงเรียน ศาลาวัด หรือสาธารณสถานอื่น ๆ ตลอดจนโรงงาน โรงเก็บของและโกดังสินค้าต่าง ๆ

2.2 ผลเสียหายต่อเกษตรกรรม พืชผลในสวน ไร่ นา ถูกกระแสน้ำพัดทำลายเสียหาย หากน้ำท่วมเป็นเวลานาน ข้าวตลอดจนพืชผลต่าง ๆ จะจมน้ำตายในที่สุด การปศุสัตว์ จมหายไปกับสายน้ำและตาย

2.3 ผลเสียหายต่อการคมนาคม การสื่อสารและสาธารณูปโภค ถนน ทางรถยนต์และรถไฟ ตลอดจนสะพานต่าง ๆ จะถูกกระแสน้ำพัดพังทลายและมีน้ำท่วมขังเป็นระยะ ทำให้การเดินทางและติดต่อถูกตัดขาด ล่าช้าเสียเวลา นอกจากนี้การบริการด้านการสื่อสารและสาธารณูปโภคทั่วไป ก็ถูกทำลายและได้รับผลกระทบเป็นอย่างมาก เช่น โทรเลข โทรศัพท์ วิทยุการสื่อสาร การไฟฟ้า น้ำประปา

2.4 ผลเสียหายต่อธุรกิจและเศรษฐกิจทั้งส่วนบุคคลและส่วนรวม ในระหว่างเกิดอุทกภัย การคมนาคมและการติดต่อสื่อสารเกี่ยวกับธุรกิจ

ต่าง ๆ หยุดชะงักทำให้กิจการค้าต่าง ๆ ซบเซา การเงินหมุนเวียนช้าลง ต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายในการขนส่งและการติดต่อต่าง ๆ ทำให้กำไรลดน้อยลง ส่งผลกระทบต่อบริษัท ห้างร้าน และส่งผลให้เศรษฐกิจของประเทศโดยรวมเสียหาย นอกจากนี้รัฐบาลยังต้องเสียค่าใช้จ่ายในการอพยพผู้คนและสัตว์เลี้ยง และต้องจัดหาที่อยู่อาศัยชั่วคราวตลอดจนสาธารณูปโภคและรักษาพยาบาลเมื่อเกิดการเจ็บป่วย

เมื่อน้ำลดหรือภาวะอุทกภัยได้ผ่านไปแล้ว ประชาชนที่ประสบอุทกภัยก็จะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมอาคารบ้านเรือนที่ชำรุดเสียหาย ชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการจัดเตรียมพื้นที่สำหรับเพาะปลูกใหม่ตลอดจนจัดซื้อหาพันธุ์พืชต่าง ๆ เพื่อนำมาปลูกทดแทนส่วนที่เสียหายไป และรัฐบาลก็ต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซ่อมแซมบูรณะสิ่งปรักหักพังต่าง ๆ เพื่อให้กลับสู่สภาพเดิม ซึ่งเงินจำนวนเหล่านี้เป็นจำนวนมากมีผลทำให้เศรษฐกิจของประเทศกระทบกระเทือนไปด้วย

สาเหตุใหญ่อีกเรื่องหนึ่งที่ทำให้น้ำท่วมครั้งนี้กลายเป็น "วิกฤต" คือ การบริหารจัดการน้ำ จากการขาดเอกภาพในหน่วยงานบริหารจัดการน้ำที่มีวิธีการที่ไม่สอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน ทำให้เกิดปัญหาและผลกระทบต่าง ๆ ตามมาอย่างมากมาย หัวใจของการจัดการกับวิกฤตน้ำ ไม่ว่าจะเป็น "ภาวะผู้นำ" การบริหารจัดการ และ "การสื่อสาร" บทบาทของผู้นำในภาวะวิกฤต ต้องไม่เป็นเพียงผู้สั่งการ หากยังต้องมอบอำนาจการตัดสินใจให้ฝ่ายปฏิบัติการด้วย เพื่อเปิดประตูระบายน้ำ ให้สารพัดปัญหาถูกจัดการออกไปได้อย่างรวดเร็ว คล่องตัว และทันท่วงที ซึ่งหากผู้นำลงมาจัดการปัญหาด้วยตัวเอง วางแผนแก้ปัญหาร่วมกัน ไม่เพียงจะส่งให้การแก้ปัญหาเป็นไปได้อย่างรวดเร็วเท่านั้น หากยังได้ "ใจ" และเรียกความเชื่อมั่น ศรัทธา กลับมายังทีมงานทุกคนได้

"การสื่อสาร" นับเป็นหัวใจสำคัญประการหนึ่ง การสื่อสารที่ดีนำมาซึ่งความช่วยเหลือที่รวดเร็วและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ทันท่วงที อย่างเช่นการตั้งศูนย์ประสานงานรับเรื่องร้องทุกข์ในหลายองค์กร การรวบรวมปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละพื้นที่แล้วส่งข้อมูลมายังส่วนกลาง เพื่อหาทางเยียวยาแก้ไขปัญหาอย่าง

ฉับไว และตรงกับความต้องการที่แท้จริง ข้อมูลของสภาพปัญหาที่ถูกต้อง ชัดเจน ไม่เบี่ยงเบน จะทำให้สามารถเตรียมความพร้อมในการอพยพ หรือแจ้งเจ้าหน้าที่เข้าช่วยเหลือได้อย่างทันเวลา การเตรียมการเพื่อรับมือกับวิกฤตต้องไม่ใช้วิธีคิดเพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า แต่ควรมีแผนการดำเนินงานที่ยืดหยุ่นพร้อมปรับให้เข้ากับสภาวการณ์

อุทกภัยกับกระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมไทย

จะเห็นได้ว่าผลจากอุทกภัยที่เกิดขึ้นในประเทศหลาย ๆ ครั้ง รวมทั้งมหาอุทกภัยในปี 2554 ครั้งล่าสุดนี้ ได้ส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อประชาชนนับล้าน จากการที่ประเทศไทยได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศที่ได้ก่อตัวเพิ่มมากขึ้นในแต่ละปี ต้องเผชิญต่อพายุฝนที่รุนแรงและถี่ขึ้น ทั้งยังเผชิญกับสภาพอากาศที่ร้อนจัดและภัยแล้ง ทำให้ประชาชนมีความเสี่ยงต่อผลกระทบต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้อีกหลายครั้ง ที่ผ่านมายังมีการเตรียมความพร้อมในการรับมือน้อยมาก แม้ว่าหลายภาคส่วนได้มีการคาดการณ์และเตือนภัยล่วงหน้าพร้อมนำเสนอแนวทางป้องกันอย่างยั่งยืน แต่สิ่งเหล่านี้ยังไม่ได้ถูกนำไปปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม และเป็นการแก้ไขปัญหาเพียงเฉพาะหน้าเท่านั้น

โลกของความเป็นจริงมีความเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา และไม่มีวันที่สิ้นสุด หากเราถือว่าการเรียนรู้คือชีวิต และชีวิตคือการเรียนรู้ การดำรงชีวิตของมนุษย์จึงต้องอาศัยการเรียนรู้เพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป การเรียนรู้เพื่อให้รู้เท่าทันต่อความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ จะช่วยให้ประชาชนไทยสามารถเผชิญและรับมือกับความเปลี่ยนแปลงจากสถานการณ์ความไม่แน่นอนต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ ซึ่งจะเป็นภูมิคุ้มกันที่ดีของคนในประเทศ

สิ่งที่เราได้เรียนรู้จากข้อมูล ข้อเท็จจริงต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง ทั้งด้านกายภาพ สุขภาพอนามัย ด้านจิตใจและความพร้อม ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมครอบครัว สังคม วัฒนธรรมและข้อมูลวิชาการในเรื่อง

ที่ต้องคิด ตัดสินใจ จะทำให้เกิดความรู้ขึ้น การใช้ข้อมูลอย่างรอบด้าน มีความรู้รอบตัวจะช่วยให้การวิเคราะห์ปัญหาและการแสวงหาคำตอบเป็นไปอย่างรอบคอบ ความรู้ต่าง ๆ เหล่านี้สามารถแสวงหาด้วยตัวเอง โดยอาจจะเป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ในชีวิตประจำวัน หรือเป็นความรู้ที่จำเป็นต้องศึกษา ต้องรู้ ต้องเข้าใจ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นเนื่องจากสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ มากมาย การจะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสมที่สุดต้องมีความรู้รอบด้าน โดยการใช้ข้อมูลเกี่ยวกับตนเอง สังคม และวิชาการทั้ง 3 ด้านมาประกอบการตัดสินใจเพื่อแก้ไขปัญหาด้วยการไตร่ตรองอย่างรอบคอบและเกิดประสิทธิผลสูงสุด

แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ในปัจจุบันคนไทยมีความรู้รอบตัวมาก แต่ไม่มีความรู้ในเชิงวิชาการที่ถูกต้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเป็นความรู้ที่นอกเหนือจากสิ่งแวดล้อมที่คุ้นเคยหรือหน้าที่การงานของตนเอง ดังนั้นเมื่อต้องเผชิญหน้ากับสิ่งไม่คาดฝันที่ไม่ได้เตรียมตัวมาก่อนจึงมักเกิดความหวาดวิตกและไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ได้ ที่เป็นเช่นนี้อาจเกิดจากสภาพสังคมในปัจจุบันที่เปลี่ยนไป สังคมโลกในศตวรรษที่ 21 มีความก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยีสารสนเทศที่แพร่หลายนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว ส่งผลต่อการแข่งขันอย่างรุนแรงทั้งทางเศรษฐกิจ การค้า และอุตสาหกรรมระหว่างประเทศ สถานการณ์สังคมออนไลน์ (social media) ได้เข้าครอบงำโลกไม่เว้นแม้แต่ประเทศไทย มนุษย์ทั่วโลกรวมทั้งคนไทยมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนไป

การเรียนรู้ในยุคปัจจุบันดูเผิน ๆ เหมือนกับจะสามารถแสวงหาความรู้ได้อย่างมากมายไม่จำกัด แต่ในอีกด้านหนึ่งนั้น ความรู้ที่ได้รับเหล่านั้นแท้จริงเป็นความรู้ที่ถูกสรุปรวบยอดและป้อนเข้ามาเป็น "ความรู้สำเร็จรูป" โดยที่ไม่ได้เกิดจากการวิเคราะห์ไตร่ตรอง ทั้งยังไม่ได้เกิดจากประสบการณ์จริง สถานที่จริง บรรยากาศและเหตุการณ์จริง ทุกอย่างถูกจัดสรรให้อยู่แต่ใน "โลกเสมือน" (virtual world) การใช้ชีวิตของประชากรโลก โดยเฉพาะประชากรไทยในยุคนี้จึงถูกจัดวางอยู่ในกล่องสี่เหลี่ยม สังคมที่เปลี่ยนแปลง

ไปทำให้พฤติกรรมในการใช้ชีวิตของคนไทยเปลี่ยนไปด้วย และมีผลทำให้คนไทยมีความรู้ในเชิงลึกน้อยลง

เมื่อเกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นในความคิดของคนไทย คือ ไม่รู้ว่าเกิดขึ้นอย่างไร ที่ไหน ยังห่างไกลจากตัวเรา คงไม่น่ากลัวอย่างที่คิด เราไม่เกี่ยว ฯลฯ จนกระทั่งน้ำเดินทางมาถึง จึงเกิดความงุนงงสงสัยว่า น้ำมาได้อย่างไร แล้วจะป้องกันอย่างไร จะเสียหายแค่ไหน จะดูแลตัวเองอย่างไร ระบบจัดการเรื่องน้ำสับสนไปหมดทั้งในภาครัฐเองและภาคประชาชน ที่ผ่านมาประเทศไทยเป็นประเทศที่โชคดี คือไม่ค่อยเกิดภัยพิบัติรุนแรง ทำให้คนไทยไม่ค่อยคิดที่จะเตรียมการสำหรับสิ่งเหล่านี้ และเมื่อเกิดขึ้นก็ไม่รู้ว่าตัวเองควรปฏิบัติอย่างไร

หลังจากมวลน้ำได้เข้าท่วมจังหวัดต่าง ๆ ทางภาคเหนือตอนล่าง ภาคกลาง จนเข้าสู่กรุงเทพมหานคร และเมื่อประชาชนคนไทยเกิดความสับสนอลหม่านและงุนงงกับเหตุการณ์และความเสียหายที่เกิดขึ้นอยู่ระยะหนึ่ง ก็เป็นที่น่าสังเกตว่า คนไทยเริ่มปรับตัวกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นได้ และหันมา "ศึกษา" สิ่งที่เกิดขึ้นอย่างจริงจัง คนไทยมีความตื่นตัวกับการหา "ความรู้รอบตัว" มากขึ้น มีการ "ประยุกต์" สิ่งต่าง ๆ รอบตัวเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ ซึ่งเป็นผลพวงมาจากการพยายามเอาตัวรอดของมนุษย์นั่นเอง ซึ่งความรู้ที่ประชาชนไทยได้รับเมื่อเกิดน้ำท่วม พอสรุปได้ดังนี้

1. ความรู้เรื่องแผนที่และภูมิศาสตร์ เราเคยรู้กันเพียงว่าประเทศไทยอยู่ในเขตร้อนชื้นในเขตลุ่มแม่น้ำ แต่ไม่เคยรู้ว่าตรงไหนสูง ตรงไหนต่ำ ไม่เคยรู้ว่าประเทศไทยโดยเฉพาะกรุงเทพมหานครและปริมณฑลมี "คลอง" มากมายและเป็นสิ่งสำคัญและมีความหมายเป็นอย่างยิ่งเมื่อเกิดอุทกภัย นับแต่นี้คนไทยจะดูแผนที่เป็นและเข้าใจภูมิศาสตร์ของประเทศไทยมากขึ้น

2. ความรู้เรื่องน้ำ ภัยทางน้ำ และการบริหารจัดการน้ำ ก่อนน้ำท่วมใหญ่ คนไทยรู้แต่เพียงว่า ฝนตกหนัก พายุเข้า น้ำจึงท่วม ต่อไปคนไทยจะรู้ว่าการที่ประเทศไทยหรือจังหวัดใดจะเกิดน้ำท่วมได้นั้น มาจากปัจจัยหลายอย่าง ทั้งน้ำฝน พายุ น้ำทะเล น้ำที่กักเก็บไว้บนเขื่อน รวมถึงความผิดพลาดในการบริหารจัดการก็อาจเป็นสาเหตุให้น้ำท่วมได้

3. ความรู้เรื่องสภาวะโลกร้อนและสิ่งแวดล้อม จากการให้ความสำคัญกับเขื่อน แม่น้ำ ลำคลอง ปัจจุบัน ประชาชนไทยจะเริ่มเข้าใจแล้วว่ามีสาเหตุอื่นๆ ที่ทำให้เกิดน้ำท่วมใหญ่อีก คือ สภาวะโลกร้อนที่ทำให้ฝนฟ้าไม่ตกตามฤดูกาลและเกิดพายุใหญ่หลายครั้ง รวมทั้งการตัดไม้ทำลายป่าทำให้สภาพแวดล้อม ภูมิประเทศและภูมิอากาศเปลี่ยนไป อีกทั้งยังไม่มีป่าไม้ไว้ซับน้ำหรือชะลอน้ำอีกด้วย เหตุการณ์ครั้งนี้จะทำให้คนไทยรู้และเข้าใจเรื่องนี้ดีขึ้น

4. ความรู้เรื่องผังเมืองและที่พักอาศัย การมีที่พักอาศัยของคนในสังคมไทยปัจจุบันไม่ได้เป็นการจับจองหรือเป็นมรดกตกทอดมาเหมือนแต่ก่อน คนไทยส่วนใหญ่โดยเฉพาะคนในเมืองใหญ่ๆ เช่น กรุงเทพมหานครเมื่อเติบโตสร้างฐานะได้แล้วก็มักจะขยายครอบครัวโดยการหาที่อยู่ใหม่ ในช่วงที่ผ่านมาจะเห็นว่าคนไทยเกือบทั้งหมดเลือกซื้อบ้านจัดสรรโดยไม่ได้ศึกษาในเรื่องผังเมือง หลายครอบครัวต้องเสียเงินไปเป็นจำนวนมากกับบ้านราคาแพงที่จมไปกับน้ำ เพราะหมู่บ้านไปสร้างอยู่ในแนวน้ำไหลผ่าน นอกจากนี้ยังมีแนวโน้มว่าคนไทยจะกลับมาศึกษาเรื่องการสร้างบ้านแบบไทยๆ มากขึ้น (บ้านสองชั้นใต้ถุนสูง) เพื่อรองรับสภาวะน้ำท่วม

ในประเด็นของบ้าน ผู้ที่บ้านถูกน้ำท่วมจะรู้จักบ้านของตัวเองมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของโครงสร้าง ความแข็งแรง การป้องกันน้ำและการกัดเซาะ วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้าง โครงสร้างของระบบไฟฟ้า น้ำประปา ส้วม และอื่นๆ ซึ่งเจ้าของบ้านหรือผู้พักอาศัยส่วนใหญ่ไม่เคยสนใจ รวมทั้งวัสดุตกแต่งและของใช้ในบ้านที่ทนน้ำหรือเสียหายเมื่อถูกน้ำ เป็นความรู้ในการเตรียมตัวในคราวต่อไป

5. ความรู้เรื่องการเดินทางและยานพาหนะ เมื่อเกิดอุทกภัยขึ้นประชาชนจะเกิดประสบการณ์ในเรื่องการเดินทางที่ต้องใช้เรือ รถทหาร แพ ฯลฯ การปรับเปลี่ยนวิธีการเดินทาง เป็นการสร้างการเรียนรู้ในแง่ของการเชื่อมโยงข้อมูล รวมไปถึงการระวังป้องกันยานพาหนะของตนจากน้ำท่วมด้วย การย้ายรถไปไว้ในที่สูง การทำแพให้รถ การห่อหุ้มรถเพื่อป้องกันน้ำท่วม การถอดชิ้นส่วนอุปกรณ์สำคัญของรถออกเพื่อหนีน้ำท่วม ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นความรู้ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงที่น้ำท่วมทั้งสิ้น

6. ความรู้เรื่องภูมิปัญญา การประยุกต์และการประดิษฐ์ ด้วยความไม่พร้อมและไม่ทั่วถึงในการบริหารจัดการให้ความช่วยเหลือ จึงเกิดภูมิปัญญาสู้ภัยน้ำท่วมขึ้นมากมายดังที่เราได้เห็นจากข่าวทางโทรทัศน์ หนังสือพิมพ์และสื่อออนไลน์ ไม่ว่าจะเป็นมอเตอร์ไซค์ลอยน้ำ เรือและแพจากวัสดุใกล้ตัว เสื้อชูชีพจากขวดน้ำ อุปกรณ์ตรวจเช็คกระแสไฟในน้ำ ส้วมฉุกเฉินหลายประเภท คลองประดิษฐ์ ฯลฯ

7. ความรู้เรื่องสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ประชาชนที่ไม่เคยรู้หรือสนใจเรื่องสิทธิและหน้าที่ของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตยเริ่มสนใจสิทธิของตนเองมากขึ้นเมื่อน้ำท่วมบ้านหรือกำลังจะท่วม ว่าพวกเขามีสิทธิ์ในการได้รับการเยียวยาอย่างไร และในกรณีที่บ้านถูกน้ำท่วมขังนานเกินไปในขณะที่อีกเขตหนึ่งที่ติดกันน้ำไม่ท่วม พวกเขาควรจะเรียกร้องอย่างไรและมีขอบเขตแค่ไหน

ในส่วนของหน้าที่พลเมือง ประชาชนที่ไม่ถูกน้ำท่วมจะรู้หน้าที่ว่าตนต้องเข้าไปช่วยเหลือสังคมอย่างไร หน้าที่พลเมืองที่สำคัญอย่างยิ่งคือทุกคนควรจะรู้ว่า ภาวะวิกฤตที่เกิดกับเราในทุกวันนี้เกิดจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ (climate change) อันเป็นผลจากกิจกรรมของมนุษย์ เป็นเหตุให้ภาวะเรือนกระจก (greenhouse effect) รุนแรงกว่าที่ควรจะเป็นตามธรรมชาติ และส่งผลให้เกิดภาวะโลกร้อน (global warming) การลดภาวะโลกร้อนเป็นสิ่งที่ทุกคนจะต้องช่วยกันทำ ต้องลดการสร้างขยะให้น้อยลง นอกจากนี้ต้องมีการบริหารจัดการขยะให้ดีกว่านี้ สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งคือการให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่องการทิ้งขยะลงในแม่น้ำลำคลอง เพราะเมื่อน้ำท่วมจะเห็นได้ชัดว่า ขยะสะสมหนา 1-2 เมตร ในคลองสายหลัก ขวางทางน้ำ ทำให้การระบายน้ำไม่ดี เพราะน้ำไม่มีทางไป ทั้งการไหลของน้ำไม่สะดวก ทำให้เกิดน้ำท่วมขัง น้ำมีเชื้อโรคและปนเปื้อนสารเคมีจากขยะ ส่งผลให้เกิดน้ำเน่าและเกิดมลพิษต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อผู้คนและสภาพแวดล้อมอย่างมากมาย

ประมวลประสบการณ์ตรงที่พบเห็นจากวิกฤตการณ์น้ำ

ดังจะเห็นได้ว่าจากมหาอุทกภัยในครั้งนี้ได้ทำให้ประชาชนเกิดองค์ความรู้ขึ้นมากมายทั้งจากประสบการณ์จริงที่ได้ประสบด้วยตัวเอง หรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับญาติพี่น้อง คนในครอบครัว และคนร่วมชาติ ข้อมูลเชิงประจักษ์ ทั้งข่าวสารที่พบเห็นเกี่ยวกับน้ำใจและสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ที่สร้างสรรค์ขึ้นจากวิกฤตนี้ ทำให้มองเห็นได้อย่างชัดเจนว่า คนไทยมีน้ำใจ มีความรู้ รวมทั้งสามารถพลิกวิกฤตให้กลายเป็นนวัตกรรมได้

ผู้เขียนและครอบครัวเองก็เป็นหนึ่งในผู้ประสบภัย ที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วม จากความไม่รู้และไม่ได้รับความรู้ที่เพียงพอในเรื่องปริมาณน้ำที่แน่นอนและการเตรียมการรับมือกับน้ำ ทำให้สูญเสียทรัพย์สินไปจำนวนไม่น้อย แต่จากประสบการณ์ในครั้งนี้จากความไม่รู้ ไม่มีความรู้รอบตัว ไม่เคยสนใจเรื่องรอบตัวมาก่อน กลับกลายเป็นเกิดกระบวนการเรียนรู้รู้จักปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์เหล่านี้ ประหนึ่งได้เข้าสู่กระบวนการเรียนรู้จากปัญหาและการได้เรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหา ได้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน แม้ว่าจะมีความเหน็ดเหนื่อยและตึงเครียดจากเหตุการณ์ที่ได้ประสบ แต่ถือเป็นบททดสอบและเป็นบทเรียนราคาแพงที่ควรจดจำและเรียนรู้ที่จะเผชิญต่อไปให้ได้อย่างเข้มแข็ง

บ้านของผู้เขียนอยู่ในเขต ต.คลองข่อย อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี เมื่อทราบว่าน้ำกำลังจะไหลบ่าเข้าท่วมในอีกไม่กี่ชั่วโมงข้างหน้าแต่ก็ไม่อาจทราบระดับความรุนแรงของน้ำได้ เนื่องจากปีที่ผ่านมาน้ำท่วมคลองข่อยบ่อยก็จริง แต่ไม่เคยเข้าท่วมถึงตัวบ้านเลย อาจเพราะความไม่แน่ใจและไม่ทราบข้อมูลข่าวสารที่ชัดเจนทำให้ผู้เขียนประมาทเพียงแค่เก็บข้าวของที่ไม่หนักมากนักขึ้นบนโต๊ะที่สูงเพียงแค่ระดับเอวและขับรถออกจากบ้านมุ่งหน้าไปพักอาศัยที่คอนโดมิเนียมใกล้ท่าน้ำนนทบุรี ต่อมาก็ได้ทราบข่าวว่าปริมาณน้ำบนถนนด้านนอกหมู่บ้านได้เพิ่มระดับสูงขึ้นเรื่อยๆ คันดินกั้นน้ำที่ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านละแวกนั้นช่วยกันทำก็ไม่อาจกั้นปริมาณน้ำที่เพิ่มระดับขึ้นอย่างรวดเร็วได้ เพียงแค่สองวันระดับน้ำก็เพิ่มสูงขึ้นถึง 1.80 เมตร ความเครียดและความ

วิตกกังวลถึงความเสียหายของตัวบ้านและข้าวของ ทำให้ผู้เขียนนอนไม่หลับ อีกทั้งคอนโดฯ ที่พักอาศัยก็อยู่ใกล้แม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งวันต่อมาทำนบกระสอบทรายที่ท่าน้ำนนทบุรีมีบางจุดที่เสียหาย ปริมาณน้ำไหลทะลักทำให้คอนโดฯ กดสัญญาณแจ้งเตือนให้ผู้พักอาศัยอพยพรถยนต์ออกจากพื้นที่ ผู้เขียนจึงต้องอพยพไปพักอาศัยร่วมเดือน เสียค่าใช้จ่ายในการเช่าโรงแรมไปมาก ไม่เพียงผลกระทบต่อตัวผู้เขียนเองเท่านั้น บ้านพี่สาวของผู้เขียนที่หมู่บ้านชลดา บางบัวทองก็ได้รับความเสียหายมากไม่แพ้กัน และเป็นที่น่าเสียดายที่ไม่สามารถนำรถยนต์ออกมาจากตัวบ้านได้ทันการณ์ เนื่องจากคาดการณ์ว่าน้ำคงไม่เข้าท่วมถึงตัวบ้านทำให้ต้องสูญเสียรถไปทั้งคัน ความเสียหายที่เกิดขึ้นไม่เพียงแค่ทรัพย์สินที่เสียหายจากน้ำท่วมเท่านั้น แต่ยังตามมาด้วยค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่ไม่อาจประเมินค่าได้ทั้งค่าใช้จ่ายจากปัจจัยสี่ที่จำเป็นต้องหาใหม่เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในช่วงน้ำท่วม ความเสียหายของงานที่ต้องละทิ้งไปอย่างฉับพลัน สิ่งสำคัญที่สุดคือความเครียดและความวิตกกังวล เนื่องจากไม่ได้รับข้อมูลที่แน่นอน ทั้งก่อนน้ำท่วมว่าปริมาณน้ำจะมาเมื่อไหร่ จะท่วมแค่ไหน ขณะน้ำท่วมจะทำอย่างไร หลังน้ำท่วม น้ำจะลดลงเมื่อไหร่ จะกลับเข้าบ้านได้วันไหน จะต้องฟื้นฟูสภาพบ้านมากน้อยเพียงใด ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องและระบบการแจ้งเตือนภัยที่ดีนับเป็นสิ่งสำคัญมากที่จะช่วยให้ประชาชนมีโอกาสเตรียมความพร้อมในการเตรียมรับมือ ทั้งก่อนน้ำท่วม ขณะน้ำท่วม และหลังน้ำท่วม ซึ่งขนาดผู้เขียนเองเป็นคนปกติ สามารถช่วยเหลือตนเองได้ดี ก็ยังเผชิญกับความเครียดและความกดดันต่างๆ มากมาย แต่ยังมีผู้ที่ได้รับผลกระทบและลำบากกว่าอีกมาก ซึ่งคนเหล่านั้นก็คือ เด็ก คนชราและผู้พิการที่ไม่อาจช่วยเหลือตนเองได้เพียงลำพัง ต้องอาศัยผู้อื่นในการอพยพ ประสบความลำบากทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สิน สิ่งเหล่านี้เป็นประสบการณ์ตรงที่ผู้เขียนได้พบเห็นจากปรากฏการณ์น้ำท่วมในครั้งนี้ ซึ่งจะเห็นได้ว่าหากเรามีการเตรียมการที่ดีทั้งในระดับประเทศและหน่วยงานที่รับผิดชอบ ระดับองค์กร ระดับพื้นที่/ชุมชน และระดับประชาชน หากทุกส่วนมีการศึกษาหาข้อมูลความรู้ที่เพียงพอและถูกต้อง มีการสื่อสารที่ดีจะช่วยให้สามารถบรรเทาผลเสียหายจากน้ำท่วมได้

ในระดับบุคคลหากเกิดกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ได้รับและสามารถปรับเปลี่ยนให้เป็นปัญญานำมาใช้ในการดำเนินชีวิต ปรับวิธีคิดในการรับมือกับความเครียดและสถานการณ์ที่ไม่แน่นอนที่อาจต้องเผชิญอีกในวันข้างหน้า ก็จะทำให้เราสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้บนฐานของความรู้และปัญญาเพื่อรับมือและแก้ไขปัญหาได้ในท้ายที่สุด

แนวคิดการจัดการน้ำในอนาคตอย่างสมดุล

จากเหตุการณ์ของน้ำท่วมที่ทำให้เกิดความสูญเสียอันยิ่งใหญ่ทั้งในระดับประเทศ ระดับชุมชน และครอบครัวจนยากแก่การประเมินค่า ทำไมจึงเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ เป็นเพราะคนไทย สังคมไทย รัฐบาล สิ่งแวดล้อม หรือเป็นเพราะน้ำ ในเวลานี้การโทษใครอาจไม่เหมาะสม แท้จริงแล้วสาเหตุนั้นเกิดจากอะไร ควรแก้ไขให้ตรงตามสาเหตุที่เกิด ผลกระทบหรือภัยจากน้ำท่วมแม้จะควบคุมไม่ให้เกิดได้ยาก แต่วิธีลดความเสียหายให้เกิดขึ้นน้อยที่สุดโดยการบริหารจัดการและการป้องกันที่ดี การเฝ้าระวัง การพยากรณ์และการเตรียมพร้อมในการรับมือจึงเป็นทางเลือกที่ดีที่หลายฝ่ายควรเร่งเตรียมการจัดการน้ำอนาคตอย่างสมดุล

ปัญหาที่ควรทบทวนต่อไปคือปัญหาที่ได้รับการจัดระดับว่าเป็นปัญหาเชิงแก้ไข เชิงป้องกัน หรือเชิงพัฒนา เพื่อรับมือกับน้ำที่กำลังจะมาในอนาคต และควรจัดทำยุทธศาสตร์สำหรับจัดการอนาคตของน้ำเพื่อคุณภาพชีวิตของคนไทยและสังคมโลกอย่างยั่งยืน โดยใช้การวางแผนและผสมผสานความรู้เดินหน้าเรียนรู้ระบบ มีการสร้างและพัฒนาระบบที่ดีขึ้นเรื่อย ๆ การวางแผนที่ดีจะต้องลงทุน เตรียมความพร้อมดีกว่ารอแก้ไขปัญหาในภายหลัง วิกฤตของประเทศในครั้งนี้สามารถพลิกให้เป็นโอกาสในการพัฒนาประเทศและนับเป็นโอกาสอันดีที่จะทำให้คนไทยและเมืองไทยก้าวสู่สังคมแห่งภูมิปัญญาได้ในที่สุด ซึ่งยุทธศาสตร์การจัดการน้ำสามารถสรุปได้ดังนี้

1. แผนการบริหารเขื่อนและแผนบริหารจัดการน้ำ

การจัดทำแผนปฏิบัติการกับเขื่อนหลักลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ได้แก่ เขื่อนภูมิพล เขื่อนสิริกิติ์ เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ เขื่อนแควน้อย โดยการประสานงาน

กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในด้านการแจ้งข้อมูลปริมาณและระดับน้ำในเขื่อน รวมทั้งการระบายน้ำออกจากเขื่อน

2. แผนปรับปรุงองค์กรเพื่อบริหารจัดการน้ำ

จัดตั้งคณะกรรมการนโยบายที่ดูแลบริหารจัดการน้ำและอุทกภัยแห่งชาติ เป็นผู้ดำเนินงาน โดยจัดทำให้เป็นรูปธรรมและจัดทำแนวทางที่ชัดเจน เพื่อให้ประชาชนเกิดความมั่นใจและเตรียมรับมือได้ทัน ควรจัดทำแผนเร่งด่วนในการรับมือ ซึ่งจะช่วยลดทั้งผลกระทบและระยะเวลาในการเยียวยาและฟื้นฟู

หน่วยงานที่รับผิดชอบควรทำการติดตามตรวจสอบสภาพน้ำอย่างสม่ำเสมอพร้อมทั้งประเมินสภาพน้ำล่วงหน้า โดยเฉพาะในช่วงก่อนถึงฤดูน้ำหลากและระหว่างฤดูน้ำหลาก เพื่อกำหนดแนวทางหรือเกณฑ์ในการควบคุมน้ำในอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่และขนาดกลางต่าง ๆ ให้มีความเหมาะสมต่อการรองรับปริมาณน้ำหลากที่คาดว่าจะเกิดขึ้น

3. แผนฟื้นฟูและปรับปรุงสิ่งก่อสร้าง

เร่งซ่อมแซมคันกั้นน้ำและประตูน้ำที่เสียหายรวมทั้งจัดทำประตูน้ำเพิ่มในจุดที่สามารถระบายน้ำลงทะเลได้ไวที่สุด การปรับปรุงโครงสร้างทางกายภาพ อาจใช้วิธีการทางด้านวิศวกรรมและการจัดแบ่งเขตที่ดินที่เสี่ยงต่อการเกิดภาวะน้ำท่วมโดยใช้หลักการบริหารพื้นที่น้ำท่วม (flood plain management) ซึ่งประกอบด้วย

3.1 การควบคุมผังเมืองและการใช้ที่ดิน มิให้ชุมชนมีความหนาแน่นและแออัดมากเกิน เพื่อจัดให้มีที่ว่างรับน้ำ ชะลอน้ำและกักเก็บน้ำ การสร้างสิ่งก่อสร้างที่กีดขวางทางน้ำ ไม่ว่าจะเป็นถนนยกสูงที่ขวางร่องน้ำ โรงงานอุตสาหกรรม หมู่บ้าน ชุมชน อาคารบ้านเรือน เป็นต้นเหตุของน้ำท่วมขังเป็นเวลานาน วิธีแก้ปัญหาคือ ไม่สร้างสิ่งก่อสร้างใด ๆ กีดขวางทางน้ำ เพื่อให้น้ำไหลลงสู่ที่ต่ำและทะเลเร็วที่สุด สำหรับในบริเวณที่มีการก่อสร้างไปแล้ว ควรมีการขุดร่องน้ำหรือคลองส่งน้ำ ถนนทุกสายที่อยู่ในเขตน้ำท่วมควรมีคลองส่งน้ำควบคู่ไปด้วยเสมอ

3.2 การควบคุมอาคาร ให้อาคารที่อยู่ในพื้นที่น้ำท่วมได้รับการปรับปรุงหรือสร้างใหม่ให้มีความคงทนเหมาะสม เพื่อไม่ให้ได้รับความเสียหายจากน้ำท่วม

3.3 การควบคุมการก่อสร้างในบริเวณที่อาจเกิดน้ำท่วมตลอดจนการประกันวินาศภัย

4. แผนพัฒนาคลังข้อมูลและระบบพยากรณ์เตือนภัย

ควรพัฒนาระบบคลังข้อมูลและจัดสร้างแบบจำลองอุทกวิทยา-ชลศาสตร์ เพื่อใช้ในการพยากรณ์เหตุการณ์ต่าง ๆ และสร้างระบบเตือนภัยอุทกภัยที่จะเกิดขึ้นล่วงหน้า เพื่อรองรับกับปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นโดยเฉพาะพายุสุริยะที่จะส่งผลกระทบต่อโลก เช่น แผ่นดินไหว อุทกภัย การเฝ้าระวังพร้อมทั้งสร้างระบบการเตือนภัยที่แม่นยำ เที่ยงตรงและสื่อสารให้ประชาชนเข้าใจได้ง่าย โดยการแจ้งเตือนต่อสาธารณะ หรือผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ วิทยุและเว็บไซต์ และโทรศัพท์เคลื่อนที่

5. แผนเผชิญเหตุเฉพาะที่

จัดทำโครงสร้างการบริหารจัดการน้ำที่ดีในแต่ละจังหวัด ซึ่งแต่ละจังหวัดมีสภาพทางภูมิศาสตร์และมีโครงสร้างในการบริหารจัดการน้ำที่เหมาะสมกับพื้นที่ของตนเอง รวมทั้งจะสามารถแก้ไขและรับมือกับปัญหาได้อย่างรวดเร็วและทันท่วงทีมากกว่าการรอรับความช่วยเหลือจากส่วนกลาง รวมทั้งควรมีการเตรียมแผนเผชิญเหตุไว้ล่วงหน้า

6. แผนกำหนดพื้นที่รับน้ำและมาตรการเยียวยา

จากผลการสำรวจพื้นที่รับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างที่พบว่าที่ราบลุ่มภาคกลางที่มีลักษณะเป็นแอ่งกระทะสามารถทำเป็นแก้มลิงได้ 5 แห่ง ได้แก่ ทุ่งเชียงราก จ.ชัยนาท และ จ.สิงห์บุรี ทุ่งท่าวุ้ง จ.ลพบุรี ทุ่งวัดอุโลม จ.พระนครศรีอยุธยา ทุ่งบางกุ่ม จ.สิงห์บุรี และ จ.พระนครศรีอยุธยา ทุ่งบางกุ้ง จ.อ่างทอง และ จ.พระนครศรีอยุธยา ซึ่งทั้งหมดมีพื้นที่รวม 230,000 ไร่ สามารถเก็บน้ำได้ 172 ล้านลูกบาศก์เมตร แต่ยังต้องหาพื้นที่ที่สามารถรองรับน้ำอีกจำนวน 2 ล้านไร่ และต้องเก็บน้ำได้มากถึง 8,000 ล้านลูกบาศก์เมตร

ซึ่งยังขาดอีกมากและหากไม่สามารถหาพื้นที่รองรับน้ำได้ทัน น้ำก็จะยังคงท่วม แต่อย่างไรก็ตามหากมีการบริหารจัดการที่ดีผลกระทบจะต้องลดลงอย่างแน่นอน การจัดหาพื้นที่รองรับน้ำจะต้องไม่ให้กระทบกับชุมชนและมีการติดตามอย่างต่อเนื่อง และมีการสร้างความเข้าใจให้กับชาวบ้านอย่างชัดเจน

การใช้ "Floodway" หรือร่องน้ำที่ออกแบบไว้เป็นพิเศษเพื่อเลี่ยงทางน้ำไหล เป็นอีกวิธีหนึ่งในการบริหารจัดการน้ำ โดยต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญด้านการผังเมืองและแผนที่ทางอุทกศาสตร์ วิศวกรโยธาและวิศวกรชลประทานมาช่วยกันวิเคราะห์และหาทางเลือกที่เหมาะสมที่สุดในการบริหารจัดการกับการระบายน้ำ

นอกจากนี้ยังมีวิธีการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วม ดังนี้

6.1 ดำเนินการทำความสะอาดล้างท่อระบายน้ำ เพื่อช่วยการระบายน้ำจากพื้นที่ให้ไหลลงสู่คลองและแม่น้ำได้เร็วยิ่งขึ้น

6.2 การขุดลอก คู คลอง และเปิดทางน้ำไหลในคูคลอง เช่น การเก็บขยะและวัชพืช รวมทั้งการแหวกร่องน้ำ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำในคูคลองให้ดียิ่งขึ้น

6.3 การติดตั้งเครื่องสูบน้ำในที่มีน้ำท่วมขัง ซึ่งพื้นที่มีระดับต่ำน้ำไม่สามารถระบายออกโดยธรรมชาติได้ ควรนำเครื่องสูบน้ำไปติดตั้งเพื่อเร่งระบายน้ำให้ไหลออกจากพื้นที่ท่วมขังโดยเร็ว

6.4 การควบคุมการปฏิบัติงานของระบบประตูระบายน้ำ ทำนบกั้นน้ำและสถานีสูบน้ำ โดยกำหนดค่าระดับน้ำควบคุม ในคลอง ระยะเวลาการปิด-เปิด ประตูระบายน้ำ สถานีสูบน้ำต่าง ๆ ให้สอดคล้องกัน

6.5 การสร้างคันกั้นน้ำและทำนบกั้นน้ำชั่วคราว เพื่อป้องกันน้ำล้น รวมทั้งการสร้างทำนบควบคุมการไหลเข้าออกของน้ำในช่วงที่มีฝนตกหนักและมีน้ำหนุนสูง

6.6 การจัดตั้งหน่วยเคลื่อนที่เร็ว เพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่เสี่ยงภัย โดยหน่วยเคลื่อนที่เร็วจะปฏิบัติงานตลอด 24 ชม. เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาเมื่อได้รับแจ้งจากประชาชนโดยให้ความช่วยเหลือในทันที และเมื่ออุทกภัยผ่าน

พ้นไปแล้วต้องรีบช่วยเหลือฟื้นฟูสภาพทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมให้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้

7. นอกจากการศึกษาเรื่อง "สาเหตุ" ที่ทำให้น้ำท่วมแล้ว ประชาชนชาวไทยจำเป็นต้องหันกลับมาศึกษาถึง "ต้นเหตุ" ที่แท้จริงของปัญหาน้ำท่วมและวางแผนแก้ปัญหาระยะยาวอย่างยั่งยืน

ต้นเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดอุทกภัยในประเทศไทย เกิดจากน้ำมือมนุษย์ทั้งสิ้น ดังนี้

7.1 การตัดไม้ทำลายป่า การแผ้วถางที่ดินบนไหล่เขาและบนภูเขา หากจะเปรียบเทียบป่าไม้ก็เหมือนกับฟองน้ำชิ้นใหญ่ที่จะช่วยซับน้ำไว้ในยามฝนตกแล้วค่อย ๆ ปล่อยให้ไหลลงสู่พื้นที่ต่ำ เป็นการชะลอน้ำ และเก็บน้ำไว้ใช้ได้ตลอดปีตามธรรมชาติ วิธีแก้ปัญหาที่ยังทำไม่สำเร็จคือ การไม่เบียดเบียนป่า ไม่แผ้วถางทำลายป่า จัดการให้มนุษย์อยู่กับป่าได้อย่างแท้จริง

7.2 การบังคับ กักขัง กักกั้นน้ำ ทำให้เกิดอุทกภัยใหญ่เมื่อการบังคับนั้นไม่สามารถทำให้เกิดประสิทธิผลได้ เมื่อน้ำถูกกักแล้วมีปริมาณมากขึ้นถึงเวลาที่ควบคุมไม่ได้น้ำจะก่อให้เกิดความเสียหายในระดับมหภาค และเกิดปัญหาทางสังคมตามมา เช่น บนถนนเส้นเดียวกัน หมู่บ้านฝั่งซ้ายมีน้ำท่วมขังปริมาณสูงในขณะที่หมู่บ้านฝั่งขวาแห้งสนิท วิธีแก้ปัญหาคือ การ "เฉลี่ยน้ำ" โดยการขุดลอกคูคลองเก่าที่เคยตื้นเขินและไม่ได้ใช้งานให้กลับมาใช้งานได้อีก รวมทั้งศึกษาและทำการขุดคลองใหม่ในลักษณะ "ก้างปลา" เพื่อเฉลี่ยน้ำออกไปให้ได้มากที่สุด เป็นการแก้ปัญหาน้ำท่วมและให้ผลทางด้านเกษตรกรรม และเมื่อเกิดวิกฤตน้ำท่วมขึ้นในพื้นที่ต่าง ๆ การเฉลี่ยน้ำออกไปจะทำให้พื้นที่ทั้งหมดรับน้ำในปริมาณที่ใกล้เคียงกันในระดับที่ไม่ได้รับความเดือดร้อน

นอกจากนี้แล้วการนำกระบวนการเรียนรู้ที่ได้รับจากวิกฤตน้ำท่วมในครั้งนี้ มาใช้ประโยชน์และต่อยอดทางความคิด ผลิตนวัตกรรมใหม่ ๆ เพื่อใช้ในการจัดการและรับมือกับน้ำ จะทำให้คนไทยสามารถจัดการความรู้ของตนเอง สามารถรู้จักใช้แหล่งเรียนรู้ให้เกิดประโยชน์ เพื่อสามารถรับมือกับความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้ การปรับเปลี่ยนให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่ง

การเรียนรู้ ซึ่งต้องหล่อหลอมตั้งแต่ระดับเด็กเล็กเพื่อปลูกฝังในเรื่องเกี่ยวกับน้ำ ทั้งความรู้ในการป้องกันก่อนน้ำท่วม ขณะน้ำท่วม และหลังน้ำท่วม ความรู้ในการดูแลตนเอง ครอบครัวและสังคม โดยใช้การเรียนรู้ตลอดชีวิตจากสิ่งต่าง ๆ รายรอบตัว ทั้งจากประสบการณ์ จากสิ่งที่พบเห็นหรือสัมผัส เรียนรู้จากสื่อต่าง ๆ หรือเทคโนโลยีสารสนเทศรวมถึงการปลูกฝังการเป็นจิตอาสาให้กับประชาชนชาวไทยในทุกระดับ

สรุป

วิกฤตน้ำกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีความสัมพันธ์กันอย่างไม่สามารถแยกจากกันได้ การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นเรื่องที่กว้างขวางมากและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ผู้ที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างจริงจัง จะสามารถมองเห็นปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน สามารถเชื่อมโยงปัญหากับความรู้และข้อมูลรอบด้านได้ดี ทำให้มีการวางแผนแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ปัญหาระยะสั้นและระยะยาวได้อย่างยั่งยืน

ในด้านของวิกฤตการณ์น้ำที่ผ่านมา ประชาชนชาวไทยมีการเรียนรู้ตั้งแต่ก่อนน้ำท่วม ระหว่างน้ำท่วม และหลังท่วม ว่า “อะไร” เกิดขึ้น “อย่างไร” และ “จะทำอย่างไรในอนาคต” เกษตรกรเริ่มตระหนักถึงความจำเป็นต้องเรียนรู้ที่จะอยู่ให้ได้ด้วยตัวเอง กลุ่มโรงงานอุตสาหกรรมได้เรียนรู้ถึงวิธีการบริหารจัดการน้ำของผู้กุมนโยบายและต้องคิดต่อไปว่าหากเกิดเหตุการณ์เช่นนี้อีกพวกเขาจะป้องกันตัวเองอย่างไร ประชาชนที่อยู่ต้นน้ำได้เรียนรู้ว่าการสร้างคันกั้นน้ำไม่สามารถแก้ปัญหาน้ำท่วมได้อีกทั้งยังทำให้เกิดปัญหามวลชนเมื่อฝั่งถนนหนึ่งน้ำท่วมถึงอกในขณะที่อีกฝั่งถนนหนึ่งแห้งสนิท ประชาชนที่อยู่ปลายน้ำได้เรียนรู้ว่าการกั้นน้ำไม่ให้ไหลผ่านพื้นที่ของตนนอกจากจะเป็นการเห็นแก่ตัวแล้วยังเป็นการยืดระยะเวลาของวิกฤตน้ำท่วมให้ยาวนานออกไปอีกด้วยซึ่งส่งผลกระทบต่อโครงสร้างโดยรวมของสังคมอย่างกว้างขวาง ผู้บริหารได้เรียนรู้ว่าการแก้ปัญหาที่ปลายเหตุโดยขาดความรู้เชิงลึกอย่างถ่องแท้มีผลทำให้ความเดือดร้อนเล็กน้อยขยายวงออกไปกลายเป็นวิกฤตที่ควบคุมไม่ได้ ประชาชน

ที่อยู่ในแหล่งกำเนิดของน้ำได้เรียนรู้ว่าการตัดไม้ทำลายป่าและปล่อยให้ระบบน้ำเป็นไปตามยถากรรมนอกจากจะทำให้พวกเขาเสี่ยงต่อความล้มเหลวในอาชีพเกษตรกรรมแล้ว ยังนำความเสียหายใหญ่หลวงมาสู่ประชาชนที่อยู่ในที่ราบลุ่มท้ายน้ำอีกด้วย

ในด้านการใช้องค์ความรู้เพื่ออนาคต ประชาชนเกิดความตื่นตัวในการเรียนรู้ทั้งจากประสบการณ์ตรง ข้อมูลข่าวสาร และจากนักวิชาการ ทำให้เกิดการวางแผนระยะยาวโดยใช้ชุมชนของตนเป็นที่ตั้ง มีการปรึกษาหารือแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ มีการร่วมกันตัดสินใจ มีการใช้สิทธิเสรีภาพและการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำในระบอบประชาธิปไตย มีความพร้อมทั้งทางด้านกายภาพและทางด้านจิตใจที่จะรับมือกับวิกฤตน้ำในอนาคตหากเกิดขึ้นอีก องค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากน้ำท่วมครั้งก่อนจะทำให้ประชาชนสูญเสียน้อยลงทั้งจากการป้องกันน้ำท่วม ระหว่างน้ำท่วม และหลังน้ำท่วม

การเรียนรู้ตลอดชีวิต ไม่ใช่เรื่องที่ต้องทำเมื่อเกิดวิกฤตน้ำท่วมหรือวิกฤตใด ๆ ในชีวิตและสังคม แต่เป็นเรื่องที่ควรมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องทั้งในระบบ นอกระบบ และไม่เป็นทางการ การเรียนรู้ตลอดชีวิตไม่จำเป็นต้องสร้างเงื่อนไขให้เกิดความยากต่อการศึกษา และไม่ควรเฉพาะเจาะจงไปยังเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นการเฉพาะ การเรียนรู้ตลอดชีวิตควรเป็นเรื่องของกระบวนการศึกษาเชื่อมโยงข้อมูล ประสบการณ์ และวิชาการที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ในทุก ๆ เรื่อง หากมีการสนับสนุนให้ประชาชนชาวไทยเรียนรู้ตลอดชีวิต คุณภาพของประชาชนจะดีขึ้น สังคมและประเทศชาติจะพัฒนาไปในทิศทางที่ดี และประชาชนจะอยู่ได้ในทุกวิกฤตไม่ว่าจะเป็นวิกฤตน้ำท่วมหรือวิกฤตใด ๆ ก็ตาม

บรรณานุกรม

กรุงเทพมหานคร. (2551). *แผนปฏิบัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2551.* โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

ขนิษฐา สุตพันธ์. *ภัยพิบัติทางน้ำและการช่วยเหลือผู้ประสบภัย วารสารสำนักการระบายน้ำ.* [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก http://dds.bangkok.go.th/News_dds/magazine/magazine5/maga5_12.pdf. สืบค้น 17 กุมภาพันธ์ 2554.

เจษฎา แก้วกัลยา. (2549). *การจัดการน้ำท่วมในเขตกรุงเทพมหานคร.* กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า.

บันทึกเหตุการณ์. *น้ำท่วมครั้งสำคัญในประเทศสยาม.* [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก http://www.bloggang.com/mainblog.php?id=lovesiamoldbook&month=16-10-2011&group=1&gblog=22. สืบค้น 12 กุมภาพันธ์ 2554.

แผนงานป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วม. กรุงเทพมหานคร [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก http://dds.bangkok.go.th/Web_mdsd/w2-3-7.html. สืบค้น 17 กุมภาพันธ์ 2554.

ไพบูลย์ พรหมประยูร. *ความจริงประเทศไทย: น้ำท่วม-ฝนแล้ง.กระแสอาคเนย์* = Southeast Current. ปีที่ 8 ฉบับที่ 85 (ม.ค. 2554) หน้า 22-28.

ศูนย์สนับสนุนการอำนวยการบริหารสถานการณ์ อุทกภัย วาตภัยและดินโคลนถล่ม (ศอส.). กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก http://disaster.go.th/dpm/flood/flood.html สืบค้น 17 กุมภาพันธ์ 2554.

สำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร. (2550). *โครงการสำรวจ ออกแบบและจัดทำแผนแม่บทระบบระบายน้ำในพื้นที่เขตพญาไท ดินแดงและห้วยขวาง,* การประชุมตัวแทนชุมชนและเจ้าหน้าที่เพื่อรับฟังความคิดเห็น, ครั้งที่ 1, 11 พฤษภาคม 2550, โรงแรมปริ้นส์ตั้น พาร์ค สวีท กรุงเทพมหานคร, หน้า 1-23.

อนิรุทธิ์ เปรมเพชร. (2551). *ปัจจัยวิกฤตที่มีผลกระทบต่อการดำเนินการก่อสร้างแนวป้องกันน้ำท่วมในกรุงเทพมหานคร.* วิทยานิพนธ์ปริญญาวิศวกรรมศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี, คณะวิศวกรรมศาสตร์, สาขาวิชาวิศวกรรมและการบริหารการก่อสร้าง.

อุทกภัยในประเทศไทย พ.ศ. 2554. [ออนไลน์]. เข้าถึงได้จาก วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี http://th.wikipedia.org/wiki. สืบค้น 12 กุมภาพันธ์ 2554.

บทความวิชาการ

สื่อสังคมกับการบริหารจัดการข้อมูลในช่วงภัยพิบัติ: บทเรียนจากอุทกภัยปี 2554

ลัดดาวัลย์ แก้วกิติพงษ์[1]
ปีเตอร์ รักธรรม[2]

[1] ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีความสนใจทางวิชาการและมีผลงานตีพิมพ์เผยแพร่ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการใช้งานเทคโนโลยีสื่อสังคมและเทคโนโลยีพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ในบริบทต่าง ๆ (e-mail: laddawan@tbs.tu.ac.th)

[2] ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มีความสนใจทางวิชาการและมีผลงานตีพิมพ์เผยแพร่ในหัวข้อที่เกี่ยวข้องกับการใช้เครือข่ายสังคม (social network) ในบริบทต่าง ๆ ทางด้านการบริหารงานภายในองค์กรและการใช้เครือข่ายในสังคม
(e-mail: peter.ractham@gmail.com)

บทคัดย่อ

สื่อสังคมได้เข้ามามีบทบาทเป็นอย่างมากในระหว่างวิกฤตการณ์น้ำท่วมในประเทศไทยในปี 2554 สื่อสังคมช่วยให้การติดต่อสื่อสาร ประสานงาน และการติดตามข่าวสารเป็นไปได้อย่างรวดเร็วและทันต่อเหตุการณ์ในช่วงภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามจากวิกฤตการณ์ที่ผ่านมาเราได้รับบทเรียนแล้วว่าการใช้สื่อสังคมแบบไร้การบริหารจัดการและการควบคุมดูแลข้อมูลและสารสนเทศที่ดีนั้นสามารถก่อให้เกิดความตื่นตระหนก ความวุ่นวาย ตลอดจนถึงความเข้าใจผิดขึ้นในสังคมไทยได้อีกด้วย บทความนี้จึงมุ่งเน้นที่จะรวบรวมและวิเคราะห์ถึงการใช้งานสื่อสังคมที่เกิดขึ้นในช่วงอุทกภัยและเชื่อมโยงไปถึงความสำคัญของการบริหารจัดการข้อมูลและสารสนเทศที่เกิดจากสื่อสังคม โดยการบริหารจัดการข้อมูลและสารสนเทศที่ถูกต้อง เที่ยงตรง เชื่อถือได้ ทันต่อเวลา มีรูปแบบที่เข้าใจง่าย และเข้าถึงได้ง่ายนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการบริหารจัดการข้อมูลและสารสนเทศในระหว่างภัยพิบัติ ทั้งนี้เพื่อเป็นการลดความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้สื่อสังคมอย่างไม่มีประสิทธิภาพ อีกทั้งการบริหารข้อมูลและสารสนเทศจากสื่อสังคมอย่างมีประสิทธิภาพยังสามารถส่งผลถึงการพัฒนาเทคโนโลยีและระบบสารสนเทศอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับระบบจัดการภาวะฉุกเฉินในอนาคตอีกด้วย

คำสำคัญ: สื่อสังคม, การบริหารจัดการข้อมูล, โซเชียลมีเดีย, น้ำท่วม, อุทกภัย

บทนำ

เหตุการณ์อุทกภัยหรือวิกฤตการณ์น้ำท่วมในประเทศไทยในปี 2554 ได้ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยในวงกว้างทั้งในด้านเศรษฐกิจและในด้านสังคม มหาอุทกภัยในปี 2554 นั้น ครอบคลุมพื้นที่รวม 65 จังหวัด เป็นเวลากว่า 5 เดือน (Wikipedia, 2012) ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ศูนย์กลางเศรษฐกิจที่สำคัญของประเทศและนิคมอุตสาหกรรมที่สำคัญถึง 7 แห่ง (ไทยรัฐออนไลน์, 2554) ตลอดจนพื้นที่เศรษฐกิจหลายเขตของกรุงเทพมหานคร ผลจากมหาอุทกภัยครั้งนั้นได้สร้างความเสียหายต่อเศรษฐกิจของประเทศไทยในช่วงครึ่งปีหลังของปี พ.ศ. 2554 เป็นมูลค่ามหาศาล ส่งผลกระทบทำให้ธุรกิจและหน่วยงานต่างๆ ได้รับความเสียหายทั้งทางตรงและทางอ้อมมีมูลค่ารวม 71,156.42 ล้านบาทต่อเดือน และกระทบต่อการจ้างงานประมาณ 2,325,644 ราย (ผู้จัดการออนไลน์, 2554) ศูนย์วิจัยธนาคารกสิกรไทยได้ประเมินว่า วิกฤตน้ำท่วมในปี 2554 ส่งผลกระทบต่อกิจกรรมทางเศรษฐกิจของไทย ความสูญเสียต่อผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ หรือ จีดีพี คิดเป็นมูลค่าสุทธิ 242,200 ล้านบาท แบ่งเป็นความเสียหายในภาคอุตสาหกรรม 171,900 ล้านบาท (ประมาณร้อยละ 70 ของความเสียหายทั้งหมด) ภาคการเกษตร 37,100 ล้านบาท (ประมาณร้อยละ 15.3 ของความเสียหายทั้งหมด) และภาคบริการ/อื่นๆ รวม 33,200 ล้านบาท (ประมาณร้อยละ 13.7 ของความเสียหายทั้งหมด) ดังแสดงในตารางที่ 1 (ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2554)

นอกจากผลกระทบทางด้านเศรษฐกิจแล้ว วิกฤตการณ์น้ำท่วม 2554 ยังส่งผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน นั่นก็คือ ประชาชนได้มีการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ (information technology) กันอย่างแพร่หลายเพื่อติดตามข่าวสาร ติดต่อประสานงาน และแบ่งปันข้อมูลและสารสนเทศ ระหว่างเพื่อน คนรู้จัก ญาติ และบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับมหาอุทกภัยทั้งทางตรงและทางอ้อม ผ่านทางสื่อสังคม (social media) เช่น Facebook, Twitter และ Youtube นอกจากนี้จากการสำรวจของเอแบคโพล (สำนักวิจัยเอแบคโพล, 2554) ประชาชนได้ให้ความสนใจที่จะมีส่วนร่วม

ตารางที่ 1 การประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจจากมหาอุทกภัย ปี พ.ศ. 2554

ผลกระทบ	กรณีพื้นฐาน
ความสูญเสียสุทธิต่อผลผลิตในภาคเศรษฐกิจต่างๆ (ล้านบาท)	242,200
• ภาคการเกษตร	37,100
• ภาคอุตสาหกรรม	171,900
• ภาคบริการและอื่นๆ	33,200
ผลต่ออัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจ หรือ จีดีพี (ร้อยละ เมื่อเทียบกับช่วงเดียวกันปีก่อน)	
อัตราการขยายตัวของจีดีพี ประจำไตรมาส 4/2554	-3.3
อัตราการขยายตัวของจีดีพี ปี 2554	1.5

ประมาณการโดยศูนย์วิจัยกสิกรไทย ณ วันที่ 21 พฤศจิกายน 2554

ที่มา: ศูนย์วิจัยกสิกรไทย, 2554

ในการนำเสนอข้อมูลและสารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับวิกฤตการณ์น้ำท่วมและยังสะดวกที่จะเข้าถึงและติดตามข่าวสารผ่านสื่อสังคมช่องทางต่าง ๆ เป็นอันดับสองรองมาจากสื่อโทรทัศน์ จากปรากฏการณ์นี้แสดงให้เห็นว่าการสื่อสารของประชาชนในสังคมไทยช่วงวิกฤตน้ำท่วมนั้นได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากการสื่อสารช่องทางเดิม ๆ เป็นอย่างมาก โดยช่องทางในการรับข่าวสารและการติดต่อสื่อสารที่ต้องการความรวดเร็วนั้นมิได้จำกัดแค่แหล่งข่าวหรือสื่อแบบดั้งเดิมเช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ หรือโทรทัศน์อยู่อีกต่อไป แต่การติดต่อสื่อสารทางอินเทอร์เน็ตผ่านทางสื่อสังคมถือเป็นเครื่องมือและเทคโนโลยีที่ได้เข้ามามีบทบาทในการเป็นช่องทางการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการเข้าถึง แพร่กระจาย และแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารที่รวดเร็วทันต่อเหตุการณ์ ดังจะเห็นได้ว่าในระหว่างวิกฤตน้ำท่วมนั้นได้มีการสร้างสื่อสังคมออนไลน์ช่องทางต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อตอบสนองความต้องการการติดต่อและติดตามข่าวสารอย่างรวดเร็วในระหว่างที่เกิดวิกฤตการณ์น้ำท่วม

บทความนี้จึงมุ่งเน้นที่จะสะท้อนปรากฏการณ์ทางสังคมที่สะท้อนถึงพฤติกรรมของการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่เปลี่ยนไปในปัจจุบัน เทคโนโลยีสารสนเทศโดยเฉพาะสื่อสังคมได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในการติดต่อสื่อสารระหว่างประชาชนในชีวิตประจำวันรวมไปถึงในกรณีที่เกิดภัยพิบัติหรือเหตุฉุกเฉินต่าง ๆ ปรากฏการณ์การใช้สื่อสังคมในการติดต่อสื่อสารและรับข่าวสารในกรณีที่เกิดภัยพิบัติในสังคมไทยถือได้ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่เคยเกิดขึ้นในประเทศไทยมาก่อน เพราะฉะนั้นการศึกษาและค้นคว้าวิจัยในปรากฏการณ์นี้จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการใช้สื่อสังคมอย่างมีประสิทธิภาพนั้นจะต้องมีการบริหารจัดการข้อมูลและสารสนเทศที่ถูกต้องและแม่นยำ เพราะการใช้สื่อสังคมอย่างไม่ถูกต้องอาจจะนำมาซึ่งโทษอันร้ายแรงจากการใช้เทคโนโลยีอย่างผิดวิธี เพราะฉะนั้นการเข้าใจถึงประโยชน์และโทษจากการสื่อสารผ่านสื่อสังคมจึงเป็นประเด็นที่มีความสำคัญ ทั้งนี้เพื่อชี้ให้เห็นถึงบทเรียนจากการใช้งานสื่อสังคมในช่วงภัยพิบัติและแนวทางในการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้เกิดการสื่อสารและการจัดการภัยพิบัติอย่างมีประสิทธิภาพผ่านสื่อสังคม

สื่อสังคมกับการจัดการภัยพิบัติ และตัวอย่างการใช้สื่อสังคมในช่วงอุทกภัยปี 2554 ในประเทศไทย

สื่อสังคมกับการบริหารจัดการข้อมูลและสารสนเทศในระหว่างภัยพิบัติ

สื่อสังคมหรือโซเชียลมีเดียคือหนึ่งในรูปแบบของการสื่อสารทางอินเทอร์เน็ตซึ่งเกิดจากเครือข่ายสังคมออนไลน์ (online social network) ผู้ใช้ (users) สามารถที่จะแบ่งปันข้อมูล (data) ความคิด (ideas) ข้อความส่วนตัว (personal messages) และเนื้อหาสาระ (contents) ต่าง ๆ ในรูปแบบของลิงค์ (URL Links) วีดีโอ รูปภาพ หรือข้อความ ระหว่างสมาชิกที่อยู่ในเครือข่ายสังคมออนไลน์เดียวกันดังนั้นบุคคลทั่วไปสามารถที่จะสมัครเป็นสมาชิกของเครือข่ายสังคมออนไลน์ที่ตนสนใจและใช้สื่อสังคมในการติดต่อสื่อสารถึงกันและกันได้อย่างง่ายดายและรวดเร็วผ่านทางเครือข่ายอินเทอร์เน็ตและเว็บไซต์ต่าง ๆ

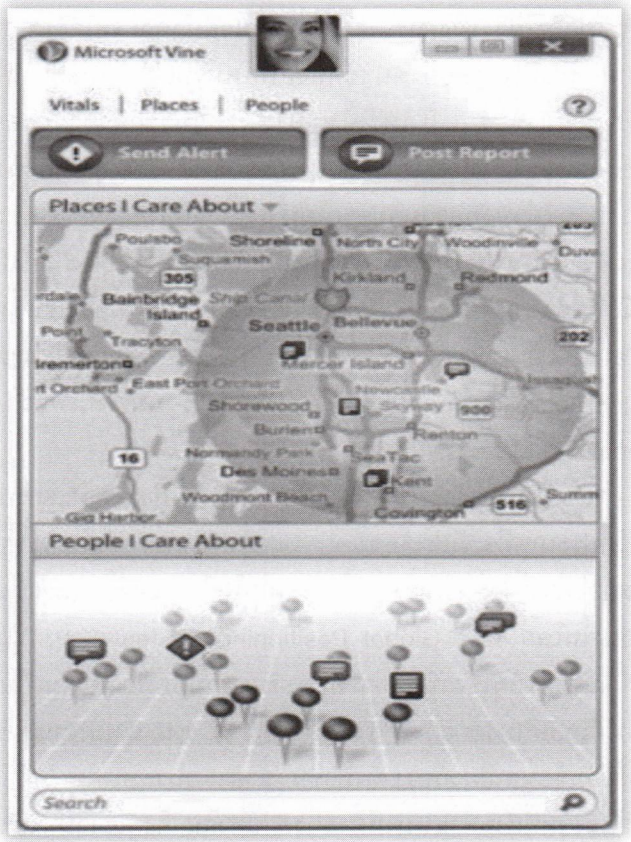
ได้ นอกจากนี้ยังสามารถที่จะรวบรวม (accumulate) แลกเปลี่ยน (exchange) และกระจาย (disseminate) ข้อมูล (data) หรือสารสนเทศ (information) ในเวลาสั้นๆ ตัวอย่างของสื่อสังคมที่มีการใช้กันอย่างแพร่หลายในปัจจุบันในประเทศไทย เช่น Facebook ซึ่งมีผู้ใช้งานถึง 13,684,540 คน และมีจำนวนเพิ่มขึ้นมากกว่า 1,768,120 คนในช่วงระยะเวลา 6 เดือนที่ผ่านมา (ข้อมูล ณ กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555 จาก Socialbakers.com, 2012) และ Twitter ซึ่งมีผู้ใช้งานประมาณการถึง 910,000 คน (ข้อมูล ณ เมษายน พ.ศ. 2554 จาก Greyreview.com, 2011)

ในปัจจุบันรูปแบบการใช้สื่อสังคมในประเทศไทยมีการใช้ที่แตกต่างกันออกไป เช่น การใช้ส่วนตัว การดูแลสุขภาพ การทำธุรกิจและการตลาด การเมือง และอื่นๆ นอกจากการใช้สื่อสังคมในวัตถุประสงค์ดังที่กล่าวมาในเบื้องต้นแล้วนั้น สื่อสังคมประเภทต่างๆ ยังได้ถูกนำมาใช้อย่างแพร่หลายเพื่อเป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสารระหว่างวิกฤตการณ์อุทกภัย 2554 จึงถือได้ว่า วิกฤตการณ์อุทกภัย 2554 เป็นปรากฏการณ์แรกในประเทศไทยที่ได้มีการประยุกต์ใช้สื่อสังคมในการติดต่อสื่อสารกันระหว่างประชาชนในระหว่างที่เกิดภัยพิบัติขึ้น

ในเชิงวิชาการทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ สื่อสังคมซึ่งเกิดจากเครือข่ายสังคมออนไลน์ ได้รับการยอมรับในวงกว้างในเรื่องของการเพิ่มความสามารถในการติดต่อสื่อสารที่สะดวกสบาย ง่าย เร็ว และลดข้อจำกัดในเรื่องระยะทางระหว่างผู้ใช้ (Qualman, 2010) นอกจากนี้สื่อสังคมยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในเชิงการตลาดรูปแบบใหม่ๆ ได้อีกด้วย (Michael, et al., 2009; Evans and McKee, 2010) จากมุมมองของนักวิชาการทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ การเข้าถึงข้อมูลและสารสนเทศเพื่อเป็นส่วนช่วยประกอบการตัดสินใจต่างๆ นั้นเป็นเรื่องที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง ตัวอย่างเช่น ในระหว่างวิกฤตการณ์น้ำท่วมนั้นประชาชนผู้ประสบภัยอาจขาดการติดต่อสื่อสารกับโลกภายนอก สัญญาณโทรทัศน์ วิทยุ หรืออินเทอร์เน็ต อาจจะถูกตัดขาดหรือไม่สามารถให้บริการได้อย่างมีประสิทธิภาพ แต่ผู้ประสบภัยรวมทั้ง

ประชาชนที่กำลังเฝ้าระวังการเคลื่อนที่ของมวลน้ำควรจะได้รับทราบข้อมูลการอพยพว่าพื้นที่ในเขตของตนจะต้องอพยพหรือยัง ข้อมูลการเดินทางว่าสถานที่ที่จะไปยังขับรถไปได้หรือไม่ หรือจะสามารถส่งข่าวเพื่อขอความช่วยเหลือได้ทางช่องทางใดบ้าง เป็นต้น (Hiltz, et al., 2011) ซึ่งสื่อสังคมได้เข้ามามีบทบาทและอำนวยความสะดวกในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างมาก และได้มีการทำวิจัยถึงความเป็นไปได้ และรูปแบบที่สื่อสังคมสามารถจะนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ในช่วงภัยพิบัติ เช่น การประยุกต์ใช้ Twitter ในช่วงระหว่างภัยพิบัติ (Mills et al., 2009; Underwood, 2010) ประโยชน์ของเครื่องมือประสานความร่วมมือ (collaboration tools) เช่น Wiki ในการร่วมมือกันระหว่างภัยพิบัติ (Brännström and Mårtenson, 2006; Crowe, 2010)

นอกจากสื่อสังคมที่รองรับการสื่อสารด้วยข้อความและรูปภาพแล้ว สื่อสังคมอีกประเภทที่จะมีประโยชน์อย่างมากในช่วงภัยพิบัติคือ ระบบประเภทแสดงพิกัดของพื้นที่ (geolocation) ซึ่งใช้เทคโนโลยี วาย-ฟาย (wi-fi) และระบบหาพิกัดบนพื้นโลก หรือ Global Positioning System (GPS) โดยระบบประเภทนี้จะช่วยให้ผู้ใช้งานสามารถที่จะรับทราบข้อมูล ความเป็นไปต่างๆ ที่อยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงได้ ผ่านการโพสต์ข้อความ เช่น สำนักงานเขตที่อยู่ใกล้แม่น้ำอาจเพิ่มข้อมูลเกี่ยวกับระดับน้ำขึ้น น้ำลง บนระบบประเภทแสดงพิกัดของพื้นที่ ณ จุดที่เป็นตำแหน่งที่ตั้งของสำนักงาน ซึ่งผู้ใช้งานระบบคนอื่นๆ จะสามารถเข้ามาใช้ติดตามข่าวสารและสถานการณ์ ณ ตำแหน่งต่างๆ ได้ (Crowe, 2010) ตัวอย่างของสื่อสังคมประเภทนี้เช่น "Microsoft Vine" ซึ่งเป็นแอพพลิเคชั่นประเภทสื่อสังคมที่ทางไมโครซอฟท์พัฒนาขึ้นมาเพื่อการบริหารจัดการข้อมูล และการสื่อสารระหว่างภัยพิบัติโดยเฉพาะ ซึ่งจากภาพที่ 1 เราจะเห็นได้ว่า Microsoft Vine นั้นอนุญาตให้ผู้ใช้งานระบุตำแหน่งของตนและประกาศข่าวหรือให้ข้อมูลเกี่ยวกับตำแหน่งของตนได้ สำหรับในประเทศไทยในช่วงอุทกภัยในปี 2554 แอพพลิเคชั่นในลักษณะที่ใกล้เคียงกันได้ถูกพัฒนาขึ้นในรูปแบบของเว็บไซต์ชื่อ Gamling.org ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในหัวข้อถัดไป

ภาพที่ 1 แสดงส่วนต่อประสานกับผู้ใช้ (user interface) ของ Microsoft Vine

จากตารางที่ 2 แบ่งสื่อสังคมออกเป็นประเภทต่าง ๆ และอภิปรายถึงความเป็นไปได้ในการใช้สื่อสังคมในช่วงวิกฤตการณ์หรือภัยพิบัติและยกตัวอย่างสื่อสังคมแต่ละประเภท

ตารางที่ 2 ประเภทของสื่อสังคมและการใช้งาน การใช้สื่อสังคมแต่ละประเภท

สื่อสังคมประเภทต่างๆ	รูปแบบการใช้งานสื่อสังคม	สื่อสังคม
เว็บไซต์สื่อสังคม (social sites)	ผู้ใช้สามารถติดต่อสื่อสารถึงกันและกันผ่านเว็บไซต์เช่น Facebook โดยผู้ใช้สามารถสร้างกลุ่ม (group) กำหนดบทบาทของผู้ดูแล (admin) และสมาชิก (member) ซึ่งในส่วนนี้เองหน่วยงานภาครัฐสามารถที่จะจัดตั้งกลุ่มและอนุญาตให้ประชาชนทั่วไปเข้ามาเป็นสมาชิกเพื่อที่จะสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน (citizen engagement) นอกจากเว็บไซต์ประเภท Facebook ยังมีเว็บไซต์ประเภท Blog ซึ่งผู้ใช้สามารถเขียนไดอารี่ส่วนตัวผ่าน Blog เพื่อเป็นการแชร์ข้อมูลอย่างละเอียดและสมาชิกอื่นๆ สามารถแสดงความเห็น (comment) เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลระหว่างกันได้	Facebook, Blogspot
การบริหารจัดการเอกสาร (document management)	ผู้ใช้สามารถบริหารจัดการข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพระหว่างที่เกิดอุทกภัย จุดประสงค์หลักคือเพื่อ สามารถรวบรวมและอัพเดทข้อมูลได้อย่างถูกต้อง และสมาชิกอื่นสามารถที่จะเข้าถึงข้อมูลได้จากแหล่งเดียว	Google Site, Wiki
การแบ่งปันมัลติมีเดีย (multimedia sharing)	ผู้ใช้สามารถแชร์รูปภาพ วีดีโอ และไฟล์เสียงต่างๆ เพื่อเป็นการแชร์ข้อมูลให้สมาชิกอื่นๆ ได้รู้เพื่ออัพเดทสถานการณ์ในช่วงที่เกิดภัยพิบัติได้ หรือสามารถที่จะใช้เป็นช่องทางในการเผยแพร่ความรู้หรือความเชี่ยวชาญจากผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ	Youtube, Flickr

ตารางที่ 2 (ต่อ)

สื่อสังคมประเภทต่าง ๆ	รูปแบบการใช้งานสื่อสังคม	สื่อสังคม
MicroBlog	ผู้ใช้สามารถส่งข้อความสั้น ๆ ไม่เกิน 140 ตัวอักษรเพื่อแชร์ข้อมูลให้กับสมาชิกในกลุ่มได้	Twitter, Weibo
Social geolocation systems	ผู้ใช้สามารถที่จะระบุตำแหน่งที่ตนอยู่ในแผนที่และให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับตำแหน่งนั้น ๆ	Gamling.org, Microsoft Vine

จากตัวอย่างการใช้งานสื่อสังคมในรูปแบบต่าง ๆ เราจะเห็นได้ว่าสื่อสังคมเหล่านี้มีคุณลักษณะหลายประการซึ่งสอดคล้องกับคุณสมบัติพื้นฐานที่สำคัญของเครือข่ายที่จำเป็นสำหรับการบริหารจัดการวิกฤตการณ์ต่าง ๆ (crisis management) ซึ่งนักวิชาการทางด้านการบริหารจัดการวิกฤตการณ์ได้นิยามไว้ ตารางที่ 3 เปรียบเทียบคุณสมบัติพื้นฐานที่สำคัญของเครือข่ายกับคุณสมบัติของสื่อสังคม และแสดงให้เห็นว่า เมื่อมองจากมุมมองของทฤษฎีสื่อสังคมนั้นเป็นเครือข่ายที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงกับการบริหารจัดการวิกฤตการณ์

ตารางที่ 3 คุณสมบัติของสื่อสังคมเปรียบเทียบกับคุณสมบัติพื้นฐานของเครือข่ายสำหรับการบริหารจัดการภัยพิบัติ

คุณสมบัติพื้นฐานที่สำคัญของเครือข่ายสำหรับการบริหารข้อมูลและสารสนเทศในระหว่างภัยพิบัติ	คุณสมบัติของสื่อสังคม
ราคาถูก (low-cost)	สื่อสังคมออนไลน์ที่เป็นที่นิยมในวิกฤตการณ์น้ำท่วมในปี 2554 ได้แก่ Facebook Twitter และ YouTube ล้วนเป็นสื่อสังคมออนไลน์ที่สามารถใช้ได้โดยไม่มีค่าใช้จ่ายเพิ่มเติมนอกจากค่าอินเทอร์เน็ต
ใช้งานได้ง่าย (easy-to-use)	Facebook Twitter และ YouTube จัดเป็นสื่อสังคมที่ใช้งานได้ง่ายและใช้เวลาในการเรียนรู้และเริ่มต้นใช้งานเพียงสั้น ๆ (Shin, 2011)
รองรับการขยายตัวเป็นจำนวนมากได้ (scalable)	Facebook YouTube และ Twitter เป็นสื่อสังคมที่มีผู้ใช้งานเป็นจำนวนมากไม่เพียงแต่เฉพาะในประเทศไทย Facebook ก่อตั้งในปี ค.ศ. 2004 และมีผู้ใช้ถึง 845 ล้านคนทั่วโลก ในปี ค.ศ. 2011 (Wikipedia a, 2012) Twitter ก่อตั้งในปี 2006 และมีผู้ใช้ถึง 300 ล้านคนทั่วโลกในปี ค.ศ. 2011 (Wikipedia b, 2012) ส่วน YouTube นั้นก่อตั้งในปี ค.ศ. 2005 และในปัจจุบัน แต่ละเดือนมีผู้ใช้ที่ไม่ซ้ำกันจำนวน 800 ล้านรายเข้าชม YouTube (YouTube Press Statistics, 2012) ตัวเลขสถิติเหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันถึงความสามารถในการรองรับการขยายตัวของเครือข่ายของสื่อสังคมทั้ง 3
รองรับการเคลื่อนที่ (mobile)	สื่อสังคมออนไลน์ทั้ง 3 ตัวที่กล่าวถึงนี้สามารถใช้งานผ่านแอพพลิเคชั่นบนโทรศัพท์เคลื่อนที่แบบ smartphone รุ่นต่าง ๆ ที่กำลังได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย
ความน่าเชื่อถือ (reliable)	สื่อสังคมออนไลน์ทั้ง 3 ตัวนั้นเป็นเครือข่ายที่มั่นคง และสามารถใช้งานได้ตลอดเวลา

ตารางที่ 3 (ต่อ)

คุณสมบัติพื้นฐานที่สำคัญของเครือข่ายสำหรับการบริหารข้อมูลและสารสนเทศในระหว่างภัยพิบัติ	คุณสมบัติของสื่อสังคม
รวดเร็ว (fast)	สื่อสังคมออนไลน์ทั้ง 3 ตัวเป็นเครือข่ายที่มีความรวดเร็ว ผู้รับนั้นสามารถเห็นข้อความที่ผู้ส่งทำการส่ง หรือเผยแพร่ได้ในเกือบจะทันทีหลังจากส่ง
รองรับการแพร่กระจายจากแหล่งหนึ่งไปยังผู้รับจำนวนมาก (one-to-many)	ทั้ง Twitter Facebook และ YouTube เป็นสื่อที่รองรับการแพร่กระจายข่าวสารไปยังผู้รับจำนวนมากได้ในคราวเดียวกัน และผู้รับสามารถอยู่ที่แห่งใดในโลกก็ได้เพียงแค่มีอินเทอร์เน็ต
รองรับความสามารถในการระบุตำแหน่ง (GPS capable)	ในปัจจุบัน Facebook อนุญาตให้ผู้ใช้งานระบุตำแหน่งของตัวเองได้ผ่าน feature ใหม่ที่ชื่อ Facebook Check-in ส่วน Twitter นั้นสามารถที่จะเชื่อมต่อกับบริการระบุตำแหน่งอย่าง Foursquare เพื่อที่จะบอกให้ผู้อื่นทราบถึงตำแหน่งของผู้ใช้ได้ ซึ่งจะมีประโยชน์อย่างมากในกรณีที่ผู้ประสบภัยต้องการความช่วยเหลือ
มีเครื่องมือช่วยในการสร้างภาพจำลอง (visualization tools for emergency management)	ยังไม่มีสื่อสังคมออนไลน์ตัวใดที่มีความสามารถในการสร้างภาพจำลองของเครือข่ายของข้อมูลข่าวสารที่เกิดขึ้นได้ อย่างไรก็ตามหากในอนาคตสามารถมีการพัฒนาความสามารถในการวิเคราะห์และสร้างภาพจำลองของข้อมูลต่างๆ บนเครือข่ายได้ จะส่งผลดีเป็นอย่างมากต่อการรับมือกับวิกฤตการณ์ใดๆ

ที่มา: ปรับจาก Mills et al., 2009.

ตัวอย่างการใช้สื่อสังคมในช่วงอุทกภัยปี 2554 ในประเทศไทย

ในทางปฏิบัติ สื่อสังคมถูกใช้งานอย่างแพร่หลายในการแชร์ข้อมูลและสารสนเทศในช่วงภัยพิบัติ เช่น มีการใช้ Twitter เมื่อเกิดเหตุการณ์แผ่นดินไหวในเฮติในปี 2552 และในประเทศจีนในปี 2553 ซึ่งในเหตุการณ์เหล่านั้นการติดต่อสื่อสาร เช่น ทีวี วิทยุ และสิ่งพิมพ์ต่างๆ ต้องหยุดชะงักไป ประชาชนที่อยู่ในเหตุการณ์จึงใช้โทรศัพท์มือถือติดต่อสื่อสารผ่านอินเทอร์เน็ตเพื่อรายงานความเสียหายต่อโลกภายนอก การรายงานข่าวผ่าน Twitter ในครั้งนั้นทำให้โลกภายนอกสามารถที่จะเข้าถึงเหตุการณ์ความเป็นไปในระหว่างที่เกิดความโกลาหลขึ้น และในที่สุดหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องสามารถส่งความช่วยเหลือเข้าไปถึงภายในเฮติ หรือค้นหาผู้รอดชีวิตจากเหตุการณ์แผ่นดินไหวในประเทศจีนได้ อีกเหตุการณ์หนึ่งที่สื่อสังคมเข้ามามีบทบาทเป็นอย่างมากคือหน่วยงานของรัฐและตำรวจของมลรัฐควีนส์แลนด์ ประเทศออสเตรเลีย ก็ได้มีการใช้ Twitter และ Facebook ในการติดต่อสื่อสารระหว่างเหตุอุทกภัยครั้งใหญ่เมื่อปี 2554 โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องใช้สื่อสังคมในการประกาศภาวะฉุกเฉินและกระจายข่าวต่างๆ เช่นเวลาที่ระดับน้ำขึ้นสูงสุด การปิดถนน และการระดมเสบียงเพื่อแจกจ่ายให้กับผู้ประสบภัย หน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังใช้สื่อสังคมในการกำจัดข่าวลือต่างๆ ที่เกิดขึ้นระหว่างที่เกิดอุทกภัยอีกด้วย

สาเหตุที่ทำให้ผู้คนหันมาใช้สื่อสังคมเหล่านี้แล้วเนื่องจากสื่อสังคมเหล่านี้เป็นที่นิยมในกลุ่มคนเป็นจำนวนมากอยู่แล้ว และสื่อสังคมต่างๆ ที่เป็นที่นิยมอยู่ในปัจจุบันนั้นมีโครงสร้างพื้นฐาน เซิร์ฟเวอร์ และเทคโนโลยีเครือข่ายที่คงทน (robust) มีบริการที่น่าเชื่อถือได้ และมีคุณลักษณะความเป็นเครือข่ายที่เหมาะสมสำหรับการจัดการวิกฤตการณ์ตามที่ได้อธิบายไว้แล้วในตารางที่ 3 นั่นเอง นอกจากนี้การที่สื่อสังคมเหล่านี้ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย และรองรับการสื่อสารระหว่างกลุ่มคนอยู่แล้ว ทำให้สามารถช่วยลดข้อจำกัดในเรื่องของราคาและเวลาในการพัฒนาระบบสารสนเทศสำหรับจัดการกับวิกฤตการณ์หรือภัยพิบัติต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อจำกัดในเรื่องของเวลา ซึ่งถือเป็นเรื่อง

สำคัญในการจัดการวิกฤต (Crowe, 2010) สำหรับในประเทศไทยเอง ในระหว่างวิกฤตการณ์น้ำท่วมเมื่อปี 2554 ที่ผ่านมา สื่อสังคมในหลากหลายรูปแบบได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อประโยชน์ในเชิงการสื่อสาร การรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือสังคม การแบ่งปันความรู้เกี่ยวกับการรับมือกับภัยที่เกิดจากน้ำ และประโยชน์ในรูปแบบอื่นๆ อีกมากมาย สำหรับในบทความนี้ผู้เขียนจะขอกล่าวถึงรูปแบบและประโยชน์ของการใช้งานสื่อสังคมที่เกิดขึ้นจริงในช่วงวิกฤตการณ์น้ำท่วมโดยแบ่งตามเครือข่ายหรือสื่อดังนี้

1. เฟซบุ๊ค (Facebook) เป็นสื่อสังคมที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้กันอย่างมากในช่วงอุทกภัย ทั้งโดยองค์กร หน่วยงานภาครัฐ และกลุ่มอาสาสมัครต่างๆ เช่น กลุ่มเครือข่ายจิตอาสา กลุ่มอาสาสมัครฟื้นฟูประเทศไทย สภากาชาดไทย ฯลฯ ซึ่งส่วนใหญ่แล้วการใช้งานจะเกิดขึ้นในลักษณะของการตั้งเป็นกลุ่มเฉพาะขึ้นมาเพื่อเป็นศูนย์กลางในการประชาสัมพันธ์กิจกรรมการช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วม การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับน้ำท่วม ตลอดไปจนถึงการขอความช่วยเหลือจากกลุ่มหรือหน่วยงานต่างๆ ผู้ก่อตั้งเฟซบุ๊คเพจ หรือกรุ๊ปนั้นๆ ขึ้นมา

ภาพที่ 2 ตัวอย่างหน้าแรกของเฟซบุ๊คของกลุ่มเครือข่ายจิตอาสา

อย่างไรก็ตามจากวิกฤตการณ์น้ำท่วมที่ผ่านมา ได้มีการสร้างกลุ่มเฟซบุ๊คเกิดขึ้นเป็นจำนวนมากเพื่อประชาสัมพันธ์ กระจาย และแลกเปลี่ยนข่าวสารกันเองระหว่างกลุ่มต่างๆ ในสังคมโดยไม่มีการควบคุมอย่างมีประสิทธิภาพ โดยประชาชนผู้รับข่าวสารจำเป็นที่จะต้องใช้วิจารณญาณเป็นอย่างมากในการที่จะเผยแพร่ต่อ หรือตัดสินใจใดๆ นอกจากนี้การขาดการควบคุมและติดต่อประสานงานกันยังได้ก่อให้เกิดปัญหาการกระจายความช่วยเหลือไม่ทั่วถึง เช่น ในกรณีที่กลุ่มอาสาต่างๆ บนเฟซบุ๊คได้ประชาสัมพันธ์ขอความช่วยเหลือจากประชาชนทั่วไปเพื่อส่งความช่วยเหลือไปยังพื้นที่ประสบภัย แต่ไม่ได้มีการประสานข้อมูลกันจึงมักพบปัญหาว่าความช่วยเหลือจำนวนมากไปกระจุกตัวอยู่ณ พื้นที่หนึ่งๆ และในบางพื้นที่นั้นความช่วยเหลือเข้าไปไม่ถึง ซึ่งในความเป็นจริงปัญหานี้ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะบนสื่อสังคมออนไลน์เท่านั้น หากแต่เกิดขึ้นกับสื่ออื่นๆ เช่น โทรทัศน์ และวิทยุด้วย ดังนั้นตัวกลางหรือผู้ดูแลระบบและสมาชิกในกลุ่มเฟซบุ๊คนั้นต้องให้ความสำคัญกับการรวบรวม คัดกรองข้อมูลและการประสานความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญเป็นอย่างมาก

2. ทวิตเตอร์ (Twitter) เป็นสื่อสังคมอีกตัวหนึ่งที่ถูกนำมาใช้งานเป็นอย่างมากในช่วงอุทกภัยเนื่องจากเป็นการเผยแพร่ข้อมูลที่สั้นกระชับและรวดเร็ว คล้ายๆ กับการส่งข้อความผ่านโทรศัพท์มือถือ แต่สามารถส่งไปยังผู้ที่ติดตามทุกๆ คนได้ในเวลาเดียวกัน เช่น Twitter ของกลุ่ม “Nonflood” ซึ่งให้ข้อมูลเกี่ยวกับระดับน้ำ สถานการณ์ความเป็นไปต่างๆ ตลอดจนถึงประชาสัมพันธ์ข่าวสารความต้องการความช่วยเหลือของกลุ่มจิตอาสาต่างๆ และ Twitter ของผู้เชี่ยวชาญ เช่น นายศศิน เฉลิมลาภ เลขานุการมูลนิธิสืบนาคะเสถียร ซึ่งออกมาให้ข้อมูล แนวทางการป้องกัน และการคาดการณ์เกี่ยวกับอุทกภัย

ภาพที่ 3 ตัวอย่างการใช้งานทวิตเตอร์ในการรายงานข่าวสาร หรือให้ข้อมูลเกี่ยวกับอุทกภัย

ในกรณีของการใช้งานทวิตเตอร์ในช่วงวิกฤตการณ์น้ำท่วมนั้นได้แสดงให้เห็นแล้วว่าทวิตเตอร์เป็นเครื่องมือที่มีประโยชน์เป็นอย่างมากในการแลกเปลี่ยน เผยแพร่ และติดตามข่าวสาร เนื่องจากผู้ใช้สามารถเลือกติดตามบุคคล องค์กร หรือหน่วยงานใด ๆ ได้โดยเฉพาะ นอกจากนี้ทวิตเตอร์ยังเป็นเครื่องมือที่สามารถที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในลักษณะของการตอบคำถามและให้ข้อมูลแก่ประชาชนทั่วไปได้ แต่จากวิกฤตการณ์ที่ผ่านมานั้น ยังมีหน่วยงานหรือองค์กรเพียงไม่กี่แห่งที่ใช้ประโยชน์จากทวิตเตอร์ในลักษณะของการที่ให้ประชาชนถามคำถามและมีผู้คอยดูแลในการตอบคำถามและให้ข้อมูล ดังนั้นนอกจากการจัดตั้งศูนย์ฮอตไลน์หรือ call center ซึ่งอาจเกิดปัญหาคู่สายเต็มได้บ่อย ๆ แล้ว การจัดตั้งทีมในการตอบคำถามและให้ข้อมูลกับประชาชนผ่านสื่อสังคมประเภทนี้อาจเป็นอีกวิธีทางหนึ่งซึ่งจะช่วยลดความกังวลของประชาชนลงได้

3. ยูทูป (YouTube) ภาพยนตร์อนิเมชั่นแบบสั้นของกลุ่มรู้สู้ flood เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการใช้สื่อสังคมประเภทวีดีโอออนไลน์ในการแบ่งปันความรู้ หรือข้อมูลเกี่ยวกับอุทกภัย โดยกลุ่มรู้สู้ flood นี้ก็เกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มจิตอาสาที่เห็นว่า ข้อมูลข่าวสารที่ได้รับในช่วงน้ำท่วมนั้นมีเยอะมาก ซึ่งไม่ค่อยมีความเที่ยงตรง และก่อให้เกิดความตื่นตระหนก จึงตั้งใจที่จะนำเสนอข้อมูลที่เป็นประโยชน์ โดยเน้นสิ่งที่ผู้ประสบภัยควรทราบ เช่น ที่มาของน้ำ การเตรียมตัวรับมือกับการมาของน้ำ การเตรียมตัวอพยพ เป็นต้น (E-commerce Magazine, 2011) และได้เลือกการนำเสนอแบบอนิเมชั่นเพื่อให้เป็นที่เข้าใจง่ายและลดความเครียดในช่วงระหว่างอุทกภัย

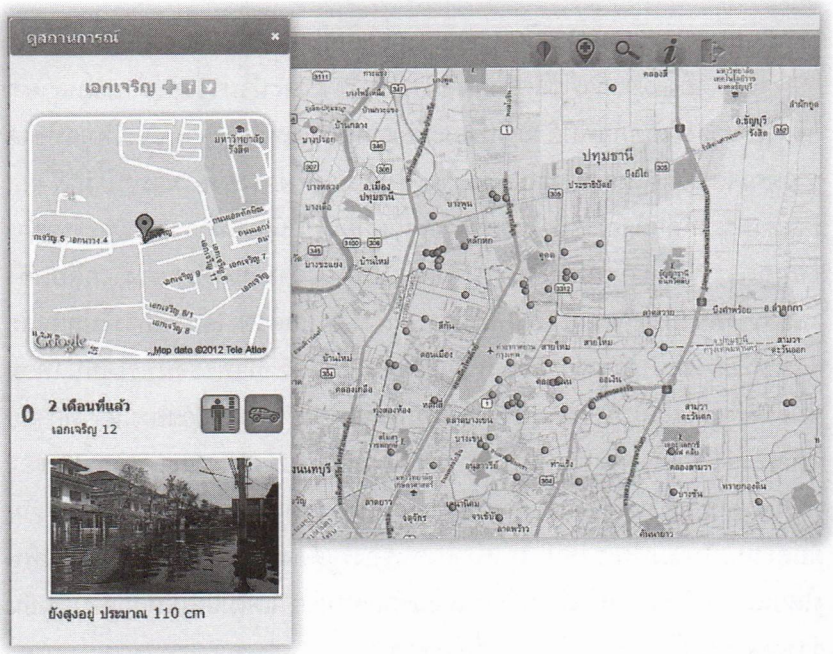

ภาพที่ 4 ตัวอย่างการใช้งาน YouTube ในการเผยแพร่ข่าวสารหรือให้ข้อมูลเกี่ยวกับอุทกภัย

การที่วีดีโอในลักษณะของการให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการใช้ชีวิตในช่วงวิกฤตการณ์น้ำท่วมนั้นได้รับความนิยมอย่างรวดเร็วและมีผู้ชมเกิน 1 ล้านคนในระยะเวลาอันสั้นนั้น แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ประชาชนในสังคมไทยต้องการความเข้าใจเกี่ยวกับวิกฤตการณ์น้ำท่วมและยังต้องการคำแนะนำที่ดีในการดำรงชีวิตและดูแลรักษาทรัพย์สินของตนในช่วงเวลาน้ำท่วม อย่างไรก็ตามเราจะเห็นได้ว่าการให้ความรู้ในลักษณะนี้มีจำกัด และเริ่มต้นขึ้นช้า คือเกิดขึ้นในระยะเวลาที่น้ำเริ่มท่วมจังหวัดโดยรอบของกรุงเทพมหานครจนเกือบหมดและประชาชนในกรุงเทพมหานคร เริ่มตื่นตระหนกกับวิกฤตการณ์ดังกล่าว ดังนั้นการขาดการให้ข้อมูลสารสนเทศและความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องถือเป็นอีกหนึ่งบทเรียนสำคัญที่ควรจะได้รับการแก้ไขหากเกิดวิกฤตการณ์ใด ๆ ในครั้งต่อ ๆ ไป

4. แก้มลิง (Gamling.org) เป็นการนำเอาความสามารถและแนวคิดของสื่อสังคมแบบ “social geolocation” ที่ได้กล่าวถึงในหัวข้อที่แล้วมาประยุกต์ใช้งาน โดยผู้ใช้สามารถที่จะระบุตำแหน่งที่ตนเองอยู่ ระดับน้ำ รูปถ่ายจากสถานที่จริง และข้อความสั้น ๆ เพื่อเป็นการให้ข้อมูลเกี่ยวกับระดับน้ำท่วมหรือข้อมูลอื่น ๆ ที่คิดว่าเป็นประโยชน์ ดังภาพที่ 5 ซึ่งจากภาพจะเห็นได้ว่าประชาชนที่อยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ นั่นเองที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับระดับน้ำ โดยการที่ทางเว็บไซต์อนุญาตให้ผู้ใช้อัพโหลดรูปภาพด้วยนั้นถือเป็นข้อมูลประกอบที่สำคัญซึ่งทำให้ผู้อื่นสามารถพิจารณาถึงระดับของน้ำได้ดีขึ้น นอกจากนี้ตัวระบบจะขึ้นทำการนับวันของการโพสต์ข้อมูลให้ด้วย เพื่อให้ผู้รับข่าวสารมีข้อมูลประกอบได้ดีขึ้นว่าระดับน้ำที่เห็นในภาพนั้นเป็นภาพที่ถูกโพสต์ขึ้นมาตั้งแต่กี่วันหรือกี่เดือนที่ผ่านมา

จากตัวอย่างการใช้งาน Gamling.org จะเห็นได้ว่าระบบประเภทนี้มีประโยชน์เป็นอย่างมากต่อการแจ้งเหตุการณ์ สถานการณ์จากพื้นที่ต่าง ๆ เนื่องจากสามารถให้ทั้งภาพประกอบ ระดับความสูงของมวลน้ำเป็นเซนติเมตรหรือเมตร ตำแหน่งจริงบนแผนที่ และวันที่ที่เผยแพร่ ซึ่งเป็นข้อมูลที่ครบถ้วนเพียงพอต่อการตัดสินใจของผู้รับสาร อย่างไรก็ตาม Gamling.org ถูกพัฒนาขึ้น

ภาพที่ 5 ภาพการใช้งาน Gamling.org แสดงระดับน้ำในแต่ละสถานที่

โดยกลุ่มบุคคลที่มีจิตอาสาเพียง 4 คนเท่านั้น และในช่วงวิกฤตการณ์น้ำท่วมที่ผ่านมานั้นความสามารถและความเสถียรของระบบนั้นยังไม่มากนัก ในอนาคตทางกลุ่มผู้พัฒนามองว่าอาจมีการพัฒนาโดยเชื่อมต่อกับสื่อสังคมตัวอื่นเช่น เฟซบุ๊ค โดยอาจให้ผู้ใช้งานสามารถลงทะเบียนพื้นที่ที่ตนเองสนใจเฝ้าระวัง และเมื่อมีผู้มารายงานข่าวในพื้นที่ที่ตนเองลงทะเบียนก็จะส่งข้อความไปยังเฟซบุ๊ค (Thaiware.com, 2554) ดังนั้นหากระบบประเภทนี้ได้รับการสนับสนุน ส่งเสริมให้เป็นที่รู้จัก และให้มีความสามารถที่เพิ่มมากขึ้น มีความมั่นคงปลอดภัยของระบบที่ดีขึ้น ก็จะสามารถนำมาใช้งานให้เป็นประโยชน์ต่อประชาชนในวงกว้างอีกมาก

การบริหารจัดการข้อมูลและสารสนเทศในช่วงภัยพิบัติ

ถึงแม้ว่าการใช้สื่อสังคมอย่างกว้างขวางจะนำมาซึ่งประโยชน์หลาย ๆ อย่างระหว่างที่เกิดภัยพิบัติ แต่ในขณะเดียวกัน การแพร่กระจายของข้อมูลที่ขาดการตรวจสอบถึงแหล่งข้อมูลและความครบถ้วนเที่ยงตรงยังสามารถนำมาซึ่งผลร้ายต่าง ๆ ได้อีกด้วย เช่น ในระหว่างที่เกิดภัยพิบัตินั้นได้มีการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลต่าง ๆ ซึ่งได้ทำให้เกิดการตื่นตระหนก ความหวาดระแวง เกลียดชัง และสร้างความแตกแยกในสังคมในแง่มุมต่าง ๆ อีกด้วย เช่น มีการโพสต์และการแชร์อย่างกว้างขวางว่ามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ได้มีน้ำท่วมหมดทั้งพื้นที่ โดยมีรูปประกอบข่าวซึ่งเป็นพื้นที่เพียงบริเวณเดียวของมหาวิทยาลัยที่ติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา หรือในกรณีที่มีผู้กระจายข่าวเรื่องการหลุดรอดของงูกรีนแมมบ้า ซึ่งหลังจากมีการกระจายข่าวกันอย่างแพร่หลาย ทำให้เกิดความตื่นตะหนกในหมู่ประชาชน จนหน่วยงานของรัฐต้องนำเข้าเซรุ่มเพื่อป้องกันพิษงูโดยเสียงบประมาณนำเข้าเซรุ่มเป็นเงินจำนวนมาก แต่ไม่เคยมีหลักฐานยืนยันว่างูเหล่านั้นได้หลุดออกจากกรงเลี้ยงจริง ๆ

ภาพที่ 6 เป็นตัวอย่างแสดงถึงความไม่ถูกต้องของข้อมูลเมื่อมีผู้ใช้สื่อสังคมได้เผยแพร่ภาพ และกระจายข่าวไม่ว่าจะเป็นน้ำท่วมมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ งูกรีนแมมบ้าหลุดรอด และพื้นที่รังสิตทั้งหมดโดนน้ำเข้าท่วมแล้ว โดยใช้รูปประกอบดังภาพ ซึ่งภาพและข้อมูลเหล่านั้นไม่ได้รับการตรวจสอบที่รอบคอบ อย่างในกรณีที่ว่ารังสิตน้ำท่วมนั้น แท้ที่จริงแล้วรูปภาพที่นำมาประกอบและได้มีการแชร์ต่อ ๆ กันไปนั้นคือรูปจากเหตุการณ์เฮอริเคนคาทรีน่าซึ่งเกิดขึ้นในประเทศสหรัฐอเมริกาเมื่อปี ค.ศ. 2005

จากตัวอย่างข้างต้นเราจะเห็นว่า สารสนเทศนั้นจะมีประโยชน์เป็นอย่างมากในบริบทที่เกี่ยวข้องแต่อย่างไรก็ตามหากสารสนเทศนั้นผ่านการประมวลผลและกลั่นกรองที่ไม่ดีทำให้เกิดความผิดพลาดก็จะส่งผลต่อคุณภาพของสารสนเทศได้ รวมถึงสร้างความตระหนกหรือความเข้าใจผิดให้ผู้รับสาร นักวิชาการด้านการจัดการข้อมูลและสารสนเทศได้กำหนดไว้ว่าข้อมูล

ภาพที่ 6 ภาพข่าวที่ถูกกระจายต่อกันทางสื่อสังคมสร้างความตื่นตระหนกให้กับสังคม

และสารสนเทศที่ดีควรจะมีคุณสมบัติดังต่อไปนี้ (ศรีสมรัก อินทุจันทร์ยง, 2552; Laudon and Laudon, 2009; Hagg and Cummings, 2010)

ทันต่อเวลา (timeliness) หมายถึง มีข้อมูลพร้อมที่จะให้ใช้งานในเวลาที่ต้องการเสมอ

ถูกต้อง (valid) และเที่ยงตรง (accurate) หมายถึง ข้อมูลที่มาจากแหล่งที่ถูกต้อง น่าเชื่อถือ และสามารถอธิบายสภาพการณ์ตามความเป็นจริงได้

ครบถ้วนสมบูรณ์ (complete) หมายถึง ข้อมูลที่ดีควรเป็นข้อมูลที่มีความครบถ้วนสมบูรณ์ เพียงพอต่อการตัดสินใจ

เข้าถึงได้ง่าย (easily-accessible) หมายถึง ข้อมูลที่ดีควรจะสามารถเข้าถึงได้ง่าย มีวิธีการค้นหาที่ทำให้เข้าถึงข้อมูลได้สะดวก

อยู่ในรูปแบบที่เข้าใจได้ง่าย (easily-understandable format) หมายถึง ข้อมูลที่ดีควรอยู่ในรูปแบบที่เข้าใจได้ง่าย เช่น รูปภาพ กราฟ ขึ้นอยู่กับบริบทนั้น ๆ

หากเราพิจารณาลักษณะของข้อมูลและสารสนเทศที่มาจากสื่อสังคม โดยคำนึงถึงคุณลักษณะที่ดีของสารสนเทศตามตารางที่ 4 จะเห็นได้ว่าการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อสังคมนั้นมีทั้งข้อดีและข้อเสีย เนื่องจากข่าวสารที่เผยแพร่กัน

บนเครือข่ายสังคมนั้นอาจขาดความถูกต้องและเที่ยงตรง รวมถึงผู้รับข่าวสารควรจะต้องใช้วิจารณญาณเป็นพิเศษในประเด็นของความน่าเชื่อถือได้ มิเช่นนั้นด้วยความเร็วในการส่งต่อข้อมูลระหว่างกันในเครือข่ายสังคมออนไลน์ อาจทำให้เกิดเป็นความเข้าใจผิดที่ใหญ่โตหรือความกังวลใจจนเกิดความเครียดได้

ตารางที่ 4 คุณลักษณะของสารสนเทศที่มาจากสื่อสังคม

คุณลักษณะที่ดีของสารสนเทศ	คุณลักษณะของสารสนเทศที่มาจากสื่อสังคม
ทันต่อเวลา (timeliness)	ข้อมูลข่าวสารจากสื่อสังคมออนไลน์นั้นมีการแพร่กระจายกันอย่างรวดเร็ว ซึ่งทำให้ผู้ที่ต้องการข้อมูลข่าวสารสามารถสืบค้นข่าวสารที่ต้องการได้ตลอดเวลา อย่างไรก็ตาม Facebook ยังไม่มีฟังก์ชั่นในการสืบค้นข้อมูลในเครือข่าย แต่ Twitter และ YouTube อนุญาตให้ผู้ใช้งานสามารถสืบค้นข้อมูลได้จาก keyword ต่าง ๆ
ถูกต้อง (valid) และเที่ยงตรง (accurate)	ความถูกต้องและความเที่ยงตรงถือเป็นจุดอ่อนของข้อมูลข่าวสารที่แพร่กระจายผ่านเครือข่ายสังคม ทั้งนี้เนื่องจากผู้ใช้งานสื่อสังคมเหล่านี้สามารถโพสต์และเผยแพร่ข้อความหรือข่าวสารใด ๆ ก็ได้ ดังนั้นการรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อสังคมจะต้องใช้วิจารณญาณ มิเช่นนั้นอาจเกิดการเข้าใจผิดได้ดังเช่นกรณีรูปภาพน้ำท่วมธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ และบริเวณวิภาวดีรังสิต
ครบถ้วนสมบูรณ์ (complete)	ประเด็นของความครบถ้วนสมบูรณ์เป็นประเด็นที่พึงระวังสำหรับกรณีของข้อมูลและสารสนเทศที่สื่อสารกันผ่านสื่อสังคม ทั้งนี้การสื่อสารผ่านสื่อสังคมเน้นรูปแบบที่สั้น กระชับ เข้าใจได้ง่ายและรวดเร็ว อย่างไรก็ตามเนื่องจากสื่อสังคมส่วนใหญ่รองรับการสื่อสารแบบสองทาง คือให้โต้ตอบกันได้ในลักษณะเรียลไทม์ซึ่งสามารถช่วยลดจุดอ่อนในเรื่องของความครบถ้วนสมบูรณ์ของข้อมูลเนื่องจากสมาชิกในกลุ่มสามารถพูดคุย สอบถามข้อมูลเพิ่มเติมจากกันได้อยู่ตลอด

ตารางที่ 4 (ต่อ)

คุณลักษณะที่ดีของสารสนเทศ	คุณลักษณะของสารสนเทศที่มาจากสื่อสังคม
รูปแบบ (form)	ข้อมูลข่าวสารที่อยู่บนเครือข่ายสังคมมักจะอยู่ในรูปแบบที่สั้น กระชับ และเข้าใจได้ง่าย ทั้งนี้เนื่องจากถูกจำกัดด้วยความยาวและรูปแบบของเนื้อหาที่โพสต์ได้
เข้าถึงได้ง่าย (easily-accessible)	ความสามารถในการเข้าถึงได้ง่ายถือเป็นอีกหนึ่งจุดเด่นของข้อมูลข่าวสารที่แพร่กระจายผ่านสื่อสังคม เนื่องจากในปัจจุบันสื่อสังคมเหล่านี้สามารถเข้าถึงได้ง่ายดาย และเข้าถึงได้ตลอดเวลา ผ่านคอมพิวเตอร์ หรือโทรศัพท์เคลื่อนที่ประเภทที่สามารถเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตได้

สำหรับการบริหารจัดการข้อมูลในช่วงภัยพิบัตินั้น สิ่งที่ต้องพึงระวังที่สุดก็คือข่าวลือ หรือสารสนเทศที่ถูกเผยแพร่กันไปเรื่อย ๆ โดยไม่ได้รับการตรวจสอบนั่นเอง ซึ่งประเด็นนี้ถือเป็นจุดอ่อนสำคัญของการใช้งานสื่อสังคมในช่วงภัยพิบัติ อย่างไรก็ตามผู้มีประสบการณ์ในการบริหารจัดการเครือข่ายและสื่อสังคมสำหรับช่วงภัยพิบัติบางกลุ่มได้ตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจไว้ว่า สารสนเทศที่ถูกเผยแพร่ผ่านสื่อสังคมส่วนใหญ่นั้นมีแนวโน้มที่จะถูกตรวจสอบและช่วยกันแก้ไขให้ถูกต้องได้ด้วยกลุ่มคนที่เป็นสมาชิกในเครือข่ายนั่นเอง (Sutton, 2008; Palen et al., 2009) ดังนั้นหากได้รับการบริหารจัดการที่ดี รวมถึงได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในเครือข่ายในการช่วยกันตรวจสอบและแก้ไขข้อมูล สื่อสังคมนั้น ๆ ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งในช่วงภัยพิบัติ

ต่อเนื่องจากประเด็นที่สารสนเทศบนสื่อสังคมนั้นถูกส่งต่อกันไปเรื่อย ๆ อย่างรวดเร็วโดยไม่มีการตรวจสอบความถูกต้องแล้ว จากการสำรวจ Facebook และ Twitter ที่เกี่ยวข้องกับการให้ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับมหาอุทกภัยในปี 2554 นั้นพบว่า มีกลุ่มประชาชน องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน และหน่วยงานอิสระเป็นจำนวนไม่น้อยกว่า 40 รายที่จัดทำ Facebook page ขึ้นสำหรับการแลกเปลี่ยนและเผยแพร่ข่าวสาร และไม่น้อยกว่า 20 รายที่เปิด

บัญชีผู้ใช้ใน Twitter ขึ้นเพื่อแลกเปลี่ยนและเผยแพร่ข่าวสาร (ดูตัวอย่าง Facebook และ Twitter ในตารางที่ 5 และตารางที่ 6 ตามลำดับ) จากการสำรวจจำนวนของแหล่งข่าวในเบื้องต้นนี้มีประเด็นหลักทางด้านการบริหารจัดการข้อมูลที่ควรพึงระวังก็คือ การขาดตัวกลางในการบริหารจัดการข้อมูลที่ดี ซึ่งทำให้กลุ่มประชาชนอาสาสมัครและหน่วยงานอิสระจำนวนมากหันมาจัดการข้อมูลกันเอง อันส่งผลให้เกิดปัญหา information overload หรือเหตุการณ์ที่มีสารสนเทศเยอะมากจนเกินไป (ศรีสมรัก อินทุจันทร์ยง, 2549) และท้ายที่สุดจึงส่งผลถึงปัญหาข้อมูลไม่น่าเชื่อถือ เนื่องจากแต่ละแหล่งอาจให้ข้อมูลที่คลาดเคลื่อน หรือมีความแตกต่างกันนั่นเอง

ตารางที่ 5 ตัวอย่าง Facebook ที่เกิดขึ้นในช่วงมหาอุทกภัยในปี 2554

Facebook		
Link	**Name**	**Like**
http://www.facebook.com/SiamFloodAdmin	Siam Flood	11,396
http://th-th.facebook.com/bkkflood	Live!! น้ำท่วม กรุงเทพ	5,085
http://www.facebook.com/room2680	น้ำขึ้น ให้รีบบอก	271,474
http://www.facebook.com/HelpSharing	น้ำท่วม จงรีบบอก	11,258
http://thth.facebook.com/HeartFeltHelpforFloodVictims	โครงการรวมใจช่วยภัยน้ำท่วม	308
http://www.facebook.com/pages/	มูลนิธิสายธารแห่งความหวัง	858
http://www.facebook.com/pages	คนไทยร่วมใจ ต้านภัยน้ำท่วม	29
http://th.facebook.com/FloodConnect?sk=wall	FloodConnect	31,231

ตารางที่ 5 (ต่อ)

Facebook		
Link	**Name**	**Like**
http://www.facebook.com/MuslimThaiFlood	น้ำขึ้น ให้รีบบอก (ร่วมด้วยช่วยกันชาวมุสลิม)	1,444
http://www.facebook.com/pages/Thailand-2011-After-Flood-Project/132533523513258	Thailand 2011 After Flood Project	57
http://www.facebook.com/ThaiFlood.2554	Thai Flood รายงานน้ำท่วมใหญ่	44,368
http://www.facebook.com/FCHelp	FloodConnectHelpNow	2,096
http://www.facebook.com/arsajaidee	บ้านอาสาใจดี	3,580
https://www.facebook.com/AsaThai	อาสาฯ คนไทยช่วยน้ำท่วม	30,014
https://www.facebook.com/SiamArsa	อาสาสมัครฟื้นฟูประเทศไทย	111,935
http://www.facebook.com/PakkretRescueTeam	งานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยเทศบาลนครปากเกร็ด	4,106
http://www.facebook.com/thaiflood	ThaiFlood ศูนย์ข้อมูลช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วม	60,998
http://www.facebook.com/1111No5	ศปภ.ศูนย์ปฏิบัติการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย	56,480
http://th-th.facebook.com/bkk.best?sk=wall	ศูนย์ป้องกันน้ำท่วมกรุงเทพมหานคร @BKK_BEST	28,469
http://www.facebook.com/mahidol.volunteer	ศูนย์ประสานงานช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย มหาวิทยาลัยมหิดล	3,617

ตารางที่ 5 (ต่อ)

Facebook		
Link	**Name**	**Like**
http://th-th.facebook.com/lamu4thaiflood	ศิลปศาสตร์ มหิดล "ช่วยน้ำท่วม"	115
http://www.facebook.com/pages/KMUTT-Fight-the-Flood/125419510896337	KMUTT Fight the Flood	2,542
http://es-es.facebook.com/vetkuflood54	สัตวแพทย์เกษตร ร่วมใจ ช่วยสัตว์ประสบภัยน้ำท่วม'54	1,822
https://apps.facebook.com/iwipage/152347111523094?pid=1	ร่วมด้วยช่วยกัน-ศิลปากร	3,235
http://www.facebook.com/k.sharing?sk=info#!/k.sharing?sk=wall	พระจอมเกล้าลาดกระบัง ปันน้ำใจช่วยภัยน้ำท่วม	99,379
http://www.facebook.com/nidacharity	นิด้าปันน้ำใจ	158
http://www.facebook.com/DollNationThailand	Do ll Nation	174
http://www.facebook.com/SOS.Animals.Thailand#!/SOS.Animals.Thailand?sk=info	SOS ANIMALS Thailand	10,621

ตารางที่ 6 ตัวอย่าง Twiiter ที่เกิดขึ้นในช่วงมหาอุทกภัยในปี 2554

Twitter		
Link	**Name**	**Followers**
http://twitter.com/thaiflood	ช่วยเหลือ น้ำท่วม @thaiflood Thailand	104,048
http://twitter.com/BKKFlood	กรุงเทพฯ ช่วยเหลือ @BKKFlood กรุงเทพฯ ตามติดสถานการณ์กรุงเทพฯ และรอบนอก	12,180
http://twitter.com/bkk_best	ศูนย์ป้องกันน้ำท่วม @BKK_BEST รับแจ้งและแก้ไขปัญหาน้ำท่วม ท่อตัน ฝาท่อชำรุด น้ำเน่าเสีย รายงานสภาพอากาศ ฝนตก น้ำท่วมขัง, Bangkok Flood	31,630
http://twitter.com/#!/Rawangpai	สถานีข่าวระวังภัย @Rawangpai สถานีโทรทัศน์เพื่อประโยชน์สาธารณะ การเตือนภัยพิบัติธรรมชาติ รายงานสภาพอากาศ การจราจร และ ปกป้องชีวิตทรัพย์สิน	90,064
http://twitter.com/#!/floodcenter	ศูนย์ คชอ. @floodcenter ศูนย์ประสานการช่วยเหลือเยียวยาผู้ประสบอุทกภัย National Flood Relief Coordination Center	13,303
http://twitter.com/#!/help_thaiflood	help_support @help_thaiflood Thailand	4,409
http://twitter.com/#!/Asa_Thai	อาสาฯ คนไทย @Asa_Thai ประเทศไทย	4,727
http://twitter.com/#!/Aormortor	องค์การนศ.ธรรมศาสตร์ @Aormortor ÜT: 13.785351,100.460214 องค์การนักศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	10,171
http://twitter.com/SiamArsa	@siamarsa ประเทศไทย อาสาสมัครฟื้นฟู ประเทศไทย Twitter.... Thailand Volunteers	34,199

บทสรุป: บทเรียนจากมหาอุทกภัยปี 2554

ในปัจจุบันจำนวนผู้ใช้สื่อสังคมในประเทศไทยมีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว และสื่อสังคมได้เข้ามามีบทบาทในสังคมไทยเป็นอย่างมาก จากความนิยมของการใช้สื่อสังคมนี้จึงทำให้จำนวนข้อมูลและสารสนเทศในสังคมไทยมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นอย่างมากอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน เพราะฉะนั้นสังคมไทยจึงไม่สามารถที่จะปฏิเสธถึงความสำคัญของสื่อสังคมได้อีกต่อไป (กานดา รุณนะพงศา สายแก้ว, 2555) ตัวอย่างการใช้สื่อสังคมในระหว่างเหตุการณ์มหาอุทกภัยในปี 2554 นั้น ได้แสดงให้เห็นแล้วว่าสื่อสังคม เช่น Facebook Twitter และ Youtube ได้เข้ามามีบทบาทเป็นอย่างมากในการบริหารจัดการข้อมูลและสารสนเทศที่มีความเกี่ยวข้องกับภัยพิบัติ นอกจากนี้สื่อสังคมยังเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพเป็นอย่างยิ่งเมื่อถูกนำมาใช้ในการติดต่อสื่อสารในภาวะฉุกเฉินอีกด้วย

อย่างไรก็ตามแม้ว่าสื่อสังคมจะมีประโยชน์เป็นอย่างยิ่ง หากแต่การนำสื่อสังคมมาใช้อย่างไม่ถูกต้องโดยไม่ได้มีการกลั่นกรองหรือการรวบรวม จัดการและตรวจสอบข้อมูลหรือสารสนเทศที่ดีพอ ข้อมูลและสารสนเทศที่มีการเผยแพร่ไปนั้นอาจทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายและย้อนกลับมาเป็นภัยต่อคนในสังคมได้ ดังเช่นกรณีของการเผยแพร่ภาพมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์น้ำท่วม หรือข่าวลือจูกรีนแมมบ้า เพราะฉะนั้นการบริหารจัดการข้อมูลอย่างถูกต้อง เที่ยงตรง เชื่อถือได้ ทันต่อเวลา มีรูปแบบที่เข้าใจง่าย และเข้าถึงได้ง่าย จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อการบริหารจัดการข้อมูลและสารสนเทศในระหว่างภัยพิบัติที่อาจเกิดขึ้นอีกในอนาคต เพื่อเป็นการลดความผิดพลาดที่อาจเกิดขึ้นจากการใช้สื่อสังคมอย่างไม่มีประสิทธิภาพ นอกจากนี้การที่แต่ละภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นองค์กรอิสระต่าง ๆ หน่วยงานภาครัฐ และกลุ่มอาสาสมัครประชาชนทั้งหลายหันมาใช้สื่อสังคมกันเป็นจำนวนมากดังปรากฏในตารางที่ 5 และ 6 โดยไร้ตัวกลางในการประสานความร่วมมือ รวบรวม คัดกรอง และตรวจสอบข้อมูลนั้นก็ทำให้เกิดผลเสียและสร้างความสับสนให้กับประชาชนเช่นกัน

เพราะฉะนั้นหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานราชการ เอกชน และนักวิชาการควรจะให้ความสำคัญต่อการบริหารข้อมูลและสารสนเทศเพื่อทำให้เกิดการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและเชื่อถือได้ในระหว่างภัยพิบัติ และรัฐบาลควรจะให้ความสำคัญและส่งเสริมให้หน่วยงานที่เป็นศูนย์กลางในการจัดการกับวิกฤตการณ์นั้น ๆ ให้ทำหน้าที่ในการประสานความร่วมมือ รวบรวม คัดกรองและตรวจสอบข้อมูลต่าง ๆ ให้ถูกต้องด้วย เพื่อลดปัญหาการสื่อสารข้อมูลที่คลาดเคลื่อนและนำมาซึ่งความสับสน และก่อให้เกิดความวุ่นวาย ตื่นตระหนกของคนในสังคมได้

จากที่กล่าวมาทั้งหมด เราสามารถสรุปปัญหาและบทเรียนต่าง ๆ ที่เราได้รับจากการใช้งานสื่อสังคมและการบริหารจัดการข้อมูลบนสื่อสังคมในช่วงวิกฤตการณ์ที่ผ่านมาได้ดังนี้

1) ความสามารถในการสื่อสารที่ถูกและรวดเร็วของสื่อสังคมเช่น Facebook และ Twitter กลายเป็นดาบสองคม ข้อมูลและสารสนเทศต่าง ๆ เป็นจำนวนมากถูกเผยแพร่ต่อกันไปเรื่อย ๆ โดยขาดการตรวจสอบที่ดี ส่งผลให้ข้อมูลไม่น่าเชื่อถือ เนื่องจากแต่ละแหล่งอาจให้ข้อมูลที่คลาดเคลื่อน หรือมีความแตกต่างกันดังจะเห็นได้ชัดเจนจากการเผยแพร่รูปภาพสถานการณ์น้ำท่วมต่าง ๆ ต่อกันไปเรื่อย ๆ โดยไม่ได้มีการตรวจสอบที่ดี ดังนั้นทั้งผู้เผยแพร่และผู้รับข้อมูลข่าวสารควรจะให้ความสำคัญกับการตรวจสอบความถูกต้องก่อนที่จะเผยแพร่ต่อ และการใช้วิจารณญาณประกอบการบริโภคข้อมูลข่าวสาร

2) ความครบถ้วนของข้อมูลเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นมากสำหรับการประกอบการตัดสินใจในเรื่องของการอพยพ หรือการเดินทางในชีวิตประจำวันระหว่างเหตุการณ์น้ำท่วม ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างของระบบประเภท geolocation อย่าง Gamling.org ซึ่งอนุญาตให้ผู้ใช้กรอกข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์น้ำท่วมได้อย่างครบถ้วนไม่ว่าจะเป็นตำแหน่งบนแผนที่ รูปภาพของเหตุการณ์จริง ระดับความสูงของน้ำ วันที่ถ่ายภาพและบันทึกข้อมูลและคำอธิบายเพิ่มเติมเพื่อประกอบความคิดเห็น ซึ่งทำให้ผู้ใช้งานคนอื่น ๆ สามารถที่จะมาสืบค้นดูข้อมูลสถานการณ์ในตำแหน่งหรือพื้นที่ที่ตนเองต้องการ

จะเดินทางไป และสามารถคาดคะเนและตัดสินใจได้อย่างแม่นยำมากขึ้น เป็นการลดการเสียเวลา ความเครียด และความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นต่อทรัพย์สิน หากเดินทางเข้าไปในพื้นที่ที่น้ำท่วมสูง ดังนั้นตัวอย่างนี้ถือเป็นตัวอย่างที่ดี และเป็นบทเรียนให้กับหน่วยงานภาครัฐ หรือเอกชนต่าง ๆ ที่จะเป็นผู้ผลิตหรือผู้ส่งเสริมผลักดันให้มีการพัฒนาระบบสารสนเทศที่ให้ความสำคัญกับความครบถ้วนของข้อมูลที่จำเป็นต่อบริบทนั้น ๆ

3) การขาดตัวกลางในการบริหารจัดการข้อมูลที่ดี ซึ่งนอกจากจะส่งผลในเรื่องของข้อมูลที่ผิดพลาด ไม่น่าเชื่อ ยังส่งผลในเรื่องของการกระจายความช่วยเหลือไปไม่ทั่วถึง ซึ่งเป็นบทเรียนสำคัญสำหรับภาครัฐในการบริหารจัดการวิกฤตการณ์ในครั้งต่อ ๆ ไป

4) การขาดความรู้ ความเข้าใจ สร้างความตื่นตระหนก และความเข้าใจที่ผิด ซึ่งสร้างความเสียหายต่อทรัพย์สิน หรือการสูญเสียทรัพย์สินโดยไม่จำเป็น ซึ่งกรณีคลิปวีดีโอของกลุ่มรู้สู้ flood ถือเป็นแบบอย่างที่ดีในการให้ความรู้กับประชาชน จากตัวอย่างนี้ทำให้เราได้เห็นถึงความสำคัญของการจัดการความรู้ (knowledge management) เพื่อเตรียมความพร้อมในการรับมือและจัดการกับวิกฤตการณ์ต่าง ๆ ได้ดีขึ้นในอนาคต ดังนั้นภาครัฐและเอกชนควรส่งเสริมในเรื่องของระบบการจัดการความรู้ เพื่อให้เกิดเป็นแนวทางการปฏิบัติที่ดี เพื่อให้ประชาชนรวมไปถึงบริษัทและหน่วยงานต่าง ๆ สามารถเตรียมความพร้อมและรับมือกับวิกฤตการณ์น้ำท่วมได้ดีขึ้นในอนาคต

จากบทเรียนต่าง ๆ เหล่านี้ เราจะเห็นได้ว่าการใช้สื่อสังคมในการสื่อสารข้อมูลโดยขาดการบริหารจัดการส่งผลกระทบต่อประชาชนเป็นวงกว้าง เนื่องจากความรวดเร็วและประสิทธิภาพในการกระจายข่าวสารของเทคโนโลยีสื่อสังคม อย่างไรก็ตามภาครัฐและหน่วยงานต่าง ๆ สามารถนำข้อมูลจำนวนมหาศาลจากสื่อสังคมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในช่วงวิกฤตการณ์น้ำท่วมที่ผ่านมา มาใช้เป็นข้อมูลนำเข้าให้กับระบบสารสนเทศสำหรับการบริหารจัดการภัยพิบัติอื่น เช่น ระบบผู้เชี่ยวชาญ (expert system) (Wei and Zhang, 2012) ระบบการบริหารจัดการความรู้ (knowledge management system) (Gruber, 2008)

ระบบเพื่อช่วยในการตัดสินใจ (decision support system) (Schulz, et al., 2012) และระบบจัดการภาวะฉุกเฉิน (emergency response system) (Tyshchuk, et al., 2012)

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความในหนังสือ

ศรีสมรัก อินทุจันทร์ยง. (2549). *ระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการ.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

กานดา รุณนะ และพงศา สายแก้ว. (2555). ผลกระทบของโซเชียลมีเดียต่อสังคมไทย. จาก http://www.gotoknow.org/blogs/posts/471684, สืบค้นเมื่อวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2555.

ผู้จัดการออนไลน์. (2554). น้ำท่วมฉุด GDP SMEs ทรุดหนัก สสว. เชื่อปี 55 กลับมาขยาย 4%. จาก http://www.manager.co.th/SMEs/ViewNews.aspx?NewsID=9540000156382&TabID=3&, สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2555.

ไทยรัฐออนไลน์. (2554). ความเสียหายจากภัยธรรมชาติที่สุดจะป้องกัน จาก http://www.thairath.co.th/page/naturalDisaster. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2555.

สำนักวิจัยเอแบคโพล. (2554). เอแบคโพลล์: พฤติกรรมการติดตามข่าวภัยพิบัติน้ำท่วมจากสื่อสารมวลชน. จาก http://www.ryt9.com/s/abcp/1282209. สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2555.

ศูนย์วิจัยกสิกรไทย. (2554). ผลกระทบน้ำท่วมปี 2554 ต่อภาคอุตสาหกรรมและเศรษฐกิจไทย. จาก http://www.smeclinic.in.th/smeclinic-articles/economic/221-flood-of-2554.html สืบค้นเมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2555.

Thaiware.com. (2554). แก้มลิง (GamLing.ORG) เว็บรายงานน้ำท่วม ตรงจุด พัฒนาโดยแชมป์ HLP Hackathon คนล่าสุด จาก http://www.thaiware.com/m/news_detail.php?id=1026 สืบค้นเมื่อวันที่ 20 เมษายน 2555.

Evans, D. and McKee, J. (2010). Social Media Marketing: The Next Generation of Business Engagement. Indianapolis, Indiana, USA: John Wiley and Sons Inc.

Hagg, S. and Cummings, M. (2010). *Management Information Systems for Information Age.* Irwin, USA: McGraw-Hill.

Laudon, K. C. and Laudon, J. P. (2009), *Essential of Management Information Systems: Managing the Digital Firm* (8th ed). USA: Pearson Education inc.

Qualman, E. (2010). *Socialnomics: How Social Media Transforms the Way We Live and Do Business.* New Jersey, USA: John Wiley & Sons, Inc.

Scott, D. (2007). *The new rules of marketing and pr: how to use news releases, blogs, podcasting, Viral marketing & online media to reach buyers directly.* New York, USA: JohnWiley & Sons, Inc.

Articles

Crowe, A. (2010). "The social media manifesto: A comprehensive review of the impact of social media on emergency management", *Journal of Business Continuity & Emergency Planning,* 5(1), 409-420.

Gruber, T. (2008). Collective knowledge systems: Where the Social Web meets the Semantic Web, *Web Semantics: Science Services and Agents on the World Wide Web,* 6 (2008), 4-13.

Hiltz, S.R., Diaz, P. and Mark, G. (2011). "Introduction: Social Media and Collaborative Systems for Crisis Management", *ACM Transactions on Computer-Human Interaction,* 18(4), 18:1-18:6.

Michael, T., Randolph, E. and Bucklin, K. P. (2009). "Effects of Word-of-Mouth Versus Traditional Marketing: Findings from an Internet Social Networking Site", *Journal of Marketing,* 73(5), 90-102.

Mills, A., Chen, R., Lee, J. and Rao, H.R. (2009). "Web 2.0 Emergency Applications: How useful can Twitter be for emergency response?", *Journal ofInformation Privacy & Security,* 5(3), 3-26.

Palen, L., Vieweg, S., Liu, S.B. and Hughes, A.L. (2009). "Crisis in a Networked World: Features of Computer-Mediated Communication in the April 16, 2007, Virginia Tech Event", *Social Science Computer Review,* 27(2), 467-480.

Roche, S. Propeck-Zimmermann, E. and Mericskay, B. (2011). "GeoWeb and crisis management: issues and perspectives of volunteered geographic information", *GeoJournal,* 1-20.

Schulz, A., Doweling, S. and Probst, F. (2012). "Integrating Process Modeling and Linked Open Data to Improve Decision Making in Disaster Management", *Proceedings of Computer Supported Cooperative Work,* Seattle, Washington, February 11-15, 2012.

Tyshchuk, Y., Hui, C., Grabowski, M. and Wallace, W. A. (2012). "Social Media and Warning Response Impacts in Extreme Events: Results from a Naturally Occurring Experiment, Proceedings of 45th" *Hawaii International Conference on System Sciences,* Hawaii, USA, January 4-7, 2012.

Underwood, S. (2010). "Improving disaster management", *Communications of the ACM,* 53(2), 18-20.

Wei, W. and Zhang, N. (2012). "The Study of Emergency Intellectual System", *Advances in Intelligent and Soft Computing,* 136(2012), 557-562.

Electronic Media

Arrington (2010). "Microsoft ToShut Down Disaster Communication Service Vine", available at http://techcrunch.com/2010/09/10/microsoft-to-shut-down-disaster-communication-service-vine/, accessed February, 12, 2012.

Brännström, M. and Mårtenson, C. (2006). *"Enhancing situational awareness by exploiting wikitechnology",* CMMI, available at citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.156.1432&rep=rep1&type=pdf, accessed February 15, 2012.

Greyreview.com (2010). *Twitter in Asia: Total Users, by Country,* available at http://www.greyreview.com/2010/01/26/twitter-in-asia-total-users-by-country/, accessed February 10, 2012.

Shin, N. (2011). *"6 reasons why your business should be using social media",* available at http://blog.marketwire.com/2011/09/02/6-reasons-why-

your-business-should-be-using-social-media/, accessed February 15, 2012.

Socialbakers.com (2012). *"Thailand Facebook Statistics"*, available at http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/thailand, accessed February 25, 2012.

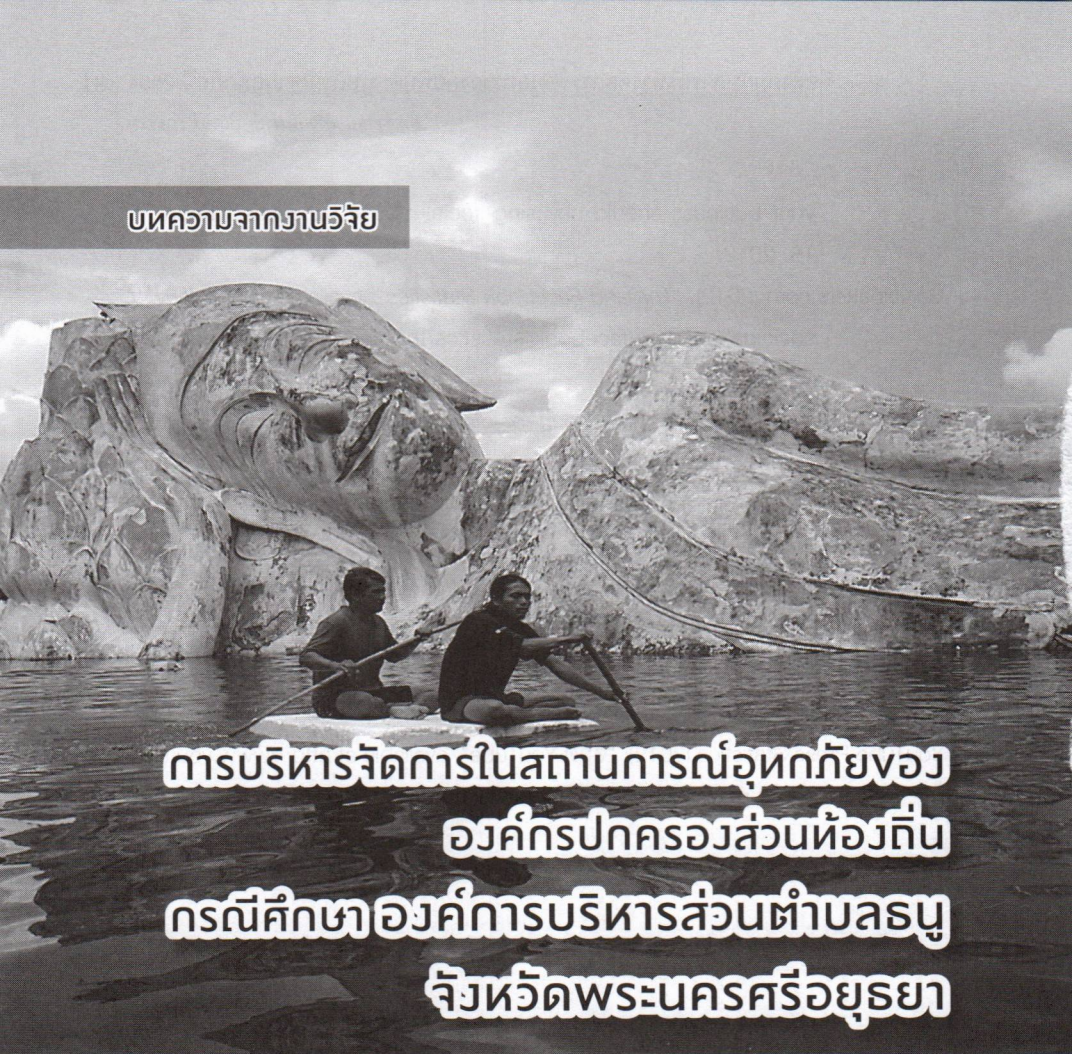
Sutton, J. (2009). *"Twitter service part of disaster communications"*, available at http://www.canadiansecuritymag.com/Risk-Management/News/Twitter-service-part-of-disaster-communications.html, accessed February 20, 2012.

Wikipedia a (2012). "Facebook", available at http://en.wikipedia.org/wiki/Facebook, accessed February 20, 2012.

Wikipedia b (2012). "Twitter", available at http://en.wikipedia.org/wiki/Twitter#citenote-cnn_users-5, accessed February 20, 2012.

YouTube Press Statistics (2012). "สถิติ YouTube", available at http://www.youtube.com/t/press_statistics, accessed February 20, 2012.

บทความจากงานวิจัย

การบริหารจัดการในสถานการณ์อุทกภัยขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลธนู จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วรอนงค์ โกวิทเสถียรชัย[1]

อิศรางค์ ช่างประเสริฐ, กัญญาวีร์ จำแนกมิตร

นันทพร ตรีคุณา, สุดารัตน์ ปิ่นระลึก[2]

---

[1] จบปริญญาเอกด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ขณะเขียนบทความเป็นอาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา ปัจจุบันเป็นนักวิชาการอิสระ และได้รับทุนให้เป็นนักวิชาการเยี่ยมเยือน Taiwan Fellowship Program 2012 ที่ National Chung Hsing University ประเทศไต้หวัน

[2] นักศึกษาปริญญาตรี สาขารัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในฐานะแหล่งท่องเที่ยวและศูนย์กลางนิคมอุตสาหกรรมที่ได้รับผลกระทบจากมหาอุทกภัย และสำรวจความพึงพอใจของประชาชนผู้ได้รับผลกระทบที่มีต่อการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยของหน่วยงานภาครัฐใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการวางแผนป้องกัน ด้านการดำเนินการช่วยเหลือ ด้านการฟื้นฟู และด้านการติดตามประเมินผล รวมทั้งแนวทางการเตรียมความพร้อมในการรับมือกับอุทกภัยในอนาคต กลุ่มตัวอย่างคือ ประชาชนในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลธนู อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 100 คน ผลการศึกษาพบว่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้รับผลกระทบด้านการท่องเที่ยว ในรูปแบบของค่าเสียโอกาสในการหารายได้ด้านอุตสาหกรรม นิคมอุตสาหกรรม 5 แห่ง ได้รับความเสียหายรวมมูลค่าประมาณ 1 แสนล้านบาทหรือร้อยละ 1 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ จากการสำรวจความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยของหน่วยงานภาครัฐ ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลธนู อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการวางแผนป้องกัน ด้านการดำเนินการช่วยเหลือ ด้านการฟื้นฟู และด้านการติดตามประเมินผล พบว่าประชาชนมีระดับความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก นำไปสู่แนวทางการเตรียมความพร้อมในการรับมือกับอุทกภัยในอนาคต

ข้อเสนอแนะ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ควรประสานความช่วยเหลือกันให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันอย่างเป็นเอกภาพ เปิดเผยข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์อย่างถูกต้องให้ประชาชนทราบ เพื่อนำไปสู่แนวทางการแก้ไข และเมื่อเกิดอุทกภัย ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำ โดยสามารถรับรู้เรื่องการปิดเปิดประตูระบายน้ำ และเสนอความคิดเห็นได้ เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม

คำสำคัญ: น้ำท่วม, การบริหารจัดการน้ำ, องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

บทนำ

คณะผู้วิจัยต้องการบอกเล่าเรื่องราวอุทกภัยครั้งนี้เสมือนเป็นตัวแทนพี่น้องประชาชนชาวพระนครศรีอยุธยาที่อยู่ในพื้นที่ ซึ่งเราต่างก็ได้รับประสบการณ์ตรงจากภัยพิบัติน้ำท่วมด้วยกัน

กัญญาวีร์ เล่าประสบการณ์ของเธอว่า "บ้านของดิฉันปลูกติดริมคลองที่น้ำท่วมทุกปี จึงไม่เคยชินกับสถานการณ์ภัยธรรมชาติแบบนี้มาก่อน เพราะในปี 2545 ตอนที่ดิฉันยังเด็ก ปริมาณน้ำไม่มากเท่าไรนัก แต่ครั้งนี้เมื่อวันที่ 7 ตุลาคมที่ผ่านมา เป็นวันที่ไม่อยากออกไปไหน เพราะทางองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ได้ประกาศเตือนภัยให้ขนย้ายของขึ้นที่สูง ในความรู้สึกตอนนั้นคิดว่า เราจะต้องมาเป็น "ผู้อพยพ" แล้วหรือ? เพราะตั้งแต่เกิดมา ปีนี้ถือเป็นปีแรกและเป็นครั้งแรกในชีวิต ความรู้สึกในขณะนั้น รู้สึกสับสน หดหู่ ทำอะไรไม่ถูก อยากจะร้องไห้ กลัวว่าไม่มีบ้านอยู่ และแล้วเมื่อวันที่ประตูน้ำวัดกระสังข์ทนแรงดันของน้ำที่มีมากไม่ไหว ได้เกิดพังทลายลง ทำให้ปริมาณน้ำในคลองเพิ่มขึ้นอย่างน่าตกใจ ภาพของความวุ่นวายของคนแต่ละบ้านต่างรีบขนข้าวของขึ้นที่สูง บางคนรีบไปหาซื้ออิฐบล็อกที่ไม่ว่าจะราคาเท่าไรก็พร้อมจะจ่าย การสัญจรบนถนนยังใช้งานได้ ต่างคนต่างรีบไปซื้อข้าวของเพื่อมากักตุน มีการแย่งชิงเสบียงอาหาร เพราะทุกคนดูเหมือนจะรู้ชะตาของตนเองว่า น้ำมาคราวนี้ไม่ธรรมดา หลายวันที่ต้องอยู่กินกับน้ำ ใช้ชีวิตกับน้ำ เป็นชีวิตที่หดหู่ที่สุด เคยใช้ชีวิตแบบอิสระ จะเดินไปไหนมาไหนก็ได้ แต่พอเกิดน้ำท่วมก็เดินไปไหนมาไหนไม่ได้ มีแต่น้ำล้อมรอบ เวลาจะไปไหนแต่ละทีต้องคอยอาศัยรถทหารหรือไม่ก็ต้องโหนรถที่เข้ามาในหมู่บ้านเพื่อออกไปหาซื้อของมาประทังชีวิต" (สัมภาษณ์, กัญญาวีร์ จำแนกมิตร, 7 ตุลาคม 2554)

ขณะที่อิศรางค์ ได้เล่าถึงเหตุการณ์ที่ตื่นเต้นว่า "สำหรับผมแล้วเมื่อวันที่ 10 ตุลาคมที่ผ่านมา ถือเป็นวันแห่งประวัติศาสตร์ที่ผมต้องจดจำ เพราะวันนั้นเป็นวันที่น้ำได้เอ่อล้นไหลบ่าเข้าท่วมบ้านเรือนในตำบลเกิดความเสียหาย ทั้งบ้าน โรงเรียน สถานที่ราชการ ร้านค้าต่างๆ เป็นเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันว่าจะเกิดขึ้น ครอบครัวเราอยู่ด้วยกันทั้งหมด 4 ชีวิต คือ ตา ยาย น้องชาย

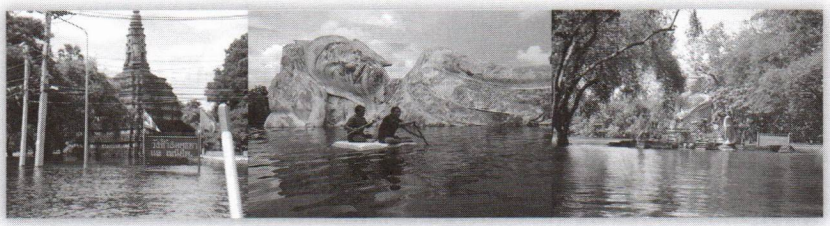
และผม ทุกคนคิดว่าน้ำคงจะไม่ท่วมถึงภายในตัวบ้านอย่างแน่นอน เวลาบ่ายโมง ผมเริ่มเห็นน้ำไหลเข้ามาทางบ้านที่อยู่ตรงกันข้าม น้ำไหลมาอย่างเร็วและแรงมาก แต่คิดว่าคงไม่เท่าไร เพราะเมื่อปี 2538 น้ำท่วมสูงสุดที่เข้ามาก็แค่ตาตุ่มเท่านั้นเอง ตอนที่น้ำเข้าบ้านโดยเริ่มเข้ามาทางหน้าบ้าน ซึ่งเป็นถนนลูกรัง เสียงน้ำซู่ ๆ ดังมาแรงและเร็วมาก เหมือนกับน้ำตก ผมพยายามเก็บของหนีน้ำอย่างรวดเร็ว น้ำก็เริ่มสูงขึ้น ๆ เรื่อย ๆ ผมเก็บของจนกระทั่งน้ำท่วมถึงหัวเข่าก็ยังเก็บไม่หมด ขาเริ่มมีอาการชา (เหมือนกับมีตะคริวที่ขาข้างขวา) สิ่งของที่หนัก ๆ ผมต้องตัดใจปล่อยให้น้ำท่วมไปอย่างนั้น เช่น จักรเย็บผ้า โต๊ะทำงาน ตู้เอกสาร เตาแก๊ส พัดลม (เก็บไม่ทันจริง ๆ) ตู้เย็นกำลังจะคว่ำลงในน้ำแล้ว ผมเข้าไปประคองไม่ให้มันล้มลง และตอนนั้นก็เหมือนมีอัศวินเข้ามาช่วย (หัวเราะ) น้าชายคนที่ 2 และ 3 เดินทางมาหาตายาย และช่วยกันเก็บของทุกอย่างขึ้นชั้นบน เราทั้งหมดต้องขึ้นไปอยู่บนเพิงไม้ที่ทำไว้ ตายายเริ่มหิวข้าวแล้ว แต่ว่าไม่มีข้าวเลยทำอย่างไรดี พอดีมีบะหมี่สำเร็จรูปอยู่ 1 กล่อง ผมจำเป็นต้องให้ตายายกินบะหมี่นั้นทั้ง ๆ ที่ยังไม่ได้ทำให้สุกเสียก่อน โดยให้ดื่มน้ำมาก ๆ จะได้ไม่ท้องอืด เวลานั้นผมรู้สึกสงสารตายายเหลือเกิน ผมมองออกไปยังบ้านอื่น เขาก็อยู่ในสภาพที่ไม่ต่างกับเราเท่าใดนัก ก็พอจะทำใจได้บ้าง ครั้งนี้ผมทำเครื่องหมายและลองวัดระดับน้ำดู ปรากฏว่าสูงถึงหน้าอกของผมพอดี ผมสูง 170 ซม." (สัมภาษณ์, นายอิศรางค์ ช่างประเสริฐ, 10 ตุลาคม 2554)

นันทพร และสุดารัตน์ เล่าถึงสิ่งที่ไปสอบถามมาจากผู้ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมคราวนี้ ในงานยอยศยิ่งฟ้า อยุธยามรดกโลก และงานกาชาดระหว่างวันที่ 10-19 กุมภาพันธ์ 2555 ณ อุทยานประวัติศาสตร์ พระนครศรีอยุธยา "ดิฉันและเพื่อนได้เดินเที่ยวเล่นในงานเพื่อจับจ่ายซื้อของ แต่ในใจคิดว่า ช่วงปีที่แล้วไม่ว่าจะตอนกลางวันหรือกลางคืนจะคึกคื้นกว่าปีนี้มากเป็นที่ผิดสังเกต เกิดเป็นข้อสงสัย ทำให้อยากทราบข้อเท็จจริง จึงลองเดินเข้าไปตามร้านค้าต่าง ๆ เพื่อพูดคุยและสอบถามราคาของสินค้าต่าง ๆ เช่น ร้านป้าขายผลไม้ดองเล่าว่าสภาวะหลังน้ำท่วมทำให้ยอดขายลดลงและซบเซา ไม่เหมือนปีก่อน จากนั้นจึงเดินเข้าไปร้านเฟอร์นิเจอร์ โดยคิดว่าเครื่องไม้น่าจะขายดีที่สุดเพราะมี

ประชาชนหมุนเวียนผลัดเปลี่ยนกันเข้าชมสินค้าในร้านตลอดเวลา แต่ในความเป็นจริง คำตอบไม่ตรงอย่างที่คิดไว้ เพราะเจ้าของร้านบอกว่ามีแต่คนเดินเข้ามาดู แต่น้อยรายที่จะตัดสินใจซื้อ เพราะกลัวว่าปีนี้น้ำจะท่วมอีกและมาเร็วกว่าเดิม เจ้าของร้านเสื้อผ้าบอกว่า ตอนนี้เสื้อผ้าขายไม่ดี เพราะลูกค้าส่วนใหญ่หันไปสนใจเสื้อผ้ามือสองมากกว่า เนื่องจากเสื้อผ้าใหม่ของตนที่ซื้อมาเมื่อปลายปีที่แล้วถูกน้ำท่วมไปหมดแล้ว ไม่อยากลงทุน ยอมใส่เสื้อผ้ามือสองดีกว่าเพราะราคาถูกและถ้าน้ำท่วมก็ไม่เสียดาย" (สัมภาษณ์, นันทพร ตรีคุณา และสุดารัตน์ ปิ่นระลึก, 17 กุมภาพันธ์ 2555)

จากการสำรวจปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนชาวจังหวัดพระนครศรีอยุธยาข้างต้น คณะผู้วิจัยต้องการค้นหาคำตอบในการเตรียมความพร้อมในการรับมือกับอุทกภัยในอนาคต โดยการศึกษานี้ สำรวจความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลธนู อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 100 คน โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (simple sampling) เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสอบถาม แบ่งออกเป็น 2 ตอน ตอนที่ 1 เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไป และตอนที่ 2 เป็นคำถามเกี่ยวกับความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการบริหารจัดการของหน่วยงานภาครัฐใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการวางแผนป้องกัน ด้านการดำเนินการช่วยเหลือ ด้านการฟื้นฟู และด้านการประเมินผล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาผลกระทบในภาพรวมของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในฐานะแหล่งท่องเที่ยวและศูนย์กลางนิคมอุตสาหกรรมที่ได้รับจากมหาอุทกภัย 2) ศึกษาความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยของหน่วยงานภาครัฐ 3) ศึกษาแนวทางการเตรียมความพร้อมในการรับมือกับอุทกภัยในอนาคต

ภาพรวมจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและผลกระทบที่เกิดขึ้น

ภาพที่ 1 โบราณสถานบริเวณอุทยานประวัติศาสตร์

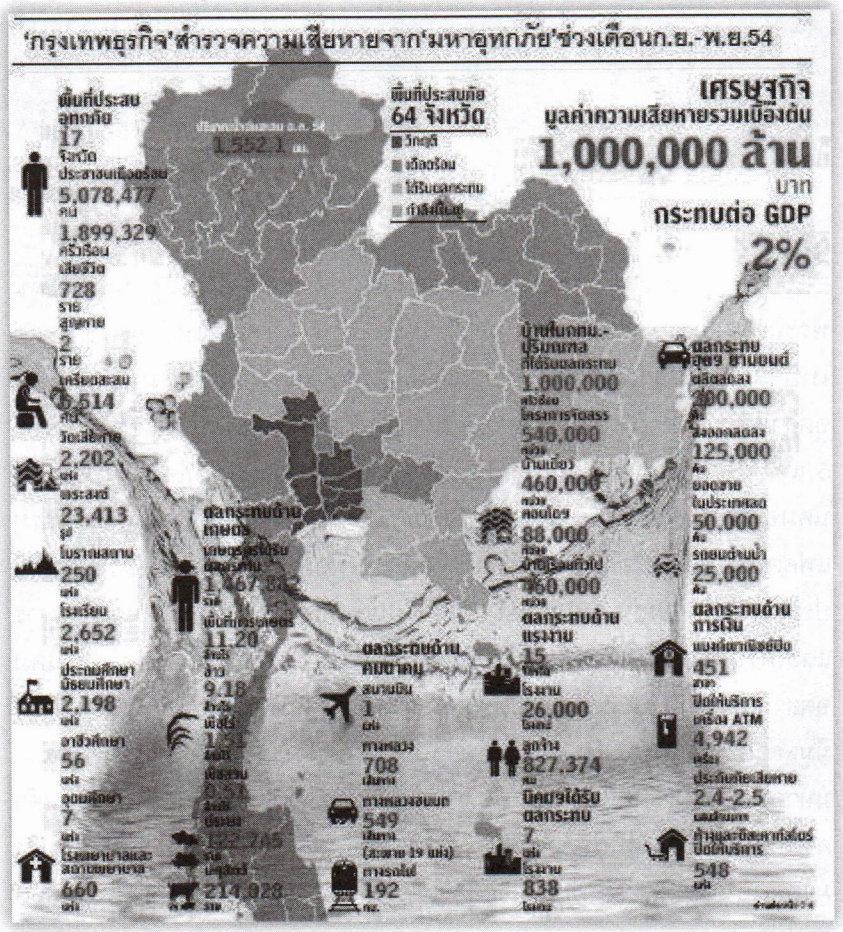
จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในฐานะแหล่งท่องเที่ยว นครประวัติศาสตร์ได้รับการพิจารณาขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกทางวัฒนธรรมเมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2534 สามารถกระจายรายได้และมีโอกาสในการพัฒนาชุมชนอย่างทั่วถึง ยุทธศาสตร์จังหวัดส่งเสริมให้มีการพัฒนาศักยภาพในการแข่งขันด้านการตลาด ฟื้นฟู และเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยว ยกระดับมาตรฐานสินค้าและบริการ เพิ่มมาตรฐานการอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว พร้อมทั้งการพัฒนามาตรฐานรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของนักท่องเที่ยว โดยมีเป้าประสงค์รวม คือ อนุรักษ์มรดกโลกในเขตนครประวัติศาสตร์ควบคู่ไปกับการพัฒนาเสริมสร้างเขตเศรษฐกิจใหม่ เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้กับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สร้างรายได้ สร้างอาชีพ และคุณภาพชีวิตให้แก่ประชาชน

การท่องเที่ยวถือเป็นรายได้หลักของจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้รับผลกระทบจากมหาอุทกภัยในครั้งนี้ ในรูปแบบของค่าเสียโอกาสในการนำรายได้เข้าสู่ประเทศโดยรวม หลายประเทศได้ออกประกาศเตือนภัยให้ประชาชนระมัดระวังในการเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทย ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) คุณสุรพล เศวตเศรนี เสนอว่าความเสียหายรวมอาจสูงถึง 825 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ เนื่องจากการท่องเที่ยวระหว่างประเทศและภายในประเทศลดลง จากการประเมินสถานการณ์น้ำลดภายในเดือนพฤศจิกายนที่ผ่านมา นักท่องเที่ยวต่างชาติลดลงราว 200,000 คน สูญเสียรายได้จากการ

ท่องเที่ยวไป 8,500 ล้านบาท แต่เมื่อสถานการณ์มีแนวโน้มสิ้นสุดลงในเดือนธันวาคม คาดว่านักท่องเที่ยวต่างชาติจะลดลงราว 300,000 คน และสูญเสียรายได้กว่า 25,580 ล้านบาท (วิกิพีเดีย, 2554)

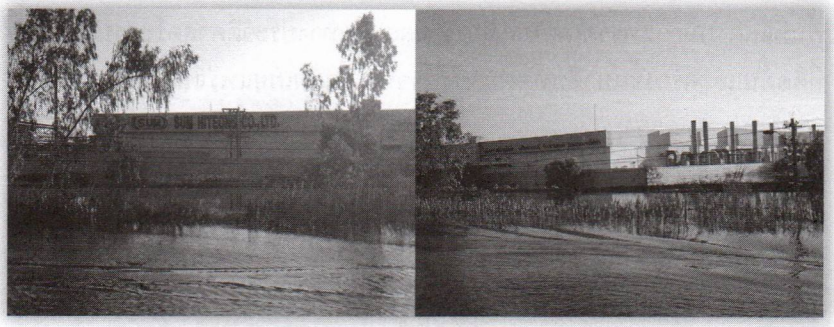
ภายหลังจากน้ำท่วมครั้งใหญ่ที่ผ่านมา ซึ่งมีระดับน้ำสูงถึง 2 เมตร ทำให้โบราณสถานที่สำคัญหลายแห่งในจังหวัด มีการชำรุดทรุดตัวลงเอียงเอนหลายที่ เช่น วัดมหาธาตุมีเจดีย์ที่เอียง มีการทรุดตัวของพระปรางค์ประธานวัดไชยวัฒนารามที่ติดแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งได้รับผลกระทบเป็นที่แรกหลังจากการพังทลายของกำแพงกั้นที่สร้างขึ้นเพื่อป้องกันน้ำ หรือวัดราชบูรณะที่ตรวจพบว่ากำแพงบางช่วงของตัววัดมีการทรุดตัวลงเป็นแนวยาว เจดีย์สี่มุมของวัดก็ทรุดเอียงลงมาเป็นอย่างมาก นางสุกุมล คุณปลื้ม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม เปิดเผยว่า จากการสำรวจความเสียหายของโบราณสถานที่ได้รับผลกระทบจากอุทกภัยโดยเฉพาะในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีโบราณสถานที่ได้รับความเสียหายถึง 130 แห่ง ซึ่งถูกปริมาณน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยา ลพบุรี และป่าสัก ไหลเข้าท่วมขังเป็นระยะเวลานาน ทำให้โครงสร้างของโบราณสถานได้รับความเสียหาย อาทิ วัดสมณโกฏฐาราม วัดอโยธยา วัดเชิงท่า และวัดไชยวัฒนาราม ฯลฯ ผลกระทบจากอุทกภัยในส่วนของวัดอโยธยา องค์เจดีย์มีรอยแตกร้าวเป็นทางยาว ฐานเจดีย์มีการพังทลายในด้านทิศเหนือและทิศตะวันตก และมีรอยแตกร้าวรอบองค์ สำหรับวัดเชิงท่า ภาพจิตรกรรมฝาผนังภายในศาลาการเปรียญ ได้รับความเสียหายในขั้นวิกฤต ส่วนวัดไชยวัฒนาราม ได้ดำเนินการค่อย ๆ สูบน้ำทำให้อิฐคืนตัวดังเดิม และจะดำเนินการสำรวจอีกครั้งหนึ่งว่าโครงสร้างมีการทรุดตัวหรือไม่ ซึ่งโบราณสถานทั้งหมดในอยุธยาจำเป็นต้องได้รับการอนุรักษ์ ฟื้นฟู อย่างเร่งด่วน เพื่อให้กลับคืนสู่สภาวะปกติ โดยเน้นเรื่องการเสริมความมั่นคงของโบราณสถานและการปรับปรุงภูมิทัศน์ ทั้งนี้ นอกจากจะเป็นการกระตุ้นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดรายได้แก่ประชาชนแล้ว ยังส่งผลต่อการสร้างความมั่นคงในจิตใจแก่ประชาชน เนื่องจากโบราณสถานต่าง ๆ เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งของชาติ แต่ส่วนกลางยังไม่วายที่จะจัดงานมรดกโลกขึ้นที่วัดราชบูรณะ เป็นฉากที่ทำให้การแสดง แสง สี เสียง มีการสร้างฐาน

พื้นที่แสดงบนกำแพงวัดโดยไม่กลัวความสูญเสียทางประวัติศาสตร์ของบรรพบุรุษที่คิดค้นและสร้างขึ้นมาสืบทอดมายังปัจจุบัน (กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์กรมศิลปากร, 2554)

ภาพที่ 2 การสำรวจความเสียหายจากมหาอุทกภัย

ที่มา: กรุงเทพธุรกิจออนไลน์ 21 พฤศจิกายน 2554 หน้า 1

ภาพที่ 3 โรงงานในนิคมอุตสาหกรรม

ความสำคัญของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในอีกฐานะหนึ่งนั้น พระนครศรีอยุธยาในอดีตถือเป็นอู่ข้าวอู่น้ำ เป็นแหล่งน้ำ แหล่งปลูกข้าว แต่ในปัจจุบันได้กลายเป็นศูนย์กลางแหล่งอุตสาหกรรมใหญ่แห่งหนึ่ง มีนิคมอุตสาหกรรมเกิดขึ้นหลายแห่ง จากการสำรวจผลกระทบในพื้นที่นิคมอุตสาหกรรม 5 แห่ง ได้แก่ นิคมอุตสาหกรรมสหรัตนนคร นิคมอุตสาหกรรมไฮเทค (บางหว้า) นิคมอุตสาหกรรมโรจนะ นิคมอุตสาหกรรมบางปะอิน และนิคมอุตสาหกรรมแฟคตอรี่แลนด์วังน้อย ซึ่งเป็นแหล่งผลิตสินค้าเพื่อการส่งออกและบริโภคภายในประเทศที่สำคัญ เช่น อิเล็กทรอนิกส์ ยานยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า ผลิตภัณฑ์อาหารและเครื่องดื่ม ผลิตภัณฑ์ยางและพลาสติก เป็นต้น จากข้อมูลของการนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย (กนอ.) ระบุว่ามีมูลค่าการลงทุนในนิคมอุตสาหกรรมมีมูลค่าการลงทุนรวมกว่า 1.3 แสนล้านบาท คำนวณความเสียหายที่ได้รับจากมหาอุทกภัย ประกอบด้วย ที่ดินอาคาร อุปกรณ์ เครื่องจักร วัตถุดิบและสินค้าคงเหลือโดยรวมอยู่ที่ประมาณ 1 แสนล้านบาทหรือร้อยละ 1 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (จีดีพี) และจะต้องใช้เวลาฟื้นฟู 3-5 เดือน จึงจะกลับมาผลิตตามปกติได้

ผลกระทบที่ตามมา คือ โรงงานในห่วงโซ่การผลิต (supply chain) ต้องหยุดชะงักลง โรงงานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีจำนวนแรงงาน 215,882 คน เป็นแรงงานของบริษัทรับช่วงต่อไม่ใช่ของโรงงานในพื้นที่ซึ่งมี

ประมาณ 86,352 คน มีความเสี่ยงถูกเลิกจ้างมากที่สุด ซึ่งได้รับการยืนยันจากเจโทรและบริษัทต่าง ๆ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (มติชนออนไลน์,15 ตุลาคม 2554; ไทยรัฐออนไลน์, 21 ตุลาคม 2554,) แรงงานที่ต้องหยุดงานชั่วคราวหรือถูกเลิกจ้างจะเผชิญปัญหารายได้ลดลงหรือขาดรายได้ ทำให้ต้องนำเงินออมหรือต้องกู้ยืมเพื่อการดำรงชีพและเพื่อซ่อมแซมที่อยู่อาศัย รวมทั้งซื้อเครื่องใช้ไฟฟ้า และอุปกรณ์ใช้ในบ้านเรือนหลังน้ำลด ซึ่งจะส่งผลให้การกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินเพิ่มขึ้น และแนวโน้มภาระหนี้ครัวเรือนในระยะต่อไปจะสูงขึ้น ดังนั้นอุทกภัยในครั้งนี้ ตลาดแรงงานไทยได้เรียนรู้จากประสบการณ์ ทำให้ผู้ประกอบการและลูกจ้างปรับตัวและมีความยืดหยุ่น โดยผู้ประกอบการพยายามรักษาแรงงานส่วนใหญ่ของตนไว้และจ่ายค่าจ้างเท่าเดิม ขณะที่ลูกจ้างชั่วคราวที่ได้รับผลกระทบเดินทางกลับสู่ภาคเกษตรและภูมิลำเนาเดิม ในระยะที่โรงงานกำลังฟื้นฟู ส่งผลให้กระทบอยู่ในระดับที่จัดการได้ ประสบการณ์ครั้งนี้นิคมอุตสาหกรรมต่าง ๆ ได้เรียนรู้ว่ายังมีจุดอ่อนของระบบคุ้มภัยทางสังคม (social safety net) โดยระบบการประกันสังคม (social insurance) ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ไม่สามารถบรรเทาปัญหาความเดือดร้อนของแรงงานที่เกิดจากปัจจัยที่ไม่คาดฝันได้อย่างทันท่วงที สะท้อนจากจำนวนผู้ขอรับสิทธิประโยชน์ทดแทนกรณีว่างงานมีไม่มากนัก เมื่อเทียบกับจำนวนผู้ว่างงานทั้งหมด ทำให้รัฐบาลต้องออกมาตรการช่วยเหลือชั่วคราว ดังนั้นจึงควรพัฒนาระบบการประกันสังคมให้สามารถตอบสนองต่อปัจจัยที่ไม่คาดฝันที่หลากหลายรูปแบบได้ในอนาคต

ความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยของหน่วยงานภาครัฐ

ความหมายของความพึงพอใจ (gratification) ตามพจนานุกรมด้านพฤติกรรม (Wolman, 1973) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า หมายถึง ความรู้สึกที่ดีมีความสุข เมื่อคนเราได้รับผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย (goals) ตามความต้องการ (need) หรือแรงจูงใจ (motivation) พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2542, น.775) ได้ให้ความหมายไว้ว่า หมายถึง พอใจ ชอบใจ นอกจากนี้ยังมีความหมาย

ตามที่เคิวิกกล่าวไว้ว่า คือ ความรู้สึกที่มีความสุขหรือความพอใจเมื่อได้รับความสำเร็จหรือได้รับสิ่งที่ต้องการ (Quirk, 1987) กล่าวโดยสรุป ความพึงพอใจ หมายถึง ความพอใจ ชอบใจ และมีความสุขที่ความต้องการหรือเป้าหมายที่ตั้งไว้บรรลุผลหรือสมหวังนั่นเอง

ตารางที่ 1 การแสดงระดับความพึงพอใจ
ความพึงพอใจที่มีต่อการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยขององค์การบริหารส่วนตำบลธนู

ข้อความ	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
1. ด้านการวางแผนป้องกัน			
1.1 มีการประชาสัมพันธ์รายละเอียดน้ำท่วมให้ประชาชนทราบ	4.38	0.98	มากที่สุด
1.2 มีการประสานแผนของสำนักการระบายน้ำกับแผนของหน่วยงานหรือส่วนราชการอื่น	3.94	0.82	มาก
1.3 มีการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมและทิศทางการได้รับผลกระทบจากภัยธรรมชาติ	4.05	1.14	มาก
1.4 มีการตั้งหน่วยปฏิบัติการเร่งด่วนเพื่อปฏิบัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วม	3.63	1.05	มาก
2. ด้านการดำเนินการช่วยเหลือ			
2.1 ดำเนินการช่วยเหลือเป็นถุงยังชีพ	3.67	1.11	มาก
2.2 ดำเนินการช่วยเหลือจัดซื้อจัดจ้างให้มีห้องน้ำหรือสุขาเคลื่อนที่	3.20	1.16	ปานกลาง
2.3 ดำเนินการช่วยเหลือให้มีน้ำหรือซื้อหรือจัดหาน้ำสำหรับอุปโภค บริโภค	3.35	1.12	ปานกลาง
2.4 ดำเนินการช่วยเหลือโดยการจัดการสาธารณสุขการอนามัยครอบครัว และการรักษาพยาบาล เคลื่อนที่ ออกปฏิบัติงาน	3.42	1.11	ปานกลาง

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ข้อความ	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ
3. ด้านการฟื้นฟู			
3.1 การฟื้นฟูและซ่อมแซมที่อยู่อาศัย	3.44	1.20	ปานกลาง
3.2 การฟื้นฟูและบำรุงรักษาทางน้ำ ทางบก	3.36	1.15	ปานกลาง
3.3 การฟื้นฟูและซ่อมแซมระบบสาธารณูปโภค และการก่อสร้าง อื่น ๆ เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา ถนน เป็นต้น	3.87	1.45	มาก
3.4 การฟื้นฟู บำรุง และส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎร หลังน้ำลด	3.56	1.10	มาก
4. ด้านการติดตามประเมินผล			
4.1 เจ้าหน้าที่ลงพื้นที่พูดคุยกับประชาชนในระหว่างน้ำท่วม	3.68	1.19	มาก
4.2 เจ้าหน้าที่จัดพื้นที่พูดคุยกับประชาชนหลังน้ำลด	3.34	1.15	ปานกลาง
4.3 เจ้าหน้าที่จัดอบรมให้ความรู้ เพื่อเตรียมตัวกับเหตุการณ์ต่อไป	3.30	1.12	ปานกลาง
4.4 ภาพโดยรวมในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่	3.03	1.11	ปานกลาง

เมื่อวิเคราะห์เป็นรายด้านพบว่า ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลธนู มีความพึงพอใจต่อการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยขององค์การบริหารส่วนตำบลธนู อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ด้านการวางแผนป้องกัน ด้านการดำเนินการช่วยเหลือ ด้านการฟื้นฟู และด้านการติดตามประเมินผล มีค่าเฉลี่ยทั้ง 4 ด้าน อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 3.58, S.D. = 1.13) จำแนกอภิปรายในแต่ละด้านดังต่อไปนี้

1. ด้านการวางแผนป้องกัน ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลธนู มีความพึงพอใจต่อการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยขององค์การบริหารส่วนตำบลธนู อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = 4.00, S.D. = 0.99) เป็นเพราะในภาวะที่เกิดอุทกภัย (น้ำท่วม)

องค์การบริหารส่วนตำบลธนูได้มีการดำเนินนโยบายแผนงานป้องกันอุทกภัย โดยให้เจ้าหน้าที่ติดตามสถานการณ์น้ำที่ไหลมาจากตอนบนของจังหวัดและทำการประชาสัมพันธ์รายละเอียดเกี่ยวกับมวลน้ำที่ไหลผ่าน เช่น ปริมาตรของน้ำเวลาที่จะไหลผ่าน จุดที่จะไหลผ่าน ความรุนแรงของผลกระทบจากมวลน้ำ เป็นต้น โดยมีประกาศเตือนเพื่อให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลธนูได้ทราบและเตรียมความพร้อมกับการเกิดอุทกภัยครั้งนี้

2. ด้านการดำเนินการช่วยเหลือ ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลธนู มีความพึงพอใจต่อการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยขององค์การบริหารส่วนตำบลธนู อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อยู่ในระดับปานกลาง ทั้งนี้องค์การบริหารส่วนตำบลธนู ได้จัดเตรียมความพร้อมในการรับมือกับเหตุการณ์อุทกภัย (น้ำท่วม) โดยจัดเจ้าหน้าที่คอยช่วยเหลือในด้านต่างๆ เช่น ดำเนินการช่วยเหลือโดยจัดหาน้ำสำหรับอุปโภค บริโภค และดำเนินการช่วยเหลือโดยการจัดการสาธารณสุขการอนามัยครอบครัว และการรักษาพยาบาล เคลื่อนที่ ออกปฏิบัติงาน เป็นต้น นอกจากนี้องค์การบริหารส่วนตำบลธนู ได้ดำเนินนโยบายหมุนเวียนเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการตามจุดบริการ ซึ่งมีผลทำให้เจ้าหน้าที่สามารถปฏิบัติงานได้หลายหน้าที่และสามารถชี้แจงถึงขั้นตอนการรับมือกับเหตุการณ์ได้อย่างรวดเร็ว และยังทำให้เกิดความคล่องตัวมากขึ้น ยกเว้นประเด็นการดำเนินการช่วยเหลือถุงยังชีพ เป็นเพราะทางองค์การบริหารส่วนตำบลธนู ได้ทำการตระเตรียมความพร้อมในทางด้านการช่วยเหลือเป็นสำคัญและให้บริการอย่างทั่วถึงครอบคลุมทั้งพื้นที่ จึงทำให้ระดับความพึงพอใจของประชาชนอยู่ในระดับมาก

3. ด้านการฟื้นฟู ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลธนู มีความพึงพอใจต่อการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยขององค์การบริหารส่วนตำบลธนู อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา อยู่ในระดับมาก เป็นเพราะทางองค์การบริหารส่วนตำบลธนูมีงบประมาณในการซ่อมแซมส่วนที่เป็นของระบบสาธารณูปโภค ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานที่ต้องทำการซ่อมแซมอย่างเร่งด่วนและอาจมีการดำเนินนโยบายด้านการฟื้นฟู ซ่อมแซม ในด้าน

ต่างๆ เช่น การฟื้นฟู บำรุง และส่งเสริมการประกอบอาชีพของราษฎรหลังน้ำลด การฟื้นฟูและซ่อมแซมระบบสาธารณูปโภคและการก่อสร้าง อื่นๆ เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา เป็นต้น ยกเว้นประเด็นการฟื้นฟูและซ่อมแซมที่อยู่อาศัยอยู่ในระดับปานกลาง เป็นเพราะว่า การดำเนินการเรื่องงบประมาณของภาครัฐมีไม่เพียงพอต่อการจัดสรร จึงจำเป็นต้องทำการแบ่งพื้นที่การได้รับความเสียหายออกเป็นส่วนๆ และแบ่งช่วงการรับเงินช่วยเหลือออกเป็นส่วนๆ เช่นกัน ส่วนการฟื้นฟูและบำรุงรักษาทางน้ำ ทางบก อาจเป็นเพราะทางองค์การบริหารส่วนตำบลธนูมีงบประมาณในการจัดทำถนน หรือจัดซ่อมแซมถนน ไม่เพียงพอต้องรอการจัดสรรงบประมาณในด้านการซ่อมแซมทางคมนาคม

4. ด้านการติดตามประเมินผล ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลธนู ประชาชนพึงพอใจต่อการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยขององค์การบริหารส่วนตำบลธนู อยู่ในระดับปานกลาง เนื่องจากประชาชนเห็นว่า ขาดการจัดกิจกรรมฟื้นฟูช่วยเหลือหลังน้ำลดในด้านต่างๆ เช่น ขาดการจัดพื้นที่พูดคุยกับประชาชนหลังน้ำลด โดยสอบถามจากประชาชนถึงการทำงานของเจ้าหน้าที่ว่ามีความขาดตกบกพร่องอย่างไร ต้องการให้แก้ไขอย่างไรบ้าง เพื่อเตรียมตัวกับเหตุการณ์ต่อไป เป็นต้น จึงส่งผลให้ภาพโดยรวมในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่อยู่ในระดับปานกลาง ยกเว้นในประเด็นที่เกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ลงพื้นที่พูดคุยกับประชาชนในระหว่างน้ำท่วม อยู่ในระดับมาก อาจเป็นเพราะว่าเจ้าหน้าที่ได้ประสานงานกับจุดบริการต่างๆ อยู่อย่างตลอดเวลา และประชาชนเห็นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานอย่างทั่วถึง พร้อมทั้งมีหน่วยงานช่วยเหลือในเรื่องต่างๆ มีเวลาได้พบพูดคุยกับประชาชนในเขตพื้นที่อย่างมากมาย

แนวทางการเตรียมความพร้อมในการรับมือกับอุทกภัยในอนาคตบทเรียนจากปี 2554

ผลจากการศึกษาเรื่องความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยของหน่วยงานภาครัฐดังกล่าวข้างต้น สามารถนำมาใช้

เป็นแนวทางการเตรียมความพร้อมในการรับมือกับอุทกภัยในอนาคต สำหรับชุมชนท้องถิ่นซึ่งอาศัยประสบการณ์ที่ผ่านมาในด้านต่างๆ ทั้งสี่ด้าน ได้แก่ ด้านการวางแผนป้องกัน ด้านการดำเนินการช่วยเหลือ ด้านการฟื้นฟู และด้านการติดตามประเมินผล จากการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยเจ้าหน้าที่ลงพื้นที่พูดคุยกับประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลธนู อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ด้านการวางแผนป้องกัน

องค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งประกอบด้วย สภาองค์การบริหารส่วนตำบล และสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลในฐานะผู้นำชุมชนแต่ละหมู่บ้าน จะจัดเตรียมข้อมูลจากการบันทึกระดับน้ำประจำปีเปรียบเทียบให้เห็นความเปลี่ยนแปลง เมื่อเข้าสู่ขั้นวิกฤตจะจัดประชุมปรึกษาร่วมกับผู้นำท้องถิ่นในการวางแผนเตรียมการรับมือกับมวลน้ำที่กำลังจะมา หลังจากได้ข้อสรุปจากการประชุม ผู้นำของแต่ละหมู่บ้านจะทำการประชาสัมพันธ์รายละเอียดเกี่ยวกับมวลน้ำที่จะไหลผ่านจุดต่างๆ ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นระยะๆ เพื่อให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ของตนได้ทราบและเตรียมความพร้อมกับการเกิดอุทกภัยที่กำลังจะเกิดขึ้น อาจเป็นการประชาสัมพันธ์โดยผ่านเสียงตามสายของหมู่บ้าน เพื่อขอความร่วมมือในการสร้างคันกั้นน้ำ และสร้างความรู้ความเข้าใจกับประชาชน โดยเห็นร่วมกันว่าวิถีชีวิตระหว่างน้ำท่วมจะไม่ถูกทำให้เปลี่ยนแปลงนักโดยดำรงอยู่ในรูปแบบเดิมให้มากที่สุด จะไม่พยายามให้อพยพเพื่อช่วยกันดูแลความปลอดภัยของทรัพย์สินในหมู่บ้านและเพื่อนบ้านของตน ยกเว้นกรณีบ้านชั้นเดียวก็ต้องอพยพไปอยู่ตามศูนย์พักพิงหรือที่ที่น้ำท่วมไม่ถึง

ด้านการดำเนินการช่วยเหลือ

องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) จัดเจ้าหน้าที่คอยช่วยเหลือในด้านต่างๆ เช่น ดำเนินการช่วยเหลือให้มีน้ำหรือซื้อหรือจัดหาน้ำสำหรับอุปโภคบริโภค และดำเนินการช่วยเหลือโดยการจัดการสาธารณสุขการอนามัยครอบครัว

และการรักษาพยาบาลเคลื่อนที่ กำหนดให้มีการหมุนเวียนเจ้าหน้าที่ผู้ให้บริการตามจุดบริการ ไปช่วยในงานด้านอื่น จุดบริการแต่ละแห่งอาจใช้เจ้าหน้าที่เพียงคนเดียวก็เพียงพอแล้ว คนที่เหลือสามารถไปช่วยในหน่วยงานที่มีความจำเป็นมากกว่าได้ ไม่ต้องอยู่ประจำ ณ จุดบริการเพียงจุดเดียวตลอดเวลา นอกจากนั้นควรสร้างการมีส่วนร่วมให้ประชาชนช่วยเหลือกันเอง โดยอาจเชิญชวนให้คนหนุ่มสาวมาเป็นอาสาสมัครประจำจุดบริการ ซึ่งจะเป็นผู้ที่รู้ข้อมูลและมีความคุ้นเคยกับผู้ประสบภัย จะทำให้การให้ความช่วยเหลือเป็นไปอย่างสอดคล้องกับความต้องการมากที่สุด

อาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน (อสม.) ควรมีการรวมตัวกันออกไปสำรวจผู้ป่วยในชุมชนและติดต่อไปยังโรงพยาบาลเพื่อขอรับยามาเตรียมให้เพียงพอตามปริมาณที่ผู้ป่วยต้องใช้ประจำ และคาดการณ์ระยะเวลาที่น้ำท่วมพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งผู้ป่วยไม่สามารถออกไปรับยาได้

ด้านการฟื้นฟู

หลังน้ำลดทุกคนร่วมกันทำความสะอาดชุมชน จัดสรรงบประมาณในการซ่อมแซมส่วนที่เป็นของระบบสาธารณูปโภค ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานที่ต้องทำการซ่อมแซมอย่างเร่งด่วนและอาจมีการดำเนินนโยบายด้านการฟื้นฟู ซ่อมแซมในด้านต่างๆ เช่น การฟื้นฟู บำรุง และส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชน การซ่อมแซมเส้นทางคมนาคม การฟื้นฟูและซ่อมแซมระบบสาธารณูปโภค และการก่อสร้างอื่นๆ เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา เป็นต้น

ด้านการติดตามประเมินผล

หลังน้ำลดผู้นำชุมชนจัดพื้นที่พูดคุยกับประชาชนถึงปัญหาและผลกระทบที่ผ่านมา เพื่อจะได้ร่วมกันหาแนวทางแก้ไขได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ควรจัดอบรมให้ความรู้และฝึกปฏิบัติการเพื่อเตรียมตัวกับเหตุการณ์ครั้งต่อไป เป็นต้น

บทสรุป

การศึกษาเรื่อง *"การบริหารจัดการในสถานการณ์อุทกภัยขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรณีศึกษา องค์การบริหารส่วนตำบลธนู จังหวัดพระนครศรีอยุธยา"* ได้ศึกษาบริบทของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาในฐานะแหล่งท่องเที่ยวและศูนย์กลางนิคมอุตสาหกรรม ที่ได้รับผลกระทบจากมหาอุทกภัย และจากการสำรวจความพึงพอใจของประชาชนที่มีต่อการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยของหน่วยงานภาครัฐ ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลธนู อำเภออุทัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ใน 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการวางแผนป้องกัน ด้านการดำเนินการช่วยเหลือ ด้านการฟื้นฟู และด้านการติดตามประเมินผล พบว่าประชาชนมีระดับความพึงพอใจอยู่ระดับมาก โดยมีข้อเสนอแนะเพื่อนำไปสู่แนวทางการเตรียมความพร้อมในการรับมือกับอุทกภัยในอนาคต โดยองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ควรประสานความช่วยเหลือกันให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันอย่างเป็นเอกภาพ เปิดเผยข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์อย่างถูกต้องให้ประชาชนทราบ เพื่อนำไปสู่แนวทางการแก้ไข และเมื่อเกิดอุทกภัยควรเปิดโอกาสให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำ โดยสามารถรับรู้เรื่องการปิดเปิดประตูระบายน้ำ และเสนอความคิดเห็นได้ เพื่อลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม

บรรณานุกรม

กรุงเทพธุรกิจออนไลน์. (2554). อุทกภัยถล่มรอบ 50 ปี เสียหาย 1 ล้านล้านบาท. สืบค้นเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2555, จาก http://daily.bangkokbiznews.com/detail/32819.

กลุ่มเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ กรมศิลปากร. สืบค้นเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2555, จาก http://www.finearts.go.th/node/6283.

ไทยรัฐออนไลน์. (2554). ความเสียหายจากภัยธรรมชาติที่สุดจะป้องกัน. สืบค้นเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2555, จาก http://www.thairath.co.th/page/naturalDisaster.

ประหยัด หงษ์ทองคำ และอนันต์ เกตุวงศ์. (2524). รายงานการวิจัยเรื่อง "สมรรถนะขององค์การปกครองท้องถิ่นในการมีส่วนร่วมวางแผนพัฒนาท้องถิ่น: บทบาทของเทศบาลและสุขาภิบาล.

ปราโมทย์ ไม้กลัด. (2553). เหลียวหลังแลหน้าแก้ปัญหาน้ำ. สืบค้นเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2555, จาก http://www.paipibut.org/view.php?dataid=2537.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). ความพึงพอใจ. ใน*พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542.* กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นานมีบุ๊คส์.

รายงานการประชุมวิชาการ. (2554). พระราชดำริ: แสงส่องสู่ทางออกจากวิกฤตินำ้ท่วม 2 ธันวาคม 2554. โรงแรมเซ็นทาราแกรนด์ คอนเวนชั่นเซ็นเตอร์ เซ็นทรัลเวิลด์. กรุงเทพมหานคร.

วิกิพีเดีย. (2554). อุทกภัยในประเทศไทย พ.ศ. 2554. สืบค้นเมื่อวันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2555, จาก http://th.wikipedia.org.

Hornby, A. F. (2000). *Advance learner's dictionary* (6th ed.). London, England: Oxford University.

John, D. Millet. (1954). *Management in the public service.* New York: Mcgraw. Hill Book.

Quirk, R. (1987). *Longman dictionary of contemporary English* (2nd ed.). London, England: Richard Clay Ltd.

Wolman, B. B. (1973). *Dictionary of behavioral science* (1st ed.). New York: Van Norstrand.

บทความวิชาการ

การตอบสนองต่อน้ำท่วม: การทบทวนงานวิจัยและเรื่องเล่าจากผู้ประสบภัย

สามชาย ศรีสันต์[1]

---

[1] จบการศึกษาปริญญาเอก สาขาสหวิทยาการ ปัจจุบันเป็นอาจารย์ประจำ และผู้ช่วยผู้อำนวยการ ฝ่ายวิชาการและวิจัย สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (e-mail: samsunt@hotmail.com)

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาเบื้องต้นเพื่อสร้างกรอบความคิดเกี่ยวกับการตอบสนองต่อน้ำท่วมของคนผู้ประสบภัย โดยค้นหาและทำความเข้าใจขั้นตอนต่าง ๆ ที่ประชาชนผู้ประสบภัยน้ำท่วมรับรู้ และแสดงออกต่อปรากฏการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่โดยแบ่งขั้นตอนเป็น 5 ขั้น คือ 1. ขั้นรับรู้ความเสี่ยง (risk perception) เป็นการรับรู้ข้อมูลข่าวสารน้ำท่วมผ่านสื่อมวลชน หรือการรับรู้ผ่านการแจ้งเตือนจากหน่วยงานภาครัฐเกี่ยวกับน้ำท่วม 2. ขั้นตระหนัก (awareness) ขั้นตอนนี้บุคคลยอมรับว่า น้ำมีโอกาสจะท่วมพื้นที่ที่ตนอาศัยอยู่ โดยประเมินข้อมูลข่าวสารที่ได้รับรู้มากับสถานที่พักอาศัยและบริบทแวดล้อม รวมทั้งประสบการณ์ที่เคยได้รับ จากนั้นจะแสดงออกถึงการกระทำบางอย่างเพื่อตัดสินใจต่อสภาวะน้ำท่วมที่จะต้องเผชิญ 3. ขั้นนิยามตนเองในฐานะผู้ประสบภัย (self-defined) ในขั้นตอนนี้บุคคลได้เผชิญกับสภาวะน้ำท่วม หรือได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมจนกระทบกระเทือนถึงวิถีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างไปจากปกติ 4. การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับน้ำ (living with floodwater) ในขั้นตอนนี้เป็นภาพสะท้อนของการต่อสู้ดิ้นรน เพื่อเอาชีวิตรอดของมนุษย์ เนื่องจากได้รับผลกระทบจากภาวะน้ำท่วม ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ ความสัมพันธ์ทางสังคม 5. ขั้นเยียวยาฟื้นฟู (rehabilitation and recovery) ประชาชนจะคอยติดตามข่าวสาร เดินทางกลับมาดูบ้านเพื่อประเมินระดับน้ำ การจัดแบ่งขั้นตอนตอบสนองต่อน้ำออกเป็น 5 ขั้นช่วยให้เราทำความเข้าใจถึงสถานการณ์ที่ผู้ประสบภัยจะต้องเผชิญเมื่อเกิดเหตุการณ์น้ำท่วม ในแง่มุมรายละเอียดที่แตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา

คำสำคัญ: การตอบสนองต่อน้ำท่วม, การแจ้งเตือน, การรับรู้ภัยพิบัติ, ผลกระทบจากน้ำท่วม

บทนำ

อุทกภัยที่เกิดขึ้นระหว่างเดือนกันยายน-ธันวาคม 2554 ครอบคลุมพื้นที่ประสบภัย 65 จังหวัด 651 อำเภอ ประชาชนเสียชีวิต 652 ราย มีผู้ได้รับผลกระทบ 3 ล้านกว่าครัวเรือน จำนวนคนเดือดร้อน 10 ล้านคน (ศูนย์ข้อมูลเพื่อการช่วยเหลือผู้ประสบภัย, 2554) นักเศรษฐศาสตร์อาวุโสธนาคารโลกประจำประเทศไทยเปิดเผยผลการสำรวจและศึกษาผลกระทบจากปัญหาอุทกภัยใน 26 จังหวัดของไทยว่า สถานการณ์น้ำท่วมสร้างความเสียหายและสูญเสีย 1.357 ล้านล้านบาท โดยเป็นความเสียหายของภาคเอกชน 1.275 ล้านล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 94 ของความเสียหายทั้งหมด ส่วนภาครัฐเสียหาย 81,000 ล้านบาท คิดเป็นร้อยละ 6 สถานการณ์น้ำท่วมครั้งนี้ส่งผลให้ธนาคารโลกปรับลดอัตราการขยายตัวเศรษฐกิจ ในปี 2554 ของประเทศไทยลงจากร้อยละ 3.6 เหลือร้อยละ 2.4 ขณะที่ประเมินว่าการฟื้นฟูหลังอุทกภัยจะใช้เวลาประมาณ 2 ปี (The nation, 29 Nov. 2011)

ภายหลังเหตุการณ์ภัยพิบัติดังกล่าว สังคมไทยเริ่มตระหนักว่ามีความบกพร่องขาดแคลนข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นสำหรับการประเมินสถานการณ์และรับมือกับภัยน้ำท่วม จะเห็นได้ว่าทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนสถาบันการศึกษาเร่งผลิตองค์ความรู้ว่าด้วยน้ำท่วมในสังคมไทย ทั้งในรูปของการจัดสัมมนา เสวนา ถอดบทเรียน รวมทั้งการประกาศให้ทุนสนับสนุนการวิจัยสำหรับปีงบประมาณ 2556 ทั้งในส่วนของสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ (สกว.) และสภาวิจัยแห่งชาติ (วช.) อย่างไรก็ตามการจัดสัมมนาทางวิชาการหัวข้อที่เป็นจุดสนใจมักจะเป็นเรื่องการจัดการน้ำในทางวิศวกรรม[2] หรือกรณีการรวบรวมองค์ความรู้เกี่ยวกับน้ำท่วมที่โดยสภาวิจัยแห่งชาติ เมื่อ

---

[2] อาทิเช่น เสรี ศุภราทิตย์ แผนหลักการจัดการภัยธรรมชาติ ที่เกี่ยวข้องกับน้ำ: น้ำท่วม น้ำแล้ง; ผศ.บุญเรือง มานะสุการ, อ.กัลยาณี พรพิเนตพงศ์, ผศ.สมบูรณ์ พรพิเนตพงศ์ การศึกษาเศรษฐศาสตร์ทรัพยากรน้ำ ของโครงการป้องกันน้ำท่วม เทศบาลนคร-หาดใหญ่: กรณีศึกษาคลองระบายน้ำสายที่ 1; ชูโชค อายุพงศ์, แนวทางการป้องกันความเสียหายและมาตรการบริหารจัดการน้ำท่วม

ปี 2551[3] ก็เป็นเรื่องของชุมชนกับการมีส่วนร่วมในการจัดการน้ำในมุมมองที่ว่าชุมชนจะต้องเรียนรู้และมีส่วนร่วมกับภาครัฐ มากกว่าที่จะศึกษาว่าชุมชนมีความรู้ในเรื่องนี้อย่างไร และจัดการตัวเองอย่างไรในช่วงน้ำท่วม แต่ภายหลังจากน้ำท่วมปี 2554 การศึกษาเรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชนในการจัดการน้ำเริ่มได้รับการยอมรับมากขึ้นแต่ก็ยังอยู่ในวงจำกัด (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2555)

ขณะที่องค์ความรู้ทางพื้นฐานทางด้านสังคมวิทยา จิตวิทยาในภาวะภัยพิบัติ เกี่ยวกับเรื่องนี้ในเมืองไทยยังไม่พบว่ามีการศึกษากันมากนัก แตกต่างจากในต่างประเทศถือเป็นเรื่องสำคัญที่นำมากำหนดนโยบาย มาตรการการป้องกัน และให้ความช่วยเหลือในภาวะภัยพิบัติ เช่น การตอบสนองต่อการแจ้งเตือนน้ำท่วม (respond to flood warning) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมของประชาชนที่แสดงออกมาหลังจากได้รับการแจ้งเตือน หรือกรณีการศึกษาว่าทำไมประชาชนบางกลุ่มจึงตัดสินใจจะดำเนินการปกป้องทรัพย์สินของตนเอง หรือตัดสินใจอพยพออกจากพื้นที่น้ำท่วม หลังจากได้รับการแจ้งเตือน แต่บางกลุ่มกลับนิ่งเฉย

นอกจากนั้นยังมีการศึกษาเกี่ยวกับขั้นตอนนับตั้งแต่รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับน้ำท่วม จนกระทั่งประสบภัยน้ำท่วม และหลังจากที่ภาวะน้ำท่วมผ่านพ้นไปแล้ว โดยศึกษาว่าลักษณะพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ-สังคม (socioeconomic) ของผู้ประสบภัยที่แตกต่างกันจะตอบสนองต่อภัยน้ำท่วมแตกต่างกันหรือไม่การศึกษาการตอบสนองต่อน้ำท่วมในลักษณะดังกล่าวมานี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการทำความเข้าใจความรู้สึก การรับรู้และการแสดงออกต่อปัญหาที่ผู้ประสบภัยต้องเผชิญเพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการกำหนดมาตรการการจัดการน้ำทางด้านวิศวกรรมที่ต้องสอดคล้องวิถีการดำเนินชีวิตของประชาชน หรือแม้แต่การกำหนดมาตรการการป้องกัน (การแจ้งเตือน, การวางแผนจัดการภัยพิบัติ, การเตรียมการอพยพฉุกเฉิน) การช่วยเหลือและการฟื้นฟูเยียวยาก็ล้วนจำเป็นต้องให้สอดคล้องกับการรับรู้และพฤติกรรมของผู้ประสบภัย

---

[3] วันพฤหัสบดีที่ 30 ตุลาคม 2551 ณ ห้องสักทอง โรงแรมแม่ยมพาเลส จังหวัดแพร่ เรื่อง "การจัดการความรู้จากงานวิจัยของ วช.: เพื่อแก้วิกฤตน้ำท่วมโดยชุมชนมีส่วนร่วม"

บทความนี้เป็นการศึกษาเบื้องต้นเพื่อสร้างกรอบความคิดเกี่ยวกับการตอบสนองต่อน้ำท่วมของคนผู้ประสบภัย โดยค้นหาและทำความเข้าใจขั้นตอนต่าง ๆ ที่ประชาชนผู้ประสบภัยน้ำท่วมรับรู้ และแสดงออกต่อปรากฏการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ได้จากการทบทวนงานวิจัยเกี่ยวกับภัยพิบัติน้ำท่วม ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ประสบภัยน้ำท่วม และการสนทนากลุ่มกับอาสาสมัครที่ช่วยเหลือประชาชนในช่วงน้ำท่วม และการเข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะผู้ประสบภัยของผู้เขียนในระหว่างเดือนตุลาคม-ธันวาคม 2554 ที่ผ่านมา เพื่อค้นหาคำอธิบายว่าประชาชนแสดงออกอย่างไรต่อปรากฏการณ์น้ำท่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการ ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์ที่ประชาชนจะต้องเผชิญกับน้ำท่วม ที่ไม่ใช่เพียงความเสียหายต่อทรัพย์สิน แต่หมายถึงการต้องปรับตัวตามสภาพแวดล้อม ความร่วมมือ การช่วยเหลือเกื้อกูล ตลอดจนความขัดแย้ง โดยชี้ให้เห็นว่าในหลาย ๆ กรณีมาตรการของรัฐในด้านการแจ้งเตือน การให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัย การประกาศให้มีการอพยพหรือแม้แต่การฟื้นฟูเยียวยา ยังมีจุดบกพร่อง และไม่สอดคล้องกับสภาวะที่ประชาชนผู้ประสบภัยจะต้องเผชิญ

การแบ่งระดับขั้นการตอบสนองต่อน้ำ

ในการศึกษาการตอบสนองของมนุษย์ต่อภัยพิบัติต่าง ๆ นักวิจัยมักแบ่งตามช่วงเวลาลำดับการเกิดขึ้นของเหตุการณ์ที่ต่อเนื่องกัน ได้แก่ พฤติกรรมช่วงก่อนเกิดภัยพิบัติ ช่วงที่กำลังเกิดภัยพิบัติ และหลังจากเกิดภัยพิบัติ (Quarantelli, 1977) โดยมีการศึกษาใน 2 ระดับคือ ระดับปัจเจกบุคคลมักเป็นการศึกษาสภาวะสุขภาพจิตและพฤติกรรมที่แสดงออกในลักษณะต่าง ๆ อันเป็นผลจากการเผชิญกับภัยพิบัติ และระดับองค์กร หรือชุมชนเป็นการศึกษาในเชิงโครงสร้างและการทำหน้าที่ที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงต่าง ๆ ที่เผชิญกับภัยพิบัติ (Quarantelli and Dynes, 1977, pp.34-35) งานศึกษาด้านภัยพิบัติส่วนใหญ่มักจะเริ่มต้นขั้นตอนแรก จากการศึกษาการรับรู้ความเสี่ยงของประชาชน อันเกิดจากการได้ยินได้ฟังข้อมูลข่าวสารของสถานการณ์ที่กำลังจะ

เกิดขึ้น การรับรู้ความเสี่ยงนี้หมายถึงประชาชนรับรู้ว่ามีความเป็นไปได้ว่าจะเกิดผลเสียหาย หรือคาดการณ์ได้ว่าสถานการณ์ภัยธรรมชาติที่จะเกิดขึ้นจะนำไปสู่ความสูญเสีย ภายใต้เงื่อนไขความเปราะบาง (vulnerability) ที่มีอยู่ (International Strategy for Disaster Reduction (ISDR), 2002) ซึ่งการมีอยู่ของเงื่อนไขความเปราะบางนี้จะนำไปสู่การได้รับผลกระทบในทางลบที่รุนแรงกว่า

ในขั้นเริ่มแรกของการรับรู้ความเสี่ยง ประชาชนจะได้ยินได้ฟังการแจ้งเตือนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งอาจจะมาจากภาครัฐ หรือได้ยินจากสื่อมวลชน เพื่อนบ้าน เครือข่ายสังคมออนไลน์ จากนั้นจะทำความเข้าใจข้อมูลข่าวสารที่ได้รับ และเริ่มพัฒนาระดับขั้นของความเชื่อ (believe) ที่มีต่อสิ่งที่ได้ยินได้ฟังมา เมื่อประชาชนเริ่มเชื่อว่ามีความเสี่ยงที่ตนเองอาจตกเป็นผู้ประสบภัยเราจะเรียกขั้นตอนนี้ว่า "ขั้นรับรู้ความเสี่ยง" จากนั้นจะพัฒนาไปสู่ขั้นที่สองคือตัดสินใจดำเนินการบางอย่างที่ตอบสนองต่อการแจ้งเตือนหรือข้อมูลข่าวสารที่ได้รับรู้มา (personalize) (Mileti, 1995; Meleti and Peek, 2000)

การตอบสนองโดยการแสดงพฤติกรรมบางอย่างต่อข้อมูลข่าวสารที่ได้รับรู้ เป็นขั้นที่แสดงให้เห็นว่าประชาชนเริ่มตระหนัก (awareness) ถึงสถานการณ์ที่ไม่เป็นปกติโดยมีลำดับขั้นตอนเริ่มต้นจนถึงขั้นความตระหนัก ได้แก่ 1) รับรู้ข้อมูลข่าวสาร 2) เข้าใจสิ่งที่ได้รับรู้ 3) ยอมรับว่าจะต้องเผชิญกับการดำเนินชีวิตที่มีภาวะเสี่ยงจากภัยพิบัติ 4) แสดงการกระทำ (action) บางอย่างเพื่อคลี่คลายสถานการณ์ความเสี่ยงซึ่งการแสดงการกระทำนี้ถือได้ว่าประชาชนเริ่มตระหนักถึงภัยพิบัติที่จะเกิดขึ้น ในขั้นตอนนี้ประชาชนจะประเมินถึงผลกระทบที่กำลังจะเกิดขึ้นจากข้อมูลข่าวสารที่ได้รับกับบริบทแวดล้อมที่ตนเองใช้ชีวิตอยู่ โดยพิจารณาค้นหาว่าตนเองจะได้รับผลกระทบมากน้อยเพียงใดและในรูปแบบใดบ้าง (Burningham, Fielding and Thrush, 2008, pp.217-218) จากนั้นจะแสดงออกถึงความตระหนัก ด้วยการแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสมเพื่อเตรียมการรับสถานการณ์ที่คาดว่าจะเกิด (Fielding, 2011, p.1471)

ในขั้นตอนที่น้ำกำลังจะท่วม กล่าวคือน้ำเริ่มท่วมในบริเวณใกล้เคียงกับที่พักอาศัยและส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตแล้ว ในขั้นตอนนี้ประชาชน

จะประเมินสถานการณ์ต่างๆ และเริ่มมั่นใจว่าตนจะต้องประสบกับภาวะน้ำท่วม และเริ่มนิยามตนเองว่าเป็นผู้ประสบภัย แสดงให้เห็นจากการเริ่มปรับตัวใน 2 ลักษณะคือ 1) ปรับตัวเพื่อเตรียมการใช้ชีวิตร่วมกับน้ำ ได้แก่ เตรียมการในด้านอาหาร น้ำดื่ม และสิ่งของที่จำเป็นในภาวะน้ำท่วม 2) เตรียมการเพื่อหลีกเลี่ยงความเสียหายที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากน้ำท่วม เช่น การเตรียมเครื่องมือหรือก่อสร้างสิ่งกีดขวางน้ำ ปกป้องบ้านของตนเองไม่ให้ได้รับความเสียหาย การยกของขึ้นที่สูง หรือการอพยพโยกย้าย เป็นต้น (McCarthy, 2001, Ch.18)

หลังจากนั้นจะเข้าสู่ช่วงเวลาที่กำลังประสบภัยพิบัติ กล่าวคือเป็นช่วงเวลาที่เผชิญกับน้ำท่วม ซึ่งจะส่งผลต่อวิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปและรับผลกระทบในทางลบ ได้แก่ความเสียหาย หรือความสูญเสียจากน้ำท่วม งานวิจัยเกี่ยวกับภัยพิบัติแบ่งผลกระทบเป็น 2 ลักษณะคือ สามารถมองเห็นสัมผัสได้ชัดเจน (tangible) กับมองไม่เห็นและสัมผัสไม่ได้ (intangible) กรณีแรกเป็นเรื่องของทรัพย์สิน สิ่งปลูกสร้าง ในรูปของวัตถุสิ่งของที่สามารถคำนวณเป็นมูลค่าได้ ขณะอีกกรณีเป็นเรื่องของอารมณ์ความรู้สึก ภาวะความตึงเครียด ความเจ็บป่วย และความสูญเสียทางสังคม โดยมีผลเกิดขึ้นทั้งในระยะสั้นและต่อเนื่องในระยะยาว

ขณะที่ได้รับความเสียหายและสูญเสียในสถานการณ์น้ำท่วม สิ่งที่เกิดขึ้นควบคู่กันได้แก่ ความจำเป็นที่ต้องปรับตัวพร้อมกันไปกับผลกระทบในทางลบได้แก่ การบริโภค การอยู่อาศัย การระมัดระวังรักษาสุขภาพ การเดินทาง การขับถ่ายสิ่งปฏิกูล การกำจัดขยะของเสีย ความเครียด และความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป (Scottish Executive Social Research, 2007)

เมื่อระดับน้ำเริ่มลดลง การดำเนินชีวิตเริ่มเข้าสู่ภาวะปกติ แต่ผลกระทบจากน้ำท่วมยังคงดำรงอยู่ ประชาชนจะตอบสนองต่อการแก้ปัญหาที่เป็นอันตรายร้ายแรงหรือภาวะฉุกเฉินอันเป็นผลจากน้ำท่วมก่อน เช่น การเข้าถึงสิ่งจำเป็นพื้นฐานในด้านอาหาร น้ำ การรักษาอาการเจ็บป่วยทั้งการเจ็บป่วยทางร่างกาย และการเจ็บป่วยทางจิตใจ พร้อมไปกับการกำจัดสิ่งปฏิกูล ซ่อมแซมสิ่งปลูกสร้าง เครื่องใช้ไฟฟ้า เฟอร์นิเจอร์ และค่อยๆ ปรับสภาวะการดำเนินชีวิตให้เข้าสู่ปกติในขั้นตอนนี้สภาวะทางจิตใจเป็นปัญหารุนแรงในหลายครัวเรือน

อันเนื่องมาจากความสูญเสียทรัพย์สิน อาชีพ รายได้ และที่สำคัญคือความสูญเสียบุคคลหรือสัตว์เลี้ยงอันเป็นที่รักที่ไม่อาจประเมินมูลค่าเป็นเงินได้ (Australian Psychological Society, 2011)

แม้ว่างานวิจัยส่วนใหญ่แบ่งขั้นตอนการศึกษาการตอบสนองต่อน้ำท่วมเป็น 3 ขั้นตอนสำคัญได้แก่ ก่อนน้ำท่วม ระหว่างที่น้ำท่วม และหลังน้ำท่วม แต่ในบทความนี้จะแบ่งเป็น 5 ขั้นตอน เนื่องจากวัตถุประสงค์ของบทความต้องการเสนอขั้นตอนการตอบสนองทางสังคมของผู้ประสบภัยมากกว่าจะเน้นที่การศึกษาผลกระทบจากน้ำท่วม ประกอบกับเหตุการณ์น้ำท่วมในปี 2554 ที่ผ่านมา ในขั้นตอนก่อนน้ำท่วมมีระยะเวลายาวนานใกล้เคียงกับช่วงเวลาที่น้ำท่วม ประชาชนรับรู้ข้อมูลและการแจ้งเตือนก่อนล่วงหน้าหลายสัปดาห์ตามการไหลบ่าของมวลน้ำที่ท่วมไล่เรียงมาเป็นลำดับจากภาคกลางตอนล่างตามการเสนอข่าวจากสื่อมวลชนนับตั้งแต่นครสวรรค์ พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี กรุงเทพมหานคร นนทบุรี นครปฐม ขั้นตอนก่อนหน้าที่น้ำจะท่วมเป็นขั้นตอนที่มีรายละเอียดแง่มุมที่น่าสนใจ ทั้งการแจ้งเตือนให้อพยพฉุกเฉินภายใน 7 ชั่วโมง ความตื่นตระหนกของประชาชนจนเกิดการขาดแคลนน้ำดื่ม อาหารกึ่งสำเร็จรูปจากการที่ประชาชนซื้อมากักตุนไว้ในบ้าน การเตรียมการป้องกันทรัพย์สินกระสอบทรายที่จำหน่ายในราคา 10 บาทราคาสูงขึ้นไปถึง 35 บาท และต้องขนส่งมาจากทางภาคเหนือและภาคใต้ เพราะทรายในแถบภาคกลางเกิดความขาดแคลน เกิดปรากฏการณ์นำรถไปจอดบนทางด่วน สะพานข้ามแยก ผู้สูงอายุไม่ยอมอพยพออกจากบ้าน คนกรุงเทพฯ ขับรถหนีน้ำไปเช่าบ้านและใช้ชีวิตในเมืองท่องเที่ยว ฯลฯ ดังนั้นผู้เขียนจึงได้แบ่งเป็นขั้นตอนสำคัญการตอบสนองต่อน้ำท่วมในบทความนี้เป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่

1. ขั้นรับรู้ความเสี่ยง (risk perception) เป็นการรับรู้ข้อมูลข่าวสารน้ำท่วมผ่านสื่อมวลชน หรือการรับรู้ผ่านการแจ้งเตือนจากหน่วยงานภาครัฐเกี่ยวกับน้ำท่วม ตลอดจนการสนทนากับคนในครอบครัว เพื่อน ญาติพี่น้องในประเด็นเรื่องน้ำท่วมเป็นขั้นตอนที่ประชาชนได้ยินได้ฟัง หรืออาจสัมผัสจากประสบการณ์ตรง มีความเข้าใจในข้อมูลข่าวสารที่ได้รับรู้ และเริ่มเชื่อว่ามี

ความเสี่ยงที่ตนจะได้รับผลกระทบในทางลบจากน้ำท่วม ซึ่งการได้รับผลกระทบนี้อาจเป็นผลกระทบในทางอ้อมที่ไม่จำเป็นว่าน้ำจะต้องท่วมถึงบริเวณที่พักอาศัยก็ได้

2. ขั้นตระหนัก (awareness) ขั้นตอนนี้บุคคลยอมรับว่า น้ำมีโอกาสจะท่วมพื้นที่ที่ตนอาศัยอยู่ โดยประเมินข้อมูลข่าวสารที่ได้รับรู้มากับสถานที่พักอาศัยและบริบทแวดล้อม รวมทั้งประสบการณ์ที่เคยได้รับ จากนั้นจะแสดงออกถึงการกระทำบางอย่างเพื่อตัดสินใจต่อสภาวะน้ำท่วมที่จะต้องเผชิญ เช่น การค้นคว้าข้อมูลข่าวสารเพิ่มเติม การสำรวจตรวจตราสิ่งของที่จะได้รับความเสียหายหากน้ำท่วม เตรียมกักตุนอาหาร เครื่องอุปโภค บริโภคที่จำเป็น

3. ขั้นนิยามตนเองในฐานะผู้ประสบภัย (self-defined) ในขั้นตอนนี้บุคคลได้เผชิญกับสภาวะน้ำท่วม หรือได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมจนกระทบกระเทือนถึงวิถีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างไปจากปกติ เป็นสภาวะที่ต้องปรับตัว เตรียมความพร้อมในการป้องกันน้ำไม่ให้สร้างความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สิน และเตรียมพร้อมสำหรับการใช้ชีวิตอยู่กับน้ำ ความตื่นตระหนก ความสับสนวุ่นวาย ข่าวลือ และการขาดแคลนเครื่องอุปโภค บริโภค เกิดขึ้นในขั้นตอนที่ 2 ต่อเนื่องมาจนถึงขั้นตอนที่ 3

4. การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับน้ำ (living with floodwater) ในขั้นตอนนี้เป็นภาพสะท้อนของการต่อสู้ดิ้นรน เพื่อเอาชีวิตรอดของมนุษย์ เนื่องจากได้รับผลกระทบจากภาวะน้ำท่วม ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ ความสัมพันธ์ทางสังคม ตลอดจนบริบทแวดล้อมของการดำเนินชีวิตในทุกด้านเปลี่ยนแปลงไป ในขั้นตอนนี้ก้าวพ้นไปจากขั้นตอนที่ 3 ที่ยังสามารถเตรียมความพร้อม หรือป้องกันภัยจากน้ำท่วมได้ แต่เมื่อเข้าสู่ขั้นตอนที่ 4 บุคคลจะต้องแก้ปัญหาผลกระทบที่กำลังเผชิญอยู่

5. ขั้นเยียวยา ฟื้นฟู (rehabilitation and recovery) ประชาชนจะคอยติดตามข่าวสาร เดินทางกลับมาดูบ้านเพื่อประเมินระดับน้ำ ประกอบการตัดสินใจที่จะกลับมาทำความสะอาด ซ่อมแซม วางแผนจัดการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า หาแหล่งเงินกู้ และขอรับการชดเชย เยียวยาจากภาครัฐ เตรียมการที่จะกลับมาใช้ชีวิตตามปกติ

ทั้ง 5 ขั้นตอนผู้เขียนได้วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ผู้ประสบภัยน้ำท่วม โดยเป็นการสัมภาษณ์ในลักษณะที่เปิดให้ผู้ให้สัมภาษณ์เล่าประสบการณ์ตั้งแต่เริ่มต้นได้ยินเรื่องราวเกี่ยวกับน้ำท่วมจนกระทั่งน้ำลดและกลับมาใช้ชีวิตตามปกติร่วมกับการซักถามในเชิงลึกตามกรอบความคิดที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยนำมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลที่ได้รับจากการจัดเสวนาถอดบทเรียนอาสาสมัครที่ทำงานช่วยเหลือผู้ประสบภัยในช่วงที่น้ำท่วม ซึ่งการเสวนาดังกล่าวมีลักษณะเป็นการสนทนากลุ่ม จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์จัดประเภทในขั้นตอนต่าง ๆ ทั้ง 5 ขั้นตอน โดยใช้ผลงานวิจัย เอกสารวิชาการ งานเขียนที่เกี่ยวข้องกับน้ำท่วมมาสนับสนุนการวิเคราะห์ อย่างไรก็ตามคำอธิบายขั้นตอนของน้ำท่วมที่จะเสนอต่อไปนี้ได้มาจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่อาศัยอยู่ในเขตเมือง และเขตชานเมือง ซึ่งมีวิถีชีวิตที่แตกต่างจากประชาชนในชนบท ดังนั้นการนำไปใช้จึงมีข้อจำกัด ขณะเดียวกัน "ขั้นตอนการตอบสนองต่อน้ำท่วม" ที่เสนอในบทความนี้ เป็นการทดสอบสร้างมโนทัศน์ขึ้นจากปรากฏการณ์น้ำท่วมในปี 2554 ที่ผ่านมา จึงมีสถานะเป็นข้อเสนอมุมมองที่มีต่อน้ำท่วมเท่านั้นยังไม่ได้มีการนำไปศึกษาวิจัย หรือทดสอบด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์

ขั้นตอนที่ 1 ขั้นรับรู้ความเสี่ยง

"ปลาวาฬ 50 ล้านตัว = มวลน้ำ 10,000 ล้านลูกบาศก์เมตร" ปลาวาฬและมวลน้ำ คือมโนทัศน์ที่คนกรุงเทพฯ รับรู้ร่วมกันเป็นอย่างดีว่า ปริมาณน้ำที่จะไหลบ่าเข้าท่วมกรุงเทพฯ และปริมณฑลมีจำนวนมากมายมหาศาลแค่ไหน "รู้สู้! Flood" เป็นกลุ่มอาสาสมัครทำสื่อวีดีโอสร้างสรรค์ มุ่งให้ประชาชนสามารถทำความเข้าใจข้อมูลข่าวสารได้ง่าย โดยให้ข้อมูลที่ถูกต้อง จำเป็นในสถานการณ์น้ำท่วม "เป้าหมายของพวกเรา คือ "คุณต้องรอด! อย่างเข้าใจ" (รู้สู้ Flood, Facebook, 2554) กุล่มอาสาสมัครนี้เกิดขึ้นจากความสับสนของข้อมูลข่าวสารน้ำท่วม ที่ขาดความชัดเจน และเต็มไปด้วยศัพท์ทางวิศวกรรมน้ำทำให้ประชาชนเกิดความไม่เข้าใจ ไม่สามารถนำข้อมูลข่าวสารเหล่านั้นมาประเมินสถานการณ์และใช้ประโยชน์ได้ผู้ก่อตั้งให้สัมภาษณ์กับหนังสือพิมพ์มติชนว่า "มาจากตัว

เราเองที่อยากรู้ว่า เมื่อน้ำท่วมเราควรจะทำอย่างไร หรือต้องเตรียมตัวอย่างไร หรือมีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้เกิดน้ำท่วมบ้าน จากความอยากรู้ตรงนี้ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่เราอยากผลิตชิ้นงานขึ้นมา อย่างน้อยก็น่าจะเป็นประโยชน์กับตัวเราและคนอื่นๆ ที่ไม่เข้าใจ หรือกำลังตื่นตระหนกกับสถานการณ์น้ำท่วม" (มติชนออนไลน์, 1 พฤศจิกายน 2554)

หลังจากเปิดตัวเพียงชั่วข้ามคืน "วาฬสีน้ำเงินก็กลายเป็นพระเอก มีคนคลิกเข้าชมคลิปวีดีโอเกินกว่าล้านครั้ง มีคนกด like ในเฟซบุ๊คเป็นแสนคน สำนักข่าวต่างประเทศ วอลล์สตรีเจอร์นัลชื่นชมว่าเป็นสื่อที่ตอบโจทย์และให้ข้อมูลน้ำท่วมได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์" (วิรพา อังกูทัศนียรัตน์, 2554, น.185)

การได้รับความนิยมอย่างล้นหลามจากการทำสื่อเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับน้ำท่วม สะท้อนให้เห็นถึงการสื่อสารระหว่างภาครัฐกับประชาชนที่มีปัญหาอย่างมากในช่วงน้ำท่วมที่ผ่านมา อาสาสมัครที่มาร่วมถอดบทเรียนมีประสบการณ์ร่วมสำหรับการแจ้งเตือนจากภาครัฐไม่แตกต่างกันกล่าวคือ ไม่ได้รับข้อมูลข่าวสารจากภาครัฐเท่าที่ควร โดยทุกคนจะต้องติดตามข้อมูลจากโทรทัศน์ และอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะเครือข่ายสังคมออนไลน์ ไม่มีการแจ้งเตือนในระดับพื้นที่ หรือชุมชน หมู่บ้านที่อาศัยอยู่นอกจากประกาศให้อพยพ ทั้งนี้ยกเว้นพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วมเป็นประจำอยู่แล้ว จะทราบล่วงหน้าว่าในปีนี้น้ำจะท่วมมากกว่าปีที่ผ่านมาเนื่องจากติดตามข่าวน้ำท่วมในจังหวัดอื่น เช่น จังหวัดน่าน นครสวรรค์ พระนครศรีอยุธยา และปทุมธานี พื้นที่ลักษณะนี้มีการรวมกลุ่มกันติดตามข้อมูลเกี่ยวกับน้ำท่วมเพื่อประเมินสถานการณ์ว่าน้ำจะท่วมชุมชนตนเองหรือไม่

ผู้เข้าร่วมเสวนาเห็นร่วมกันว่า รัฐไม่ได้ทำหน้าที่ในการแจ้งเตือน ทำหน้าที่เพียงประกาศให้อพยพ "ประชาชนไม่เคยได้รับรู้เลยว่าน้ำจะท่วมที่ไหน เมื่อไหร่ในระดับกี่เมตร" มีระยะหลังที่น้ำเริ่มท่วมกรุงเทพฯ แล้ว จึงมีการประเมินว่าจะมีปริมาณ (มวล) น้ำมากน้อยเท่าใด แต่ก็ยังไม่มีใครทราบว่า น้ำจะถูกระบายไปในทิศทางใด รัฐมีแนวทางอย่างไรในการจัดการ การไม่แจ้งข้อมูลข่าวสารให้ประชาชนได้รับรู้ทำให้ประชาชนไม่สามารถคาดการณ์ และเตรียมการได้ทัน

รวมทั้งไม่มั่นใจว่าน้ำจะท่วมหรือไม่ กรณีการแจ้งเตือนล่วงหน้าและข้อมูลข่าวสารที่ไม่ชัดเจนนี้มีตัวอย่างอันดีกรณี ตัน ภาสกรนทีเจ้าของโรงงานชาเขียวพร้อมดื่มที่ตั้งอยู่ในนิคมอุตสาหกรรมโรจนะ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้สัมภาษณ์ว่าในวันที่ 9 ตุลาคม ตนเองไปช่วยแพ็กถุงยังชีพช่วยเหลือแถวทองหล่อ เพื่อนำไปช่วยเหลือผู้ประสบภัยในจังหวัดลพบุรี สระบุรี อ่างทอง ในวันนั้นพนักงานโทรศัพท์มาแจ้งว่าน้ำใกล้เข้าโรงงานแล้ว ตอนบ่ายสามโมงของวันที่ 11 ตุลา จึงได้เดินทางเข้าไปในนิคมตอนนั้นน้ำท่วมสูงแล้ว ที่โรงงานท่วม 2 เมตร 80 เซนติเมตร เครื่องจักรจมอยู่ใต้น้ำเสียหาย 3 พันล้านบาท "เครื่องจักรทั้งหมดต้องทิ้ง ทั้งที่ความจริงอุปกรณ์บางอย่างใช้เวลาถอดเก็บแค่ 10 นาที เซฟเงินได้เป็นร้อยล้าน... เพราะเชื่อสัญญาณที่บอกว่าเอาอยู่" (ฐิติพันธ์ พัฒนมงคล, 2554, น.159-160)

ในขั้นตอนการรับรู้ความเสี่ยงนี้จึงเป็นการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่ไม่เฉพาะเจาะจง เป็นภาพที่พร่าเบลอ ไม่สามารถคาดการณ์ หรือประเมินได้ว่าตนมีความเสี่ยงมากน้อยเพียงใด เป็นเพียงรับรู้ว่าน้ำอาจจะท่วมในบริเวณที่ตนพักอาศัย ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าบุคคลประเมินสถานการณ์ว่ามีโอกาสมากน้อยเพียงใดที่น้ำจะท่วม และโดยส่วนใหญ่เห็นว่าข้อมูลมีไม่เพียงพอ แต่อาศัยประเมินจากประสบการณ์ส่วนตัวเกี่ยวกับน้ำท่วม ความสูงของแหล่งที่ตนพักอาศัย ระยะความห่างของพื้นที่ที่ถูกน้ำท่วม ณ ขณะนั้นกับบริเวณที่พักอาศัย มากกว่าข่าวสารการแจ้งเตือนจากภาครัฐ

ขั้นตอนที่ 2 ตระหนักว่าน้ำจะท่วม

ผู้ที่ไม่เคยมีประสบการณ์เกี่ยวกับน้ำท่วม จะรู้สึกวิตกกังวลมากกว่าผู้ที่ผ่านประสบการณ์น้ำท่วมมาแล้ว ผู้ประสบภัยกลุ่มนี้พยายามติดตามข้อมูลข่าวสารในทุกช่องทางที่สามารถจะทำได้ เพื่อประเมินว่า น้ำจะท่วมพื้นที่บริเวณที่ตนพักอาศัยหรือไม่ ทั้งจากสื่อสารมวลชน และสอบถามจากอาสาสมัครต่าง ๆ ที่ในชุมชนที่ทำงานใกล้ชิดกับหน่วยงานราชการ มีการขี่รถจักรยานยนต์ไปสำรวจบริเวณคูคลองเพื่อประเมินสถานการณ์น้ำตลอดเวลาก่อนที่น้ำจะท่วม นอกจากการติดตามข้อมูลข่าวสารที่สร้างความสับสนและไม่สามารถนำมาใช้ประเมิน

สถานการณ์ได้มากนัก ผู้ประสบภัยหลายคนให้ข้อมูลว่าสิ่งที่ใช้ประเมินว่าน้ำจะท่วมหรือไม่ ได้แก่ คู คลอง ที่อยู่ใกล้บริเวณที่พักอาศัยโดยมีการไปสังเกตการเปลี่ยนแปลงของระดับน้ำทุกวัน

จากงานวิจัยพบว่าครัวเรือนที่มีสมาชิกเป็นเด็กเป็นครัวเรือนที่มีความตระหนักและเกรงอันตรายที่จะเกิดขึ้นจากน้ำท่วมมากกว่าครัวเรือนที่ไม่มีเด็ก (Drabek, 2001, pp.76-94) กรณีเกิดน้ำท่วมพื้นที่จังหวัดปทุมธานีและกรุงเทพมหานคร ในศูนย์พักพิงจะมีเด็กๆ เป็นจำนวนมาก ดังเช่น ที่ศูนย์พักพิงของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มีความต้องการผ้าอ้อมสำเร็จรูป นมผง และของเล่นเด็ก (มติชนออนไลน์ 13 ตุลาคม 2554) แสดงให้เห็นว่ามีเด็กหลากหลายวัยเข้ามาพักอยู่ในศูนย์ดังกล่าว การมีเด็กเล็กในครัวเรือนน่าจะเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ครัวเรือนตัดสินใจย้ายออกมาอยู่ที่ศูนย์พักพิงเพราะความกังวลว่าเด็กๆ จะได้รับอันตราย ขณะที่ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุ มักประสบกับปัญหาซึ่งเป็นที่ทราบกันว่าผู้สูงอายุจะไม่ยอมย้ายออกจากบ้าน ทั้งนี้อาจมีเหตุผลมาจากความเปราะบางของสภาพร่างกายและจิตใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาวะความเครียดและการปรับตัวที่ต้องเปลี่ยนที่พักอาศัย

ส่วนผู้ที่มีประสบการณ์เคยเผชิญกับน้ำท่วมมาแล้ว จะมีการเตรียมการอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะการรวมกลุ่มกันเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร รวมถึงการรวบรวมเงินเพื่อตั้งกองทุนป้องกัน และให้ความช่วยเหลือกันหากเกิดเหตุการณ์น้ำท่วม ประชาชนกลุ่มนี้จะไม่วิตกกังวลเท่ากับกลุ่มแรก

ในขั้นตอนที่ประชาชนตระหนักต่ออันตรายที่จะตามมากับน้ำท่วมนี้จะมีการแสดงพฤติกรรมที่หลากหลาย ไม่เพียงรอรับฟังข้อมูลข่าวสารเท่านั้น แต่จะแสวงหาข้อมูลคำเตือน และสถานการณ์ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นกับตนเอง เป็นการยืนยันถึงอันตรายที่จะต้องป้องกัน ขั้นตอนนี้กล่าวได้ว่าเป็นช่วงที่สับสนวุ่นวายที่มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารอย่างกว้างขวาง (Mileti and Sorensen, 1990)

ไม่เพียงแต่ประสบการณ์ในอดีตที่เกี่ยวกับน้ำท่วม ความเปราะบางของครอบครัวที่จะได้รับผลกระทบหากเกิดน้ำท่วมแล้ว ลักษณะการแจ้งเตือนจาก

ภาครัฐก็มีผลต่อการสร้างความตระหนักให้กับประชาชนได้มากเช่นกัน ประชาชนจะเชื่อและปฏิบัติตามการแจ้งเตือนก็ต่อเมื่อได้รับข้อมูลข่าวสารที่ชัดเจน ไม่สับสน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องสามารถเข้าใจได้ทันทีว่าน้ำจะท่วมสูงเท่าใดในเวลานานเท่าใด พื้นที่ใดบ้าง ซึ่งจะต้องระบุพิกัดให้ชัดเจนการแจ้งเตือนต้องมีลักษณะสอดคล้องตรงกันทุกครั้ง (consistency) และบอกว่าต้องปฏิบัติอย่างไร ผู้แจ้งเตือนจะต้องเป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือ เป็นหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการน้ำ หรือเป็นผู้เชี่ยวชาญ สิ่งเหล่านี้จะสร้างความเชื่อมั่น และนำไปสู่การปฏิบัติตามการแจ้งเตือน (Mileti, 1995)

สำหรับความตระหนักต่อสถานการณ์น้ำท่วม ผู้ร่วมสนทนากลุ่มรับรู้ข่าวน้ำท่วมบริเวณจังหวัดใกล้เคียงกับพื้นที่ที่ตนอาศัยอยู่ ในขั้นการรับรู้นี้จะเป็นเพียงการทำความเข้าใจถึงสาเหตุ และผลกระทบที่เกิดขึ้นกับประชาชนในจังหวัดนั้น แต่ยังไม่ตระหนักว่าน้ำจะท่วม จนกว่าน้ำจะท่วมจุดอ้างอิงซึ่งเป็นจุดที่อยู่ใกล้เคียงกับบริเวณที่ตนเองพักอาศัย ผู้เข้าร่วมเสวนาที่น้ำไม่ท่วมระบุว่าบ้านอยู่แถวบางโพธิ์ จุดที่ใช้อ้างอิงว่าน้ำจะท่วมก็คือบริเวณสถานีรถไฟบางซื่อ "ถ้าบางซื่อน้ำท่วมก็มั่นใจได้ว่าน้ำจะท่วมบ้านแน่นอน แต่ปีนี้ไม่ท่วมบางซื่อ" ทั้งนี้ประเมินจากน้ำท่วมเมื่อปี 2538

อาสาสมัครบางคนถึงกับเดินทางไปดูเหตุการณ์น้ำท่วมที่ปรากฏเป็นข่าวด้วยตนเอง เพื่อประเมินสถานการณ์ การแสดงออกถึงพฤติกรรมที่ตอบสนองต่อการรับรู้ข้อมูลข่าวสารในลักษณะที่กล่าวมาข้างต้นถือเป็นการเข้าสู่ขั้นตอนที่บุคคลตระหนักว่าน้ำจะท่วม

ขั้นตอนที่ 3 นิยามตนเองในฐานะผู้ประสบภัย (self-defined)

ขั้นตอนนี้บุคคลมีความมั่นใจว่าน้ำจะท่วมบ้านของตนอย่างแน่นอน นอกจากการใช้พื้นที่อ้างอิงที่ถูกน้ำท่วมเป็นสิ่งชี้วัดแล้ว ยังมีการประเมินด้วยการสังเกตสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เริ่มเปลี่ยนแปลง เช่น การนำรถไปจอดบนสะพาน การเตรียมกั้นกระสอบทรายของเพื่อนบ้านข้างเคียง การก่ออิฐเพื่อป้องกันน้ำ สัญญาณเหล่านี้ทำให้เริ่มยอมรับว่าน้ำกำลังจะท่วมในบริเวณที่พัก

อาศัยของตนนักวิชาการที่ทำงานในมหาวิทยาลัยท่านหนึ่งที่มีบุตรยังเล็กเล่าว่า "พอเห็นคนนำรถไปจอดบนสะพานข้ามแยกจนเต็ม ก็เชื่อว่าน้ำจะต้องท่วมอย่างแน่นอน พอดีมีลูกยังเล็กจึงตัดสินใจอพยพออกจากบ้านก่อนน้ำจะมา"

ขั้นเกิดความตระหนักและต่อเนื่องถึงการนิยามตนเองว่าจะต้องตกอยู่ในฐานะผู้ประสบภัยเป็นขั้นตอนที่มีความชัดเจนว่า มีการยอมรับว่าตนเองจะตกอยู่ในสถานการณ์ที่เป็นอันตรายจากน้ำท่วมขั้นตอนนี้เกิดขึ้นพร้อมไปกับข่าวลือ และความเชื่อที่ผิดๆ ประชาชนจะเกิดความวิตกกังวล ตื่นตระหนก ควบคู่กับการเร่งเตรียมการรองรับน้ำท่วม (Mileti and Peek, 2000, p.190) ความตื่นตระหนก วิตกกังวล สับสน และความเห็นที่แตกต่างกัน เป็นขั้นตอนที่มีความเปราะมีโอกาสที่สมาชิกในครอบครัวจะขัดแย้งกัน เสรี ศุภราทิตย์ นักวิชาการด้านน้ำให้สัมภาษณ์ว่า "กว่าจะผ่านมาถึงวันนี้ ผมทะเลาะกับครอบครัวหลายครั้ง ลูกกับภรรยา ทุกคนไม่เข้าใจผมหรอก เขาก็ถามว่า ทำไมพ่อไม่เตรียมกระสอบทรายสักใบเลย ทำไมพ่อไม่ทำอย่างนั้น ทำไมพ่อไม่ยกของขึ้นไป... วันสุดท้ายที่จะออกจากบ้าน เพราะน้ำใกล้จะมาแล้ว ลูกผม ภรรยาผมไม่ออกนะ ผมชวนให้เขาออกมาก่อนนานแล้ว แต่เขาไม่ยอมบอกว่าพ่อสู้เถอะ" (เสรี ศุภราทิตย์, 2554, น.150)

สำหรับสังคมไทยสิ่งที่ผู้ประสบภัยเป็นห่วงมากที่สุดคือเด็ก และผู้สูงอายุ มีแนวโน้มว่าเด็กจะถูกส่งไปยังที่ปลอดภัยโดยไม่มีปัญหานัก แต่กรณีผู้สูงอายุมักจะปฏิเสธที่จะเปลี่ยนที่อยู่ ครัวเรือนที่มีผู้สูงอายุ มักประสบกับปัญหาซึ่งเป็นที่ทราบกันว่าผู้สูงอายุจะไม่ยอมย้ายออกจากบ้าน ทั้งนี้อาจมีเหตุผลมาจากความเปราะบางของสภาพร่างกายและจิตใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งภาวะความเครียดและการปรับตัวที่ต้องเปลี่ยนที่พักอาศัย สำหรับเหตุผลที่ประชาชนยอมย้ายไปอยู่ศูนย์พักพิงผลการวิจัยพบว่า ประสบการณ์ความเลวร้ายที่เคยเผชิญกับน้ำท่วมมาแล้วจะทำให้คนรับรู้อันตรายที่จะเกิดขึ้น และมีแนวโน้มยอมอพยพออกจากบ้านไปอยู่ในที่ปลอดภัย รวมทั้งการไม่มีทางเลือกอื่นที่สามารถจะพักค้างได้นอกเหนือจากศูนย์พักพิงเป็นเหตุผลที่ประชาชนตัดสินใจอพยพ (Gissing and Molino 2005, pp.3-4) ผู้สูงอายุหลายท่านที่สถานีโทรทัศน์ไปสัมภาษณ์มี

ประสบการณ์น้ำท่วมมาหลายครั้งซึ่งการผ่านประสบการณ์น้ำท่วมมาหลายครั้งโดยไม่ได้รับผลกระทบร้ายแรงทำให้มั่นใจว่าสามารถใช้ชีวิตอยู่ที่บ้านได้โดยไม่ต้องเคลื่อนย้ายออกไปอยู่ศูนย์พักพิง สอดคล้องกับการศึกษาการแจ้งเตือนให้อพยพอันสืบเนื่องมาจากน้ำท่วมใหญ่ในเมือง Grafton ออสเตรเลียในปี 2001 เหตุผลที่ประชาชนไม่ยอมอพยพคือ เป็นห่วงบ้านและทรัพย์สินที่อยู่ในบ้าน ไม่เชื่อว่าน้ำจะท่วมสูง โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ผ่านประสบการณ์น้ำท่วมมาหลายครั้งยืนยันว่าตนเองสามารถใช้ชีวิตอยู่กับน้ำท่วมได้โดยไม่จำเป็นต้องอพยพไปไหน นอกจากนั้นเหตุผลอีกข้อก็คือเป็นห่วงสัตว์เลี้ยง (Pfister, 2001, pp.23-24) ดังนั้นเมื่อประชาชนนิยามตนเองว่าเป็นผู้ประสบภัย สิ่งที่เขา-เธอ จะต้องตัดสินใจก็คือ การพักอาศัยอยู่ที่บ้านหรือที่พูดเป็นภาษาชาวบ้านว่า "สู้กับน้ำ" หรือตัดสินใจ "อพยพ"

ผลจากการสัมภาษณ์และการสนทนากลุ่มพบว่า การประเมินระดับน้ำว่าน้ำจะท่วมสูงเท่าใดประกอบกับการพิจารณาถึงสมาชิกในครอบครัวในประเด็นความเปราะบาง และโอกาสความเสี่ยงอันตรายที่จะได้รับจากน้ำท่วม รวมทั้งประสบการณ์ความรุนแรงที่เคยเผชิญเหตุการณ์น้ำท่วมในอดีตตลอดจนผลกระทบที่เคยได้รับจากน้ำท่วมมีมากน้อยเพียงใด คือเหตุผลประกอบการตัดสินใจว่าจะอพยพหรือไม่อพยพ ครอบครัวที่มีเด็กเล็ก ผู้สูงอายุ และผู้ป่วยมีแนวโน้มจะตัดสินใจอพยพเร็วกว่าครอบครัวที่ไม่มี

มีหลายครอบครัวที่รอจนกว่าน้ำจะท่วมถึงระดับเอวก่อนแล้วจึงค่อยอพยพเนื่องจากไม่เชื่อว่าน้ำจะท่วมหรือหากท่วมก็เชื่อว่าจะไม่สูง แต่บางครอบครัวตัดสินใจอพยพทันทีที่ประเมินว่าน้ำจะท่วมแน่ๆ ลักษณะชุมชนที่อาศัย มีผลต่อการปรับตัว และการได้รับผลกระทบที่แตกต่างกัน ชุมชนที่ตัดสินใจอพยพก่อนในระดับต้นๆ มักจะเป็นชุมชนเมือง บ้านจัดสรร และผู้มีฐานะ ที่มีทางเลือกและมีทรัพยากรเพียงพอที่จะย้ายที่อยู่ชั่วคราว ชุมชนที่สมาชิกส่วนใหญ่ตัดสินใจไม่อพยพได้แก่ ชุมชนที่มีประสบการณ์เผชิญปัญหาน้ำท่วมทุกปี หรือเป็นชุมชนเก่าแก่ที่สมาชิกมีความผูกพันกับบ้าน กับชุมชน โดยพบว่าสมาชิกที่อพยพมักจะเป็นสมาชิกที่เข้ามาอยู่ใหม่ ไม่มีความผูกพันกับชุมชนนัก สำหรับกลุ่มคนที่มัก

ไม่อพยพเลยคือ คนยากจน คนจนในเมือง คนงานรับจ้าง คนกลุ่มนี้สามารถปรับตัวและแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี และแม้ว่าจำเป็นต้องอพยพก็จะมีรูปแบบที่แตกต่างจากคนชั้นกลางในเมืองที่มักไปเช่าบ้านหรือห้องพักที่น้ำไม่ท่วมอยู่ชั่วคราว แต่กลุ่มคนยากจน หรือประชาชนที่อาศัยในเขตชนบทหรือชนบทกึ่งเมืองหาที่พักในบริเวณใกล้เคียงกับที่พักอาศัย เช่น เคลื่อนย้ายมาอาศัยนอนบนถนนหลวง นิตยสาร ศ คนฉบับว่าด้วย "เรายังไม่จม เราไม่ยอมจม" เสนอบทความสะท้อนให้เห็นการปรับตัวที่หลากหลายของผู้ประสบภัย บางครอบครัวขึ้นไปนอนสะพานลอย และแม้แต่ในบ้านร้างที่เล่าขานกันว่าผีดุซึ่งชั้นล่างถูกน้ำท่วมก็ตาม (สุทธิพงษ์ ธรรมวุฒิ บรรณาธิการ, 2554, น.54-55, 64-65)

เมื่อนิยามตนเองว่าเป็นผู้ประสบภัย จากกรณีน้ำท่วมที่ผ่านมาสามารถจัดลำดับความสำคัญของการเตรียมการเผชิญกับน้ำท่วมได้แก่ ป้องกันไม่ให้น้ำเข้าบ้าน หาแนวทางปกป้องคน สัตว์เลี้ยงไม่ให้ได้รับอันตราย และปกป้องทรัพย์สินโดยเฉพาะรถยนต์ เครื่องใช้ไฟฟ้า เฟอร์นิเจอร์ ไม่ให้เกิดความเสียหาย สำหรับการปกป้องคนซึ่งได้แก่สมาชิกในครอบครัวมีทางเลือก 2 ทางที่ผู้ประสบภัยจะตัดสินใจคือ การอพยพไปหาแหล่งพักพิงชั่วคราว หรือตัดสินใจอาศัยอยู่กับน้ำ ซึ่งหากตัดสินใจที่จะใช้ชีวิตอยู่กับน้ำก็จะผ่านไปสู่ขั้นตอนที่ 4

ขั้นตอนที่ 4 การใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับน้ำ (living with floodwater)

ผู้ที่สามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับน้ำได้ดีมักเป็นกลุ่มคนที่มีประสบการณ์คุ้นเคยกับการหาเลี้ยงชีพด้วยการจับสัตว์น้ำตามห้วยหนองคลองบึง เป็นคนต่างจังหวัด หรือเป็นผู้ที่เคยอาศัยอยู่ใกล้แม่น้ำลำคลอง เป็นคนพื้นเพมาจากชนบท (อัมพร แก้วหนู, 2554) อย่างไรก็ตามคนกลุ่มนี้จะได้รับผลกระทบความเสียหายมากกว่า เนื่องจากมีรายได้ต่ำไม่สามารถซื้อหาอุปกรณ์ป้องกันและบรรเทาความเสียหายจากน้ำท่วมได้มากเท่ากลุ่มคนที่มีรายได้สูง การถอดบทเรียนผู้หญิงกับการจัดการภัยพิบัติน้ำท่วมใหญ่ระบุว่า ผู้หญิงที่ได้รับผลกระทบหนักหน่วงรุนแรงที่สุดคือ กลุ่มผู้หญิงที่ด้อยโอกาสและยากไร้ (สุธาดา เมฆรุ่งเรืองกุล, 2554, น.1-2)

ครัวเรือนที่มีรายได้สูงสามารถป้องกันตัวเองได้ดีกว่า โดยการก่อกำแพงกั้นน้ำ อุดรอยที่น้ำจะซึมเข้า ซื้อกระสอบทรายกั้นทางน้ำ ซื้อเครื่องปั๊มน้ำ เคลื่อนย้ายสิ่งของขึ้นชั้นบน ย้ายปลั๊กไฟ และการซื้อสิ่งของป้องกันอื่นๆ ขณะที่ครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำ มักมีบ้านชั้นเดียวและไม่สามารถซื้ออุปกรณ์ป้องกันเหล่านี้ได้ (Grothmann and Reusswig, 2006; Werritty and others, 2007, p.36, 42) ครัวเรือนที่มีรายได้ต่ำนอกจากจะได้รับผลกระทบในด้านความเสียหายที่มีต่อทรัพย์สิน ร่างกาย และจิตใจมากกว่าครัวเรือนที่มีรายได้สูงแล้ว การเกิดน้ำท่วมยังทำให้ครัวเรือนยากจนได้รับผลกระทบด้านรายได้ และเกิดผลในระยะยาวคือการตกงาน โดยเฉพาะเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ครัวเรือนยากจนไม่ยอมอพยพออกจากที่อยู่อาศัยก็เนื่องจากการกลัวสูญเสียรายได้ เพราะครัวเรือนเหล่านี้มักประกอบอาชีพในบริเวณใกล้เคียงกับแหล่งที่ตนพักอาศัย มีรายงานวิจัยพบว่าภาวะน้ำท่วมส่งผลกระทบต่อครัวเรือนยากจนเป็นระยะเวลายาวนานถึง 10 ปี เลยทีเดียว (Werritty and others, 2007, p.6)

อย่างไรก็ตามคนยากจน และคนที่เคยใช้ชีวิตกับน้ำท่วม มีรูปแบบวิธีการมากมายในการปรับตัวให้ดำรงชีวิตกับน้ำได้อย่างไม่ลำบาก การปรับตัวที่เห็นได้ชัดเจนคือ การหาอาหาร โดยเฉพาะการจับสัตว์น้ำ ทอดแห ตกเบ็ด ในหลายชุมชนมีการปลูกผักสวนครัวลอยน้ำ มีการตั้งครัวลอยน้ำเพื่อนำวัตถุดิบมารวมกันและประกอบอาหารแจกจ่ายคนในชุมชน มีการจัดระบบการรับเครื่องยังชีพ โดยส่งตัวแทนไปรับและนำมากระจายแก่คนในชุมชน ส่วนคนจนเมืองจะเปลี่ยนอาชีพเป็นแรงงานรับจ้างให้กับผู้มีฐานะดีกว่า เช่น รับจ้างสูบน้ำทำกับข้าวขาย หรือเป็นคนพายเรือจ้าง เป็นต้น (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, 2554) ตัวอย่างที่มีประชาชนให้ความใส่ใจและกล่าวถึงเป็นจำนวนมากซึ่งสะท้อนปรากฏการณ์ที่หลากหลายทั้งความช่วยเหลือเกื้อกูล การเอารัดเอาเปรียบ และการสร้างกระแส “ซีเอสอาร์” หรือการทำธุรกิจที่รับผิดชอบต่อสังคมได้แก่ กรณีของ “แจ็ค สแปโรว์ ซอยแอนเน็กซ์” ตัวละครสำคัญของรายการเรื่องเล่าเช้านี้ออกอากาศทางช่อง 3 ที่ทีมงานเข้าไปถ่ายทำบทบาทของชายซ่อม

จักรยานยนต์ที่เปลี่ยนอาชีพมาพายเรือรับจ้าง พร้อมให้การสนับสนุนเรือยนต์เพื่อไว้ให้บริการชาวชุมชน (กระปุกดอทคอม, 2554; เรื่องเล่าเช้านี้, 2554)

> *"เช้าวันที่ 9 พฤศจิกายน รายการเรื่องเล่าเช้านี้ ได้นำเสนอภาพการเดินทางไปสำรวจพื้นที่น้ำท่วมที่ซอยแอนเน็กซ์ ย่านพหลโยธิน 58 เขตสายไหม กทม. และได้พบกับชายหนุ่มที่ชื่อว่า "แจ็ค" มีอาชีพช่างซ่อมรถจักรยานยนต์อยู่ท้ายซอยแอนเน็กซ์ คนทั่วไปเรียกกันว่า "แจ็ค แอนเน็กซ์" ...ประกาศตัวเองเป็น "กัปตันแจ็คสแปโรว์" นำเงินเก็บที่มีอยู่ราว 4 หมื่นกว่าบาท ไปซื้อโฟมขนาดใหญ่มาติดกับไม้ไผ่ใส่ถัง และอาศัยหัวช่างของตัวเองนิดหน่อยดัดแปลงติดเครื่องยนต์เข้าไป กลายเป็นเรือออกมาตระเวนให้บริการชาวบ้าน*
>
> *แจ็ค แอนเน็กซ์ บอกว่า ที่เขาต้องสวมบทบาทกัปตันแจ็คออกมาขับเรือรับจ้างนั้น เป็นเพราะทนเห็นคนภายนอกเข้ามาขับเรือรับจ้างขูดรีดประชาชนไม่ได้ เพราะแต่ละลำเรียกราคาสูงถึงเที่ยวละเป็นพัน ๆ จึงต้องยอมลงทุนลุกขึ้นมาดัดแปลงเรือของตัวเอง และคิดราคาเพียงแค่ร้อยเดียวตลอดสาย เพื่อตัดราคาคนฉวยโอกาส*
>
> *เราพูดขู่ ๆ หน่อย บอกว่า ไม่ต้องการให้พวกคุณวิ่งเรือในราคาแพง ทหารยังช่วยประชาชนฟรี ตำรวจยังช่วยประชาชนฟรี ทำไมพวกคุณจะวิ่งเรือราคาถูกไม่ได้ ถ้ามีปัญหา เดี๋ยวแจ็คจะออกมาอีกครั้ง ไม่ต้องตามเข้าไปหรอก ข้างในมันน่ากลัว แล้วผมก็ขับเรือกลับบ้าน"*

เรื่องราวข้างต้นสะท้อนให้เห็นความสามารถในการปรับตัวเพื่อดำรงชีวิตอยู่กับน้ำ ซึ่งไม่เฉพาะตอบสนองต่อตนเองเท่านั้น แต่ยังสามารถแก้ปัญหาให้กับชุมชนด้วย

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่า สำหรับผู้ที่อยู่ในเขตเมืองมีฐานะปานกลางขึ้นไป แม้ว่าจะตัดสินใจไม่อพยพในช่วงแรก อาจตัดสินใจอพยพ

ในช่วงนี้ได้อีก หากอาหาร น้ำดื่มไม่เพียงพอ ถูกตัดไฟฟ้า และน้ำเริ่มเน่าเสีย อย่างไรก็ตามในขั้นตอนนี้การประเมินระดับน้ำขึ้นลงยังคงมีอยู่ตลอดเวลา ส่วนผู้ที่ตัดสินใจอพยพ มีการย้ายที่อยู่ จากบ้านญาติ หรือจากศูนย์พักพิง สูงสุด 3 ครั้ง ทั้งนี้เนื่องจากต้องย้ายหนีน้ำที่ท่วมกินพื้นที่เข้าไปในเขตกรุงเทพมหานคร (สัมภาษณ์จักรยานยนต์รับจ้าง, พฤศจิกายน 2554) ส่วนผู้ที่ไม่อพยพการได้รับความช่วยเหลือส่วนใหญ่ได้แก่ถุงยังชีพ ที่มีการแจกจ่ายอย่างไม่ทั่วถึง ของที่บรรจุอยู่ไม่ตรงกับความต้องการ หลายกรณีมีการโยนให้กับผู้ประสบภัยซึ่งสร้างความเสียหายและไม่ทั่วถึงเพราะผู้ที่มีร่างกายแข็งแรงจะได้รับมากกว่า (อุบล ร่มโพธิ์ทอง, มูลนิธิผู้หญิง, 2555, น.3) คนงานก่อสร้างเล่าว่าจนถึงวันนี้ยังมีสิ่งของบริจาคที่ได้รับเหลืออยู่จำนวนมาก (ปลายเดือนมกราคม) "บ้านผมมีมาม่า ปลากระป๋อง และข้าวสารเหลือใช้ไปได้อีกหลายเดือน" ขณะที่ประชาชนในชุมชนท่าโขลงหลังธรรมศาสตร์บอกว่าได้ถุงยังชีพมาเพียงถุงเดียวเพราะทะเบียนบ้านในบัตรประจำตัวประชาชนไม่ตรงกับที่พักอาศัยอยู่ปัจจุบันทำให้การขอรับต้องเสียเวลามากในการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่จึงตัดสินใจไม่ไปรับถุงยังชีพอีก

ในช่วงต้นเดือนพฤศจิกายนเป็นต้นมาเริ่มมีตลาดสินค้าอุปกรณ์ที่ช่วยให้การใช้ชีวิตอยู่กับน้ำทำได้สะดวกขึ้น มีตลาดอุปกรณ์กันน้ำเกิดขึ้นในหลายพื้นที่ เช่น เลียบทางด่วนรามอินทรา สำเพ็ง คลองถม อุปกรณ์เหล่านี้ได้แก่ รองเท้าบูท ถุงพลาสติกขนาดใหญ่สำหรับห่อหุ้มเครื่องใช้ไฟฟ้า และยังมีขนาดใหญ่พิเศษที่หุ้มรถยนต์ได้ด้วย นอกจากนั้นก็มีเครื่องสูบน้ำหลากหลายแบบ เอี๊ยมกันน้ำ กางเกงกันน้ำ เสื้อชูชีพ เรือพาย เรือยาง อีเอ็มบอล เป็นต้น แต่สินค้าเหล่านี้ช่วยบรรเทาปัญหาได้เฉพาะกับคนมีเงินเท่านั้น

ในขั้นตอนนี้สามารถแบ่งกลุ่มคนที่ปรับตัวเพื่อใช้ชีวิตร่วมกันได้เป็น 2 กลุ่ม คือกลุ่มผู้มีฐานะซึ่งส่วนใหญ่จะใช้วิธีการป้องกันและหลบเลี่ยงการเผชิญกับน้ำท่วม ด้วยการอพยพย้ายที่อยู่ชั่วคราว หรือซื้ออุปกรณ์ป้องกันให้ชีวิตอยู่ห่างจากน้ำมากที่สุด ขณะที่กลุ่มผู้มีฐานะยากจนจะปรับตัวให้สามารถดำเนินชีวิตประจำวันให้สามารถอยู่ร่วมกับน้ำได้

ขั้นตอนที่ 5 ขั้นเยียวยา ฟื้นฟู (rehabilitation and recovery)

ขั้นตอนนี้เริ่มตั้งแต่น้ำเริ่มลดระดับลงจนแห้งสนิท ต่อเนื่องถึงผลกระทบที่ยังคงอยู่แม้ว่าน้ำจะลดลงไปแล้ว จากข่าวที่ปรากฏทางหน้าหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่เกิดความขัดแย้งของคนในสังคมมากกว่าขั้นตอนอื่น ซึ่งอาจเริ่มจากการกั้นกระสอบทรายยักษ์เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2554 ใช้เวลา 6 วัน แล้วเสร็จวันที่ 6 พฤศจิกายน 2554 หลังจากนั้นไม่กี่วันปริมาณน้ำหยุดการไหลบ่าเข้าไปในกรุงเทพฯ และเริ่มลดลงจากกรุงเทพฯ ชั้นในถอยกลับออกมาตามลำดับ ในขั้นตอนนี้ประชาชนเริ่มติดตามข้อมูลข่าวสารว่าน้ำลดลงบริเวณใดบ้าง มีการเสนอข่าวการทำความสะอาดใหญ่ในหลายพื้นที่ประกอบกับน้ำที่นครสวรรค์ และอยุธยาเริ่มลดลงตามลำดับ ขณะที่บริเวณเขตดอนเมือง สายไหม ลำลูกกา หมู่บ้านเมืองเอก หมู่บ้านแถบบางบัวทอง น้ำยังคงท่วมขัง ทำให้ประชาชนออกมารวมตัวกันเรียกร้องต่อรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายนเกิดเหตุการณ์ชุมนุมประท้วงในหลายกรณีต่อเนื่องกัน ดังนี้

22 พฤศจิกายน

ประชาชนจังหวัดนนทบุรีรวมตัวกันที่ถนนหน้าศาลากลางหลากหลายกลุ่ม หลายพื้นที่ ทั้งบางบัวทอง บางใหญ่ บางกรวย และไทรน้อย

23 พฤศจิกายน

เกิดการรวมตัวกันของประชาชน 100 กว่าคน เพื่อรื้อแนวกระสอบทรายยักษ์ (Big Bag) บริเวณสี่แยก คปอ. ถนนพหลโยธิน

ในวันเดียวกันนี้อธิการบดีมหาวิทยาลัยรังสิต อดีตประธานรัฐสภาโพสข้อความใน facebook ระบุว่ารัฐบาลไม่เคยใส่ใจช่วยเหลือ ปล่อยให้ดิ้นรนกันเอง ให้เวลา 3 วัน หากสถานการณ์ไม่ดีขึ้น จะระดมประชาชนปิดถนนวิภาวดีและโทลล์เวย์ (ไทยรัฐออนไลน์, 2554)

28 พฤศจิกายน

ประชาชนจากซอยแจ้งวัฒนะ 14 ได้รวมตัวกันประท้วงการทำงานของภาครัฐ ที่ผ่านมานานกว่า 1 เดือนไม่สามารถแก้ปัญหาน้ำเน่าให้พวกเขาได้

นอกจากนั้นยังมีการรวมตัวของชาวบ้าน ตั้งแต่ซอยวิภาวดี 29 ไปจนถึงวิภาวดี 47 เรียกร้องให้สำนักงานเขตดอนเมืองเข้ามาแก้ปัญหาน้ำท่วมขังยาวนานนับเดือน (ครอบครัวข่าว 3, 28 พ.ย. 54)

29 พฤศจิกายน

ศาลปกครองกลางทำการไต่สวน กรณีนางทศสิริ พูลนวล นำประชาชนชาวบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี ยื่นฟ้องศูนย์ปฏิบัติการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย (ศปภ.) และกรุงเทพมหานคร การที่ ศปภ.มีมติกู้ถนนหลวงสาย 340 บางบัวทอง-สุพรรณบุรี และสายกาญจนาภิเษกรวมทั้งกรุงเทพมหานครไม่ยอมเปิดประตูระบายน้ำ (ครอบครัวข่าว 3, 29 พ.ย. 54)

สำหรับพื้นที่ที่น้ำเริ่มแห้งเป็นช่วงเวลาที่ผู้อพยพออกจากบ้านเริ่มกลับมาเยี่ยมบ้าน เพื่อประเมินระดับน้ำ และกำหนดวันที่จะเข้ามาทำความสะอาด ขณะที่อุปกรณ์ทำความสะอาดถูกสั่งมาวางจำหน่ายตามร้านค้าทั่วไป เช่น ถุงมือยาง แปรงขัดพื้น น้ำยาล้างห้องน้ำ ผ้าปิดปาก ขณะเดียวกันหลังน้ำลดในหลายพื้นที่มีกองขยะขนาดยักษ์ เศษซากเฟอร์นิเจอร์เก่า ต้นไม้ที่ตายช่วงน้ำท่วม สิ่งปฏิกูลบรรจุถุงดำ วางเรียงสองข้างทางในซอยพื้นที่น้ำท่วม โดยมีข่าวความไม่พอใจเรื่องเงินชดเชย เยียวยา ทั้งหลักเกณฑ์ที่ไม่เป็นธรรม และความล่าช้าของการเบิกจ่ายอยู่ตลอดเวลา

สำหรับความเสียหาย ผลกระทบจากน้ำท่วมยังคงดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง แม้ว่าน้ำจะลดลงไปแล้ว สามารถจัดกลุ่มตามลำดับความรุนแรงและระยะเวลาที่จะต้องเผชิญกับสภาวะดังกล่าวได้ดังนี้ (Asian Development Bank; United NationsandWorld Bank UNDP, 2005)

1) ความสูญเสียขั้นรุนแรง

ความสูญเสียนี้นำไปสู่ปัญหาทางด้านจิตใจ และส่งผลต่อเนื่องในระยะยาว ได้แก่ การสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รัก รวมทั้งสัตว์เลี้ยง การเจ็บป่วยเรื้อรัง การสูญเสียที่พักอาศัยถึงขั้นที่ไม่สามารถอยู่อาศัยได้ การตกงาน และขาดแคลนสิ่งจำเป็นพื้นฐาน

2) ความเสียหายด้านทรัพย์สินในระยะปานกลางและระยะยาว

ที่ดินในบริเวณที่ถูกน้ำท่วมมีราคาต่ำลง ความเสียหายของบ้าน ยานพาหนะ สิ่งของเครื่องใช้ในบ้าน สูญเสียความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในครอบครัว เพื่อนบ้าน และการเจ็บป่วยด้วยโรคที่มากับน้ำ[4]

3) ความสูญเสียชั่วคราว

น้ำเน่าท่วมขังบริเวณบ้าน ความเสียหายของระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน ระบบไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ และการบริการด้านคมนาคมขนส่ง โรงเรียน โรงพยาบาล การประสบปัญหาสุขอนามัย และกลิ่นเหม็นจากสิ่งปฏิกูล ขยะ

ในขั้นตอนนี้ประชาชนจะต้องเผชิญกับภาวะความเครียด โรคซึมเศร้า บางคนมีอาการทางจิต การศึกษาผลที่ตามมาจากน้ำท่วมเมืองบริสเบน ประเทศออสเตรเลีย ในปี 1974 พบว่า มีผู้ป่วยที่ไปใช้บริการโรงพยาบาลเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมากหลังเหตุการณ์น้ำท่วม ผู้ป่วยส่วนใหญ่มีอาการป่วยทางจิต ได้แก่ อารมณ์แปรปรวน หงุดหงิด (irritability) ประสาทตึงเครียด (nervous tension) โรคซึมเศร้า (depressed mood) มีจำนวนมากที่ต้องใช้ยานอนหลับ นอกจากนั้นยังพบว่าอาการเหล่านี้เกิดขึ้นกับผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย (Abrahams, M. J., J. Price, F. A Whitlock, and G. M. Williams, 1976, pp.936-9) สอดคล้องกับการศึกษาภาวะทางจิตของผู้ประสบภัยน้ำท่วมของประเทศอังกฤษเมื่อเร็ว ๆ นี้พบว่าผู้ประสบภัยมีภาวะซึมเศร้าร้อยละ 35.1 และวิตกกังวล (anxiety) ร้อยละ 24.5 โดยพบในเพศหญิงมากกว่าเพศชาย (Mason, Victoria, and Holly and Upton, 2010, pp.61-73) การเกิดอาการทางจิตมาจากหลายสาเหตุโดยมีส่วนเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปหลังน้ำท่วม เช่น สูญเสียญาติผู้ใหญ่หรือเด็ก ๆ การทะเลาะเบาะแว้งกันของคนในครอบครัว หรือเพื่อนบ้าน การต้อง

---

[4] กรมควบคุมโรคติดต่อได้ระบุในคู่มือการป้องกันโรคที่มากับน้ำท่วมว่า มีอยู่ด้วยกัน 9 โรค ได้แก่ โรคผิวหนัง โรคระบบทางเดินหายใจ โรคตาแดง โรคระบบทางเดินอาหาร โรคฉี่หนู โรคไข้เลือดออก โรคหัด โรคไข้มาลาเรีย และการถูกสัตว์มีพิษกัดต่อย (คู่มือการป้องกันโรคที่มากับน้ำท่วม กรมควบคุมโรคติดต่อ, 2553)

สูญเสียงาน สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้การดำเนินชีวิตประสบความยากลำบากมากยิ่งขึ้น (Emergency Management Australia, 2002, pp.86, 88) นอกจากนั้นในระดับชุมชนมีแนวโน้มว่าชุมชนบางแห่งจะมีทุนทางสังคม (ความไว้เนื้อเชื่อใจกัน, การช่วยเหลือพึ่งพา, การยึดถือค่านิยม) เสื่อมคลายลง ผลจากน้ำท่วมยังมีข้อมูลแสดงให้เห็นถึงการย้ายถิ่นที่อยู่อาศัยหลังน้ำท่วมเพิ่มมากขึ้นด้วย (Clare, 2005, pp.26, 28, 31-34) แต่งานวิจัยบางเรื่องพบว่าเกิดภัยพิบัติน้ำท่วมทำให้ชุมชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน (cohesion) เพิ่มขึ้น โดยสมาชิกในชุมชนมีความผูกพันกันมากขึ้น (Gordon, 2004, pp.16-22) สำหรับกรณีของประเทศไทยการรวมตัวประท้วงของประชาชนที่เกิดขึ้นซึ่งได้ปรากฏเป็นข่าวคู่กรณีไม่ใช่ชาวชุมชนด้วยกันหรือระหว่างชุมชนในกับนอกแนวคันกั้นน้ำ แต่เป็นรัฐบาล การชุมนุมแม้ว่าในบางครั้งจะมีการทำลายทรัพย์สิน คันกั้นน้ำ หรือลงมือเปิดประตูระบายน้ำด้วยตนเอง แต่ก็ได้รับความเห็นใจจากประชาชนที่ได้รับฟังข่าวสาร เช่น "ปล่อยน้ำมาบ้างก็ได้ เขาอยู่ทางนั้นจมมาเป็นเดือนแล้ว เห็นใจเขา ไม่ได้โกรธไม่ได้เคือง เราก็หัวอกเดียวกัน" (นิตยสาร ศ.คน, ธันวาคม 2554, น.31) ข้อความนี้ลักษณะนี้มักได้ยินเสมอเมื่อสื่อมวลชนไปสัมภาษณ์ผู้ได้รับผลกระทบจากการรื้อแนวคันกั้นน้ำหรือกระสอบทรายยักษ์ (big bag) ความเห็นอกเห็นใจ การหยิบยื่นไมตรี ความช่วยเหลือ และความรักความร่วมมือกันของคนในชุมชนจึงเป็นด้านดีของอุทกภัยใหญ่ครั้งนี้

จากการสัมภาษณ์ประชาชนในชุมชนบ้านท่าโขลง ซึ่งเป็นชุมชนที่อยู่ติดกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ชุมชนถูกน้ำท่วมเกินกว่า 2 เมตร เป็นชุมชนที่น้ำลดลงเป็นอันดับท้าย ๆ หลังจากนิคมอุตสาหกรรมนวนคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตลาดไท แห้งสนิทไปแล้วเป็นสัปดาห์ ภายหลังจากน้ำลดลงแล้ว ผู้ให้สัมภาษณ์ทุกคนมีอาการเครียด วิตกกังวล บางรายขณะให้สัมภาษณ์แสดงอาการออกมาอย่างเห็นได้ชัด "สิ่งที่ได้สังเกตระหว่างสัมภาษณ์คุณลุงมีความเครียดมาก เพราะคุณลุงพูดไปสูบบุหรี่ ดื่มเหล้า ไปด้วย" (บัณฑิต อาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2554, น.9) ในหลายกรณีครั้งแรกที่ประชาชนกลับมาบ้านอาการที่ทุกคนตอบตรงกันคือ ตกใจกับสภาพบ้านที่เห็น

ทำอะไรไม่ถูก ก่อนจะตั้งสติสำรวจความเสียหาย และวางแผนว่าจะต้องทำอะไรต่อบ้าง "รู้สึกหดหู่" "เสียความรู้สึก รู้สึกแย่มาก" "มันเหนื่อย มันล้า" "มันพูดอะไรไม่ออก" (ผู้จัดการรายวัน, สัมผัสแรก "บ้าน" ความหมายของชีวิต "หลังน้ำท่วม")

สำหรับเรื่องที่วิตกกังวลมากที่สุดและเป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่ผู้ประสบภัยแสดงออกไม่ต่างกันคือ การซ่อมแซมที่อยู่อาศัยที่ได้รับความเสียหาย ดัดแปลงซ่อมแซมเครื่องใช้ภายในบ้านและเครื่องไฟฟ้าให้สามารถกลับมาใช้ได้ใหม่ การออกหางานทำ เพราะถูกเลิกจ้างในช่วงน้ำท่วม ในด้านความต้องการได้รับความช่วยเหลือทุกคนตอบตรงกันคือ ต้องการเงินกู้ยืมเพื่อนำมาใช้ซ่อมแซมทรัพย์สินที่เสียหาย และใช้จ่ายในชีวิตประจำวันระหว่างที่ตกงาน ยิ่งไปกว่านั้นครัวเรือนทุกครัวเรือนรอคอยเงินชดเชยที่รัฐบาลจะให้จำนวน 5,000 บาท ด้วยความหวังว่าจะนำมาเยียวยาผลกระทบที่ได้รับหลังน้ำท่วม (บัณฑิตอาสามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2554)

จากการสังเกตชุมชนที่ถูกน้ำท่วมหลายแห่งพบว่า นอกเหนือจากการซ่อมแซม บูรณะที่อยู่อาศัยแล้ว ประชาชนยังเตรียมการสำหรับการป้องกันน้ำท่วมด้วย โดยมีการก่อกำแพงกั้นน้ำบริเวณรั้วบ้าน และรอบตัวบ้าน การซ่อมแซมรถยนต์ และรถจักรยานยนต์พบได้ทั่วไป จะเห็นว่าตามอู่ซ่อมรถจะมีรถที่มีร่องรอยคราบสกปรกจากน้ำท่วมจอดอยู่เพื่อรอการซ่อมแซมเป็นจำนวนมาก

การตอบสนองในขั้นตอนเยียวยา ฟื้นฟูนี้ ประชาชนผู้ประสบภัยน้ำท่วมแสดงออกใน 3 ขั้นตอนย่อยดังนี้ (สำนักพัฒนาสุขภาพจิต, 2554, น.5)

1. ทำใจ พยายามฟื้นฟู และสร้างกำลังใจ เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ท่ามกลางความสูญเสีย พยายามรักษาอาการเครียด ความวิตกกังวล เยียวยาสภาวะร่างกายและจิตใจ ให้ชีวิตกลับมาสู่ภาวะปกติ

2. ทำความสะอาด สำรวจความสูญเสีย หาทางออกเพื่อแก้ปัญหาที่กำลังเผชิญร่วมกับเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีอยู่ เช่น การหาแหล่งเงินกู้ การขอค่าชดเชย และขอรับความช่วยเหลือ เตรียมการซ่อมแซมสิ่ง

ของเครื่องใช้ที่จำเป็น โดยเฉพาะเครื่องมือ สถานที่ ร้านค้าที่ใช้ในการประกอบอาชีพ

3. ซ่อมแซม บูรณะ ทรัพย์สินที่เสียหาย ฟื้นฟู ปรับความเข้าใจเพื่อธำรงรักษาความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อให้ชีวิตเข้าสู่ภาวะปกติ

เมื่อผ่านเข้าสู่ขั้นตอนที่ 3 หลายครอบครัวยังคงมีความวิตกกังวลต่อน้ำที่คาดว่าจะท่วมในปีหน้า ซึ่งจะต้องตัดสินใจเตรียมการป้องกัน และหาทางออกระยะยาวสำหรับปัญหาดังกล่าว ทำให้ความเครียดและความวิตกกังวลมีผลต่อเนื่องในระยะยาวต่อไป จนกว่าจะมั่นใจได้ว่าน้ำจะไม่ท่วมอีก

ขั้นตอนนี้ถือได้ว่าเป็นขั้นตอนที่บุคคลจะต้องประสบกับปัญหาที่หนักหน่วงรุนแรงกว่าทุกขั้นตอน เนื่องจากผลกระทบด้านต่าง ๆ จะปรากฏให้เห็นชัดเจนภายหลังน้ำลด และยังคงมีผลต่อเนื่องในระยะยาวทั้งที่มองเห็นสัมผัสได้และมองไม่เห็นสัมผัสไม่ได้ ทั้งนี้เป็นผลมาจากวิถีชีวิตประจำวันที่ต้องเปลี่ยนแปลงไปหลังน้ำท่วม ซึ่งในบางกรณีเป็นความเปลี่ยนแปลงที่ดำรงอยู่ต่อเนื่องไปจนตลอดชีวิต

สรุป

การจัดแบ่งขั้นตอนตอบสนองต่อน้ำออกเป็น 5 ขั้นช่วยให้เราทำความเข้าใจถึงสถานการณ์ที่ผู้ประสบภัยจะต้องเผชิญเมื่อเกิดเหตุการณ์น้ำท่วม ในแง่มุมรายละเอียดที่แตกต่างกันไปในแต่ละช่วงเวลา เหตุการณ์น้ำท่วมไม่เพียงแต่เป็นสถานการณ์ที่กระทบกระเทือนอย่างรุนแรงต่อความเสียหายของทรัพย์สิน การค้าการลงทุน และระบบเศรษฐกิจโดยรวมที่สามารถประเมินออกมาเป็นตัวเลขได้เท่านั้น แต่มีสภาวะความสูญเสียทางสังคมที่มักจะมองไม่เห็น ซึ่งหน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้องไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าที่ควร

การทบทวนงานวิจัย และเรื่องเล่าจากน้ำท่วมในแต่ละขั้นตอนการเผชิญกับน้ำ ได้สะท้อนให้เห็นความบกพร่องของการทำงานของรัฐและแนวทางการให้ความช่วยเหลือในภาวะเร่งด่วนเมื่อประสบเหตุการณ์น้ำท่วมในแต่ละขั้นตอนได้แก่

ในด้านการแจ้งเตือนที่ข้อมูลขาดความชัดเจน ไม่เป็นระบบ และไม่สามารถนำไปใช้ประเมินสถานการณ์ได้ จนต้องอาศัยการติดตามข่าวจากสื่อมวลชน และภาคประชาชนที่รวมตัวกันผลิตสื่อเผยแพร่กันเอง ความไม่ชัดเจนของข้อมูลข่าวสาร และไม่มีการเตรียมการจากภาครัฐทำให้ประชาชนเกิดความตื่นตระหนก สับสน ไม่รู้ว่าจะต้องปฏิบัติตนอย่างไร การแจ้งเตือนเป็นขั้นตอนที่สำคัญที่จะต้องชัดเจนถึงอันตรายที่จะได้รับ ช่วงเวลาที่จะเกิดเหตุการณ์ ระบุพื้นที่แน่นอนว่าอยู่ระหว่างพื้นที่ใดกับพื้นที่ใด และต้องบอกวิธีปฏิบัติที่เหมาะสม เข้าใจง่ายให้กับประชาชน (Mileti and Peek, 2000, pp.184-186) สำหรับในกรณีเหตุการณ์น้ำท่วมที่ผ่านมาประชาชนนอกจากจะต้องการความชัดเจนในการแจ้งเตือนดังกล่าวแล้ว ยังต้องการทราบด้วยว่ารัฐจะจัดการน้ำอย่างไร ทั้งวิธีการและทิศทางการไหลของน้ำ การแจ้งเตือนที่ดีสามารถสร้างความตระหนัก และนำไปสู่วิธีปฏิบัติเพื่อเตรียมตัวล่วงหน้าจะช่วยลดความรุนแรงของผลกระทบที่ได้รับลงอย่างมาก โดยเฉพาะการเตรียมป้องกันในระยะยาวด้วยการสร้างสิ่งป้องกันน้ำสามารถลดความเสียหายที่คำนวณเป็นเงินได้มากกว่าร้อยละ 80 (The International Commission for the Protection of the Rhine, 2002)

สำหรับในขั้นตอนการตระหนักถึงอันตรายที่จะเกิดขึ้นจากน้ำท่วมเป็นขั้นตอนที่ประชาชนเกิดความตื่นตระหนกอย่างมาก สิ่งที่ส่งผลต่อการสร้างความตื่นตระหนกนอกเหนือจากการแจ้งเตือนโดยรัฐมนตรีกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของคืนวันที่ 13 ตุลาคมแล้ว[5]ประชาชนทั่วไปได้เห็นปรากฏการณ์การนำรถขึ้นไปจอดบนสะพาน ทางด่วน และการฉายภาพซ้ำไปซ้ำมาขณะที่คัน

[5] ในฐานะหัวหน้าศูนย์ตรวจสอบพื้นที่ ศูนย์ปฏิบัติการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัย (ศปภ.) แถลงข่าวเตือนให้ประชาชนในท้องที่ อ.คลองหลวง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต มหาวิทยาลัยเอไอที รังสิตตอนบน อ.ลำลูกกา จ.ปทุมธานี เชียงรากน้อย โดยเฉพาะตอนเหนือของถนนรังสิต-นครนายก และเขตสายไหม กรุงเทพมหานคร (กทม.) ให้เก็บของขึ้นที่สูงสำหรับผู้ที่มีบ้านสองชั้น และอพยพออกจากบ้านสำหรับผู้ที่มีบ้านชั้นเดียว (กรุงเทพธุรกิจ, 13 ตุลาคม 2554, รมต.รุมจวก "ปลอดประสพ" แถลงอพยพเกินจริง!)

กั้นน้ำในแต่ละแห่งพังทลายทั้งในส่วนของจังหวัดนครสวรรค์ พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี ในขณะที่ไม่มีข้อมูลเพียงพอสำหรับการตัดสินใจป้องกันตนเองและครอบครัว ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้ประชาชนสับสน ตื่นกลัว ไม่รู้ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร ซึ่งในช่วงเวลานี้เกิดการเก็บกักตุนอาหาร ของใช้ที่จำเป็นจนเกิดความขาดแคลน

เมื่อประชาชนนิยามตนเองว่าเป็นผู้ประสบภัย สิ่งสำคัญที่รัฐพึงกระทำคือการให้ข้อมูลประกอบการตัดสินใจว่าครัวเรือนประเภทใดสมควรอพยพ และครัวเรือนประเภทใดที่คาดว่าสามารถใช้ชีวิตกับน้ำท่วมได้ การมุ่งเน้นให้มีการอพยพเพียงทางเลือกเดียวคือวิธีคิดที่ตัดขาดความสัมพันธ์ทางสังคม ไม่คำนึงถึงความเป็นชุมชน ที่มีเครือข่ายโยงใยความสัมพันธ์ด้านอาชีพ ด้านความผูกพันกับสัตว์เลี้ยง สิ่งของ แหล่งอาหาร และที่สำคัญคือครอบครัวและเครือญาติที่อาศัยอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ดังนั้นการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยสิ่งที่พึงกระทำควบคู่ไปกับการจัดการด้านการอพยพก็คือ การจัดระเบียบชุมชนเพื่อเตรียมการรองรับการใช้ชีวิตอยู่กับน้ำ และจัดวางระบบการรับและกระจายความช่วยเหลือไปยังสมาชิกในชุมชนในช่วงที่น้ำท่วม

การให้ความช่วยเหลือในขั้นตอนที่น้ำท่วม ควรจะจัดการใน 2 ลักษณะ คือการให้ความช่วยเหลือผ่านศูนย์พักพิง และการให้ความช่วยเหลือกับครัวเรือนที่ไม่อพยพ ที่ผ่านมารัฐพยายามให้ประชาชนในเขตน้ำท่วมทุกครัวเรือนต้องอพยพออก และทุ่มทรัพยากรลงไปที่ศูนย์พักพิง โดยไม่ให้ความใส่ใจกับครัวเรือนที่ยังคงพักอาศัยอยู่ในบ้านที่ถูกน้ำท่วม ซ้ำยังกำหนดมาตรการที่เป็นอุปสรรคต่อการใช้ชีวิต เช่น การตัดน้ำ ตัดไฟ และไม่ให้ความช่วยเหลือด้านอื่นที่จำเป็นนอกเหนือจากถุงยังชีพ การช่วยเหลือในขั้นตอนนี้ขาดมิติการให้ความสำคัญกับชุมชน ไม่คำนึงถึงความต้องการทั้งยังไม่เปิดให้ชุมชนมีส่วนเข้ามาจัดการในกระบวนการให้ช่วยเหลือด้วย ทั้งที่ชุมชนมีระบบการจัดการเหล่านี้อยู่แล้ว อยู่ที่ว่ารัฐจะเข้ามาจัดการให้เกิดการรวมตัวช่วยเหลือกัน หรือลดทอนความเป็นชุมชนลงไปสู่ความเป็นปัจเจกบุคคล

ในด้านการฟื้นฟูเยียวยาหลังน้ำลดยังขาดกระบวนการเยียวยาด้านจิตใจที่ดำเนินการอย่างเป็นระบบ และมาตรการจ่ายเงินชดเชยล่าช้าไม่ตอบสนอง

ต่อความจำเป็นหลังน้ำลด นอกจากนั้นในขั้นตอนนี้ควรให้ใส่ใจกับปัญหาการว่างงานและหนี้สินที่จะตามมา ซึ่งอาจบานปลายไปสู่ปัญหาทางสังคมในระยะยาว โดยเฉพาะกับคนยากจน คนงานรับจ้างรายวัน ชาวบ้านในชุมชนที่ถูกแวดล้อมด้วยโรงงานอุตสาหกรรม คนเหล่านี้เป็นผู้ถูกกระทำให้เป็นพื้นที่รับน้ำ เมื่อน้ำพื้นที่อื่นลดลงพื้นที่ชุมชนลักษณะดังกล่าวยังคงมีน้ำท่วมขัง มีสถานะเป็นพื้นที่ท้าย ๆ ที่น้ำจะลด

บทเรียนจากวิกฤตน้ำท่วมปี 2554 ทำให้เราได้เห็นถึงความบกพร่องอ่อนแอของระบบข้อมูลข่าวสาร การเฝ้าระวัง และการจัดการให้ความช่วยเหลือทั้งในช่วงน้ำท่วมและหลังน้ำลด ทั้งหมดล้วนสะท้อนให้เห็นว่าละเลยมิติทางสังคม ขาดความใส่ใจกับสภาวะจิตใจและความสัมพันธ์ของคน สิ่งสำคัญที่สุดที่น้ำท่วมครั้งนี้ได้ฉายภาพให้เราเห็นก็คือเรามุ่งไปที่การจัดการน้ำในฐานะเป็นสสารโดยไม่ได้เชื่อมโยงถึงความสัมพันธ์ระหว่างน้ำกับวิถีชีวิตของคน

บรรณานุกรม

กระปุกดอทคอม. (11 พฤศจิกายน 2554). *พบกับ... แจ็ค ณ แอนเน็กซ์ ขับเรือช่วยชุมชนถูกขูดรีด.* สืบค้นเมื่อ 25 ธันวาคม 2554 จาก กระปุกดอทคอม: http://hilight.kapook.com/view/64608.

กองบรรณาธิการ. (ธันวาคม 2554). ผีไม่กลัว กลัวน้ำ. *ศ. คน,* 7(1), 064-065.

กองบรรณาธิการ. (ธันวาคม 2554). รศ.ดร.เสรี ศุภราทิตย์. *ศ. คน,* 7(1).

ครอบครัวข่าว 3. (ม.ป.ป.).

ครอบครัวข่าว 3. (28 พฤศจิกายน 2554). *ชาวบ้านซอยวิภาวดีรวมตัวประท้วงน้ำท่วมนานนับเดือน.* สืบค้นเมื่อ ธันวาคม 2554 จาก http://www.krobkruakao.com/

ครอบครัวข่าว 3. (29 พฤศจิกายน 2554). *ศาลปกครองนัดไต่สวนชาวบ้านบางบัวทองยื่นฟ้อง ศปภ.* สืบค้นเมื่อ 25 ธันวาคม 2554 จาก http://www.krobkruakao.com/

ฐิติพันธ์ พัฒนมงคล. (2554). เมื่ออิชิตันจมน้ำ อนาคตคือเราต้องร่วมมือ. 27(322), 159-160.

ไทยรัฐออนไลน์. (23 พฤศจิกายน 2554). *อธิการบดี ม.รังสิต ขู่ปิดถ.วิภาฯ-โทลล์เวย์หากรัฐเฉยแก้น้ำท่วม.* สืบค้นเมื่อ 25 ธันวาคม 2554 จาก www.thairath.co.th/content/edu/218715

บัณฑิตอาสา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. (2554). *สัมภาษณ์ประชาชนในชุมชนท่าโขลง หมู่ 18 ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี.* เอกสารอัดสำเนา.

มติชนออนไลน์. (1 พฤศจิกายน 2554). สืบค้นเมื่อ 5 พฤศจิกายน 2554 จาก เจาะเบื้องหลังคลิป "รู้สู้ flood" และที่มาของความน่ารัก "ปลาวาฬสีฟ้า" กระหึ่มในสังคมออนไลน์: http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1319963055&grpid=01&catid=01

รู้สู้ flood. (ตุลาคม 2554). *ข้อมูลเบื้องต้น.* สืบค้นเมื่อ 20 February 2012 จาก http://th-th.facebook.com/ROOSUFLOOD?sk=info

เรื่องเล่าเช้านี้. (9 พฤศจิกายน 2554). *แจ็ค-แอนเน็กซ์'สาธิตการใช้เรือโฟมติดเครื่อง.* สืบค้นเมื่อ 25 ธันวาคม 2554 จาก เรื่องเล่าเช้านี้: http://morning-news.bectero.com/

วิรพา อังกูทัศนียรัตน์. (ธันวาคม 2554). สื่อสารอย่างไรยามภัยพิบัติ รู้สู้ flood มีคำตอบ. 27(322), 185.

สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. (2555). *พลังชุมชนท้องถิ่น จัดการภัยพิบัติอย่างยั่งยืน.* กรุงเทพมหานคร: บริษัทวิสคอมเซ็นเตอร์ม.

สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร. (2554). *ถอดบทเรียนมุมมองคนทำงานอาสาสมัครในวิกฤติน้ำท่วม.* กรุงเทพมหานคร: สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร.

สำนักพัฒนาสุขภาพจิต. (2554). *"ผนึกกำลัง ร่วมใจ สู้ภัยน้ำท่วม" การฟื้นฟูจิตใจหลังภัยน้ำท่วม.* กรุงเทพมหานคร: กรมสุขภาพจิต.

สุธาดา เมฆรุ่งเรืองกุล. (2554). *รายงานสรุปการประชุมระดมความคิดเห็น ถอดบทเรียน: ผู้หญิงกับการจัดการภัยพิบัติน้ำท่วมใหญ่.*

อัมพร แก้วหนู. (2554). *10 ข้อคิดและบทเรียนขบวนชุมชนจัดการน้ำท่วม.* (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, ผู้อำนวยการสร้าง) สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2554 จาก สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน: http://www.codi.or.th/

อุบล ร่มโพธิ์ทอง. (2554). *รายงานสรุปการประชุมระดมความคิดเห็น ถอดบทเรียน: ผู้หญิงกับการจัดการภัยพิบัติน้ำท่วมใหญ่.* กรุงเทพมหานคร: เครือข่ายผู้หญิงพลิกโฉมประเทศไทย.

เอ เอส ทีวี ผู้จัดการ. (5 ธันวาคม 2554). *สัมผัสแรก "บ้าน" ความหมายของชีวิต "หลังน้ำท่วม".* สืบค้นเมื่อ 21 กุมภาพันธ์ 2555 จาก http://www.manager.co.th/Daily/ViewNews.aspx?NewsID=9540000154914

Abrahams, M. J., Price, J., Whitlock, F. A., & Williams, G. M. (1976). The Brisbane floods, January 1974; their impact on health. *Medical Journal of Australia,* 2(25-26), 936-939.

Asian Development Bank; United Nations and World Bank UNDP, 2005. (2005). *Idia Post Tsunami Recovery Program Preliminary Damage and Needs Assessment.* New Delhi.

Australian Psychological Society. (2011). *Flood Psychological Preparedness and Recovery.* Retrieved February 2011, from http://www.psychology.org.au/community/topics/flood/

Burningham, K., Fielding, J., & Thrush, D. (2008). "It'll never happen to me": Understanding public awareness of local flood risk, Disasters. Disasters, 32(2), 232-238.

Chaitrong, W. (2011). *Thailand 'remains attractive investment destination'.* Retrieved November 30, 2011, from The Nation: http://www.nationmultimedia.com/business/Thailand-remains-attractive-investment-destinatio-30170838.html

Drabek, T., & Stephenson, J. (1971). When Disaster Strikes. *Applying Social Psychology*(1), 187-203.

Dramek, E. T. (2001). Disaster Warning and Evacuation Responses by Private Business Employees. *Disasters,* 25(1), 76-94.

Emergency Management Australia. (2002). *Disaster Loss Assessment Gurdeline.* Brisbane: Paragon Printers.

Fielding, L. J. (2011). Inequalities in Exposure and Awareness of Flook Risk in England and Wales. *Journal Compilation,* 1467-7717.

Grothmann, T. a. (2006). People at Risk of Flooding: Why Some Residents Take Precautionary Action While Others do not. *Natural Hazards,* 1-2(38), 101-120.

Mason, V., & Andrews, H. a. (2010). The Psychological Impact of Exposure to Floods. 15(1), 61-73.

McCarthy, J. J., Canziani, O. D., & White, K. (2001). *Clemate Change 2001: Impacts, Adaptation and Vulnerability.* Cambridge University Press.

Mileti, S. D. (1995). Factors Related to Flood Warning Response. *U.S.-Italy Research Workshop on the Hydrometeorology, Impacts and Management of Extreme Floods.* Perugia (Italy).

Mileti, S. D., & Peek, L. (2000). The Social Psychology of Public Response to Warnings of a Nuclear Power Plant Accident. 75, 181-194.

Miteti, D. S. (1990). *Communication of Emergency Public Warnings: A Social Science Perspective and State-of-the-Art Assessment.* Washington, D.C.: Federal Emergency Management Agency.

Pfister, N. (2001). *Community Response to Flood Warnings: The Case of an Evacuation from Grafton March 2001.* New South Wales State Emergency Service.

Quarantelli, L. E. (1977). *In Human Response to Tall Building.* (Conway, D., Ed.) Penn: Hutchinson & Ross.

Quarantelli, L. E., & Dynes, R. R. (1977). Response to Socail Crisis and Disaster. (3), 23-49.

Rhine, I. C. (2002). *Non Structural Flood Plain Management Measures and their Effectiveness.* International Commission for the Protection of the Rhine (ICPR).

Rob, G. (2004). The social system as site of disaster impact and resource for recovery. *Australian Journal of Emergency Management,* 19(4), 16-22.

Twigger-Ross, C. (2005). *The Impact of Flooking on Urban and Rural Communities.* Bristol: Environment Agency.

Werritty, A., Houston, D., Ball, T., & Tavedale, A. (2007). *Exploring the Social Impacts of Flood Risk and Flooding in Scotland.* Edinburgh: Blackwell.

สัมภาษณ์

คนงานก่อสร้าง. (28 มกราคม 2555).

จักรยานยนต์รับจ้าง พหลโยธิน 64. (23 พฤศจิกายน 2554).

บทความทั่วไป

เรื่องเล่าจากภาคสนาม...ที่น้ำท่วม: ชุมชน การปรับตัวและการช่วยเหลือจากภาคส่วนต่างๆ ในยามภัยพิบัติ

วีรบูรณ์ วิสารทสกุล[1]

[1] ภาควิชาการพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทความนี้เขียนขึ้นจากประสบการณ์ตรงของผู้เขียนที่ได้มีโอกาสร่วมทำงานการประเมินผลกระทบทางสังคมหลังน้ำท่วม ((rapid) social impact assessment)[2] ของธนาคารโลก ระหว่างวันที่ 7-22 พฤศจิกายน 2554 ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานประเมินความต้องการหลังเกิดภัยพิบัติ Post-Disaster Need Assessment (PDNA)[3] ที่รัฐบาลไทย โดยกระทรวงการคลังเป็นผู้รับผิดชอบ (ควรกล่าวไว้ด้วยว่า การสำรวจผลกระทบทางสังคมของธนาคารโลก จะดำเนินการหลังน้ำลดแล้ว 3 อาทิตย์ แต่การศึกษาในเมืองไทยครั้งนี้ดำเนินการในช่วงที่บางพื้นที่ยังมีน้ำท่วมขังและบางพื้นที่น้ำเพิ่งจะลดลงประมาณ 1 อาทิตย์)

การทำประเมินผลกระทบทางสังคมนั้น ดำเนินการศึกษาในพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่ ลพบุรี อุทัยธานี และนครสวรรค์ โดยเน้นการศึกษาในระดับชุมชน ครอบคลุมทั้งชุมชนเมืองและชนบท จำนวน 12 ชุมชน ใช้แนวทางการวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ และเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในระดับจังหวัดทั้ง 3 จังหวัด (ผู้ว่าราชการจังหวัด พัฒนาสังคมจังหวัด และป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด) สัมภาษณ์เชิงลึก (indept-interview) กับผู้นำท้องถิ่น ผู้ด้อยโอกาส ผู้หญิง เป็นต้น จำนวน 70 คน และจัดสนทนากลุ่ม (focus group discussion) รวม 30 กลุ่ม โดยครอบคลุมกลุ่มข้าราชการเงินชั้นผู้น้อย กลุ่มชาวนา กลุ่มผู้นำ และกลุ่มชาวบ้านทั่วไป

การวิเคราะห์เนื้อหา (contents analysis) ตามประเด็นที่กำหนดได้แก่

Aid distribution and governance

Social relation and cohesion

Livelihood and Coping Strategies

---

[2] กรุณาดู แนวทางการสำรวจและเนื้อหาผลการศึกษาผลกระทบทางสังคมหลังน้ำท่วมของประเทศอื่นๆ เช่น ของฟิลิปปินส์ล่าสุด http://pdf.ph/downloads/PDNA/PDNA-Social_Impact_Assessment_FINAL_20100725.pdf

[3] กรุณาดู แนวทางของ PDNA ได้ใน http://recoveryplatform.org/pdna/ โดยมีเครื่องมือที่เรียกว่า DALA (Damage and Lost and Need Assessment) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูลความเสียหาย ที่เน้นเป็นการประเมินมูลค่าทางเศรษฐกิจของภาคการผลิตต่างๆ เป็นหลัก

อย่างไรก็ตามบทความนี้ จะไม่เขียนอธิบายผลของการศึกษาตามประเด็นข้างต้น แต่จะเขียนอธิบายแบบบอกเล่าสิ่งที่เกิดขึ้น ข้อสังเกตต่าง ๆ ภายใต้กรอบเนื้อหาตั้งแต่ระดับปัจเจก ระดับชุมชน และระดับกลไกการจัดการ

ผู้ได้รับผลกระทบ คนด้อยโอกาส และกลุ่ม

คนภาคกลาง

โดยภาพรวม กล่าวได้ว่า ชาวบ้านในพื้นที่ชนบทในพื้นที่ที่ศึกษามิได้เดือดร้อนมากนักจากกรณีน้ำท่วม เมื่อเทียบกับชุมชนในเขตเมือง จะมีก็แต่ความไม่คล่องตัวในการเดินทาง ในการอยู่อาศัย และการทำมาหากิน แต่โดยส่วนใหญ่ เนื่องจากวิถีชีวิตเป็นวิถีที่อิงอยู่กับน้ำ หากินกับน้ำ และ "น้ำท่วม" ก็เป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นเป็นประจำเกือบทุกปี เพียงแต่ปีนี้น้ำสูงกว่า และท่วมนานกว่าปกติ

ในช่วงน้ำท่วมเช่นนี้ชาวบ้านชนบท จึงเพียงปรับวิถีชีวิตมาหาอยู่หากินกับน้ำ ลงเบ็ด ลงแห หาปลามาทำปลาร้า และส่งไปขายที่อีสาน ในบางพื้นที่ที่น้ำไม่ได้ท่วมติดต่อกันทุก ๆ ปี จะมีติด ๆ ขัด ๆ ก็ตรงที่บางคน บางครอบครัวละทิ้งทักษะการเอาตัวรอดในสถานการณ์เช่นนี้ไปนานแล้ว ซึ่งก็ใช้เวลาสักอาทิตย์ในการเรียนรู้และฟื้นฟูใหม่

อาจกล่าวได้อย่างไม่ผิดนักว่า ธรรมชาติยังคงเป็นทุนทางสังคม เป็นข่ายความปลอดภัยทางสังคมที่ดักไม่ให้ผู้คนในแถบนี้ตกอยู่ในสภาพช่วยเหลือตัวเองไม่ได้อย่างคนในเมือง ซึ่งห่างหายจากวิถีที่พึ่งพาอาศัยธรรมชาติไปพึ่งพาระบบตลาดและสถาบันต่าง ๆ ในยามน้ำท่วมเช่นนี้ ทั้งระบบตลาดและสถาบันต่าง ๆ จมน้ำและใช้การจนเกือบไม่ได้ "ศูนย์พักพิง" จึงกลายเป็นที่พึ่งสุดท้ายของคนเมือง มากกว่าคนแถวนี้ (เรื่องราวของศูนย์พักพิง จะได้กล่าวต่อไป)

กลุ่มเปราะบาง (vulnerable group)[4]

ในกลุ่มที่เรียกว่า "เปราะบาง" โดยทั่วไป จะครอบคลุมทั้งผู้ด้อยโอกาส ผู้สูงอายุ คนจน ในนิยามเช่นนี้ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ชี้ให้เห็นว่า ญาติสนิท พี่น้อง จะเป็นข้อต่อสำคัญในการดึงคนกลุ่มนี้ออกจากชุมชนที่ถูกน้ำท่วมไปอยู่ในที่ที่ปลอดภัย

ส่วนกรณีกลุ่มเปราะบางที่ไม่มีญาติพี่น้อง ชุมชนในพื้นที่ศึกษาก็ได้แสดงให้เห็นว่า ในสังคมชนบท การช่วยเหลือเกื้อกูลดูแลกัน ยังเป็นสภาพการณ์หนึ่งที่ปรากฏให้เห็นได้เต็มตา ยิ่งในภาวะที่ยากลำบากเช่นนี้ก็ยิ่งเป็นแรงหนุนให้เกิดการช่วยเหลือกันมากยิ่งขึ้น

สำหรับกลุ่มผู้ป่วยเรื้อรัง คงต้องกล่าวว่า ด้วยการมีระบบอาสาสมัครสาธารณสุขมูลฐาน (อสม.) ในระดับหมู่บ้านที่ถูกออกแบบวางแผนรับมือภัยพิบัติมาอย่างดี สำหรับ อสม. ในพื้นที่ที่ศึกษาจะมีรายชื่อผู้ป่วย ยาที่ต้องใช้ วันเวลาที่ต้องการยา เมื่อถึงเวลา อสม. จะดำเนินการจัดการส่งยาและการช่วยเหลือไปถึงมือผู้ป่วยที่บ้านเลยทีเดียว อีกทั้งยังมีกรณีของการนำผู้ป่วยส่งสถานพยาบาลตามที่ได้มีการนัดหมายอีกด้วย แต่ในบางพื้นที่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) ก็บริการถึงบ้านเช่นกัน

ขณะเดียวกันจากการลงสำรวจในพื้นที่ ก็พบว่ามีกลุ่มเปราะบางใหม่ที่อาจ "จนแบบฉับพลัน" จากการล่มสลายของพื้นที่สวนผลไม้ เนื่องจากกลุ่มเกษตรที่ทำสวนผลไม้ จะต้องใช้เงินลงทุนจำนวนมาก แต่กว่าจะได้เก็บเกี่ยวผลผลิตต้องใช้เวลาหลายปี ซึ่งในยามปกติอาชีพชาวสวนจะค่อนข้างมีความมั่นคง เนื่องจากผลผลิตสามารถเก็บเกี่ยวได้ต่อเนื่องหลายปี แต่เมื่อเจอภัยพิบัติครั้งนี้ และอาจเกิดขึ้นได้อีกในอนาคต ชาวสวนหลายรายยังลังเลใจกับการลงทุนครั้งใหญ่กับผลไม้อีกครั้ง และบางคนถึงกับมีความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตเป็นพืชไร่หรือพืชผักระยะสั้นเลยทีเดียว[5] เช่นเดียวกับกลุ่มผู้เลี้ยง

---

[4] ในบางเอกสารกลุ่ม Vulberable group ถูกเรียกกว่า กลุ่มเปราะบาง

[5] เรื่องทำนองนี้เกิดขึ้นเช่นเดียวกันที่นครปฐม เมื่อเจ้าของสวนส้มโอ กำลังจะเปลี่ยนใจหันมาปลูกข้าวแทน ในด้านหนึ่ง คือ การปรับตัว แต่ในอีกด้านหนึ่ง ประเทศก็กำลังสูญเสียแหล่งผลไม้ชั้นเยี่ยมไป จนเป็นข่าวที่พาดหัวว่า *"ช็อควงการผลไม้!"* http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1326023129&grpid=00&catid=00

ปลาแรด ที่มีวงจรการเริ่มเลี้ยงจนถึงขายประมาณ 12-14 เดือน ก็มีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนไปเลี้ยงปลาทับทิมที่มีวงจรการเลี้ยงประมาณ 4-5 เดือนอีกด้วย

ประเด็นสำคัญที่ยังควรตั้งเป็นข้อสังเกต ก็คือ 1) เรื่อง skill transfer ของชาวสวนผลไม้ที่ชำนิชำนาญในการเพาะบ่มและดูแลสวนผลไม้ จะสามารถถ่ายโอนทักษะนั้นไปสู่การดูแลพืชผักได้หรือไม่ อย่างไร และ 2) ผลกระทบต่อระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ จะเป็นอย่างไรในอนาคต หากชาวสวนผลไม้เปลี่ยนวิถีการผลิต โดยเลือกผลิตพืชผักระยะสั้นเพียงไม่กี่ชนิด หรือกลุ่มเลี้ยงปลาแรดเปลี่ยนมาเลี้ยงปลาทับทิมกันหมด

กลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ

ในภาวะที่น้ำกำลังท่วมอยู่นั้น กลุ่มกิจกรรมในเชิงงานพัฒนา เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนเงินล้าน เป็นต้น ไม่ได้แสดงบทบาทในฐานะกลุ่มที่จะทำหน้าที่ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่ได้รับผลกระทบในช่วงวิกฤต และเมื่อน้ำเริ่มลง บางกลุ่มเริ่มหารือถึงการช่วยเหลือหลังน้ำลดว่าจะทำอะไรได้บ้าง เช่น กลุ่มกองทุนเงินล้าน ต.ท่าซุง จ.อุทัยธานี กำลังหารือเรื่องการลดดอกเบี้ยจากร้อยละ 7 หรือ ร้อยละ 6 กลุ่มชาวนาที่โคกสลุด จ.ลพบุรี คิดถึงการรวมตัวเป็นกลุ่มผู้ใช้น้ำเพื่อการมีอำนาจต่อรองกับกรมชลประทานเพื่อการจัดการน้ำ

การ (ไม่ได้) เตรียมตัว การปรับตัว และผลกระทบ

เตรียมตัวรับภัย

ภัยน้ำท่วมในครั้งนี้ บางพื้นที่มีประสบการณ์มาแล้วอย่างต่อเนื่อง ก็จะตระหนักรู้เองว่า หากมีฝนตกในจังหวัดทางเหนือขึ้นไป เช่น น่าน พิษณุโลก กำแพงเพชร..อีกกี่วันน้ำเหนือจะไหลลงมาถึงบ้านตัวเอง ก็จะเทินของขึ้น (ในบางพื้นที่ใช้คำว่า "เทิน" บางพื้นที่ใช้คำว่า "หนุน") และเมื่อฤดูกาล และน้ำท่า ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปไม่เหมือนเดิม ก็จะปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต โดยการทำนาให้เร็วขึ้น เพื่อจะได้เก็บเกี่ยวก่อนน้ำใหญ่มา

ข้อสังเกต

การสื่อสารเรื่องการมาของน้ำ ไม่ว่าจะเป็นของกรมอุตุนิยมวิทยา หรือของป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด (ปภ.) ที่บอกเตือนชาวบ้านในรูปของปริมาณน้ำท่าไหล เป็น xxxx ลบ.ม.ต่อวินาทีนั้น ไม่สามารถสร้างความเข้าใจให้กับชาวบ้านได้ว่า ที่บ้านของเขานั้นน้ำจะท่วมสูงเท่าไร กี่เซนติเมตร กี่เมตร ดังนั้นชาวบ้านจึงเรียนรู้เรื่องน้ำท่วมจากข่าวโทรทัศน์เป็นหลัก เนื่องจากเห็นภาพชัดเจนที่สุด และเมื่อไม่สามารถล่วงรู้ความสูงของน้ำได้...ความสูงของน้ำในปี พ.ศ. 2538 จึงกลายเป็นมาตรวัด และคาดการณ์เอาว่า "น่าจะสูงไม่เกินปี 38"

ขณะเดียวกัน การเตรียมตัวของชุมชนที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ โดยเฉพาะจาก ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด (ปภ.) ก็จะมีการฝึกอบรมให้แก่ชุมชนในพื้นที่ที่เกิดภัยธรรมชาติแบบฉับพลัน เช่น พื้นที่เสี่ยงต่อดิน-หินถล่ม แผ่นดินทรุด ในหลักสูตร community based disaster risk management (CBDRM)[6] ซึ่งเริ่มทำกันมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 เพื่อให้มีความพร้อมในการรับมือภัยที่เกิดขึ้นอย่างที่ไม่สามารถจะตั้งตัวได้ทัน แต่สำหรับในปีนี้ ชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมโดยส่วนใหญ่ เป็นชุมชนที่ไม่มีการเตรียมความพร้อมมาก่อน หรือหมายถึง เป็นชุมชนที่อยู่นอกเหนือ นิยาม เสี่ยงภัย แบบเดิมนั่นเอง และเนื่องจากในปีนี้ภัยพิบัติน้ำท่วมมาในปริมาณที่มากกว่าเดิม ยาวนานกว่าปกติ

---

[6] ปัจจุบัน คำว่า CBDRM กำลังถูกแทนที่ด้วยคำว่า CBDRR โดยเปลี่ยนจากคำว่า Management มาเป็น Reduction เพราะมีข้อเท็จจริงที่เริ่มยอมรับโดยทั่วไปว่าในภัยพิบัติ โดยเฉพาะที่มาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศนั้น (climate change) มนุษย์ทำได้เพียงการลดความเสียหายที่จะเกิดขึ้นเท่านั้น ความคิดนี้นำมาซึ่งแนวคิดการจัดการแบบ adaptive/resilience/flexible ผู้ที่สนใจเรื่อง CBDRR โปรดดู เอกสารจาก http://www.humanitarianforum.org/data/files/resources/759/en/C2-ADPC_community-based-disaster-risk-managementv6.pdf

และมีรูปแบบการเกิดที่แตกต่างออกไปจากเดิม นั่นหมายถึง ทั้งชุมชนที่มีการเตรียมการและไม่มีการเตรียมการต่างก็ตกอยู่ในสถานการณ์ที่ลำบากทั้งสิ้น

กลุ่มชาวนาที่มีการปรับตัว

ประสบการณ์น้ำท่วมอย่างต่อเนื่องในพื้นที่ภาคกลางประมาณปลายเดือนกันยายน จนถึงปลายตุลาคมนั้นต่างยืนยันถึงธรรมชาติของน้ำที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ชาวนาในพื้นที่ลุ่มภาคกลางต่างต้องปรับเปลี่ยนปฏิทินการเพาะปลูกกันใหม่ กล่าวคือ ต้องพยายามลงนารอบแรกให้ได้ในเดือนธันวาคม เพื่อให้เก็บเกี่ยวได้ไม่เกินเมษายน และรอบสองต้องลงนาประมาณพฤษภาคม เพื่อเก็บเกี่ยวให้ได้ต้น ๆ กันยายน ก่อนที่น้ำใหญ่จะมา

ในเรื่องเกี่ยวกับข้าวเพิ่มเติม

- ปีนี้ นาที่เกี่ยวไม่ทัน ก็เป็นหนี้ต่อไป ในบางพื้นที่ ปีนี้เป็นรอบที่ 2 ที่ไม่ได้เกี่ยวข้าว เนื่องจากปีที่แล้วมีเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลระบาดทำให้ข้าวเสียหายจำนวนมาก ไม่สามารถเกี่ยวข้าวได้ ซ้ำร้ายชาวนายังไม่ได้รับเงินช่วยเหลือเรื่องเพลี้ยระบาดเลย
- นาที่เกี่ยวในสภาพข้าวที่ยังไม่สุก-เขียว ๆ อยู่ แต่จำเป็นต้องเกี่ยว ขายได้ประมาณ 2,000-3,000 บาท ต่อตัน
- นาที่เกี่ยวทัน ได้ข้าวที่ดี จำนำได้พอดี เข้านโยบายจำนำข้าวเริ่ม 7 ตุลาคม 2554 - สิ้นสุดกุมภาพันธ์ 2555

แต่ในช่วงที่ทำการเก็บข้อมูลในการศึกษาผลกระทบทางสังคมนั้น (ปลายพฤศจิกายน) พื้นที่บางแห่งแถว ต.โคกสลุด ต.ต้นซุง จ.ลพบุรี น้ำยังเต็มทุ่งไม่ต่ำกว่า 2 เมตร ชาวนาหลายคนจึงกังวลว่าปีนี้จะได้ทำนา 2 รอบหรือไม่

อย่างไรก็ตาม การปรับตัวเพื่อทำนาของชาวนาในบางพื้นที่ต้องการหลักประกันเรื่องความพอเพียงของน้ำ เนื่องจากช่วงของการปลูกเป็นช่วงแล้ง

ดังนั้นจึงต้องการน้ำเพื่อใช้ในการทำนา แต่ปัจจุบันยังไม่สามารถหาหลักประกันที่มั่นใจได้จากชลประทานในพื้นที่

ข้อสังเกตอีกอย่างและก็ยังเป็นคำถามให้ต้องคิดว่า การจะอยู่รอดในภาวะภัยพิบัติจำเป็นต้องการการรวมกลุ่ม รวมตัวสูง และต้องการการปฏิบัติการรวมหมู่ร่วมกัน (collective action) หรือไม่ เพราะกรณีที่ ต.หาดทนง จ.อุทัยธานี ชาวนามีการรวมตัวเป็นกลุ่มใหญ่ มีผืนนารวม ๆ กันแล้ว 2-3 พันไร่ ชาวนาที่นี่มีปฏิทินการทำนาพร้อมกันทั้งตำบล เพราะต้องเริ่มไล่น้ำจากนาบนที่ดอน ลงที่ลุ่ม รายไหนไม่ทำตามปฏิทินของตำบลก็อาจไม่มีน้ำให้ทำนา แต่การปรับตัวเช่นนี้ ชาวนาแถว ๆ ต.ต้นซุง ที่ถูกน้ำท่วมเป็นประจำเช่นกัน ปฏิเสธที่จะทำตามกลุ่มชาวนาที่หาดทนง ด้วยเหตุผลที่นอกจากภูมิประเทศที่ไม่เอื้ออำนวยแล้ว เขาบอกว่า "ไม่เป็นอิสระ"[7] อีกด้วย และหากจะกังวลว่าปีหน้าข้าวจะขาดแคลนนั้น โรงสีและหอการค้าจังหวัดนครสวรรค์ต่างยืนยันว่า ปัจจุบันชาวนาต่างวิตกต่อปัญหาน้ำท่วมในปีหน้า ก็ออกเสาะหาพันธุ์ข้าวระยะสั้นกันแล้ว ที่น่าห่วงมากกว่าคือในปีหน้าข้าวระยะสั้นจะออกมาเต็มตลาดในช่วงเดือนเมษายน และพฤษภาคม

เกษตรกรกลุ่มที่ไม่ได้ปรับตัว

อย่างที่กล่าวในข้างต้นว่า น้ำท่วมในปีนี้ บางพื้นที่ที่ไม่เคยถูกท่วมมาก่อน หรือพื้นที่ที่เคยถูกท่วม ก็ไม่รุนแรงและท่วมนานเท่ากับปีนี้ ดังนั้นเกษตรกร

---

[7] ผู้เขียนอยากกล่าวเพิ่มเติมว่า ในแวดวงคนทำงานด้านภัยพิบัติในแถบเอเชียใต้ที่มีประสบการณ์ต่อภัยพิบัติต่อเนื่องนั้น ยอมรับว่าเราไม่สามารถจัดการป้องกันภัยพิบัติได้นอกจากต้องปรับการดำรงชีวิตตัวเองเท่านั้น แต่การปรับตัวเองที่จะอยู่รอดนั้นจำเป็นต้องมีการรวมกลุ่มร่วมกันจัดการ ซึ่งวิธีการจัดการที่พูดถึงกันโดยทั่วไป คือ แนวทางการจัดการร่วมอย่างยืดหยุ่น (Adaptive co-management) กล่าวพ้นไปจากพื้นที่กรณีศึกษา ยังมีประเด็นที่น่าสนใจที่เราจะเห็นการเปลี่ยนแปลงทางความคิดในเรื่อง "ส่วนรวม" กับ "ส่วนตัว" ในยามวิกฤตน้ำท่วมครั้งนี้อย่างชัดเจน เช่น กรณีของ Big Bag ที่ด้านหนึ่งพยายามเสนอให้มีการกั้นเพื่อรักษาส่วนรวม และต่อว่าคนที่ทำลาย Big Bag ว่าไม่เห็นแก่ส่วนรวม ในขณะที่คนที่อยู่นอก และเดือดร้อนจาก Big Bag ก็ตั้งคำถามว่า แล้วพวกเขาไม่ใช่ส่วนหนึ่งของส่วนรวมหรืออย่างไร

กลุ่มอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็น กลุ่มผู้เลี้ยงปลา กลุ่มที่ทำสวนผลไม้ ล้วนแล้วแต่ได้รับผลกระทบอย่างเต็มๆ กล่าวคือ ผลผลิตที่ยังไม่ได้เก็บเกี่ยวเสียหายทั้งหมด รวมถึงเครื่องมือการผลิตทางการเกษตร เช่น รถไถ กระชัง เครื่องสูบน้ำ ก็จมน้ำทั้งหมด

ถามว่ากลุ่มคนเหล่านี้จะปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตหรือไม่ อย่างที่กล่าวไว้ในข้างต้นว่าการปรับวิธีการผลิต สำหรับคนกลุ่มนี้ไม่ง่ายนัก เพราะมีความเสี่ยงและความไม่มั่นคงรออยู่ด้วย บางส่วนจึงพยายามหาหนทางที่จะลดความเสี่ยง เช่น กลุ่มที่เลี้ยงปลาแรด ปลาทับทิม ก็คิดจะทำแพกระชังปลา ที่พวกเขาคิดว่าจะจัดการกับปัญหาน้ำท่วมได้อยู่

สำหรับคนเมือง

คนเมืองอย่างนครสวรรค์ ห่างไกลจากการมีประสบการณ์น้ำท่วมมานานเป็นสิบปี เพราะริมตลิ่งแม่น้ำเจ้าพระยามีผนังที่แข็งแรง มั่นคง ซึ่งสร้างความมั่นใจว่าเมืองจะไม่ท่วม ความมั่นใจจนเกินไป นำมาซึ่งการขาดการเตรียมพร้อมที่ดีเสมอ เมื่อมีเหตุที่ผนังกันน้ำแตก ก็ทำเอาเมืองนครสวรรค์อัมพาตไปทันที และความที่ไม่มีประสบการณ์ในการอยู่กับน้ำท่วมมานาน ก็เป็นความยากลำบากที่จะดำเนินชีวิตอย่างปกติได้ คนในเมืองจึงอพยพไปอยู่ศูนย์พักพิงที่ทางจังหวัดจัดให้

ต่างจากคนในเมืองอุทัยธานี ที่คุ้นเคยกับน้ำท่วมเป็นประจำ คนในเมืองคุ้นเคย หน่วยราชการ นักการเมืองท้องถิ่นรู้ว่าต้องทำอะไร อย่างไรในสถานการณ์เช่นนี้ ดังนั้นเมื่อน้ำมาเยือนอย่างรวดเร็ว มามากและสูงกว่าทุกปี แต่ดูเหมือนการดำเนินชีวิตก็ยังเป็นปกติอยู่มาก เพราะทั้งสะพานไม้และเรือเมล์ ก็ถูกนำออกมาให้บริการอย่างรวดเร็ว แม้ว่าจะมีความลำบากกว่าเดิมในการคมนาคม

นอกจากนี้เมื่อพิจารณาถึงผลกระทบกับคนเมือง กล่าวได้ว่ากลุ่มอาชีพของคนในเมืองที่ได้รับความเดือดร้อนอย่างมากก็หนีไม่พ้นกลุ่มผู้มีรายได้น้อย กลุ่มที่หาเช้ากินค่ำ กลุ่มที่ค้าขายของเล็กๆ น้อยๆ ในตลาด

ในยามที่น้ำท่วมการทำมาหากิน หรือทำมาค้าขายก็ต้องหยุดไปโดยปริยาย การจับเจ่าอยู่กับบ้านหรือที่ศูนย์พักพิงนำมาซึ่งความเครียดที่อาจนำไปสู่การคิดฆ่าตัวตาย

แกนนำชุมชนในเขตเมืองอุทัยธานี (ชุมชนปากบาทสัมพันธ์) เล่าว่าจากการที่เขาสำรวจความเครียดตามแบบสำรวจของสาธารณสุขจังหวัด เขาพบว่ากลุ่มประชาชนที่สำรวจประมาณ 60 คน มี 20 คน ระบุว่ามีความเครียด และ 5 คน คิดที่จะฆ่าตัวตาย

พื้นที่	กลุ่มประชากร	ผลกระทบจากน้ำท่วม	กลยุทธ์การต่อสู้		ความเสี่ยงหลังน้ำลด
			ทางเลือกในเชิงอาชีพ	พึ่งคนอื่น (D)/ พึ่งพาอาศัยกัน (I)/ พึ่งตัวเอง (S)	
เมือง	ผู้มีรายได้น้อย	มาก	สูง	พึ่งคนอื่น	น้อย
	ข้าราชการรายได้น้อย	น้อย-ปานกลาง	ต่ำ	พึ่งคนอื่น	น้อย
ชนบท	ชาวนา	มาก (กรณีเกี่ยวข้าวไม่ทัน)	กลาง	พึ่งคนอื่น/พึ่งพาอาศัยกัน	ปานกลาง
	ชาวสวน	มาก (กรณีท่วมนานกว่า 4 สัปดาห์)	ต่ำ	พึ่งตัวเอง	มาก
	ประมง	มาก (กรณีท่วมสูงและน้ำแรง)	ต่ำ	พึ่งคนอื่น	น้อย
	หารายได้รายวันในภาคเกษตร	น้อย	สูง	พึ่งตัวเอง/พึ่งพาอาศัยกัน	น้อย

หมายเหตุ ความหมายจากตารางข้างต้น ในคอลัมม์กลยุทธ์การต่อสู้ (coping strategy) นั้น จะพบว่า แม้ว่า*ผู้มีรายได้น้อยในเมือง*จะมีทางเลือกเชิงอาชีพสูง เนื่องจากอยู่ใกล้ตลาด สามารถมีอาชีพรับจ้างได้อย่างหลากหลาย แต่ก็เป็นทางเลือกที่ต้องอาศัยพึ่งพาคนอื่นทั้งหมด ซึ่งแตกต่างจาก *กลุ่มหารายได้รายวันที่อยู่ในภาคการเกษตร* กลุ่มนี้ก็มีทางเลือกเชิงอาชีพสูงเช่นกัน แต่สิ่งที่น่าสนใจ ก็คือ เป็นทางเลือกในลักษณะพึ่งพาอาศัยกันระหว่างเกษตรกรด้วยกันเอง เนื่องจากในภาคการเกษตรนั้น ชาวบ้านจะใช้วิธีจ้างและรับจ้างกันและกันในการทำงานเล็กๆ น้อยๆ ในสวน ในไร่ ในนา ของเพื่อนบ้าน

การช่วยเหลือ

งบจากจังหวัด

จังหวัดจะสามารถนำเงินมาใช้เพื่อการบรรเทาสาธารณภัยได้ก็ต่อเมื่อ ผู้ว่าราชการจังหวัดประกาศให้พื้นที่นั้น ๆ เป็นพื้นที่ภัยพิบัติ นั่นหมายความว่า ต้องเกิดภัย เกิดความเสียหายก่อนจึงจะสามารถนำเงิน 50 ล้านบาทออกมาใช้ได้ จังหวัดที่อยู่ภายใต้กรงขังความคิดอันนี้ ได้แก่ จ.อุทัยธานี และ จ.นครสวรรค์

ต่างจาก จ.ลพบุรี ที่แหกกฎด้วยข้อเท็จจริงที่ว่า หากคุณเห็นภัยมาอยู่ข้างหน้าและมีเงินอยู่ในกระเป๋าแต่ไม่ยอมใช้ป้องกัน มันก็เกินไปกอปรกับในการดูแลเรื่องน้ำท่วมที่ผ่านมา รัฐบาลคุณยิ่งลักษณ์ ได้แบ่งงานให้รองนายกรัฐมนตรี แต่ละท่านไปดูแลจังหวัดต่าง ๆ ที่น้ำท่วม เป็นโชคดีของลพบุรีที่รองนายกรัฐมนตรี ที่ดูแลลพบุรี ดูแลกระทรวงการคลังด้วย ดังนั้นการดำเนินการของลพบุรีเพื่อขอใช้เงินก้อนนี้เพื่อการปกป้องเมืองชั้นในก่อนการประกาศเป็นเขตภัยพิบัติจึงเกิดขึ้น ผลที่ตามมา คือ ในเขตเทศบาลเมืองทั้ง อ.เมือง อ.บ้านหมี่ และท่าวุ้ง จึงแห้งสนิท

งบภัยพิบัติของจังหวัดบางส่วนจะถูกนำไปใช้เพื่อการทำอาหารแจกจ่ายไปตามศูนย์พักพิงที่จังหวัดจัดเตรียม หรือแจกจ่ายไปตามจุดรับต่าง ๆ ทั้งในเขตเมืองและพื้นที่ใกล้เคียงเป็นหลัก (ซึ่งปกติจะรับผิดชอบโดย พัฒนาสังคมจังหวัด) บางส่วนถูกนำไปใช้ไปซื้อเป็นถุงยังชีพ เรือ (ซึ่งจัดการโดย ป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด) เป็นต้น

ศูนย์พักพิง

ในภาวะภัยพิบัติน้ำท่วมนี้ ใน 3 จังหวัดที่ศึกษา พบว่าการอพยพคนจากบ้านพักอาศัยมายังศูนย์พักพิงของส่วนราชการนั้น น่าจะเป็นเรื่องใหม่ที่ไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน แต่ในพื้นที่ที่มีน้ำท่วมทุก ๆ ปีนั้น ชุมชนจะมีการจัดเตรียมศูนย์พักพิงประจำตำบลเอาไว้ ไม่ว่าจะเป็น โรงเรียน-วัด

นอกจากนี้ เราจะยังเห็นความแตกต่างของการจัดการศูนย์พักพิงของชุมชนท้องถิ่นที่เป็น โรงเรียน-วัด ที่ผู้เข้ามาพักพิงจะมาอยู่กันเป็นครอบครัว ทำการหุงหาอาหารเอง และกินร่วมกับครอบครัวอื่นๆ หรือหากอยู่ที่วัด ก็จะทำอาหารสำหรับใส่บาตรทำบุญไปด้วย ยิ่งไปกว่านั้นจะพบว่า ในพื้นที่ที่อยู่ไกลออกจากเมือง และเส้นทางคมนาคมถูกตัดขาด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ สภาองค์กรชุมชน ต่างเข้ามาเสริม เติม โดยการทำโรงครัวสนับสนุนให้กับชาวบ้านด้วย

ซึ่งแตกต่างจากศูนย์พักพิงที่ดำเนินการโดยส่วนราชการ ที่ส่วนราชการต้องจัดเตรียมข้าวปลาอาหารทั้ง 2-3 มื้อเพื่อบริการแก่ผู้มาพักพิง จัดหาข้าวของเครื่องใช้มาคอยแจกจ่าย และควรกล่าวไว้ด้วยว่า แม้ว่าศูนย์พักพิงบางศูนย์ในเมืองจะรับผิดชอบโดยสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัด แต่ดูเหมือนความรู้ในการจัดการเรื่องเหล่านี้อย่างมีประสิทธิภาพก็มีไม่มากพอ ทั้งเรื่องการจัดการของแจก การจัดการการอยู่ร่วมกันของคนหมู่มาก เป็นต้น โดยเฉพาะการจัดการที่จะไม่ทำให้ผู้มาพักพิงรู้สึกว่าศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของตนเองหายไป หรือทำให้ศักยภาพที่เขามีในด้านต่างๆ ไม่ถูกนำเอามาช่วยเหลือคนอื่นๆ

ของแจก การกระจายของแจก และสำนึกความเท่าเทียมบนหน้าจอทีวี

ในพื้นที่ที่ได้ทำการสำรวจที่มีน้ำท่วมอยู่ประมาณ 2 เดือนนั้น พบว่ามีครัวเรือนที่ได้รับถุงยังชีพช่วยเหลือสูงสุด 48 ครั้ง (ฟังไม่ผิดครับ 48 ครั้ง)

- ปริมาณที่มากมายนี้ ชาวบ้านกล่าวติดตลกว่า *"ตอนนี้บ้านแทบจะพังแล้ว เพราะของแจกหนักมาก"* บางคนบอกว่า *"เดี๋ยวน้ำลดจะไปเปิดร้าน 7-11"* บางคนยังแซวผู้เขียนว่า *"อาจารย์หนีน้ำมาจากกรุงเทพฯ ใช่ไหม แต่ขอโทษด้วยนะ ลืมหยิบถุงยังชีพจากที่บ้านเอามาให้"*

- ความหลากหลายของของที่อยู่ในถุงยังชีพ อาจสะท้อนได้จากสิ่งที่ชาวบ้านบอกว่า *"เดี๋ยวน้ำลด จะไปอด มาม่า กับ ปลากระป๋องที่ถ้ำกระบอก"* *"อาจารย์เอาน้ำนี่ไปเถอะ ที่บ้านเยอะ"*

ส่วนพื้นที่ที่แจกอาหาร ของกินที่น่าจะถูกอกถูกใจผู้รับมากที่สุดในประวัติศาสตร์น้ำท่วมครั้งนี้ คงหนีไม่พ้น อุทัยธานี ที่ระบบการช่วยเหลือเรื่องอาหาร ถูกจัดการโดยนักการเมืองท้องถิ่นและ ส.ส. ในพื้นที่ที่ทำงานประสานกันอย่างเป็นระบบ (ทั้งหมดเป็นกลุ่มคนของพรรคชาติไทยพัฒนา) ที่ว่า "ถูกอกถูกใจ" เพราะอาหารที่ถูกแจกจ่ายออกไปจะเป็น "ของสด" เช่น เนื้อไก่ เนื้อหมู ผัก พริกแกง และเครื่องปรุงต่าง ๆ เพื่อให้ชาวบ้านเอาไปทำกับข้าวกันเอาเองติดต่อเป็นประจำหลายสัปดาห์ ในบางพื้นที่ ชาวบ้านบอกว่า บางครั้งจะแนบสูตรอาหารมาด้วยเลย

ส่วนประเด็นที่มักจะเป็นห่วงกันมาก คือ ของแจก หรือถุงยังชีพนั้นกระจายทั่วไหม ถึงมือทุกคนไหม ประเด็นนี้น่าสนใจ เนื่องจากพบว่า สำนึกเรื่องความยุติธรรม ความเท่าเทียมในพื้นที่ศึกษาเป็นเรื่องที่ชาวบ้านเองก็ตระหนักและให้ความสำคัญ นั่นจึงทำให้การกระจายของของแจก-ถุงยังชีพในระดับหมู่บ้าน-ชุมชน ถูกตรึงไว้ด้วยสำนึกนี้ (นักการเมืองท้องถิ่นก็ระมัดระวังตัวแกนนำชาวบ้านก็เข้ามามีส่วนร่วมและคอยจับตา) อีกทั้งการที่โทรทัศน์กลายเป็นสื่อที่มีอยู่ในทุกบ้าน ชาวบ้านบอกว่า หากมีกรณีไม่โปร่งใสในการแจกของเกิดขึ้น เขาสามารถโทร. เข้าไปในรายการ หรือส่ง SMS ให้มีตัววิ่งบนหน้าจอวันรุ่งขึ้นเรื่องนี้ก็จะมีการสอบสวนทันที

อิทธิพลของโทรทัศน์นั้นยังสร้างความรู้สึกผิดให้แก่ชาวบ้านในแถบภาคกลางอีกด้วย เนื่องจากเมื่อน้ำเริ่มท่วมปริมณฑลและกรุงเทพฯ ตั้งแต่กลาง ๆ เดือนตุลาคมเป็นต้นมา หน้าจอโทรทัศน์ก็ถูกยึดโดยรายงานข่าวน้ำท่วมและความเดือดร้อนของคนกรุงเทพฯ และปริมณฑล จนทำให้ชาวบ้านแถวนี้รู้สึกว่าการที่พวกเขาได้รับความช่วยเหลือนั้นเป็นการเอาเปรียบคนกรุงเทพฯ และปริมณฑล ทั้ง ๆ ที่ในขณะนั้น ชุมชนแถว ต.ทับกฤช รอบ ๆ บึงบอระเพ็ด น้ำยังท่วมสูงถึงหลังคาไม่ต่ำกว่า 5-6 เมตร หรือแถว ต.โคกสลุด จ.ลพบุรี น้ำก็ยังท่วมทุ่งนา 2-3 เมตร เช่นกัน

ข้อสังเกต

เรื่องการคิดการช่วยเหลือเรื่องอาชีพหลังน้ำท่วม หรือเมื่อมีวิกฤต

- องค์กรระหว่างประเทศจะมองการช่วยเหลือผ่าน Work program ที่เป็นการจ้างงานเพื่อการสร้างสิ่งก่อสร้างพื้นฐานให้กับชุมชนท้องถิ่น หรือการใช้แรงงานเพื่อสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ
- หน่วยงานพัฒนาสังคมและแรงงานจะมองการช่วยเหลือผ่านการฝึกอบรมเรื่องอาชีพ
- ชาวบ้านมองการช่วยเหลือผ่านการได้รับเงินกู้เพื่อการประกอบอาชีพ

เรื่องการแจกอาหาร ถุงยังชีพ

การแจกถุงยังชีพ ของช่วยเหลือและอาหารอย่างล้นเกินนั้น หอการค้านครสวรรค์ ชาวบ้านแถวทับกฤต จ.นครสวรรค์ ชาวบ้านแถวท่าซุง จ.อุทัยธานี ตั้งข้อสังเกตอย่างน่าสนใจว่า จะทำให้ชาวบ้านช่วยเหลือตัวเองน้อยลง เพราะที่ผ่าน ๆ มา น้ำท่วมทุกครั้ง ชาวบ้านก็จัดการตัวเองทั้งหมด ไม่ต้องมีของแจกอะไร

กลไกการช่วยเหลือ

นอกจากจังหวัด (รวมถึง พมจ. และ ปภ.) ที่มีงบประมาณ 50 ล้านบาท เพื่อการจัดการภัยพิบัติแล้ว ควรกล่าวด้วยว่า กลไกที่มีประสิทธิภาพยิ่ง คือ สายนักการเมืองท้องถิ่น ยิ่งในพื้นที่ไหนสามารถทำงานประสานได้กับผู้นำท้องที่ และประสานได้กับ อบจ. และ ส.ส. ได้ดีด้วยแล้ว ก็จะยิ่งมีระบบการทำงานที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ในมุมมองแบบเศรษฐศาสตร์การเมืองอาจวิเคราะห์ไปว่าทั้งหมดเป็นการลงทุนเพื่อสร้างคะแนนเสียงเพื่อการเลือกตั้งครั้งต่อไป นักการเมืองทุกคนต้องเร่งสร้างภาพ แสดงผลงานกันเต็มที่ แต่ในมุมมองแบบรัฐศาสตร์นั้น ก็ตอกย้ำว่า ในระบบของการเลือกตั้งผู้นำ น่าจะเป็นระบบที่ประชาชนซึ่งกุมเสียงของนักการเมืองก็สามารถสร้างอำนาจต่อรองเพื่อการเข้าถึงทรัพยากรได้เป็นอย่างดีเช่นกัน

ขณะเดียวกันในฝั่งขององค์กรเอกชนนอกภาครัฐ มูลนิธิจากสายวังบริษัทเอกชน ก็ระดมการช่วยเหลือเข้ามาอย่างมากล้น ส่วนภาคประชาชนเองก็มีการจัดการตั้งแต่ในระดับชุมชน เช่น ชุมชนเมืองนครสวรรค์ มีกองทุนภัยพิบัติสำหรับ 30 กว่าชุมชนในเมืองที่ระดมเงินของชุมชนเอามาเป็นเงินกองกลางเพื่อทำหน้าที่ช่วยเหลือครอบครัวที่ได้รับความเดือดร้อน

ขณะเดียวกัน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ที่สนับสนุนงานและงบประมาณให้แก่ศูนย์ภัยพิบัติภาคประชาชนระดับตำบล ก็เริ่มมีการทำงานร่วมกับองค์กรชุมชนแล้ว ส่วนสภาองค์กรชุมชน โดยเฉพาะที่ลพบุรี ก็แสดงบทบาทการสนับสนุน การเชื่อมโยง และส่งต่อความช่วยเหลือจากสภาองค์กรชุมชนในจังหวัดอื่น ๆ ทั่วประเทศ ไปยังชุมชนต่าง ๆ ในลพบุรีอย่างทั่วถึงจนน่าสนใจว่ามีกลไกการจัดการเช่นใดจึงสามารถระดมทรัพยากรได้อย่างมากมายและต่อเนื่องยิ่งกว่าการช่วยเหลือจากจังหวัด

ในระดับจังหวัด ภาคประชาสังคมนครสวรรค์ที่รวมตัวจากกลุ่มต่าง ๆ เช่น กลุ่มนักธุรกิจรุ่นใหม่ เครือข่ายวิทยุชุมชน ศูนย์สาธารณสุขภาคประชาชน ก็วางระบบการทำงานของตัวเองเพื่อทำหน้าที่อุดช่องโหว่ในด้านการสื่อสารและเชื่อมโยงทรัพยากรได้เป็นอย่างดี

ความรู้ในการจัดการของภาคประชาสังคมนครสวรรค์ แบ่งระยะการช่วยเหลือเป็น

- ระยะน้ำท่วม: สถานีวิทยุสำคัญที่สุด เพื่อให้ข่าวสารเรื่องภัยกระจายทั่วถึง ระยะนี้ทุกคนต่างตระหนกตกตื่น ต้องตรึงทุกคนไว้กับที่
- ระยะน้ำขัง: สร้างเพื่อน ให้ความรู้เพิ่มเติม และคลายเครียด
- ระยะน้ำลด: เตรียมตัว เตรียมความพร้อม เตรียมสุขภาพ
- ระยะน้ำแห้ง: สนับสนุนการฟื้นฟู

ส่งท้าย

การจัดการภัยพิบัติ ไม่ใช่แค่เรื่องของการจัดการน้ำท่วม: ในภาวะวิกฤตน้ำท่วมมีปัญหาและความขัดแย้งเกิดขึ้นมากมาย ที่เป็นปัญหามากที่สุด น่าจะเป็นเรื่องของการสร้างระบบต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่ทั้งหมดในสถานการณ์ภัยพิบัติ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหารการกิน การเดินทาง การอยู่อาศัย ศูนย์พักพิง เป็นต้น

ประเด็นเหล่านี้ยังไม่ถูกหยิบยกขึ้นมาเพื่อศึกษา ทำความเข้าใจ "ตัวระบบและโครงสร้าง" ที่ต้องถูกสร้างใหม่ในสถานการณ์ภัยพิบัติ ความสนใจทั้งหมดหลังน้ำท่วม ยังมุ่งไปแต่เรื่องการจัดการน้ำในระบบคูคลองเท่านั้น

Humanitarian studies area: มหาวิทยาลัยและคณะที่เกี่ยวข้องน่าจะพิจารณา ขยายความสนใจศึกษา ค้นคว้าและจัดการเรียนการสอนในมิติ Humanitarian ให้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะกับกลุ่มคนที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติต่าง ๆ จากสถานการณ์ความขัดแย้ง เนื่องจากปัจจุบันสถานการณ์ภัยพิบัติและความขัดแย้งเหนือทรัพยากรธรรมชาติในประเทศไทยมีมากขึ้นและถี่ขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

บทความทั่วไป

บทบาท (ปฏิบัติการ) ขององค์กรปกครองท้องถิ่น เพื่อรองรับวิกฤตน้ำท่วมยาวนาน

รงค์ บุญสวยขวัญ[1]

[1] จบปริญญาเอก ด้านรัฐศาสตร์ ปัจจุบันเป็นผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำสาขารัฐศาสตร์ สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

บทนำ

งานชิ้นนี้เขียนขึ้นประกอบการนำเสนอในการเสวนาและรับฟังข้อคิดบางส่วนจากวงเสวนาจึงนำมาปรับปรุงเป็นบทความทางวิชาการจากเหตุการณ์น้ำท่วมในจังหวัดหลายจังหวัดของภาคกลางเมื่อเดือนตุลาคม ถึง พฤศจิกายน 2554 โดยที่ในการเสวนานี้ประกอบด้วยบุคคลจากหลายภาคส่วนทั้งการเมือง นักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน สื่อสารมวลชน ภายใต้การจัดของ Konrard Adenauer Stiftung ร่วมกับ สถาบันศึกษาพัฒนาประชาธิปไตยเป็นผู้ร่วมเสนอความคิดเห็นในการเสวนาโต๊ะกลมเกี่ยวกับนโยบายสาธารณะเกี่ยวกับการคลี่คลายน้ำท่วมเพื่ออนาคตที่ยั่งยืน หรือ "Public Policy on Thai Flood: The Future of Sustainable Flood Relief" เมื่อวันที่ 22 ธันวาคม 2554 ที่โรงแรมสยามซิตี้ กรุงเทพมหานคร ในฐานะที่ผู้เขียนเป็นนักวิชาการจึงได้สะท้อนแนวคิดทางวิชาการที่พอจะนำไปประยุกต์เป็นนโยบายและ/หรือความรู้ใช้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือ อปท. เพราะองค์กรดังกล่าวนี้มีหน้าที่และบทบาทโดยตรงต่อเหตุการณ์น้ำท่วม เพียงแต่ว่าต้องยอมรับความจริงว่า "องค์ความรู้การจัดการหรือนโยบายเกี่ยวกับเผชิญวิกฤตน้ำท่วมของ อปท." นั้นมีน้อยหรือไม่มีหรือขาดความรู้และประสบการณ์ในกรณีนี้อย่างมาก ทั้งนี้ต้องไม่ตำหนิติโทษองค์กรภาคส่วนหรือผู้ใดในสังคมไทย เพราะว่าปรากฏการณ์ทางธรรมชาติเช่นน้ำท่วมสูงและยาวนานนี้ไม่ได้มีให้สัมผัสได้มากนักและเราไม่เคยตระหนักว่าจะเกิดขึ้นโดยเฉพาะในชุมชนเมืองและภาคธุรกิจอุตสาหกรรม คงมีเฉพาะในภาคสังคมเกษตรเท่านั้น ทำให้เกือบทุกภาคส่วนจึงขาดการเรียนรู้และขาดการเตรียมการที่ดีพอ เช่นเดียวกับ อปท. ซึ่งเป็นสถาบันใหม่ของรัฐไทยย่อมจะยิ่งขาดองค์ความรู้ การเรียนรู้มากขึ้นเท่าทวี เช่นนี้ วัตถุประสงค์ของงานชิ้นนี้จึงต้องการเสนอองค์ความรู้เกี่ยวกับนโยบาย ทั้งในขั้นตอนการกำหนดนโยบายและ/หรือขั้นการนำไปปฏิบัติที่ผู้เขียนนำเสนอในงานเสวนาและนำบางประเด็นจากงานเสวนาดังกล่าวข้างต้นมาปรับเป็นข้อเสนอที่คาดว่าน่าจะเหมาะสมสำหรับ อปท. เพื่อเป็นแนวคิดแนวทางในการวางกรอบเชิงนโยบายและเพื่อปฏิบัติการสำหรับการเผชิญกับเหตุการณ์น้ำท่วมต่อเนื่องยาวเฉกเช่นปลายปีที่ผ่านมา

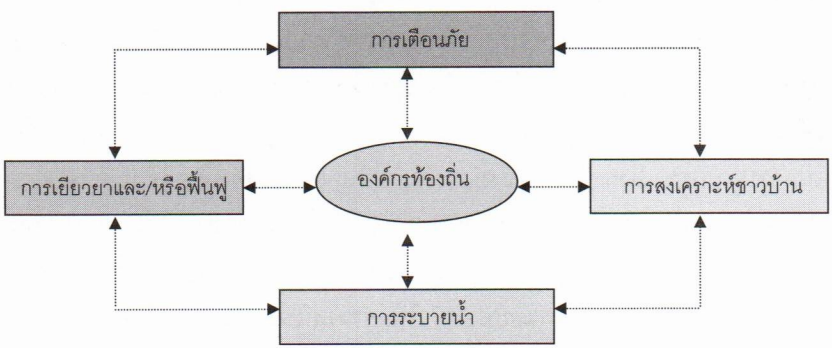
บทบาทที่ควรจะปฏิบัติเพื่อรองรับวิกฤตน้ำท่วมยาวนาน

จากประสบการณ์น้ำท่วมยาวนานนั้น พบว่ามีกิจกรรม ขั้นตอน กระบวนการและกลไกมากมาย แต่สำหรับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือ อปท. แล้วนั้น หากจะเผชิญกับน้ำท่วมหรือเตรียมการรองรับน้ำท่วมสมควรที่จะมีความรู้ในเชิงนโยบายเพื่อการบริหารจัดการทั้งระบบน่าจะมี 4 ขั้นตอน ประกอบด้วย ขั้นตอนแรก การเตือนภัย ขั้นตอนที่สอง การสงเคราะห์ชาวบ้าน ขั้นตอนที่สาม การระบายน้ำ ขั้นตอนที่สี่ การเยียวยาและ/หรือฟื้นฟู (ดังแผนภูมิ)

การเตือนภัย

มีกระบวนการและขั้นตอนที่หลากหลายที่น่าจะนำเสนอจากประสบการณ์การติดตามข่าว และอาจจะใช้ได้หรือปรับใช้หรือไม่เหมาะสมสำหรับบางพื้นที่บาง อปท. เพียงแต่ขั้นตอนการเตือนภัยสมควรจะเป็นขั้นตอนสำคัญที่รับรู้ เข้าใจหรือเป็นข้อตกลงร่วมของชุมชนท้องถิ่น แต่อาจจะแตกต่างกันในเชิงกระบวนการหรือปฏิบัติการ เช่นเดียวกันที่ อปท. สามารถนำไปกำหนดเป็นนโยบายของ อปท. ได้ เป็นต้นว่า (1) การแจ้งเตือนภัยต่อประชาชนหรือพลเมืองเกี่ยวกับพื้นที่ที่จะเป็นอันตราย หรือร่วมกันสำรวจกับชุมชนว่าพื้นที่ใดเป็นพื้นที่

แผนภูมิข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อการจัดการรองรับน้ำท่วมยาวนาน ขององค์กรปกครองท้องถิ่น

ที่เป็นภัยหากมีน้ำท่วมขัง โดยข้อมูลเหล่านี้ไม่ยากลำบากในการประมวลขึ้นมาเพราะผู้คนในท้องถิ่นทุกคนรับรู้อยู่แล้วในชีวิตประจำวันว่าจุดใด บริเวณใดเป็นที่ราบ ที่ลุ่ม ที่ดอนหรือที่ดินเนิน ทั้งนี้ อปท. สมควรมีบทบาทในการนำมาจัดทำเป็น "แผนที่พื้นที่เสี่ยงภัย" แล้วทำการให้ความรู้ สื่อสารกับประชาชน (2) การแจ้งเตือนชาวบ้านเมื่อมีฝนหรือน้ำหลาก ผ่านหอกระจายข่าว วิทยุชุมชน รถแห่หรือการใช้สัญลักษณ์อื่นๆ อันเป็นที่รับรู้และเข้าใจตรงกันของประชาชนทุกๆ คน เพื่อขจัดข่าวลือหรือผู้ที่มีความหวังดีแต่ไม่มีการกลั่นกรองข้อมูลแต่ชอบปล่อยข่าวในยามวิกฤตที่อาจจะก่อให้เกิดความสับสน (3) การมีหน่วยงานประสานข้อมูลกับ อปท. อื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง (4) การจดบันทึกข้อมูล สถิติ หรือประมวลผลข้อมูลเกี่ยวกับน้ำท่วม น้ำหลาก และใช้ข้อมูลให้เป็นประโยชน์ในการเป็นเครื่องมือตัดสินใจของ อปท. และชุมชนท้องถิ่น (5) การจัดเตรียมศูนย์อพยพหรือศูนย์พักพิงหรือพื้นที่ที่สำรองไว้รองรับประชาชนหรือพลเมืองจำนวนมากๆ หรือสำรองไว้สำหรับสัตว์เลี้ยง ศูนย์ฯ นี้ต้องมีความพร้อมที่ปฏิบัติงานทั้งคนและสิ่งของ อาหาร ยารักษาโรคเบื้องต้น โดยเฉพาะการบริหารจัดการศูนย์ที่ต้องสร้างความรู้การจัดการแบบใหม่ภายในวิกฤตไว้ด้วย (6) การสำรวจเส้นขนส่งและการสร้างเครื่องมือเครื่องใช้ที่ผลิตได้อย่างง่ายและวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น เรือ เรือท้องแบน แพที่ผลิตจากธรรมชาติ ใช้สำหรับการขนส่งในพื้นที่ที่รวดเร็ว (7) การจัดเตรียมอาสาสมัคร ที่เป็นอาสาสมัครจริงๆ เพื่อไว้สนธิกำลังร่วมกับอาสาสมัครของ อปท.ที่จัดจ้างหรือจัดตั้งไว้อยู่แล้ว อาสาสมัครที่ว่านี้ต้องมีความรู้ความเข้าใจในยามวิกฤต เช่น ชำนาญกับสายน้ำ มีประสบการณ์กับพื้นที่และมีจิตสาธารณะ โดยทบทวนหรือฝึกฝนการทำงานแบบบูรณาการกับภาคส่วนหรือฝ่ายกลุ่มต่างๆ ได้ดี (8) การทำประชาคม การประชุมเพื่อซักซ้อมความเข้าใจแผนประสบภัยน้ำท่วม เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันทั้งชุมชนท้องถิ่นในการปฏิบัติตน สิ่งของหากมีเหตุการณ์เกิดขึ้น ในขั้นตอนนี้น่าจะผนวกเอาการฝึกซ้อมการอพยพหนีภัยน้ำท่วมหรือใช้ชีวิตที่ต้องอยู่อาศัยกับน้ำของชุมชนเอาไว้ การทำประชาคมหรือประชุมนี้ต้องกระทำขึ้นเพื่อเป็นความรู้ว่าธรรมชาติผันแปร ต้องปรับความรู้สึกและปรับตัวให้ดำรงอยู่ในธรรมชาติหรือนำแบบใหม่

ได้อย่างเป็นมิตรกับน้ำ หรืออยู่ร่วมกับน้ำ ไม่รู้สึกชิงชัง เกลียดหรือกลัวน้ำ เพราะวิถีชีวิตอดีตของชาวชนบทไทยที่ตั้งในแต่ละ อปท. อยู่ได้ด้วยน้ำ แต่ความผันแปรบางครั้งสร้างความเสียหายได้หากไม่มีความรู้ความเข้าใจ จะว่าไปแล้วในปริมณฑลทางนโยบายของ อปท. นั้น พบว่าขั้นตอนการเตือนภัยเป็นขั้นตอนที่ยังไม่ถูกยกระดับสู่ความสำคัญ เช่นนี้ การบริหารจัดการแบบใหม่ต้องเน้นขั้นตอนนี้ให้มากขึ้น เพราะเป็นการเตรียมคน เตรียมพื้นที่ หรือหากจะกล่าวในเชิงศาสนาพบว่าเป็นหนทางแห่งความไม่ประมาท แต่หลีกเลี่ยงการกระทำที่ตื่นตูม คงเป็นกระบวนการสำคัญในนโยบาย อปท. นโยบายหนึ่งเพื่อรองรับการผันแปรของธรรมชาติ

การสงเคราะห์ชาวบ้าน

การสงเคราะห์ในช่วงน้ำท่วม คือความหมายของ "การแจกของ" การเตรียมการจัดหาหรือจัดซื้อที่ต้องรวดเร็ว คุณภาพดี พร้อมๆ กับการบรรจุถุงให้เหมาะสมไม่เปียกน้ำ พร้อมกับกลไกการแจกจ่ายที่ต้องรวดเร็วทันความเดือดร้อน และไม่รู้สึกเป็นความยุ่งยากของชาวบ้านที่กำลังประสบภัยเดือดร้อน แม้นว่าการแจกของหรือถุงหยั่งชีพมักจะเป็นการแจกโดยนักการเมืองฝ่ายบริหารก็ตาม แต่กลไกการแจกจ่ายถุงหยั่งชีพในยามเดือดร้อนไม่สมควรจำกัดเฉพาะฝ่ายนักการเมืองฝ่ายบริหาร แต่อาจจะหมายถึงนักการเมือง หรือ ส.อบต. หรือ ส.ท. ที่มาจากการเลือกตั้งเขตเลือกตั้งหรือหมู่บ้านต่างๆ ด้วย เพราะความรวมเร็วและทันใช้บริโภค ส่วนในกรณีที่เป็น อปท. ขนาดใหญ่ ควรมีกลไกการแจกจ่ายที่หลากหลาย กระจายทั่วถึงตามความเดือดร้อนจริง ผู้บริหาร อปท. ต้องคิดถึงการแจกที่มีประสิทธิภาพและมีคุณธรรม เพราะต้องคำนึงว่าสิ่งของในถุงหยั่งชีพนั้นมาจากภาษีอากรของประชาชนหรืองบประมาณของประชาชน เช่นนี้ กลการแจกจ่ายต้องผ่านหลายช่องทาง ผู้บริหารต้องเน้นบทบาทอำนวยการและการควบคุม กำกับคุณภาพการสงเคราะห์ นั้นคือ การแจกจ่ายให้ตรงเป้าบุคคลหรือครัวเรือนที่เดือดร้อนจริงต้องได้รับการสงเคราะห์ก่อน ส่วนจะกระจายไปยังกลุ่มที่เดือดร้อนน้อยบ้างก็ไม่น่าจะเป็นปัญหามากเท่ากับคน

เดือดร้อนไม่ได้รับการสงเคราะห์ แต่ผู้ได้รับการสงเคราะห์กลับเป็นคนใกล้ชิดเป็นพรรคพวกหรือตอบแทนกลไกทางคะแนนเสียงในช่วงการเลือกตั้ง อย่างไรก็ดี ต้องเข้าใจว่าในระยะที่ผ่านๆ มา ที่พฤติกรรมการสงเคราะห์ในยามประสบภัยของนักการเมืองพยายามขจัดความเหลื่อมล้ำและความทั่วถึง จึงมักแจกจ่ายถุงหยั่งชีพแบบเหวี่ยงแหทั่วทุ่ง ทั้งๆ ที่สิ้นเปลืองและเกิดเงื่อนไขทางการเมืองวัฒนธรรม เพราะเกิดความรู้สึกของประชาชนหรือเป็นกระบวนการที่ถูกทำให้เป็นปกติและต้องทั่วถึงทุกครัวเรือน เพราะรับรู้กันว่า "เมื่อมีน้ำท่วมต้องมีถุงหยั่งชีพ" แน่นอนว่าสิ่งเหล่านี้ต้องกระทำหรือดำเนินการบรรเทาความเดือดร้อนเบื้องต้นตามบทบาทของ อปท. นับว่าเป็นขั้นตอนที่ปฏิบัติกันมากใน อปท. และค่อนข้างจะสร้างฐานคะแนนเสียงทางการเมือง พร้อมๆ กับการสร้างอุปนิสัยแห่งการพึ่งพาแก่ประชาชน จนอาจจะกลายเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองท้องถิ่นที่ไม่พึงประสงค์ไปแล้ว การจัดตั้งองค์กรหรือศูนย์เฉพาะกิจที่ อปท. มักจะเป็นบทบาทการสงเคราะห์ แต่การเผชิญน้ำท่วมที่ต่อเนื่องนานนั้น องค์กรเฉพาะกิจฯ เหล่านั้นต้องมีบทบาทกว้างกว่าเฉพาะการแจกที่ต้องคำนึงว่าไม่ใช่เกิดขึ้นครั้งเดียว และไม่ได้ผูกขาดการแจกคนเดียวเฉพาะ อปท. เท่านั้น แต่สิ่งของแจกที่มาจากน้ำใจภายนอกทั้งภาคราชการ เอกชน ผู้มีจิตใจดีทั้งหลาย แก่ผู้คนในพื้นที่ชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ ยอมหลีกหนีไม่พ้นที่บทบาทของ อปท. เป็นกลไกในกระบวนการจัดการของบริจาคสู่ผู้ประสบภัยด้วย ในบรรยากาศเช่นนั้นต้องการให้บทบาทของ อปท. เน้นไปที่การเป็นศูนย์รวบรวมสิ่งของที่แจกจ่ายจากภายนอก จัดระบบบัญชีสิ่งของที่มาจากการบริจาค การกระจายให้ผู้คนที่สมเจตนารมณ์ของผู้บริจาค

การระบายน้ำ

นับว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญอีกขั้นตอนหนึ่ง เพราะว่าการไหลของน้ำในยุคที่ผู้คนพยายามคิดจัดการผันน้ำนั้นย่อมทำให้การไหลของน้ำเปลี่ยนแปลงทางเดินอยู่ทุกฤดูกาล การระบายน้ำอาจจะต่อเนื่องจากขั้นตอนแรกหรือการเตือนภัย บางจุดที่ต้องจัดการหาช่องทางระบายน้ำอย่างถาวร เช่น การทำ

สะพาน ทำท่อลอด ทำทางน้ำล้น น้ำผ่าน ไว้ล่วงหน้าก็ย่อมดำเนินการในยามปกติ แต่ในบางจุดบางช่วงอาจจะต้องดำเนินการขุดเจาะ การเจาะพื้นที่ถนนเพื่อให้ระบายน้ำไหลอย่างรวดเร็วในช่วงน้ำท่วมหรือช่วงวิกฤตก็เป็นความจำเป็นที่ไม่ต้องพิจารณาก็เป็นความจำเป็นที่ต้องกระทำ เช่นนี้ เครื่องจักรกลขนาดใหญ่ ขนาดเล็กที่เหมาะสมจึงต้องเตรียมการเพื่อความพร้อมที่จะต้องใช้อย่างทันท่วงที การสร้างความสัมพันธ์ สร้างข้อตกลงกับหน่วยงานอื่น ๆ จากหน่วยงานภายนอกเพื่อขอรับความช่วยเหลือ ทั้งในรูปแบบเครื่องมือพิเศษ ในบางคราวการสร้างองค์กรเฉพาะกิจหรือองค์กรพิเศษขึ้นมาเพื่อการระบายน้ำด้วยรูปแบบคณะกรรมการ คณะทำงานที่มีการบูรณาการผู้คนเพื่อเข้ามาปฏิบัติงาน โดยต้องเตรียมกลุ่มคนที่เชี่ยวชาญไว้ในนามอาสาสมัครในหมู่บ้านหรือชุมชนต่าง ๆ

การเยียวยาและ/หรือฟื้นฟู

ในระยะฉับพลันทันใด คือ การกู้สภาพทางกายภาพของชุมชนท้องถิ่นใหม่เพื่อให้กลับสภาพดั้งเดิมให้มากที่สุด เช่น ถุงทราย ดินที่ขุดขึ้นในช่วงการระบายน้ำฉุกเฉิน ขยะหรือถุงพลาสติกที่ไหลมากับน้ำติดตามพื้นตามจุดบริเวณต่าง ๆ ที่อุจาดบาดตา ส่วนที่ต้องดำเนินการอย่างรวดเร็วและพินิจพิจารณาอย่างรอบคอบคือการชดเชยค่าเสียหายทั้งร่างกาย ทรัพย์สิน ผลผลิต การชดเชยดังกล่าวนี้แม้นว่าจะมีมาตรฐานที่รัฐบาลกลางกำหนดขึ้นซึ่งค่อนข้างรับรู้ว่าสร้างปัญหาอยู่ตลอดเวลาว่าไม่ตรงความจริง ตัวอย่างเช่น คนเดือดร้อนได้รับเยียวยาอย่างไม่สัมพันธ์กับความจริงอยู่เสมอ เช่นนั้น อปท. ควรที่จะรังสรรค์เกณฑ์หรือเครื่องมือหรือกลไกเฉพาะท้องถิ่นที่เหมาะสมเพื่อมาหนุนเสริมเกณฑ์กลางที่ทำให้กระบวนการเยียวยามีพลังเพียงพอที่จะฟื้นฟูศักยภาพที่เคยมีให้กลับคืนขึ้นมาได้รวดเร็วขึ้น นอกจากนี้ ต้องเป็นต้นน้ำของความคิดความหวังในการประกอบอาชีพของประชาชนในท้องถิ่น อาจจะใช้ความรู้หรือแสวงหาเครือข่ายทางวิชาการเฉพาะทางด้านอาชีพมาเพื่อยืนยันแก่ประชาชนว่ากระบวนการผลิตแบบเดิมสามารถเดินหน้าผลิตได้อีกต่อไปไม่เสี่ยงทั้งปริมาณและคุณภาพของผลผลิตหรือราคาผลผลิต นอกจากนี้ อปท.

ต้องเป็นต้นน้ำเช่นเดียวกันในการเสนอแก่ประชาชนเพื่อปรับเปลี่ยนกระบวนการผลิตแบบใหม่เพื่อรองรับหรือให้สัมพันธ์กับนิเวศทางน้ำที่เปลี่ยนแปลงไป โดยต้องไม่ละเลยว่าหลังการประสบกับน้ำท่วมนาน ๆ มักจะพัฒนารูปแบบการผลิตเสมอ ๆ อาจจะมาจากภาคธุรกิจเป็นภาคส่วนนำหรือเป็นต้นน้ำในการผลักดันการผลิตแบบใหม่ ซึ่งในระยะยาวก็พบเสนอว่าไม่ยั่งยืน อาจจะเกิดปัญหาตามมาในหลากหลายรูปแบบ เช่นนี้ อปท. ต้องแย่งชิงการนำหรือเป็นภาคส่วนที่นำประชาชนปรับเปลี่ยนรูปแบบ กระบวนการผลิตใหม่เสียเอง ผ่านการทำความเข้าใจและองค์ความรู้มากกว่าความรู้สึก ความยากหรือผลประโยชน์แอบแฝง

สรุป

การดำเนินบทบาทใหม่ของ อปท. ที่สมควรจะดำเนินการเพื่อรองรับสถานการณ์ใหม่หรือวิกฤตน้ำท่วมนานนั้น ก็เป็นอีกรูปธรรมหนึ่งที่ อปท. ต้องคิดและไตร่ตรองเพื่อสร้างแบบจำลองของตนเองตามระบบนิเวศทางน้ำเปลี่ยนแปลงไป บทบาทที่สมควรจะเป็นนั้นไม่อาจจะเป็นแบบเบ็ดเสร็จได้ แต่บทความนี้ได้พยายามชี้ให้ตระหนักบทบาทกว้าง ๆ ที่ไม่อาจจะสมบูรณ์ได้ เพราะบริบทของแต่ละ อปท. แตกต่างกัน แต่บทบาททั้ง 4 ขั้นตอน อันประกอบด้วย ขั้นตอนแรก การเตือนภัย ขั้นตอนที่สอง การสงเคราะห์ชาวบ้าน ขั้นตอนที่สาม การระบายน้ำ ขั้นตอนที่สี่ การเยียวยาและ/หรือฟื้นฟู น่าจะทดลองพินิจพิจารณาเริ่มต้นในกระบวนการทางนโยบายของแต่ละ อปท. ว่าในระยะเวลาปกติสมควรจะดำเนินการในประเด็นและเรื่องใด ส่วนในระยะเวลาที่เผชิญวิกฤตหรือน้ำกำลังท่วมนานนั้นจะจัดการอย่างไร จะปรับนโยบายไปสู่การปฏิบัติการอย่างไรเพื่อให้เกิดความเสียหายหรือเดือดร้อนน้อยที่สุด อย่างไรก็ดี ขั้นตอนการเตือนภัยจึงเปรียบเหมือนการเตรียมการและกระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะหากมีกระบวนการจัดทำในขั้นตอนนี้อย่างรอบคอบ เคร่งครัด และเต็มไปด้วยความรู้ความเข้าใจของทุกฝ่าย ขั้นตอนการสงเคราะห์และขั้นตอนการระบายน้ำก็อาจจะลดบทบาทในช่วงเวลาที่เผชิญวิกฤตน้ำ

บทความทั่วไป

ถอดบทเรียน "น้ำท่วม" ในสังคมไทย เรื่อง "การบริหารจัดการด้านการสื่อสารข้อมูลที่มีประสิทธิภาพ เพื่อแก้ไขปัญหาและเตรียมความพร้อมของประชาชนอย่างยั่งยืน"

ณัฐนันท์ ศิริเจริญ[1]

[1] อาจารย์ประจำคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

บทนำ

ที่มาของปัญหาที่เกิดขึ้น

สถานการณ์อุทกภัยน้ำท่วมในประเทศไทย ปี 2554 ทั้งในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศและอีกหลายจังหวัดที่ผ่านมา เป็นเหตุการณ์น้ำท่วมที่เกิดขึ้นอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนในประเทศไทย โดยเฉพาะปัญหาน้ำท่วมที่เกิดขึ้นในกรุงเทพฯ ซึ่งถือเป็นพื้นที่สำคัญในการประกอบธุรกรรมต่าง ๆ ทั้งการค้า การขาย การทำมาหาเลี้ยงชีพของประชาชนที่ถือเป็นหัวใจสำคัญเป็นภาพลักษณ์ของประเทศ อันพอสรุปประมวลสาเหตุได้ดังนี้ คือ

1. ปัญหาด้านสาเหตุของภัยจากธรรมชาติ จากปริมาณน้ำฝน น้ำทุ่ง น้ำเหนือ และน้ำทะเลหนุน โดยความรุนแรงจะขึ้นอยู่กับปัจจัยของปริมาณและระดับน้ำจากภายนอกพื้นที่ป้องกันและความลาดเอียงของระดับพื้นดินอันเกิดจากปัญหาแผ่นดินทรุด เช่น ในพื้นที่ด้านตะวันออกของกรุงเทพฯ ที่เคยเกิดปัญหาน้ำท่วมหนักในปี พ.ศ. 2525, 2526, 2538 และ 2549 (สำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร, 2554)

ในอดีตนั้นกรุงเทพฯ มีห้วย หนอง คลอง บึง และที่ว่างเป็นจำนวนมาก ประชาชนใช้น้ำเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันและเพื่อประกอบอาชีพ ต่อมาความเจริญของกรุงเทพฯ ได้เติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วประชาชนจากทั่วทุกสารทิศของประเทศเข้ามาประกอบอาชีพและพักอาศัยจนเกินกว่าที่การวางผังเมือง การใช้ที่ดินและการสาธารณูปโภค รวมทั้งมาตรการในการระบายน้ำและการป้องกันน้ำท่วมที่กรุงเทพฯ วางแผนเอาไว้จะรับได้ ประกอบกับเกิดปัญหาแผ่นดินทรุดซ้ำเติมเข้ามาอีก จึงก่อให้ปัญหาน้ำท่วมทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นในปี 2554

สาเหตุอีกประการหนึ่ง คือ ปัญหาจากสภาพทางกายภาพ ได้แก่ ปัญหาผังเมือง เพราะกรุงเทพฯ ในอดีตเต็มไปด้วยคลอง คู บึง ห้วย ที่ว่างรับน้ำเป็นจำนวนมาก เมื่อฝนตกลงมาสามารถระบายน้ำจากถนนและบริเวณที่อยู่อาศัยออกไปที่ลุ่มข้างเคียงได้ง่าย แต่ปัจจุบันความเจริญของชุมชนขยายตัวอย่างรวดเร็ว

โดยขาดการกำหนดผังเมืองและการควบคุมการใช้ที่ดินอย่างเพียงพอ จึงเป็นสาเหตุให้พื้นที่ว่างรับน้ำต่าง ๆ ถูกถมส่งผลให้ความสามารถในการซับน้ำฝนและผิวดินเกือบหมดไป เพราะผิวดินส่วนใหญ่ถูกแทนที่ด้วยอาคารและพื้นที่คอนกรีตทางระบายน้ำถูกถม จึงเป็นสาเหตุให้น้ำฝนจากอาคารบ้านเรือนระบายออกสู่คลองไม่ทัน ระดับพื้นถนนและซอยไม่เท่ากัน หรือบางช่วงเป็นแอ่งท้องกระทะ เนื่องจากแผ่นดินทรุด ทำให้น้ำฝนไหลลงมาท่วมถนนและซอยที่ต่ำกว่า อันเป็นสาเหตุให้เกิดน้ำท่วมฉับพลันและรุนแรงในถนนหรือพื้นที่หลายแห่ง

สาเหตุต่อมา คือ จากปัญหาระบบระบายน้ำ เพราะการขาดแผนหลักระบายน้ำที่ถูกต้อง คู คลอง ถูกถมเป็นถนน และสร้างท่อระบายน้ำขนาดไม่เพียงพอ ประกอบกับการขยายตัวของชุมชนในปัจจุบัน ท่อระบายน้ำส่วนใหญ่จึงมีขนาดเล็กกว่าความต้องการของแผนหลัก นอกจากนั้นคู คลองถูกรุกล้ำจนแคบไม่สามารถขุดลอกได้ลึกเพียงพอ นอกจากจะต้องสร้างเขื่อนคอนกรีตเสริมเหล็กริมคลองก่อนเท่านั้น อนึ่ง เพื่อช่วยให้ระบบระบายน้ำธรรมชาติดีขึ้น แผนหลักได้กำหนดให้มีการสร้างสถานีสูบน้ำ ประตูระบายน้ำ และจัดหาที่ว่างรับน้ำขนาดใหญ่เพิ่มเติมอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งปัญหาระบบระบายน้ำที่ต้องปรับปรุงก่อสร้างนั้น จะต้องใช้งบประมาณจำนวนมากและจะก่อให้เกิดปัญหาการจราจรติดขัดตามมาอย่างหนักแน่นอนในอนาคต

2. ปัญหาด้านการบริหารจัดการน้ำท่วมของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติที่ไม่มีประสิทธิภาพ จนก่อให้เกิดความเสียหาย ได้แก่ การคำนวณช่วงเวลาและระดับความสูงต่ำในการปิดเปิดประตูน้ำที่ไม่มีเอกภาพ ไม่สอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้น ส่งผลให้เกิดน้ำท่วมสูงอย่างรวดเร็วจนเกินขีดความสามารถในการป้องกัน เกิดคันป้องกันน้ำท่วมและพนังกั้นน้ำพังเสียหาย การใช้กระสอบทรายยักษ์กั้นน้ำท่วมที่กลายเป็นปัญหาการทะเลาะวิวาทของชาวบ้านระหว่างชุมชนใกล้เคียง เป็นต้น

3. ปัญหาด้านการสื่อสารข้อมูลของหน่วยงานภาครัฐทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศไปยังภาคประชาชนที่ยังไม่มีประสิทธิภาพอย่างที่ควรเป็น จึงกลายเป็นสาเหตุของความรู้สึกตื่นตระหนกในสถานการณ์น้ำท่วม

ครั้งนี้ของประชาชน อันเกิดจากความสับสน ความวิตกกังวล ความไม่แน่ใจในข้อมูลข่าวสารที่บางครั้งไม่ตรงตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่

4. ปัญหาด้านการนำเสนอข้อมูลข่าวสารเรื่องสถานการณ์น้ำท่วม ในแต่ละวันของสื่อมวลชนทุกประเภทไม่มีความเป็นเอกภาพหรือเป็นไปในแนวทางที่สอดคล้องถูกต้องตรงกัน เสมือนต่างคนต่างค่ายต่างนำเสนอข่าวตามมุมมองขององค์กรตนเอง ได้แก่ รายการข่าวทางสถานีวิทยุ รายการข่าวทางสถานีโทรทัศน์ ข่าวประจำวันทางหนังสือพิมพ์รายวัน ข่าวสารทางสื่ออินเทอร์เน็ต เป็นต้น

5. ปัญหาด้านการนำเสนอข้อมูลข่าวสารเรื่องสถานการณ์น้ำท่วม จากสื่อบุคคล ระหว่างบุคคลต่อบุคคล จากผู้นำความคิดในชุมชน จากนักวิชาการ จากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาต่าง ๆ

ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นตามมาจึงมีมากมายหลายประการ ได้แก่ ทรัพย์สินและบ้านเรือนของประชาชน โรงงาน อาคารสิ่งปลูกสร้างในนิคมอุตสาหกรรมหลายแห่ง สำนักงาน บริษัท ห้างร้าน ฯลฯ เกิดทรุด ถล่มพังเสียหาย ผู้ประสบภัยน้ำท่วมเกิดความเจ็บป่วยไม่สบาย เกิดความเจ็บป่วยทางจิตใจ เกิดโรคซึมเศร้า ท้อแท้หมดอาลัยตายอยากในชีวิต เพราะรู้สึกว่าตนเองหมดเนื้อหมดตัว เกิดการบาดเจ็บเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก

จากข้อมูลของสำนักข่าวต่างประเทศ (DMC.TV, 2554) รายงานเมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน 2554 ว่า ยอดผู้เสียชีวิตจากเหตุการณ์น้ำท่วมครั้งรุนแรงที่สุดในประวัติศาสตร์รอบ 50 ปีของประเทศไทย เพิ่มขึ้นเป็น 602 ศพแล้ว ขณะที่จังหวัดต่าง ๆ จำนวน 2 ใน 3 ของประเทศก็พลอยได้รับผลกระทบทางอ้อมด้วยเช่นกัน ส่วนจังหวัดที่ได้รับผลกระทบโดยตรงมีทั้งสิ้น 17 จังหวัด ข้อมูลในข่าวยังระบุด้วยว่า พื้นที่ทางตะวันตกของกรุงเทพฯ ต้องเป็นด่านรับน้ำจำนวนมาก ก่อนไหลลงสู่ทะเลทางอ่าวไทย และสถานการณ์น้ำเริ่มเลวร้ายลงอีกหน แม้ประชาชนในหลายพื้นที่ เริ่มเก็บกวาดทำความสะอาดบ้านเรือนไปแล้ว ขณะที่อีกหลายเขตของกรุงเทพฯ และหลายจังหวัดใกล้เคียงยังคงจมน้ำที่ท่วมขังอยู่

เพราะการป้องกันน้ำท่วมและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในพื้นที่กรุงเทพฯ ต้องประสบกับปัญหาหลายทิศทาง ได้แก่ การบุกรุกลำน้ำสาธารณะ แม่น้ำ ลำคลอง การกีดขวางทางน้ำ พื้นที่ที่เคยเป็นที่เก็บกักน้ำลดน้อยลง รวมทั้งสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงทำให้เกิดกระแสจากหลายภาคส่วนในสังคมที่เกิดความกังวลและห่วงใยว่าในอนาคต "กรุงเทพฯ อาจจะกลายเป็นเมืองบาดาลอย่างหลีกเลี่ยงมิได้"

สำหรับสถานการณ์น้ำท่วมขังในเขตพื้นที่กรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2554 โดยทางศูนย์อำนวยการเฉพาะกิจป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย กรุงเทพมหานคร ได้ออกประกาศให้ 2 เขต ใน กทม. เป็นพื้นที่อพยพเพิ่มเติม คือ เขตตลิ่งชัน และเขตหลักสี่ จาก 4 เขตเดิม คือ เขตสายไหม เขตดอนเมือง เขตบางพลัด และเขตทวีวัฒนา โดยมีรายละเอียดดังนี้

พื้นที่อพยพ ได้แก่ เขตทวีวัฒนา ตลิ่งชัน บางพลัด หลักสี่ ดอนเมือง สายไหม

พื้นที่เฝ้าระวัง ได้แก่ เขตคลองสามวา คันนายาว หนองจอก มีนบุรี ลาดกระบัง

พื้นที่ที่ต้องเฝ้าระวังเป็นพิเศษ ได้แก่ เขตบางซื่อ จตุจักร ลาดพร้าว บางเขน วังทองหลาง

และสรุปข้อมูลโดยภาพรวมสถานการณ์น้ำท่วมขังในพื้นที่กรุงเทพฯ ทั้งหมดมีรายละเอียดดังนี้

น้ำท่วมขัง ในพื้นที่เขตดอนเมือง เนื่องจากมีปริมาณน้ำไหลเข้าสู่คลองเปรมประชากร ทำให้ระดับน้ำในคลองเปรมประชากรสูงจนล้นตลิ่ง และมีน้ำล้นแนวคันกั้นน้ำจากคลองรังสิตด้านถนนพหลโยธิน

น้ำท่วมขัง ในพื้นที่เขตสายไหม เนื่องจากมีปริมาณน้ำไหลเข้าสู่คลองสอง (คลองถนน) และคลองพระยาสุเรนทร์ ทำให้ระดับน้ำในคลองสูงจนล้นตลิ่ง

น้ำท่วมขัง ในพื้นที่เขตบางพลัด เนื่องจากมีน้ำล้นจาก อ.บางกรวย จ.นนทบุรี และมีปัญหาแนวคันกั้นน้ำของเอกชนริมแม่น้ำเจ้าพระยา ชำรุดเสียหาย

น้ำท่วมขัง ในพื้นที่เขตทวีวัฒนา เนื่องจากแนวป้องกันน้ำท่วมชั่วคราวโดยใช้กระสอบทราย บริเวณวัดปุรณวาส และคันกั้นน้ำคลองมหาสวัสดิ์ช่วงคลองขุนศรีบุรีรักษ์ ซึ่งเป็นของเอกชนชำรุดเสียหาย

น้ำท่วมขัง ถ.พหลโยธิน ตั้งแต่อนุสรณ์สถาน-สะพานใหม่ ทั้งสองฝั่ง

น้ำท่วมขัง ถ.วิภาวดี ช่วงรังสิต-แยกหลักสี่ ทั้งสองฝั่ง

น้ำท่วมขัง ถ.สรงประภา ตลอดสาย ทั้งสองฝั่ง

น้ำท่วมขัง ถ.กำแพงเพชร 6 (โลคัลโรด) ตั้งแต่แฟลตทุ่งสองห้อง-เมืองเอก ทั้งสองฝั่ง

น้ำท่วมขัง ถ.สายไหม ตั้งแต่วัดหนองใหญ่ ถึง ซ.เพิ่มสิน

น้ำท่วมขัง ถ.สุขาภิบาล 5 เขตสายไหม ตลอดสาย

น้ำท่วมขัง ถ.แจ้งวัฒนะ เป็นช่วงๆ ใกล้คลองประปา

น้ำท่วมขัง ถ.สิรินธร ช่วงหน้าหน่วยงานกรมทางหลวง-ปากซอยรุ่งประชา เต็มผิวจราจร

น้ำท่วมขัง เชิงสะพานปิ่นเกล้า-หน้าห้างพาต้า เต็มผิวจราจร

น้ำท่วมขัง ถ.อรุณอัมรินทร์ จากแยกอรุณอัมรินทร์-แยกศิริราช

น้ำท่วมขัง ถนนจรัญสนิทวงศ์ ช่วงซอยจรัญสนิทวงศ์ 41-45 เต็มผิวจราจร

น้ำท่วมขัง ถ.บรมราชชนนี แยกพุทธมณฑลสาย 3 ถึงตลาดพุทธมณฑล สูง 10 ซม.

น้ำท่วมขัง ถ.บรมราชชนนี แยกพุทธมณฑลสาย 2 ถึงแยกพุทธมณฑลสาย 3 สูง 50 ซม.

น้ำท่วมขัง ถ.ศาลาธรรมสพน์ หมู่บ้านอมรชัย ถึงแยกพุทธมณฑลสาย 3 สูง 50 ซม.

น้ำท่วมขัง อุโมงค์บางพลัด ปิดการจราจรแล้ว

น้ำท่วมขัง ถ.ทรงวาด ตลอดสาย

กรณีแนวคันกั้นน้ำริมแม่น้ำเจ้าพระยา ในซอยจรัญสนิทวงศ์ 80 ของเอกชนที่ชำรุด เจ้าหน้าที่สำนักการระบายน้ำ ดำเนินการซ่อมแก้ไขแนวป้องกันเสร็จเรียบร้อยแล้ว

กรณีแนวกำแพงบ้านเรือนประชาชนริมคลองพระโขนงบริเวณสมาคมหิมะทองคำ เจ้าหน้าที่สำนักการระบายน้ำ ดำเนินการซ่อมแก้ไขเสร็จเรียบร้อยแล้ว

กรณีแนวป้องกันน้ำท่วมริมคลองมหาสวัสดิ์ชำรุดเสียหาย อยู่ระหว่างการดำเนินการแก้ไข

ม.ร.ว.สุขุมพันธุ์ บริพัตร ผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร ยอมรับปริมาณน้ำสูงสถานการณ์น้ำอาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา และปริมาณน้ำได้แผ่เข้ามาในกรุงเทพฯ เป็นบริเวณกว้าง และมีความเป็นไปได้ที่น้ำทางเหนือใกล้หมดแล้ว แต่ 50 เขต ไม่ประมาท ยังคงเตรียมความพร้อม ส่วนการระบายน้ำของกรุงเทพฯ มีการเปิดประตูระบายน้ำ และสถานีสูบน้ำอยู่ตลอดเวลา เช่น โรงสูบน้ำบางเขน และยังมีการระบายออกตามธรรมชาติ ทั้งทางตะวันออกและตะวันตก ส่วนปัญหาความขัดแย้งของมวลชนเรื่องคันกั้นน้ำ ได้มีความพยายามในการเจรจาอยู่ตลอด รวมถึงการซ่อมแซมคันกั้นน้ำที่ไม่อยู่ในความรับผิดชอบของกรุงเทพฯ ด้วย ทั้งนี้หากต้องการให้ กทม. เข้าไปซ่อมแซมประตูน้ำริมถนนพหลโยธิน จ.ปทุมธานี จะต้องขอให้หน่วยงานด้านความมั่นคงเข้ามาดูแล (ศูนย์อำนวยการเฉพาะกิจป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยกรุงเทพมหานคร, 2554)

สรุปที่มาและความสำคัญของปัญหา

จากปัญหาดังที่กล่าวมาโดยสังเขปนั้น จะเห็นได้ว่าเมื่อขาดการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพจะส่งผลให้เกิดความเดือดร้อนแผ่กระจายไปอย่างรวดเร็วในวงกว้าง เพราะประชาชนยังไม่ทราบข้อมูล หรือรู้ข่าวมาแบบผิดๆ เพี้ยนๆ หรือรู้ข่าวแต่ไม่บอกเพื่อนบ้าน หรือบางรายรู้ข่าวแล้วแต่ยังคิดว่า "เอาอยู่" ไม่อพยพไม่ไปไหน ขอสู้กับน้ำท่วมขังอยู่ที่บ้าน ทั้งนี้เพราะห่วงทรัพย์สินภายในบ้านด้วย บางรายก็แสดงความในใจว่าตนเองคิดว่าอพยพย้ายไปอยู่ที่อื่นแล้วจะไม่ค่อยสะดวกสบายเหมือนอยู่บ้านตัวเอง ต้องไปแออัดยัดเยียดกับคนอื่น ต้องไปแย่งกันรับบริจาคของกิน ไปแย่งกันหาที่นอน แย่งกันใช้น้ำ เป็นต้น

บางรายก็เกิดจากความประมาท ชะล่าใจ เพราะแถวบ้านไม่เคยเจอน้ำท่วมหนักมาก่อน และคิดว่าจะหนีน้ำได้ทัน แต่พอน้ำเริ่มไหลมาท่วมขังจริงๆ ใช้เวลารวดเร็วมาก จนไม่สามารถขนข้าวขนของหรือแม้แต่จะขับรถยนต์หนีน้ำไปได้ สุดท้ายรถยนต์ต้องจมน้ำไปอย่างน่าเสียดายโอกาสที่เคยมี แต่เกิดจากความไม่เคยพบเจอกับเหตุการณ์เช่นนี้ จึงต้องตกเป็นผู้เสียหายอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ส่งผลทำให้เกิดความสูญเสียมากเกินกว่าที่คาดคิดเอาไว้

ดังนั้น ข้อเสนอที่เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหานี้ จึงต้องใช้หลักการทางด้านการใช้ "สื่อ" ทุกประเภท และ "ทักษะของบุคลากร" ผู้ให้ข้อมูลข่าวสารจากหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เพื่อสร้างความเข้าใจ ให้ความรู้ที่ถูกต้องเหมาะสม โดยต้องอาศัยหลักวิชาการหลักประสบการณ์เข้ามาบูรณาการเพื่อปรับใช้ในการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมซึ่งอาจจะเกิดขึ้นและเกิดความเสียหายมากขึ้นในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

เมื่อสืบค้นข้อมูลในอดีตเรื่องน้ำท่วมใหญ่ในกรุงเทพฯ จะพบข้อมูลว่าในปี พ.ศ. 2485 ได้เกิดน้ำท่วมใหญ่ เนื่องจากฝนตกหนักในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ทำให้ระดับน้ำอยู่ในระดับที่สูงมาก จนไหลล้นคันกั้นน้ำทั้งสองฝั่งแม่น้ำตลอดแนว โดยวัดระดับน้ำท่วมที่สะพานสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ได้ 2.27 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ซึ่งถือว่าเป็นน้ำท่วมที่รุนแรงที่สุดในประวัติศาสตร์ก่อนที่จะมีการก่อสร้างเขื่อนขนาดใหญ่คือ เขื่อนภูมิพล และเขื่อนสิริกิติ์ (เดลินิวส์, 2554) จนมาถึงปี พ.ศ. 2526 เกิดสถานการณ์น้ำท่วมในกรุงเทพฯ ที่มีสภาพรุนแรงมาก เนื่องจากมีพายุพัดผ่านภาคเหนือและภาคกลางในช่วงเดือนกันยายน-ตุลาคม ประกอบกับมีพายุหลายลูกพัดผ่านกรุงเทพฯ ในช่วงเดือนตุลาคม โดยวัดปริมาณฝนตลอดทั้งปีได้ 2,119 มม. ซึ่งสูงกว่าค่าฝนเกณฑ์เฉลี่ยมาก (ฝนเกณฑ์เฉลี่ยลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาปริมาณ 1,200 มม.) ส่งผลให้น้ำท่วมกรุงเทพฯ และปริมณฑลเป็นเวลานานที่สุดถึง 4 เดือน ซึ่งได้ประเมินความเสียหายสูงถึง 6,598 ล้านบาท

และในปี พ.ศ. 2538 มีฝนตกในภาคเหนือ ภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพายุหลายลูกพัดผ่าน ตั้งแต่เดือนพฤษภาคมเป็นต้นมา และมีสภาพฝนตกหนักในช่วงเดือนสิงหาคมถึงตุลาคม เนื่องจากพายุ "โอลิส" ทำให้ระดับน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยามีระดับสูง โดยวัดที่สะพานสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม 2538 มีค่าระดับสูงถึง 2.27 เมตร ทำให้น้ำล้นคันป้องกันน้ำท่วมริมสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา เข้าท่วมพื้นที่ริมแม่น้ำในระดับสูงถึง 50-100 ซม. บริเวณถนนจรัญสนิทวงศ์ เขตบางพลัด บางกอกน้อย และถนนเจริญกรุง เขตคลองสาน รวมระยะเวลาน้ำท่วมประมาณ 2 เดือน สร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชนและสูญเสียทางเศรษฐกิจเป็นอย่างมากอีกครั้งหนึ่ง

และจากข้อมูลความเป็นจริงของสถานการณ์น้ำท่วมที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2554 ซึ่งสร้างความสูญเสียให้กับประชาชนทุกภาคส่วนมากมายกว่าทุกครั้งที่ผ่านมา จึงทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในหลากหลายสาขาอาชีพได้ออกมาแสดงความคิดเห็นและนำเสนอแนวทางในการแก้ไขปัญหานี้อย่างเป็นรูปธรรม ได้แก่

เสรี ศุภราทิตย์ (ไทยโพสต์, 2554) ผู้อำนวยการศูนย์พลังงานเพื่อสิ่งแวดล้อม อุทยานสิ่งแวดล้อมนานาชาติสิรินธร ให้ข้อมูลว่า *"ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ ที่มีผลต่อภัยพิบัติจากธรรมชาติ เป็นสิ่งที่คนไทยไม่ได้รับรู้ ทั้งที่มีรายงานของ IPCC ฉบับที่ 1 เกิดขึ้นเมื่อ 16 ปีที่แล้ว ไม่มีการแปลเป็นภาษาไทยให้คนไทยได้อ่าน จนกระทั่งรายงาน IPCC ฉบับที่ 4 ล่าสุด ซึ่งแจกจ่ายให้ประเทศสมาชิกทุกประเทศ ในรายงานระบุว่าวันนี้ภัยมาถึงตัวแล้ว ขอให้ใช้มาตรการเตรียมพร้อมรับมือและปรับตัว เพราะไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้แล้ว แต่รัฐบาลนิ่ง คนไทยนิ่ง เวลาไปสำรวจคูคลอง ไม่รู้ตรงนี้คือ คลอง เพราะมีบ้านเรือนเต็มไปหมด ส่งผลให้คลองขาดประสิทธิภาพในการระบายน้ำ ผังเมืองไร้ระเบียบ แผ่นดินทรุดตัว น้ำทะเลสูงขึ้นเราขาดการเตรียมความพร้อมรับมือ ข้อมูลย้อนหลัง 10-20 ปี ปริมาณฝนตกมากขึ้นในหนึ่งวัน 10-15 เปอร์เซ็นต์ ฝนตกหนักขึ้น น้ำเหนือมากขึ้น ระดับน้ำทะเลสูงขึ้น 3 มิลลิเมตรต่อปี ความเสี่ยงน้ำท่วมเพิ่มขึ้นจาก 200 ปี จะกลายเป็นแค่ 10 ปี ปัจจัยเหล่านี้เป็นแรงขับเคลื่อน*

ให้เกิดน้ำท่วมในอนาคต ถ้ายังบริหารจัดการแบบนี้ ไม่มีมาตรการจะเกิดภัยพิบัติอีก"

"คณะกรรมการยุทธศาสตร์เพื่อวางระบบการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ (กยน.) ต้องเสนอแนวมาตรการที่เป็นรูปธรรมและชัดเจน ที่จะตอบปัญหาน้ำท่วมและความเชื่อมั่นของประชาชนได้ ซึ่งแนวทางป้องกันทั้งฟลัดเวย์ (flood way) แก้มลิงธรรมชาติ พื้นที่ทางน้ำผ่าน จะต้องรองรับปริมาณน้ำได้อย่างน้อยเท่ากับเหตุการณ์น้ำท่วมในปี 2554 ทั้งมาตรการระยะเร่งด่วน และการวางระบบระยะยาว ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ เป็นสิ่งที่ประชาชนกำลังเฝ้ารอ รวมถึงมาตรการด้านการสื่อสารความเสี่ยง เป็นบทเรียนที่รัฐบาลต้องเก็บข้อมูลและศึกษา รวมถึงมาตรการด้านผังเมืองต้องเพิ่มความเข้มข้น มีการออกกฎหมายควบคุมไม่ให้เกิดการก่อสร้างกีดขวางทางน้ำไหล เป็นอีกแนวทางยั่งยืนทำให้การจัดการน้ำมีประสิทธิภาพ"

สมิทธ ธรรมสโรช อดีตอธิบดีกรมอุตุนิยมวิทยา ประธานกรรมการมูลนิธิสภาเตือนภัยพิบัติแห่งชาติ แสดงความคิดไว้ว่าวิกฤตน้ำท่วมปี 2554 ครั้งนี้ไม่ใช่เป็นผลพวงจาก "ภัยพิบัติ" แต่เป็นเรื่องการบริหารจัดการน้ำไม่เป็น คือ ไม่สามารถจะบริหารน้ำได้ ไม่มีการติดตามข้อมูลตั้งแต่ต้นฤดูฝนว่าจะตกมากน้อยเพียงใด ควรเก็บน้ำในเขื่อนไว้เท่าไร ปรากฏว่าทุกคนเก็บน้ำไว้ในเขื่อนใหญ่หมด ทั้งกรมชลประทาน การไฟฟ้าแห่งประเทศไทย ซึ่งกลัวว่าจะไม่มีน้ำใช้ในหน้าแล้งซึ่งเป็นการคาดการณ์ที่ผิด การปล่อยน้ำจากเขื่อนใหญ่ทั้งเขื่อนภูมิพล เขื่อนสิริกิติ์ เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ทำให้น้ำมารวมตัวในภาคกลางตอนบนไล่มาตอนล่าง ขณะที่ภาคกลางก็มีน้ำฝนที่ตกมาอยู่ท้ายเขื่อนอยู่ในที่ลุ่มอยู่แล้ว ดังนั้นน้ำจึงมหาศาลมาก หลายคนบอกน้ำปล่อยมานิดเดียวแต่เพราะน้ำมีอยู่แล้วในที่ลุ่ม ในนา เมื่อปล่อยมาพร้อมกันปริมาณน้ำจึงมาก ทำให้หลายพื้นที่เกิดน้ำท่วมพร้อมกัน สำหรับแนวทางการแก้ไขกับความเสียหายเป็นแสนล้านบาท ประเทศไทยมีหน่วยงานที่ดูแลปัญหาเกี่ยวกับน้ำภายใต้สังกัดกระทรวงต่าง ๆ กว่า 20 หน่วยงาน แต่เราไม่มีฐานข้อมูล (data base) ต่างฝ่ายต่างทำไม่เอาข้อมูลมารวมกัน จึงทำให้ขาดผลวิเคราะห์ในการตัดสินใจ การบริหารน้ำถ้าไม่มี

การประสานงานกันทั้งกรมอุตุนิยมวิทยา กรมชลประทาน การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย ว่าควรจะเก็บหรือปล่อยน้ำแค่ไหน เพราะไม่มีฐานข้อมูลที่นำมาคำนวณปริมาณน้ำว่าควรจะปล่อยหรือพร่องน้ำในระดับใดจึงจะทำให้พื้นที่ไม่เดือดร้อน นอกจากนี้ ต้องยอมรับว่าการไม่มีเอกภาพในการทำงาน การที่นักวิชาการทะเลาะกันเอง ไม่มีความรู้อย่างแท้จริงนำไปเสนอรัฐบาล จึงทำให้ระบบรวนทั้งหมด สุดท้ายก็นำไปสู่ปัญหาอุทกภัยทั้ง ๆ ที่น้ำมวลใหญ่ที่ปล่อยออกมาจากเขื่อนใหญ่ ๆ นั้นบริหารจัดการได้ เรื่องนี้ไม่ใช่ภัยพิบัติลงโทษ แต่เป็นเพราะการบริหารน้ำที่ผิดพลาด ถ้าไม่รู้จักเก็บน้ำในเขื่อนไว้ให้เหมาะสม นอกจากนี้การบริหารในเขื่อนเล็ก ๆ แต่ละเขื่อนไม่สามารถระบายออกทะเลได้รวดเร็วพอ มันก็เอ่อในที่ลุ่มภาคกลาง รัฐบาลควรตั้งศูนย์เฉพาะกิจแต่แรก เพราะการบริหารภัยพิบัติใหญ่ ๆ ต้องตั้งศูนย์เฉพาะ ต้องมีผู้บริหารใหญ่และผู้ควบคุมศูนย์คนเดียว ต้องสามารถตัดสินใจได้คนเดียว แต่ตั้งช้าเกินไปทำให้มีผลกระทบมากด้านความตื่นตระหนกของประชาชนที่ไม่มั่นใจในสถานการณ์และไม่มั่นใจในการแก้ปัญหาด้วยการสร้างพนังกั้นน้ำหน้าบ้านตนเองจนวัตถุดิบขาดตลาดนั้นอาจไม่ถูกต้องตามวิธีการ เพราะเป็นการสร้างที่ไม่มีหลักวิชาการการเอาดินวางเอากระสอบทรายมาวาง มันสู้แรงดันน้ำไม่ได้ ส่วนแนวคิดในอดีตที่เคยมีการเสนอให้ตั้ง "กระทรวงน้ำ" ขึ้นมารับผิดชอบดูแลเรื่องนี้โดยตรงว่าเป็นเพียงข้อเสนอของนักการเมืองที่จะทำให้มีตำแหน่งทางการเมืองเพิ่มขึ้นทั้งรัฐมนตรีที่ปรึกษาและข้าราชการการเมือง เป็นการสร้างตำแหน่งเปล่า ๆ โดยบอกว่าทำอย่างที่เป็นอยู่ปัจจุบันก็เหมาะสมแล้ว คือการตั้งศูนย์เฉพาะแล้วรวมเอานักวิชาการผู้มีความเชี่ยวชาญด้านน้ำมารวมกัน แต่ว่าการบริหารต้องการคนที่รู้เรื่องมาคุยกัน อย่าให้มานั่งเถียงกัน และการตัดสินใจก็ให้นายกรัฐมนตรีเป็นผู้ชี้ขาด อีกทั้งแสดงความเป็นห่วงฝีมือการบริหารจัดการน้ำของ กทม. โดยบอกว่าไม่เชื่อฝีมือ กทม. เพราะไม่เคยศึกษาหรือไปดูเขื่อน เช่น เขื่อน จ.ปทุมธานีที่เพิ่งแตกไป กทม. ก็ไม่ดูแลบอกว่าท้องถิ่นสร้างขึ้นเอง ทั้งที่จริงแล้ว กทม. ควรมีหน้าที่ไปดูแลพื้นที่ด้วย เพราะน้ำที่จะแตกจาก จ.ปทุมธานี จะเข้า กทม. ถ้าเถียงกันอย่างนี้ กทม. จมแน่ และไม่แน่ใจว่าเขื่อนรอบ ๆ กทม. จะมีความ

แข็งแรงพอหรือไม่ เพราะเขื่อนกั้นน้ำของ กทม. มีทั้งเขื่อนดินและเขื่อนคอนกรีต กระสอบทรายโดยเฉพาะในพื้นที่รอบนอก ทาง อบต. และ อบจ. จะเป็นคนดูแล โดยใช้ผู้รับเหมาก่อสร้าง ไม่ใช่ผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ อาจทำให้มีปัญหาเรื่องความแข็งแรง อันนี้ถือเป็นจุดอ่อนจะทำให้เกิดวิกฤตน้ำใน กทม. ได้ สำหรับแนวคิดที่ กทม. ลงทุนทำอุโมงค์ยักษ์มีการระบายน้ำจากที่ลุ่มของ กทม. เช่น รามคำแหง หนองจอก แทนที่จะระบายออกอ่าวไทย แต่กลับเอามาออกที่แม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งไม่ช่วยอะไรเลยเพราะจะทำให้เจ้าพระยาล้นตลิ่งอีกหมุนเวียน น่าจะลงทุนให้มากขึ้น วางท่อให้ยาวแล้วไปลงที่อ่าวไทยจะดีกว่า และทำให้ กทม. ปลอดภัยจากน้ำท่วมด้วย (โพสต์ทูเดย์, 2554)

ประเทศไทยอาจนำแนวคิดของประเทศญี่ปุ่นมาเป็นแบบอย่างในการแก้ปัญหาภายหลังเกิดภัยพิบัติแผ่นดินไหวรุนแรงจนเกิดคลื่นยักษ์สึนามิ เมื่อวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2554 คือ การให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยภายหลังประสบภัยพิบัติได้มีการร่างกฎหมายชุมชน ให้ชุมชนตระหนักถึงความเสี่ยงที่อาจจะเกิดขึ้นอีก มีการทำประชาพิจารณ์ฟังเสียงของประชาชนในชุมชนว่า มีความต้องการที่จะอาศัยในพื้นที่เดิมที่มีความเสี่ยงหรือไม่ อีกแนวทางที่สำคัญคือ ญี่ปุ่นจะใช้กฎหมายผังเมืองขึ้นมาแก้ปัญหา จะมีการปฏิรูปผังเมืองในพื้นที่เสี่ยงภัย จะมีการออกกฎหมายให้ประชาชนออกจากพื้นที่ เนื่องจากหากอยู่ที่เดิมก็มีความเสี่ยงที่จะเกิดความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สิน (ข่าวจากมติชนออนไลน์, 20 กุมภาพันธ์ 2555)

ยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ได้กล่าวยอมรับว่า แนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมนั้นมีความจำเป็นที่จะมุ่งดูแลพื้นที่สำคัญ ซึ่งเป็นเขตเมืองและเขตเศรษฐกิจ เพราะหากพื้นที่ดังกล่าวถูกน้ำท่วมจะส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นของนักลงทุนต่างประเทศ โดยสถานการณ์น้ำท่วมปี 2554 มีพื้นที่ถูกน้ำท่วมราว 20 ล้านไร่ คิดเป็นปริมาณน้ำราว 2 หมื่นล้านลูกบาศก์เมตร แต่ขณะนั้นยังไม่มีแผนรองทำให้เกิดปัญหาประตูระบายน้ำพังเสียหาย ทำให้น้ำไหลลงมาพื้นที่ตอนกลางอย่างรวดเร็ว พอดีมาเจอพายุอีก 5 ลูก ทำให้สถานการณ์เข้าขั้นหนักหนาสาหัส ซึ่งปริมาณน้ำในปี 2554 ต่างจาก

บรรณานุกรม

ชุติมา สุวรรณเพิ่ม. (2553). *กลยุทธ์นักประชาสัมพันธ์มืออาชีพ.* [ออนไลน์] แหล่งข้อมูล: http://doctorkohmagic.blogspot.com/2010/08/blog-post_22.html (6 มกราคม 2555)

เดลินิวส์. (2554). *ย้อนอดีตน้ำท่วมใหญ่ในกรุง.* [ออนไลน์] แหล่งข้อมูล: http://dds.bangkok.go.th/Newspaper/Nov2011/Nov2011_28_11.html (6 มกราคม 2555)

ไทยโพสต์. (2554). *เสรี ศุภราทิตย์: บทเรียนน้ำท่วมประชาชนต้องลงมือถอดรหัส.* [ออนไลน์] แหล่งข้อมูล: http://www.thaipost.net/sunday/251211/50137 (5 มกราคม 2555)

นพดล วศินสุนทร. (2553). *เทคนิคการประชาสัมพันธ์เชิงรุก และการประชาสัมพันธ์ในภาวะวิกฤต.* [ออนไลน์] แหล่งข้อมูล: http://doctor-kohmagic.blogspot.com/2010/08/blog-post_22.html (6 มกราคม 2555)

โพสต์ทูเดย์, (2554). *สัมภาษณ์พิเศษ ดร.สมิทธ ธรรมสโรช: น้ำท่วม...บริหารจัดการไม่เป็น.* [ออนไลน์] แหล่งข้อมูล: http://arayachon.org/news/20111016/2030 (6 มกราคม 2555)

ศูนย์อำนวยการเฉพาะกิจป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย กรุงเทพมหานคร. (2554). *กทม. สั่งอพยพเขตเสี่ยงเพิ่มอีก 4 พื้นที่.* [ออนไลน์] แหล่งข้อมูล: http://hilight.kapook.com/view/63235 (6 มกราคม 2555)

สำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร. (2554). *แผนปฏิบัติการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมกรุงเทพมหานคร ประจำปี 2554* ในส่วนรับผิดชอบของสำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร.

DMC.TV. (2554). *ไทยสังเวยน้ำท่วม 602 ศพ กระทบทางอ้อมครึ่งประเทศ.* [ออนไลน์] แหล่งข้อมูล: http://www.dmc.tv/index.php (6 มกราคม 2555)

ปี 2553 ที่มีปริมาณน้ำอยู่ที่ 16,000 ล้านลูกบาศก์เมตร แสดงว่าปริมาณน้ำมีเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ทุกปีจึงต้องมีระบบบริหารจัดการที่ดี โดยรัฐบาลจะแบ่งบริหารจัดการน้ำออกเป็น 3 ช่วง คือ ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ (สำนักข่าวอินโฟเควสท์, 11 กุมภาพันธ์ 2555)

นายกรัฐมนตรี ให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนว่า "วันนี้ต่างจากปีที่แล้วคือเรามีเวลา ที่จะดูว่าให้คนอาศัยอยู่กับน้ำ ธรรมชาติของคนกับน้ำอยู่ด้วยกันได้ก็ต้องปรับวิถีชีวิต บางพื้นที่ที่ต้องยกขึ้นก็ต้องทำ เรียกว่าทำไปพลางก่อน ขณะที่แผนยั่งยืนก็ต้องทำ เช่น ขุดแอ่งน้ำ สร้างแอ่งน้ำ เป็นระบบที่จะทำในระยะยาว ต้องใช้เวลา ส่วนเร็วที่สุดคือหาพื้นที่รับน้ำ 2 ล้านไร่ อาจจะหาพื้นที่บริหารน้ำตอนบนส่วนหนึ่ง ตอนล่างอีกส่วนหนึ่ง"

การแก้ไขปัญหาที่ดีที่สุด คงเป็นสิ่งที่ยังไม่มีใครคนใดสามารถให้คำตอบได้อย่างมั่นใจแบบ 100 เปอร์เซ็นต์ว่าแผนงานนั้นสามารถที่จะป้องกันมหาอุทกภัยหรือน้ำท่วมได้อย่างเรียบร้อยทุกตารางนิ้วในประเทศไทย เพียงแต่มีหลักการความเชื่อที่จะเข้ามาช่วยบริหารจัดการป้องกันปัญหาน้ำท่วมในอนาคตได้หลายแนวทาง

ณ ที่นี้ขอเสนอหลักการ **"จัดระเบียบชุมชน" (Community Organization)** ที่จะเข้ามาเป็นเครื่องมือสำคัญอีกประการหนึ่ง เป็นวิธีการสังคมสงเคราะห์รูปแบบหนึ่ง ด้วยการอาศัยคนในชุมชนร่วมแรงร่วมใจกัน ระดมสมอง ระดมทรัพยากร เพื่อตอบสนองความต้องการในชุมชน เป็นการทำงานอย่างมีสติของ **"ผู้นำการเปลี่ยนแปลง" (change agent)** เป็นการทำงานอย่างมีระบบและมีความเป็นประชาธิปไตย ด้วยอุดมการณ์ที่เชื่อมั่นว่าชุมชนมีศักยภาพ และต้องจัดระเบียบความคิดที่แตกต่างกันให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันเป็นเอกฉันท์ ให้มีการยอมรับในเสียงส่วนใหญ่ที่ถือเป็นประชามติถือเป็นสัญญาประชาชนที่ต้องรับผิดชอบและปฏิบัติด้วยเกียรติและศักดิ์ศรีของปัจเจกบุคคล โดยต้องให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในประเด็นสำคัญต่าง ๆ ดังนี้คือ

1. ร่วมคิด
2. ร่วมวางแผน
3. ร่วมปฏิบัติ
4. ร่วมติดตามประเมินผล

ทั้งหมดนี้เป็นวิธีการช่วยให้ประชาชนเกิด "การเรียนรู้ด้วยการกระทำ" (learning by doing) และช่วยเสริมสร้างประสบการณ์ให้ประชาชนเกิดทักษะ "คิดเป็น ทำเป็น" (think right, do right) ทำให้ประชาชนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของโครงการต่างๆ ที่จะร่วมกันคิดทำขึ้นมา รู้สึกหวงแหนและต้องการทำนุบำรุงรักษาเอาไว้ให้ยั่งยืนตลอดไป

ดังนั้นถ้ามีการนำหลักการ **"จัดระเบียบชุมชน"** มาใช้ในการป้องกันน้ำท่วมในอนาคต ก็เชื่อได้ว่าจะสามารถช่วย "ผ่อนหนักเป็นเบา" หรืออาจสามารถช่วยป้องกันน้ำท่วมได้อย่างเต็ม 100 เปอร์เซ็นต์ก็เป็นไปได้

ข้อเสนอ: ขั้นตอนการบริหารจัดการด้านการสื่อสารข้อมูลเรื่องน้ำท่วมที่มีประสิทธิภาพ

1. มีการจัดตั้งองค์กรหรือหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบภารกิจนี้โดยเฉพาะ

โดยควรตั้งชื่อเรียกองค์กรหรือหน่วยงานนี้ ให้ประชาชนและสื่อมวลชนจดจำได้ง่าย ไม่ใช้ชื่อที่มีความยาวจนเกินไป ทั้งนี้เพื่อเตรียมความพร้อมเรื่องการบริหารจัดการด้านการสื่อสารข้อมูลที่มีประสิทธิภาพอันเกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาน้ำท่วมไปยังหน่วยงานภาครัฐอื่นๆ รวมทั้งภาคเอกชนและภาคประชาชน ประเด็นสำคัญของการดำเนินงานเพื่อให้ประสบความสำเร็จอย่างที่ควรเป็น ต้องอาศัยกลยุทธ์ กลวิธีในการสื่อสารอย่างสร้างสรรค์และทันต่อสถานการณ์ ด้วยการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องระหว่างองค์กรกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย (นพดล วศินสุนทร, 2553) โดยมีรายละเอียดดังนี้ คือ

2. การจัดตั้งองค์กรหรือหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบภารกิจนี้โดยเฉพาะ เพื่อการบริหารจัดการด้านการสื่อสารข้อมูลที่มีประสิทธิภาพในการแก้ไขปัญหาและเตรียมความพร้อมของประชาชนอย่างยั่งยืน

ลำดับที่	วิธีการ	ผลลัพธ์และเป้าหมาย
1.	การสื่อสารเพื่อให้เกิดสัมพันธภาพอันดีกับผู้รับข้อมูลข่าวสารทุกกลุ่ม	เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับความคิดเห็น (opinion) ทัศนคติ (attitude) ค่านิยม (value) ขององค์กรที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้
2.	ดำเนินการติดต่อสื่อสารกับชุมชนทั้งภายในและภายนอก	สร้างความเชื่อมั่นในตัวองค์กรและบุคลากรกับประชาชน
3.	การวางแผนด้านการให้ข้อมูลข่าวสารกับประชาชนในพื้นที่เสี่ยงภัยอย่างต่อเนื่อง	สร้างและรักษาไว้ซึ่งความปรารถนาดีและความเข้าใจกันระหว่างองค์กรและสาธารณชนที่เกี่ยวข้อง

แนวทางในการกำหนดกลยุทธ์เชิงรูปธรรมของการสื่อสารในภาวะวิกฤต

ต้องอาศัยปัจจัยแห่งความสำเร็จ (critical success factors) มาเป็นแนวทางในการกำหนดกลยุทธ์เชิงรูปธรรม (ชุติมา สุวรรณเพิ่ม, 2553) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้ คือ

1. การสร้างความแตกต่าง (differentiation) ให้เกิดขึ้นในองค์กร โดยต้องนำเสนอข้อมูลในทางบวกที่เป็นจุดแข็งหรือข้อได้เปรียบขององค์กร สร้างกิจกรรมการสื่อสารที่มีเอกลักษณ์และโดดเด่นจนเป็นที่จดจำได้ของประชาชน ถึงภารกิจที่องค์กรกำลังอธิบายหรือให้ข้อมูลเพื่อสร้างความเข้าใจอันดีต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน

2. การบูรณาการสื่อสาร (integrated marketing communication) ด้วยการผสมผสานแนวคิดการสื่อสารทางการตลาดกับสื่อสารมวลชนทุกประเภท ทุกรูปแบบ เช่น สื่อวิทยุ โทรทัศน์ สิ่งพิมพ์ สื่อออนไลน์ และสื่อบุคคล เป็นต้น เพื่อส่งเสริมภารกิจขององค์กรที่ต้องดำเนินการให้สำเร็จลุล่วง โดยต้องนำเสนอข้อมูลข่าวสารให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน และต้องสามารถตอบสนองกลุ่มเป้าหมายได้ทุกกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพ

3. การจัดสรรงบประมาณ (budget) ที่ต้องเหมาะสมเพียงพอต่อกิจกรรมต่าง ๆ ที่ต้องดำเนินการเพื่อการสื่อสารทุกรูปแบบ

4. การสื่อสารที่ต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์ (creativity) โดยเฉพาะการสื่อสารเชิงรุกที่ต้องดำเนินการล่วงหน้า เพื่อเปิดใจของประชาชนผู้รับสารให้เกิดความเข้าใจ เห็นอกเห็นใจองค์กรที่รับผิดชอบในการแก้ไขปัญหาทั้งในภาวะปกติและภาวะวิกฤต

5. การมีฐานข้อมูลที่ทันสมัย (update database) และคล่องตัวในการค้นหาข้อมูลเพื่อนำมาใช้ประกอบในการแก้ไขปัญหาอย่างทันสถานการณ์

6. การสร้างสายสัมพันธ์เป็นเครือข่าย (network relationships) เพื่อให้การสื่อสารรวดเร็ว คล่องตัวและได้รับการเผยแพร่อย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ โดยต้องเป็นความสัมพันธ์ในทางที่ถูกต้องทั้งด้านกฎหมายและจริยธรรม เป็นการสื่อสารเพื่อสร้างความร่วมมือ หรือลดความขัดแย้ง ด้วยวิธีการสื่อสารที่ไม่เป็นทางการหรือใช้การสื่อสารระหว่างบุคคล เพื่อสร้างฐานเครือข่ายในงานด้านการกระจายข้อมูลต่าง ๆ ไปยังประชาชนกลุ่มเป้าหมาย ต้องทำให้เกิดการเชื่อมโยงข้อมูล การแลกเปลี่ยนข้อมูล ทั้งนี้ยังสามารถสร้างความร่วมมือและลดความขัดแย้งของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอีกทางหนึ่งด้วย

แผนการสื่อสารในภาวะวิกฤต (Crisis Communication Plan)

เป็นแนวทางดำเนินการกรณีเกิดสถานการณ์วิกฤต เช่น เกิดพายุฝน เกิดน้ำเอ่อล้นตลิ่ง เกิดน้ำท่วมขังมากเกินปกติ โดยแผนการสื่อสารนี้ต้องสามารถรับมือด้านการให้ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นเฉพาะกับความจำเป็นของแต่ละกลุ่มที่มีความต้องการข้อมูลแตกต่างกันไปได้อย่างมีกลยุทธ์ และต้องสามารถควบคุมเหตุการณ์วิกฤตได้อย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ ซึ่งจะส่งผลต่อภาพลักษณ์ที่ดีในด้านการดำเนินงานขององค์กร

โดยแผนการสื่อสารในภาวะวิกฤตนั้นแบ่งลักษณะของวิกฤตการณ์ที่จะเกิดขึ้นได้เป็น 3 รูปแบบ คือ

1. เหตุการณ์ไม่รุนแรง (low profile) และมีอำนาจสามารถรับมือหรือตัดสินใจในการดำเนินการแก้ไขได้ทันที

2. เหตุการณ์ไม่รุนแรง (low profile) แต่ไม่มีอำนาจที่จะรับมือหรือไม่สามารถตัดสินใจดำเนินการใด ๆ ได้ จึงต้องมีการเตรียมทางเลือกอื่น ๆ ไว้เป็นตัวช่วยในกรณีนี้ด้วย

3. เหตุการณ์รุนแรง (high profile) และมีอำนาจสามารถรับมือหรือตัดสินใจได้ทันที เพราะเป็นเหตุการณ์ที่มีผลกระทบรุนแรงต่อชีวิต ทรัพย์สินของประชาชน และอาจสร้างความเสียหายให้กับภาพลักษณ์ชื่อเสียงความน่าเชื่อถือความเชื่อมั่นและความไว้วางใจของประชาชนที่มีต่อองค์กรด้วย

การรับมือเหตุการณ์วิกฤตที่เกิดขึ้น ต้องพิจารณาด้วยความรอบคอบว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นมีความรุนแรงมากน้อยเพียงใด หากเหตุการณ์ไม่รุนแรงและมีอำนาจก็ควรที่จะตัดสินใจและดำเนินการแก้ไขปัญหาในรูปแบบการชี้แจงได้ทันที แต่ถ้าไม่มีอำนาจที่จะรับมือหรือไม่สามารถตัดสินใจได้ ก็ควรรับเรื่องและรีบตรวจสอบข้อมูลหรือปรึกษาผู้มีอำนาจในระดับที่สูงขึ้นต่อไปโดยไม่ควรละเลยปัญหาที่ไม่รุนแรงดังกล่าว และต้องดำเนินการวางแผนการสื่อสารเพื่อลดความขัดแย้ง เพิ่มความเข้าใจให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) และ

ไม่ทำให้วิกฤตการณ์ดังกล่าวบานปลาย กลายเป็นปัญหาใหญ่ที่แก้ไขได้ยากกว่าเดิม

จากข้อมูลที่นำเสนอมาทั้งหมด ทำให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหาทุกชนิดนั้น ต้องอาศัยปัจจัยหรือเครื่องมือหลายด้านประกอบกัน ได้แก่

1. ต้องร่วมมือร่วมแรงร่วมใจกันทุก ๆ ฝ่ายด้วยความจริงจัง ทุ่มเทอดทน ไม่ทำแบบไฟไหม้ฟาง

2. ต้องไม่สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นระหว่างผู้บริหารต่างฝ่ายที่ต้องทำงานช่วยเหลือประชาชน

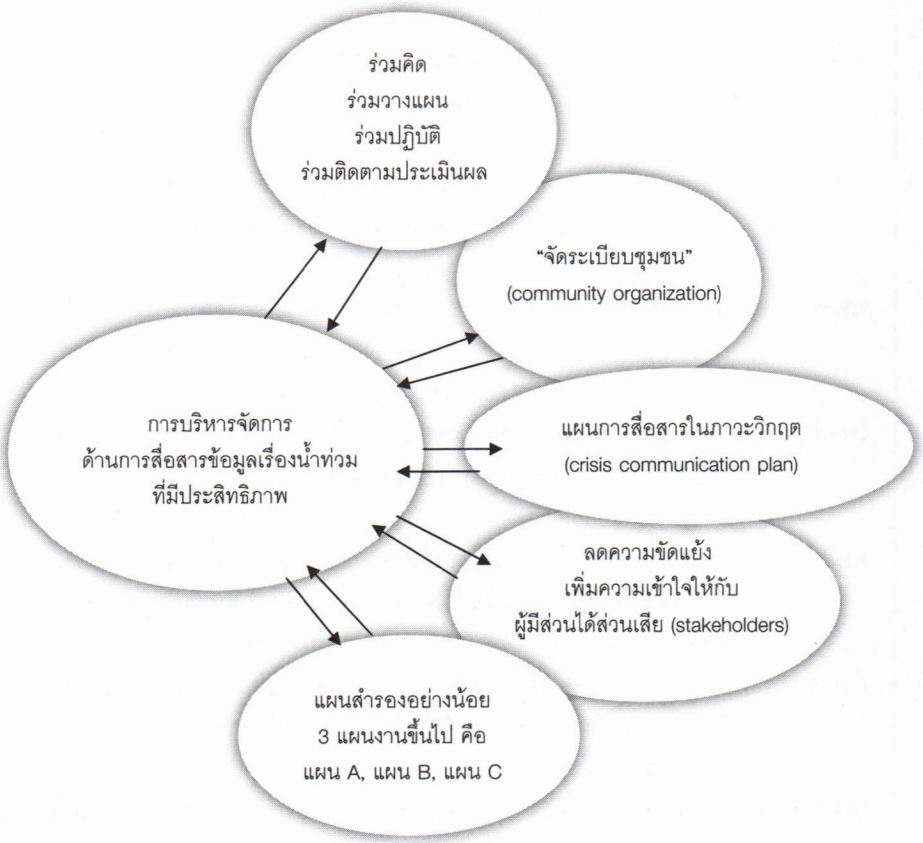
3. ต้องไม่ถือทิฐิซึ่งกันและกัน จนกลายเป็นความเข้าใจผิดและทำให้ต่างฝ่ายต่างปล่อยมือไม่ทำงานอย่างเต็มประสิทธิภาพ

4. ต้องมีการวางแผนและเตรียมการซักซ้อมแผนไว้อย่างรอบคอบและมีแผนสำรองอย่างน้อย 3 แผนงานขึ้นไป คือ แผน A, แผน B, แผน C เป็นต้น เพื่อสามารถนำมาปรับเปลี่ยนใช้แทนกันได้ในกรณีที่สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไป

5. ต้องมีการสื่อสารให้ข้อมูลความคืบหน้าต่าง ๆ อย่างชัดเจนถูกต้องกับประชาชนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อสร้างความมั่นใจหรือการเตรียมตัวก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์เลวร้ายขึ้นได้อย่างกะทันหัน

แผนภูมิ: การบริหารจัดการเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมอย่างยั่งยืน

โดย ณัฐนันท์ ศิริเจริญ (2555)

"...แต่ไหนแต่ไร การสอบสวนโรคตามหลักวิชาการต้องสอบสวนหาสาเหตุของการเจ็บป่วยให้ได้ แต่ในภาวะวิกฤตการณ์อุทกภัยเช่นนี้ เรื่องที่คนทำงานเฝ้าระวังและสอบสวนโรคให้ความสนใจมากกว่าคือช่วยคลายความวิตกกังวลของสุขภาวะกายที่อาจเจ็บป่วยจากโรคที่มากับน้ำท่วม..."

สอบสวนโรคเสียงไร้สายจากคนควบคุมโรคกับสุขภาวะคนในชุมชนน้ำท่วม กรณีศึกษาตำบลบางไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี

วิวัฒน์ สังฆะบุตร[1]

[1] นักวิชาการสาธารณสุขปฏิบัติการ สำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 5 จังหวัดนครราชสีมา

บทนำ

การตอบโต้ภาวะฉุกเฉินทางด้านสาธารณสุข (Public Health Emergency Response โดยใช้คำย่อ PHER) เป็นภารกิจหลักหนึ่งของสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 5 จังหวัดนครราชสีมา กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข ซึ่งเป็นกลไกสำคัญด้านสาธารณสุขในการรับมือกับวิกฤตการณ์ฉุกเฉินที่มีผลกระทบต่อสุขภาพของกลุ่มคนจำนวนมาก เพื่อเป็นการตอบสนองเร่งด่วนในการสอบสวนและควบคุมโรคขั้นต้น รวมทั้งมีการประสานงานและสนับสนุนซึ่งกันและกันเป็นเครือข่าย ซึ่งในปี พ.ศ. 2554 ได้เกิดมหาอุทกภัยและมีผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชนจำนวนมาก ซึ่งพื้นที่หนึ่งที่ทีม PHER ได้ลงไปร่วมทำงานคือ จังหวัดนนทบุรี

จากการประชุม War room กรมควบคุมโรค แจ้งว่าให้หน่วยงานจัดทีม PHER ลงพื้นที่ช่วยหน่วยงานสาธารณสุขต่าง ๆ ของจังหวัดนนทบุรีทำงานในช่วงวันที่ 5-11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2554 เพราะมีทั้งคนและสถานที่บริการสุขภาพก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน โดยเน้นงานเฝ้าระวังป้องกันและควบคุมการระบาดของโรคที่มากับน้ำท่วมในพื้นที่ประสบภัย ซึ่งมักจะพบว่าโรคติดต่อที่พบบ่อยในช่วงน้ำท่วมและหลังน้ำท่วม ได้แก่ โรคผิวหนัง โรคระบบทางเดินหายใจ โรคตาแดง โรคติดเชื้อระบบทางเดินอาหาร โรคฉี่หนู โรคไข้เลือดออก โรคหัด เป็นต้น ซึ่งแม้ว่าจะเกิดขึ้นเพียงจุดเล็ก ๆ ในพื้นที่ภัยพิบัติเช่นนี้ก็ต้องใส่ใจ เพราะถ้าเกิดการระบาดขึ้นอาจทำให้เกิดความเสียหายในวงกว้างได้

เครือข่ายการทำงานหน่วยแพทย์เฝ้าระวังโรค

วันที่ 6 พฤศจิกายน พ.ศ. 2554 หลังแนวคันกั้นน้ำของเทศบาลนครนนทบุรีติดแม่น้ำเจ้าพระยาที่มีน้ำหนุนสูงขึ้นจากระดับพื้นดิน 2 เมตรกว่า มีจุดบริการของหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ของโรงพยาบาลเครือข่ายกระทรวงสาธารณสุขให้บริการบริเวณท่าน้ำนนท์ โทรศัพท์มาแจ้งทีมเฝ้าระวังและปฏิบัติการสอบสวนโรคว่า “มีประชาชนที่มารับบริการมีอาการที่เข้าได้กับนิยามศัพท์ของโรคอุจจาระร่วง โดยมีลักษณะทางคลินิก คือ ถ่ายอุจจาระเหลวอย่างน้อย 3 ครั้ง

หรือถ่ายเป็นน้ำหรือเป็นมูกเลือดอย่างน้อย 1 ครั้ง ใน 24 ชั่วโมง อาจมีอาเจียนหรือมีอาการขาดน้ำร่วมด้วย" (กองระบาดวิทยา กระทรวงสาธารณสุข, 2554) และได้ให้ชื่อสกุลเบอร์โทรศัพท์เพื่อติดตามขยายผลถึงสาเหตุที่ป่วยเช่นนั้น

เสียงไร้สายปลายทางการสนทนาเป็นเสียงของหญิงวัยกลางคนทีมปฏิบัติการอยากจะเข้าไปสอบสวนโรคที่บ้านผู้ป่วย แต่หญิงไทยบอกว่า "อย่าเข้ามาเลยค่ะคุณหมอ มันเข้ามาลำบากค่ะ น้ำสูงและเข้ามาได้เฉพาะเรือเท่านั้น ทั้งยังเข้าไปได้ทีละคนเท่านั้นค่ะ" เสียงสะท้อนจากโทรศัพท์ที่ก้องหูทำให้ผู้เขียนรู้สึกถึงความห่วยใยที่มีต่อคนแปลกหน้าที่ไม่เคยเจอกันมาก่อนอย่างคนควบคุมโรคต่างจังหวัดอย่างเรา อีกทั้งยังให้ข้อมูลอย่างไม่มีปิดบัง ถึงแม้จะเป็นการพูดคุยกันครั้งแรกแต่เหมือนกับว่าเคยสนิทสนมกันมานาน ผลจากการสอบสวนโรคเบื้องต้นพบว่ามีผู้ป่วยที่มีอาการเข้าข่ายจำนวน 4 ราย จากญาติที่มาอาศัยอยู่ด้วยกัน 11 ราย ในชุมชนแห่งหนึ่งของตำบลบางไผ่ อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี โดยรายแรกเป็นชาย (สามี) อายุ 59 ปี อาชีพเกษียณอายุราชการ เริ่มป่วยเมื่อวันที่ 3 พฤศจิกายน มีอาการถ่ายเหลวเป็นน้ำ คลื่นไส้ อาเจียน และรายที่ 2, 3 และ 4 มีอาการไล่เลี่ยกันของวันที่ 5 พฤศจิกายน ประกอบด้วย รายที่หนึ่งเป็นหญิง (ผู้ให้ข้อมูลเป็นภรรยา) อายุ 49 ปี อาชีพเจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐวิสาหกิจ มีอาการถ่ายเหลวเป็นน้ำอย่างเดียว รายที่สามเป็นชาย (ลูกชาย) อายุ 22 ปี เป็นนักศึกษา มีอาการถ่ายเหลวเป็นน้ำ คลื่นไส้ อาเจียน และรายที่สี่เป็นหญิง (น้องสาว) อายุ 30 ปี อาชีพรับราชการทหาร มีอาการถ่ายเหลว คลื่นไส้ อาเจียน มีไข้ ซึ่งเป็นรายที่มีอาการรุนแรงที่สุด โดยเมื่อเริ่มมีอาการจะซื้อยาจากร้านขายยามากินเอง และช่วงเช้าได้ไปรอเรือข้ามฝากที่ท่าน้ำนนท์เห็นมีหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ของโรงพยาบาลพระนั่งเกล้ามาให้บริการจึงเข้าไปขอคำปรึกษาก่อนกลับบ้าน

ข้อมูลที่สำคัญส่วนหนึ่งของการสอบสวนคือ อาหารที่รับประทานในช่วงก่อนวันเริ่มป่วยดังกล่าว พบว่า ช่วงที่ออกไปไหนไม่ได้นั้นได้รับอาหารบริจาคจากองค์กรต่าง ๆ ผ่านทางผู้นำชุมชน แต่ก่อนรับประทานก็จะนำมาอุ่นก่อนทุกครั้งและมากินพร้อมกันทั้ง 11 คน ส่วนคนที่ยังต้องออกไปนอกบ้านมีเพียง

ผู้ให้ข้อมูลที่ต้องออกไปทำงานและลูกชายที่ต้องออกไปเรียนที่ได้กินอาหารนอกบ้านบ้าง ส่วนน้ำดื่มนั้นเป็นน้ำขวดบริจาคมาเช่นกัน แต่ก่อนที่จะมีประกาศว่าน้ำประปานครหลวงจะมีมาตรฐานลดลงจะดื่มน้ำประปาจากที่ผ่านเครื่องกรองก่อนจบการสนทนานั้นผู้เขียนบอกว่าจะขออนุญาตโทรศัพท์ติดตามอาการและสุขภาวะด้านอื่น ๆ ที่อาจเกิดขึ้นได้อีกสักสองถึงสามวัน

ตามหลักวิชาการที่กล่าวถึงการติดต่อของโรคติดเชื้อระบบทางเดินอาหารว่า "เชื้อจะเข้าสู่ร่างกายโดยการรับประทานอาหาร หรือดื่มน้ำที่ปนเปื้อนเชื้อโรคเข้าไป เช่น อาหารที่ปรุงสุก ๆ ดิบ ๆ อาหารที่มีแมลงวันตอม อาหารที่ค้างคืนโดยไม่ได้แช่เย็น และไม่ได้อุ่นให้ร้อนที่อุณหภูมิอย่างน้อย 70 องศาเซลเซียสก่อนรับประทาน" (กรมควบคุมโรค, 2549) เหตุเหล่านี้เป็นปัจจัยหลักที่จะก่อให้เกิดความเจ็บป่วยได้ในระหว่างที่อยู่ในภาวะวิกฤตอุทกภัยเช่นนี้ อีกทั้งสุขภาวะทางใจที่ไม่สมดุลสะสมก็มีส่วนเช่นกัน

ความบังเอิญที่ไม่บังเอิญต่อการตอบสนองการระบาด

การติดตามอาการต่อเนื่องช่วงเย็นของวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2554 เสียงของหญิงไทยผู้ให้ข้อมูลกล่าวว่า "อาการที่มีเริ่มดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง 3 คน คือ หญิงไทย สามี และลูกชาย แต่น้องสาวอาการยังไม่ดีขึ้นและมีไข้สูง" เหตุบังเอิญหรือจะเรียกว่าโชคเข้าข้างบ้างมาจากเสียงไร้สายคือ เมื่อวานตอนเย็นได้พาน้องสาวมารักษาที่สถาบันบำราศนราดูรเนื่องจากเห็นว่าอาการยังไม่ดีขึ้น แพทย์ได้จ่ายยาและเก็บตัวอย่างของอุจจาระ เพื่อตรวจหาเชื้อทางห้องปฏิบัติการชันสูตรโรค แล้วให้กลับบ้านและนัดว่าจะแจ้งผลให้ทราบอีก 3 วัน เหตุที่ผู้เขียนเรียกว่าบังเอิญนั้นเพราะว่าเราพักค้างระหว่างทำงานกันอยู่ที่สถาบันบำราศนราดูรพอดี ทำให้สามารถไปติดตามผลการตรวจเพาะหาเชื้อก่อโรคได้ง่ายขึ้น รวมทั้งจะอาสาเป็นธุระติดตามผลให้โดยใช้สัมพันธภาพของคนสาธารณสุขด้วยกันในการขอข้อมูลอันเป็นการตอบสนองการระบาดที่เร็วขึ้น ซึ่งข้อมูลจากความบังเอิญดังกล่าวถือว่ามีประโยชน์ในการที่จะลงความเห็นที่มีน้ำหนักจากหลักฐานการแพทย์ว่าสุขภาวะของความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้นครั้งนี้มีสาเหตุจากเชื้ออะไรกันแน่

กลับจากลงภาคสนามในวันลอยกระทง 2554

การสัมภาษณ์ครั้งสุดท้ายเกิดขึ้นในชั่วโมงที่เก้าของการทำงานในวันที่ 10 พฤศจิกายน พ.ศ. 2554 หลังกลับจากภาคสนามเข้าสู่ที่พักชั่วคราวห้องประชุมของสถาบันบำราศนราดูร เพื่อแจ้งผลการตรวจทางห้องปฏิบัติการชันสูตรโรคที่ได้สัญญากันไว้ ผลจากการเพาะเชื้อไม่พบเชื้อก่อโรค อาจเนื่องจากผู้ป่วยได้รับประทานยาปฏิชีวนะมาช่วงหนึ่งก่อนมารักษา และสอบถามอาการเจ็บป่วยที่ยังคงมีเหลืออยู่ก็พบว่าดีขึ้นมากแล้ว เราคุยกันถึงความเป็นอยู่ทั่วไปของคนในบ้านขณะน้ำท่วมสูงเช่นนี้ ถึงแม้วันนี้จะไม่สามารถออกไปลอยกระทงได้เหมือนเช่นปีก่อน ๆ เธอก็เล่าด้วยความภูมิใจว่า "น้ำท่วมครั้งนี้ก็มีส่วนดีที่ทำให้ญาติมารวมกัน" เธอกล่าวลาด้วยคำว่า "ขอบคุณมาก ๆ นะคะที่เป็นห่วงกัน" เหตุการณ์น้ำท่วมครั้งนี้ยังมีชุมชนอีกมากมายที่ยืนหยัดอยู่ได้ท่ามกลางความทุกข์ยาก ความเจ็บป่วยที่ยังซ่อนเร้นดั่งเช่นภูเขาน้ำแข็งที่มีสันฐานใต้น้ำที่กว้างใหญ่กว่ายอดภูเขาน้ำแข็งที่โผล่พ้นน้ำเพียงเล็กน้อย

บทเรียนอันจับจิตประทับตรึงใจในวิกฤต (น้ำ)

จากการที่ผู้เขียนได้มีโอกาสเข้าร่วมทำงานในพื้นที่ประสบอุทกภัยครั้งนี้ ทำให้ผู้เขียนได้รับประสบการณ์มากมาย ซึ่งคิดว่าน่าจะมีประโยชน์สำหรับผู้ที่ต้องเข้าไปทำงานนอกพื้นที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการสอบสวนโรค เก็บไว้เป็นข้อคิดหรือแนวทางการทำงานว่า "ภาวะน้ำท่วมสูงอาจเป็นอุปสรรคต่อการช่วยเหลืออย่างทั่วถึง ด้วยเหตุนี้จึงมีโจทย์สำคัญที่คนทำงานควบคุมโรคต้องคำนึงถึงคือ ทำอย่างไรจะช่วยบรรเทาความทุกข์ได้ไม่มากก็น้อย เพราะในเวลาเช่นนั้นนอกเหนือจากอาหาร น้ำดื่มที่พอประทังชีวิต ความหวังอันสว่างย่อมเกิดจากความตระหนักของผู้ที่เดือดร้อนว่าพวกเขามิได้ถูกทอดทิ้ง คนที่ถูกน้ำท่วมหลาย ๆ วัน มักจะมีภาวะสุขภาพที่เปลี่ยนแปลงไป คนที่อยู่ไกลไม่สามารถเข้าไปพบกันได้ แค่พูดคุยไต่ถามก็จะทำให้เขารู้สึกมีกำลังใจ ทำให้เขารู้สึกว่าสังคมไม่ทอดทิ้งเขา" และทำให้การสอบสวนโรคครั้งนี้ประทับใจยิ่งกว่าการสอบสวนโรคหลาย ๆ ครั้งที่ผ่านมา รวมทั้งได้รับความช่วยเหลือจากเครือข่ายคนทำงาน

สาธารณสุขด้วยกัน ทำให้ผู้เขียนนึกถึงพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่ผู้พิพากษาประจำกระทรวงยุติธรรมเฝ้าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับหน้าที่ 18 มีนาคม 2525 ดังที่ว่า

"...สัจจะวาจา นั้นเป็นรากฐานของการทำงาน หรือการดำรงชีวิตที่ดีที่งามที่มีความก้าวหน้า มีความสำเร็จ "สัจ" เป็นการตั้งใจ ตั้งจิตใจ "วาจา" เป็นคำพูดออกมา แสดงถึงคำพูดนั้นต้องออกมาจากใจ คือ เป็นการตั้งใจที่จะทำอะไรเพื่อความสำเร็จในงานนั้น..."

บรรณานุกรม

กรมควบคุมโรค, กระทรวงสาธารณสุข. 2549. *คู่มือคำแนะนำการป้องกันโรคที่มากับน้ำท่วม*. นนทบุรี: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

กองระบาดวิทยา, กระทรวงสาธารณสุข. 2544. *นิยามโรคติดเชื้อ ประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.).

ศิราภรณ์ อภิรัฐ. 2550. 'คำคมชวนคิด-พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว', *ธรรมใกล้ตัว*. ฉบับที่ 030, 29 พฤศจิกายน 2550, หน้า 44-47.

ถอดบทเรียน

“มุมมองของคนทำงานอาสาสมัคร ในวิกฤตน้ำท่วม”

วันจันทร์ที่ 30 มกราคม 2555

ชั้น 6 อาคารอเนกประสงค์ 1 สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์

สามชาย ศรีสันต์
อิทธิพล โคตะมี[1]

[1] อิทธิพล โคตะมี ถอดเทป เรียบเรียง สามชาย ศรีสันต์ บรรณาธิการ

สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร ได้จัดเวทีเสวนาถอดบทเรียนกลุ่มคนทำงานอาสาสมัคร เรื่อง **"มุมมองของคนทำงานอาสาสมัคร ในวิกฤตน้ำท่วม"** เพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างอาสาสมัครที่ทำงานในพื้นที่และมีบทบาทที่แตกต่างกันไป ในช่วงเหตุการณ์น้ำท่วม รวมทั้งนักศึกษา ประชาชน ทั้งที่เป็นผู้ประสบภัยและเป็นผู้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์น้ำท่วม ณ สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร ชั้น 6 อาคารอเนกประสงค์ 1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ โดยมีผู้เข้าร่วมเสวนาแลกเปลี่ยนดังนี้

1. นางสาวสุกัญญา เศษขุนทด สถาบันคลังสมองแห่งชาติ (บัณฑิตอาสาสมัคร รุ่น 38)
2. นางสาวพนิดา บุญเทพ มูลนิธิโกมลคีมทอง (บัณฑิตอาสาสมัคร รุ่น 36)
3. นายรุ่งโรจน์ เพชระบูรณิน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (บัณฑิตอาสาสมัคร รุ่น 29)
4. นายนที สรวารี มูลนิธิอิสรชน (บัณฑิตอาสาสมัคร รุ่น 26)
5. นายธนภัตร แจ้งหิรัญ โครงการคนรุ่นใหม่ใจอาสามูลนิธิโกมลคีมทอง
6. นายอิทธิพล โคตะมี นักศึกษาปริญญาโท คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (บัณฑิตอาสาสมัคร รุ่น 42)
7. นายหรรษา ซากุลากิ อาสาสมัครประชาชน
8. นางณัฐธยาน ทรงฉลาด สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
9. นางสาวกรรณิกา วงสีสา บัณฑิตอาสาสมัคร รุ่นที่ 42
10. นายไนรุชย์ แดนดง นักศึกษาปริญญาโท สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (บัณฑิตอาสาสมัคร รุ่น 41)

11. ดร.สามชาย ศรีสันต์	อาจารย์ประจำสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
12. นางสาวศรีสุข มงกุฎวิสุทธิ์	หัวหน้างานบริการวิชาการ
13. นางสาวธิดาทิพย์ ขุนทิพย์	นักวิชาการศึกษา
14. นายเฉลิมเกียรติ ตะดวงดี	นักวิชาการศึกษา
15. นายกฤษณ์ ชื่นอารมณ์	นักวิชาการศึกษา ชำนาญการ
16. นายเอกรินทร์ ศิวิลัย	นักวิจัย ชำนาญการ

โดยเนื้อหาการอภิปรายเป็นการนำเสนอรายงานอย่างละเอียด เพื่อเป็นแนวทางการทำงานอาสาสมัครในการช่วยเหลือภัยภัยพิบัติน้ำท่วม และเป็นข้อมูลประกอบการศึกษาวิจัยด้านน้ำท่วมของผู้ที่สนใจทั่วไป

สามชาย ศรีสันต์ ยินดีต้อนรับทุกท่าน ซึ่งหลายท่านคือตัวจริงของคนทำงานอาสาสมัครในช่วงน้ำท่วมที่ผ่านมาและหลายท่านก็เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์โดยตรง รวมทั้งอีกหลายท่านก็พบว่าเป็นผู้ประสบภัยด้วย การจัดเสวนาครั้งนี้ก็เนื่องจากเชื่อว่าคนทำงานอาสาสมัครคือผู้ที่ได้เห็นตั้งแต่ขั้นตอนแรกๆ ของน้ำท่วม ตั้งแต่การแจ้งเตือน การอพยพ การระดมทรัพยากรเข้าไปช่วยเหลือ การฟื้นฟู เยียวยา เพราะฉะนั้น ผมคิดว่าคนกลุ่มนี้จะมีประสบการณ์ที่หลากหลาย แล้วก็มองเห็นแง่มุมต่างๆ มากมาย เราก็เลยเชิญพวกท่านมาเพื่อที่จะมาคุยกัน แล้วมาดูว่ามันพอจะมีการสร้างกรอบวิธีคิดอะไรขึ้นมาของคนทำงานอาสาสมัครสำหรับระดมความช่วยเหลือหรือว่ากอบกู้วิกฤตน้ำท่วมให้ดีขึ้นกว่าที่ผ่านมา

เราจะเริ่มเป็น 3 ขั้นตอน ขั้นตอนแรกเป็นเรื่องของการแจ้งเตือนกับช่วงที่มีการเตรียมการรับน้ำ ช่วงนี้น้ำยังไม่มา ในการแจ้งเตือนเตรียมการต่างๆ มีผลอะไรบ้างต่อผลของความรู้สึกของคนที่เราไปสัมผัสด้วย รวมไปถึงการรวมกลุ่มการก่อตัวขึ้นของอาสาสมัครในช่วงเวลานี้นะครับ อันนี้คือช่วงแรก

ช่วงที่ 2 คือช่วงที่น้ำมาแล้ว น้ำเริ่มท่วมขึ้นมา มีการเปลี่ยนแปลงอะไรเกิดขึ้นบ้าง ในกลุ่มของอาสาสมัครมีการให้ข้อมูลข่าวสารกันยังไง ประชาชนมีการเตรียมรับมือกันยังไง ประชาชนกังวลอะไร

และช่วงสุดท้ายก็คือหลังจากที่น้ำลดลงแล้ว มีผลพวงอะไรที่ตามหลังมา เราเห็นอะไรบ้าง ท้ายที่สุดแล้วในแต่ละช่วงแต่ละตอน ในฐานะที่เราทำงานอาสาสมัคร เรามีบทบาทอย่างไร เรามองว่าอาสาสมัครควรเข้าไปช่วยตรงไหนได้บ้าง และท้ายที่สุดจะสรุปบทเรียนร่วมกัน ในแง่ของการทำงานช่วยในช่วงวิกฤต เป็นประเด็นสุดท้าย

ประเด็นแรกผมอยากทราบว่า เราเริ่มรับรู้ว่าน้ำจะท่วมตอนไหน สำหรับผมความรู้สึกช้ามาก เริ่มรับรู้ว่ามันจะท่วมจริงๆ ก็ตอนนวนครแตก หลังจากคุณปลอดประสบแจ้งเตือนไป บอกว่าอพยพโดยด่วนภายใน 7 ชั่วโมง 7 ชั่วโมงให้ออกจากบ้านทันที พูดซะตกใจมากเลยครับ เริ่มตระหนักว่า มันคงจะท่วมจริงๆ นะครับ หลังจากนั้นวันต่อมาก็ฟังข่าวว่านวนครแตก ก็มั่นใจตั้งแต่ตอนนั้นว่าจะท่วมแน่ๆ แต่ผมไม่แน่ใจว่าแต่ละท่านๆ เริ่มรับรู้ตอนไหน และรับรู้มันยังไง

รุ่งโรจน์ เพชระบูรณิน ผมเป็นคนลาดกระบัง ซึ่งถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่รับน้ำ โดยก่อนที่สถานการณ์น้ำท่วม ปริมาณน้ำล้น หรือการกักเก็บน้ำคนแถวลาดกระบังที่จะได้รับผลกระทบจากฝนที่มาจากฟ้า คือฝนตกตามฤดูปกติน้ำจะท่วมขัง แถวที่อาศัยมีคลองลำปลาซิว พวกผมโดนกันก่อนแล้ว หมายถึงในฐานะคนที่อยู่อาศัยในชุมชนแถบนั้นได้รับผลกระทบ แล้วเราเองก็รู้กันเองนะครับว่า คนในหมู่บ้านรวมตัวกันป้องกัน แล้วก็ตั้งเครื่องสูบน้ำ แล้วก็สูบออกๆ ชาวบ้านก็จะมีคนเวรยามไปติดเครื่องสูบน้ำ แล้วก็สูบออก อันนี้รอบแรกเราก็ผ่านไปได้ด้วยดี ทีนี้พอหลังจากปัญหาน้ำท่วมเริ่มจะถูกพูดถึงเยอะๆ แล้วที่ลาดกระบังที่บอกถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่รับน้ำ คนลาดกระบังเองก็จะมีช่องทางในการสื่อสาร โดยที่ผ่านมาคนที่อยู่ในโลก social network หรือ facebook เราจะมีกลุ่ม "ตะวันออกบอกกล่าว" มีกลุ่มของ "เทคโนฯลาดกระบัง" และกลุ่มอื่นๆ คอยจับตา แล้วก็บอกว่า สถานการณ์ตรงไหน เป็นอย่างไรกันบ้าง เช่น บริเวณบ้านผมนะ จะมีถนน "คุ้มเกล้า" ตัดระหว่างถนนสุวินทวงศ์ กับถนนเจ้าคุณทหารฯ โดยถนนเส้นนี้จะแบ่งไปฟากตะวันตกและฟากตะวันออก

ซึ่งได้รับผลกระทบคือ ฝากตะวันตกจะได้รับผลกระทบ คือน้ำท่วมขัง การสัญจรไม่สามารถทำได้ ระดับน้ำสูงถึง 80 ซม. เป็นจุดที่หนักสุด แต่ว่าหน้าบ้านผมนี่อยู่ที่ 30-50 ซม.

ทีนี้การสื่อสารที่คนใน facebook บอกกันคือ ตรงจุดนี้รถผ่านไปได้ไม่ได้ หรือตรงนี้ต้องการความช่วยเหลือ หรือต้องการเรือ ต้องการรถ เพราะเราให้การสื่อสารกันตรงนั้นครับ ณ ตอนนั้นผมยังไม่อยู่ในสถานการณ์ผู้ประสบภัย ความรู้สึกแรกคิดว่า ที่บ้านจะดูแลพ่อกับแม่ยังไง ผมจะไปทำงานยังไง พ่อแม่จะออกไปค้าขายทำมาหากินยังไง ช่วงแรกก็พาพ่อแม่เราไปเช่าหออยู่ครับ แล้วก็จัดการโดยลำพัง แล้วก็ภารกิจหน้าที่การงานคือต้องคอยดูแลแล้วก็ช่วยเหลือประสานงานให้กับตัวองค์กรชุมชนทั้งประเทศนะครับ แล้วมันก็ดึงรั้งกันอยู่แบบนั้นนะครับ เพราะเราเองก็เป็นผู้ได้รับผลกระทบ มีความรู้สึกว่าทำไปทั้งที่ยังไม่พร้อมนะครับ

ทีนี้จะเล่าเจาะไปที่การแจ้งเตือน อย่างที่ผมบอก ในส่วนตัวก็ใช้การสื่อสาร ในฐานะคนลาดกระบัง จะตามจากกลุ่ม facebook ตามจากกลุ่มคนที่อยู่ในละแวกเดียวกัน แต่ในกลุ่มที่อยู่ในพื้นที่การทำงาน พวกผมเปิด facebook ของหน่วยงานนะครับ ใช้การเชื่อมโยงสัมพันธ์กับสื่อมวลชนหลายหน่วยงาน ไม่ว่าจะเป็น เนชั่น ไทยพีบีเอส แล้วเราก็ใช้ช่องทางนี้เป็นการบอกกล่าวรับของบริจาค ไปส่งข่าวให้กับผู้ที่จะให้กับผู้ที่จะรับมีโอกาสมาเจอกันแล้วช่วยเหลือกัน รอบแรกผมว่าแค่นี้ก่อนแล้วกันนะครับ เพราะเดี๋ยวประเด็นมันจะไปเรื่องอื่น

ณัฐธยาน ทรงฉลาด ถ้าไม่รู้ข่าวจากเว็บไซต์หรือจาก facebook หรืออย่างอื่น ก็แทบจะไม่ได้รับการแจ้งเตือน ทีนี้การแจ้งเตือนเนี่ย ก็คือว่าใช้วิธีสื่อสารกันเอง หรือคุยกันเองในชุมชน แล้วเราก็ไปถามหน่วย อพปร. ว่าจะท่วมจริงหรือเปล่า มันจะท่วมหรือไม่ เราก็ขับมอเตอร์ไซค์ไปดูที่คลองประปาค่ะ อันนี้ที่พูดมาคือก่อนวันที่ 21 ตุลา นะคะ ก็คือไม่ท่วมเลย ยังไงก็ไม่ท่วม จนวันศุกร์ 18 19 ฝั่งบางบัวทองท่วมแล้ว ฝั่งบางใหญ่ป้องกันน้ำไว้ ช่วยกันเรียง

กระสอบทราย บอกว่ายังไม่ท่วม แต่ก็ไม่มีการบอกว่าจะท่วมตอนไหน ทุกคนน่าจะได้รู้ข้อมูลเท่า ๆ กัน คือจากทีวี แล้วก็สื่อออนไลน์ แล้วในชุมชนข้อมูลสับสน แต่เราจะไปดูด้วยตาตนเอง แล้วก็มาบอกกันเอง ปากต่อปาก อย่างนี้ค่ะ แต่น้ำเข้าบ้านจริงคือ 21 ตุลา แล้วก็ move (ย้าย) ออก คืออยู่ไม่ได้

ธนภัตร แจ้งหิรัญ เรื่องแรกที่รับรู้สถานการณ์คือ ก่อนหน้านี้ผมได้ทำโครงการฟื้นฟูสุขภาวะ ซึ่งติดตามงานเรื่องน้ำท่วมภาคเหนือตั้งแต่ที่น่าน แล้วน้ำของจังหวัดน่าน ที่เวียงสา ซึ่งชาวบ้านบอกว่า เขื่อนที่อยู่ข้างบนแตก เห็นว่าน้ำมหาศาลพอสมควร เพราะว่าน้ำเกือบถึงชั้นสองของอาคารเรียน ตอนแรกก็แซวกันเล่น ๆ ว่ากรุงเทพฯ ยังไงก็ไม่รอด ช่วงนั้นก่อนออกพรรษา 1 สัปดาห์ ทีนี้หลังจากนั้นก็ไม่มีอะไร แต่ก็มาเกิดเหตุการณ์ที่พวกเรารับรู้ข่าวว่า เขื่อนภูมิพลปล่อยน้ำ ก็คือช่วงวันที่ 6 ตุลาคม ที่ปล่อยน้ำเต็มอัตรา จากนั้นก็มีการเกาะติดพื้นที่ จังหวัดนครสวรรค์ วันที่ 8-9-10 ถนนสายเอเชียน้ำเริ่มปริ่มถนนแล้ว ชาวบ้านเริ่มอพยพออกมาอยู่ที่ถนน เคยคุยกับชาวบ้าน ชาวบ้านบอกว่า ปีนี้น้ำมาเยอะกว่าปกติ ขนาดคนแก่ที่อายุ 60-70 ยังบอกว่า เพิ่งเคยเห็นปีนี้ ที่น้ำเยอะ หลังจากนั้นก็กลับมาคุยกันเรื่องที่จะเตรียมแผน แล้วก็คุยกันอีกทีว่า จะลงพื้นที่วันที่ 14 ตุลาคม โดยจะเอาของไปบริจาค ตอนนั้นเส้นบางประหันขาดแล้ว สาย 32 ขาดแล้ว เส้นวังน้อยไปได้บ้าง แต่ต้องเป็นรถบรรทุกใหญ่ เราก็เลยไปใช้เส้นสุพรรณบุรี ซึ่งตอนนั้นปริ่มแล้ว คือปริ่มใกล้จะขาดแล้วแหมือนกัน แต่ยังไปได้ ตอนนั้นไปสามคันรถหกล้อ มีคนและของด้วย ของไปประมาณ 600-700 ชุด แล้วก็น้ำด้วย เราไปอำเภอบางบาล อยุธยา ซึ่งเป็นอำเภอที่เราเกาะติดตั้งแต่ปีที่แล้ว พื้นที่ตรงนี้น้ำท่วมตั้งแต่กลางเดือนกันยายนเรียบร้อยแล้ว และเห็นว่าแน่นอนว่าที่นี่ท่วมทุกปีและปีนี้ท่วมอีกแน่นอน ซึ่งตอนนั้นชาวบ้านโทร. มาบอกว่าไม่อยากให้เข้าไป เพราะว่าถนนกำลังจะขาดรถหกล้อเข้าไปไม่ได้แล้ว แต่เราคุยกันว่าไหน ๆ ก็เอาของไปแล้ว ต้องถ่ายมาเป็นรถกระบะเจ็ดคัน ซึ่งตอนไปก็ทุลักทุเล แค่เข้าไปช่วง 7 กิโลเมตร ก็ชั่วโมงกว่า กลับออกมาอำเภอนั้นก็ถูกล้อมด้วยน้ำหมดเลย

ตอนนั้นเริ่มมั่นใจแล้ว หลังจากติดตามเรื่องน้ำ แล้วก็เข้าไปดูสำนักชลประทาน รู้ว่าน้ำเริ่มมาเยอะซึ่งเคยคำนวณกันเล่นๆ ว่าอาจจะสูงถึง 7 เมตร ถ้ามันมารวมที่กรุงเทพฯ หมดนะครับ แต่นี่ถูกกระจายไปที่ต่างๆ หลังจากนั้นเราก็มาตั้งรับที่หอจดหมายเหตุ ซึ่งติดกันกับ ศปภ. (ศูนย์แจ้งเตือนภัยพิบัติแห่งชาติ) แห่งใหม่ ตรง ปตท. ซึ่งวันที่ 2 ตุลาคม เริ่มมั่นใจแล้วเพราะน้ำมันมาถึงรังสิต

นที สรวารี บ้านผมอยู่คลองสามวาครับ แม่ก็อยู่บ้านคนเดียวด้วย แล้วบอกยืนยันว่าไม่ออก อันนี้สถานการณ์ตอนปลายนะครับ จะเล่าจากปลายไปหายอด

สามชาย ศรีสันต์ คุณแม่อายุเท่าไหร่ครับ

นที สรวารี อายุ 72 ครับ อยู่กับหมา 5 ตัว แมวอีก 5-6 ตัว ไม่ยอมไปไหน ผมโทรศัพท์ถามแกว่าน้ำจะเข้ามาไหม เพราะที่บ้านติดคลองพระราชดำริหนึ่ง ซึ่งเป็นคลองที่สร้างขึ้นมาเพื่อป้องกันน้ำท่วมให้กรุงเทพฯ ชั้นใน เพราะว่าถนนหรือจุดที่บ้านอยู่เนี่ย จะเรียกกว่าเกาะก็ได้นะครับ กักมาตามแนวของคันกั้นน้ำอันนอกสุด คือถ้าลากมาจากคลองสายไหมมา ประตูน้ำคลองสามวา จะอยู่ตรงปากทางวัดสุไกร และถนนเข้าวัดสุไกร จะเป็นคันกั้นน้ำย่อย เมื่อเทียบกับถนนนิมิตรใหม่เพราะฉะนั้นมันจะมีคันกั้นน้ำ 2-3 ชั้น ที่บ้านอยู่เป็นโคกเป็นเกาะพอดี 30 ปีชาวบ้านบอกว่าน้ำไม่ท่วม แต่เราบอกว่าท่วม แต่ท่วมประมาณไม่เกินหน้าแข้งนะครับ น้ำในบ้านก็ท่วมไม่เกินหน้าแข้ง

ข้อบกพร่องของสื่อมวลชน ในปีที่ผ่านมา คือบอกแค่ว่าน้ำจะมาเท่าไหร่ แต่สื่อไม่เคยบอกเลยว่าน้ำจะไปไหนบ้าง ไม่เคยบอกเลยว่าวิธีการระบายน้ำของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมีอะไรบ้าง เมื่อน้ำมันมาเต็มที่ถึงค่อยบอกว่าน้ำจะไปไหน ทั้งๆ ที่น้ำกำลังมาแล้ว คือทุกคนจะมาบอกหมดเลยว่าน้ำจะมาเติมแล้วนะ จะมาเท่านั้นเท่านี้ แต่ไม่บอกว่ามาเติมแล้ว น้ำที่มันค้างอยู่มันเริ่มไปไหนบ้างแล้ว เพราะฉะนั้นมันทำให้คนตื่นตระหนก แล้วคนก็จะจำว่า

วันนี้น้ำเดิมเท่าไหร่ พรุ่งนี้มาอีก สามพัน สะสมกันอยู่อย่างนั้น คนมันก็วิตกจริต ไม่บอกเลยว่ามันเริ่มมีการระบายออกไปบ้างแล้ว พอมันแรงกดดันมาก ๆ ประมาณ 2-3 สัปดาห์ ก่อนจะเกิดมี ศปภ. ไม่เท่าไหร่ ถึงจะเริ่มมีบอกเริ่มจะระบายน้ำแล้วก็ไม่ได้บอกว่าระบายได้มากแค่ไหน ถ้าเกิดกทม. มันยก (คันกั้นน้ำ) อย่างนี้ ถ้าปีนี้ยังทำอย่างนี้นะก็ท่วมอีก เพราะงั้นก่อนน้ำท่วมเราถูกเหมือนกับใส่ข้อมูลว่าน้ำมันมาเยอะ ผมมองว่าปีที่ผ่านมาเราถูกทำให้ตระหนกกับน้ำแล้วก็ถูกชี้นำให้น้ำท่วม แล้วมันเหมือนกับว่า ข่าวบอกท่วมที่ไหนมันเหมือนกับท่วมที่นั่นนะครับ

สุกัญญา เศษขุนทด รับรู้ว่าน้ำมันท่วมตั้งแต่ทราบข่าวคะ จากนครสวรรค์ไล่ลงมาเรื่อย ๆ แล้วก็ว่ามันจะท่วม กทม. ไหม ก็แค่ตั้งคำถามอย่างนั้น ว่ามันจะท่วมจริงหรือเปล่า ก็พยายามเอาตัวเองไปอยู่ตามกลุ่มองค์กรอาสาสมัคร วันที่ 18 ตุลาคม น้ำมันท่วมมาถึงหมู่บ้านไทยธานีที่เราอาศัยอยู่ เนื่องจากว่าเราก็เป็นอาสาสมัครที่ศปภ.ภาคประชาชน วันนี้ก็เลยมีอาสาสมัครทีมเจทสกีจากหาดป่าตองมา เรามั่นใจว่าท่วมแน่ ๆ ท่วมกรุงเทพแน่ ถึงไหนเราไม่รู้ แต่ว่ามันท่วมแน่ เราแช่อยู่ในน้ำตั้งแต่ 11 โมง ที่จะลำเลียงคนจากไทยธานี จากนวนคร แล้วก็จนถึงสองทุ่มถึงขนเจทสกีพาทีมออกมา ในขณะที่มีประกาศเตือนจากทหารในพื้นที่ ว่าให้ออกได้แล้วทหารลำเลียงเข้าไปเพื่อที่จะเอาคนออก เขาก็ยังไม่ออก จนห้าโมงเย็นน้ำถึงคอแล้ว อยู่ไม่ได้แน่ ๆ ถึงออก นี่คือคนในพื้นที่ ในหมู่บ้านไทยธานี แล้วก็เจอกับตัวเองว่า มันอยู่ไม่ได้เลยต้องออกมา เพราะน้ำมันจะมาแรงแล้วก็เร็วมาก คุณจะตั้งตัวลำบากแล้วก็ไม่ทันจริง ๆ แล้วก็หลังจากนั้นพอมันไปบางใหญ่ บางบัวทอง ก็ลงไปช่วย เหมือนลงพื้นที่ไปช่วยประสานงาน เช็คเรื่องคน เรื่องความช่วยเหลือ ว่าจะมีใครอยู่ในพื้นที่ถ้าเกิดปัญหา ก็เห็นว่าสองสามวันก็เริ่มไล่บางบัวทอง บางใหญ่ ตลิ่งชันไปเรื่อย

สามชาย ศรีสันต์ ดูเหมือนว่าเราประเมินน้ำท่วมจากตัวเราเป็นหลัก ว่าเราอยู่ตรงไหน แม้ว่าน้ำมันจะอยู่ก่อนหน้าเราที่เรามองเห็น เราก็ยังไม่รับรู้ว่ามันท่วม จนกระทั่งเรารับรู้ก็ต่อเมื่อว่าเราประเมินได้ชัดเจนว่ามันท่วมที่อยู่เราแน่ๆ จุดนั้นคือที่เรารับรู้จุดแรกว่าน้ำจะท่วมหรือเปล่าครับ

พนิดา บุญเทพ สำหรับตัวเองคิดเหมือนที่อาจารย์พูด ก็คือมันเหมือนเรารับรู้ว่าน้ำท่วม แต่เราไม่คิดว่ามันจะมาท่วมเราหรอก จนกว่ามันมาถึงบ้านเราเราถึงรู้ว่ามันท่วมจริงๆ ปัญหาของการแจ้งเตือนหรือการรับรู้เรื่องน้ำท่วมของน้ำท่วมที่ผ่านมา เรารับรู้ว่าน้ำจะท่วม เพราะว่ามันมีข่าวให้เห็น มันมีสื่อออกเยอะแยะว่าน้ำมันท่วม แต่ประเด็นก็คือ ในกรุงเทพฯ หรือโซนแถวรังสิตหรือดอนเมืองที่มันท่วม คือว่ารับรู้ว่ามันท่วมแหละ แต่ไม่ตระหนักว่ามันจะท่วมบ้านฉัน ก็เลยไม่ได้ขยับตัวหรือไม่ได้ทำอะไรเลย หรือว่าส่วนใหญ่ รับรู้สิ่งต่างๆ จากสื่อ สื่อเป็นพื้นที่หลักเลยที่ทำให้เรารู้ว่าน้ำท่วม ไม่ว่าจะเป็นสื่อกระแสหลัก เช่น 3, 9, 7, 5 หรือสื่อกระแสรอง ซึ่งเข้าใจว่ามันมีอิทธิพลค่อนข้างสูง รวมทั้งสื่ออื่น ประชาชนไม่เคยมีประสบการณ์ว่าน้ำจะท่วม ดิฉันเชื่อว่าคนส่วนใหญ่ไม่เชื่อว่าน้ำจะท่วมกรุงเทพฯ ไม่เชื่อว่าน้ำจะเข้ามาถึงขนาดไหน อาจจะมาถึงรังสิต แต่ไม่คิดว่าจะเข้ามาได้ขนาดไหน แบบนี้ค่ะ ก็เลยไม่ได้เตรียมพร้อม คิดว่าต่อให้แจ้งเตือนขนาดไหน ถ้าเราไม่เห็นน้ำมาหน้าบ้านอย่างที่ อ.สามชายว่าเราก็ไม่ขยับตัวออก บางคนจะอพยพแม้ว่าน้ำจะมาท่วมชั้น 1 ของบ้าน เกือบถึงชั้น 2 แล้วเนี่ย ก็ยังไม่อพยพนะคะ เพราะคิดว่ายังเป็นห่วงบ้าน ยังอยู่ได้

นที สรวารี ขออนุญาตนะครับ เคยมีประสบการณ์น้ำท่วมปี 2526 นะครับ รามคำแหงนี้ใช้เจทสกี ใช้รถใช้เรือแบบที่บางแสนเค้าใช้วิ่งกันบนถนนรามคำแหงเนี่ยนะ บางกะปินี่เป็นประมาณนั้นนะครับในปี 2526 คือมันท่วมหนักกว่านี้พูดกันตรงๆ คุณแม่ก็มีประสบการณ์ตั้งแต่ปี 36 น้ำท่วมบนถนนนวมินทร์ทุกวันนี้ ที่เมื่อก่อนเรียกว่าสุขาภิบาล 1 ซอยโพธิ์แก้วนี่ น้ำท่วมระดับคอระดับอะไรกันมาแล้ว เพราะฉะนั้น ณ วันนี้ เป็นปีน้ำท่วม จุดที่มันเคยท่วมหนักๆ มัน

ไม่ท่วม คำถามคือ น้ำท่วมครั้งนี้ มันท่วมเป็นธรรมชาติจริงหรือเปล่า คือตัวเองรู้ว่าน้ำท่วมอยู่แล้ว ตั้งแต่พอบอกว่ากรุงทพฯ กั้นเขื่อนที่คลองหกวาสายแรกสูง 3.50 กรุงเทพฯ ท่วมแน่โซนตะวันออก แล้วจะท่วมตะวันตกด้วย เพราะตรงกลางกรุงเทพฯ มันเป็นโคก แล้วตรงพระราม 3 สูงหกเมตรจากน้ำทะเล เพราะฉะนั้นน้ำถูกยกไปตะวันตกแน่นอน ดูจากภูมิศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร

แต่คำถามคือ ฝั่งที่มันเคยท่วมถนนรามคำแหง บางกะปิ สะพานสูงน้ำไม่ท่วมนะครับ อันนี้เป็นข้อมูล ใครที่เขาไม่ยอมอพยพเนี่ยอาจเพราะเขาห่วงบ้านด้วย กับก็คือหนักกว่านี้เขาเจอมาแล้ว อันนี้เค้าก็เลยรู้สึกสบายมากนั่นคือเรื่องหนึ่งนะครับ อีกประเด็นหนึ่งอย่างถ้าเกิดมองตามเรื่องนิคมอุตสาหกรรมนะครับ ถามว่านิคมอื่นๆ ท่วมหมด ทำไมนิคมอุตสาหกรรมที่บางชันนิคมอุตสาหกรรมเขตตะวันออก น้ำไม่ท่วม บางชันนั้นมีคลองผ่านสองคลองนะครับ แล้วก็ล้อมไว้เหมือนเป็นเกาะสองเกาะอยู่ในนิคมอุตสาหกรรม น้ำมันก็ไหลออกไปตามคลอง มันถูกแบ่งแล้วน้ำก็ไหล ลงไปคลองสองคลองแล้วก็เข้าไปสู่อุโมงค์ระบายน้ำที่มีจริงรึเปล่าก็ไม่รู้นะครับ เพราะฉะนั้นปัญหาก็คือว่า น้ำท่วมกรุงเทพมหานครเนี่ย เตือนน่ะแจ้งเตือนแต่ในการเตือนมันบอกแค่ว่า อพยพ เฮ้ย..คนไทยไม่คุ้นชินกับการน้ำท่วมแล้วอพยพนะ ปี 26 ไม่เคยมีข่าว ไม่เคยออกข่าวให้คนไทยอพยพนะ แค่บอกว่าท่วม ท่วมก็ท่วมแล้วอยู่กันไป แต่มันจะมีวาทกรรม มวลน้ำ มวลน้ำคือปริมาณน้ำจำนวนมากใช่มั้ยครับ อะไรอย่างนี้พอมันใช้วาทกรรมแล้วมันก็ใช้วาทกรรมใหม่ ผมว่ามันกลายเป็นการสร้างให้คนรู้สึกกลัว และไม่ยอมอยู่กับน้ำ ใครเกิดก่อนปี 2526 และเคยน้ำท่วม ที่เป็นผู้ใหญ่ หรือว่าอายุ 40 กว่าขึ้นไปเนี่ย จะรู้สึกชิวกับปัญหาน้ำท่วมอย่างนี้มากนะมันไม่ได้น่ากลัว แต่ถามว่าน่ากลัว ทำไมกรุงเทพฯ ถูกทำให้น่ากลัว กรุงเทพฯ มีรถไฟใต้ดินใช่ไหม หลายหมื่นหลายแสนล้านต่างๆ คิดเล่นๆ ถ้าเกิดเป็นจริงถ้าปล่อยน้ำให้มันท่วมอุโมงค์ลอดรถนะ รถที่วิ่งตามสี่แยกน่ะ ก็พอไหว ปล่อยน้ำให้ลงไปท่วมรถไฟใต้ดิน อันนั้นคิดแบบร้ายๆ แต่ว่าด้วยข้อเท็จจริงๆ แล้วกรุงเทพฯ ผ่านวิกฤตการณ์น้ำท่วมที่หนักกว่านี้ พื้นที่มากกว่านี้ที่น้ำท่วมเมื่อปี 2526 นะ แต่มันไม่มีความตื่นตระหนก พื้นที่ปี 26 ท่วม มันไม่ท่วมปีนี้ คำถามคือ

มันเกิดอะไรขึ้นด้วยนะครับ เพราะฉะนั้น มันมีประสบการณ์เก่ากับสถานการณ์ใหม่ กับวาทกรรมใหม่ มันก็เลยทำให้เกิดความขัดแย้งกัน มันไม่ใช่ว่าคนแก่หวงของอย่างเดียว แท้ที่จริงแล้วกำลังจะบอกว่าการแจ้งเตือนมันทำให้คนไม่ได้กลัวทั้งหมด ที่อยู่กับน้ำได้เค้าก็ไม่กลัว แต่ว่าที่มันกลัวเพราะว่าอะไรครับ ก็คือการแจ้งเตือนอาจจะไม่เป็นระบบเสียทีเดียว มาเป็นระยะ มาแบบกะปริดกะปรอย จนทำให้คนไม่มั่นใจ ตกลงมันเอายังไงกันแน่นะครับ ที่คลองหกวาที่คลองสามว่าเนี่ย จนชาวบ้านต้องไปรื้อประตู แล้วทำให้น้ำท่วมชั้นใน มันก็เกิดอย่างนี้คือชาวบ้านเค้ากลัวนะ แล้วแถบโซนนั้นท่วมขังมาตั้งแต่ปลาย ๆ เดือนสิงหากันยาก็เริ่มท่วมแล้วนะ แถวนั้นสองเดือนแล้วอ่ะ คุณปล่อยให้น้ำเข้าไปได้ไหม เค้าจะได้ลดประมาณนี้มั้ง เราปกป้องชั้นในมากเกินไป คนชั้นในก็รู้สึกว่าฉันสบายน้ำไม่ท่วม สุขุมวิทนี่ไม่ท่วมเลย ทั้ง ๆ ที่ปล่อยตามธรรมชาติมันก็จะท่วม ทองหล่อไม่ท่วมเลยเพราะว่าคลองแสนแสบถูกปกป้อง

สามชาย ศรีสันต์ ผมว่าทุกคนพอได้ข่าวก็จะติดตามข้อมูลข่าวสารทางสื่อต่าง ๆ นะครับ แล้วก็ผมเห็นด้วยครับว่า เราแจ้งว่าจะมีน้ำเข้ามาเท่าไหร่ แต่เราไม่ค่อยรู้ว่าน้ำจะไปที่ไหน แล้วทุกคนก็ขวนขวายหาแหล่งข่าว เพื่อที่ประเมินว่าตนเองจะโดนท่วมหรือเปล่า

ประเด็นต่อไปก็คือว่า พอรับรู้แล้ว ว่ามันท่วมแน่ โดยเฉพาะที่อยู่อาศัยเรา เราเห็นการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้างรอบ ๆ ตัวเรา รวมกระทั่งตัวเราเอง มีการเตรียมการและจัดการกับมันยังไงครับ ก่อนที่จะไปถึงตอนน้ำท่วม

ธนภัตร แจ้งหิรัญ ครับผม พอดีบ้านอยู่อำเภอท่าเรือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ก็คือท่วม คือรู้ว่ายังไงก็ท่วม ทีนี้วิธีเตรียมการก็คือการคุยกับคนในบ้าน ญาติ และคนแก่ในบ้าน ข้าวปลาอาหารเตรียมไว้เลยสามเดือนอยู่ในบ้าน คือไม่ยอมย้าย เคยตั้งข้อสังเกตแล้วก็คุยกับคนในบ้านเหมือนกัน ตอนนั้นที่ท่วมก็คือบันได้ 11 ขั้น เหลืออยู่ 2 ขั้น ก็คือท่วมไป 9 ขั้น ถ้าบ้านเราท่วมขนาดนี้กรุงเทพฯ ก็คงไม่รอด แล้วด้วยความลาดเอียงของสภาพพื้นดินก็คือ อย่างต่ำ

คือสูงกว่ากรุงเทพฯ ประมาณ 1-2 เมตร ประมาณนี้ ก็คือไม่ท่วมชั้นสอง อย่างน้อยก็ต่อไม้ขึ้นไปแล้วพอให้เอาคนไปอยู่ได้ ข้างล่างที่เหลือจะท่วมก็ท่วมไป แล้วก็เตรียมจำไว้ด้วย ส่วนคนในหมู่บ้านบางหลังก็ค่อนข้างที่จะพร้อม แต่ก็มีบางหลังที่ไม่พร้อมก็มีเหมือนกันเนื่องด้วยสภาพทางการเงินหรืออะไรก็แล้วแต่

รุ่งโรจน์ เพชระบูรณิน น้ำฟ้ารอบแรก เราก็ไม่ได้เตรียมการอะไรนะครับ คือน้ำท่วมรอบที่สองตอนที่เขื่อนบางขุนศรีแตกนะครับ รอบแรกมีน้ำฟ้า ระดับน้ำสูงสุดคือ 80 ซม. ก็เท่าระดับเข่า แต่ว่ารอบแรกเราก็อยู่กันชิว ๆ นะครับ ไม่ได้มีการเตรียมการอะไร น้ำมันจะท่วมก็ท่วมไป แต่พอที่รับรู้สถานการณ์แล้วก็รู้สึกว่ามันจะท่วมมากมายขนาดไหน ที่บ้านวุ่นวายกันมากครับ โดยเฉพาะผมเองกับพี่สาว เราต้องช่วยกันเก็บของ แพ็คของนู่นนี่นั่น ยุ่งกันไปหมดแหละครับ

ทางตะวันออก จะมีเทคโนฯ ลาดกระบัง คณะวิศวกรรมศาสตร์เขาตั้งศูนย์เฝ้าระวังระดับน้ำ ซึ่งก็ได้ร่วมมือกับชุมชน คือเขาจะแจกไม้วัดระดับน้ำให้ไปปักตามคลอง ต้นคลองปลายคลอง แล้วก็จะมีแกนนำชาวบ้าน ไปดูระดับน้ำแล้วก็โทร. มาบอกแจ้งเตือนที่ศูนย์เฝ้าระวังของวิศวกรรมศาสตร์ พอตอนช่วงเย็นคณะวิศวกรรมศาสตร์จะประมวลผลแล้วก็แจ้งกลับมาที่ตัวแกนนำชาวบ้าน ว่าระดับมันขนาดไหนอะไรยังไง ครั้งที่สองนี่จะดีหน่อยในเรื่องของการจัดการน้ำ แล้วก็จะมีความชัดเจน จากทางข้อมูลทางวิชาการที่อาจารย์ทางคณะวิศวกรรมเขาจะมาช่วยบอก ยืนยันที่ว่า บ้านเราน้ำไม่ท่วมแน่ เพราะว่าอย่างที่ นที สรวารี อธิบาย คือเขตน้ำมันขึ้นสูงไปทางตะวันออก คือน้ำมันไม่ข้ามคลอง 13 คือข้ามมาไม่ได้ เพราะว่าลักษณะมันเหมือนหลังเต่า

สามชาย ศรีสันต์ หลังจากที่ท่วม ทางเลือกของเราในการรับมือ อย่างแรกเราเตรียมอาหาร เตรียมยกของขึ้นที่สูง เตรียมอุปกรณ์กั้นน้ำ เตรียมตุนอาหาร แล้วคิดถึงตอนอพยพตอนไหนครับ แล้วตอนไหนที่เราเข้าสู่กระบวนการไปที่จะไปช่วยคนอื่น ตอนนั้นคิดยังไงถึงได้เริ่มออกไปช่วยคนอื่น

ณัฐธยาน ทรงฉลาด ก็คือว่าการแจ้งเตือนเนี่ย มีการตั้งข้อสังเกตเพิ่ม คือ การแจ้งเตือน มีหลายรูปแบบมาก แต่ปัญหาที่เจอกับตัวเองคือไม่เข้าใจในแผนที่ที่นักวิชาการพูดว่าหมายถึงอะไร ตะวันตก ตะวันออก คืออะไร ไม่รู้จักคลองเลย ว่าคลองคืออะไร เพราะว่า เราไม่ใช่คนในพื้นที่ เราเป็นคนต่างจังหวัดที่มาทำงาน แล้วก็ไปซื้อบ้านอยู่บางใหญ่ เราก็ถามเค้าว่ามันจะท่วมไหม ไม่ท่วมหรอก แต่พอเพื่อนในที่ทำงาน ก็คือท่วมหมดแล้ว ก็รู้ว่าท่วมแน่ๆ ย้ายออกเมื่อวันที่มีรถไปจอดบนทางด่วน นั่นคือรูปธรรมที่เราเห็นชัดที่สุด ลูกเล็กเราต้องหอบลูกออกไปก่อนที่จะไม่มีรถออกจากบ้าน ก็เลยย้ายไปอยู่บ้านญาติ แต่ว่าได้ช่วยคนอื่นไหม แทบไม่ได้ช่วยค่ะ

สามชาย ศรีสันต์ ขออนุญาตแลกเปลี่ยนนะครับ มีการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องน้ำท่วม รายงานระบุว่า ผู้หญิงจะตัดสินใจได้ดีกว่าผู้ชายนะครับในสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ผู้ชายก็จะกล้าหาญบ้าบิ่น สู้กับน้ำ แต่ผู้หญิงจะประเมินว่าเกิดอะไรขึ้นบ้างแล้วจะค่อยๆ ตัดสินใจ แล้วบ้านที่มีเด็ก อย่างในกรณีอย่างนี้นะครับ จะตัดสินใจออกก่อนเป็นอันดับแรก ในทางตรงข้าม บ้านที่มีคนแก่จะออกยาก

รุ่งโรจน์ เพชรระบูรณิน พื้นที่บ้านผมว่าเป็นพื้นที่รับน้ำแต่ต้น ก็เลยรู้สึกว่ามันทำใจได้อยู่ ว่าอย่างน้อยๆ เราก็เป็นพื้นที่ที่เสริมหลักให้คนกรุงเทพฯ เอาน้ำไปพักอยู่ซะตรงนั้น ความรู้สึกแรก เราต้องจัดแจงตัวเองให้พร้อม ก่อนที่เราจะไปช่วยคนอื่นนะ พ่อแม่เราจะไปอยู่ที่ไหน เอาไปฝากญาติไว้แล้วเรียบร้อยแล้ว บ้านปิดอะไรเรียบร้อยแล้ว แต่จริงๆ มันไม่ใช่ครับ ในระหว่างที่น้ำมันกำลังจะมาถึง ผมเองก็ทำไปทั้งสองอย่างครับ แต่พอพ่อแม่ออกไปอพยพไปอยู่ข้างนอกแล้วเนี่ย รู้สึกว่าตอนนั้นมันเป็นเรื่องฟรีสไตล์มากเลยคือ ชีวิตผมก็ไปลุยกับเพื่อนออกไปดูชาวบ้านไปช่วยเหลือ ไปส่งเสบียงแถวปทุมธานี ไล่ไปจนถึงนครสวรรค์ จนไปใช้ชีวิตกับชาวบ้านที่นครสวรรค์นะครับตอนนั้น ก็เบาตัวไปหน่อย สรุปว่าก็คือว่า ผมว่า ถ้าเรามีความกังวลใจ ถ้าเราจะออกไปช่วยเหลือคนอื่นเนี่ย มันเหนี่ยวรั้งเราอยู่มันทำให้เราไม่ค่อยจะเต็มที่เท่าไหร่นัก

สุกัญญา เศษขุนทด เราเห็นการแจ้งเตือนของรัฐ สำนักงานเขตตลิ่งชัน มีหนังสือออกไป อะไรอย่างนี้นะคะ แต่ว่าพอเราไปคุยกับคนในชุมชน เราโทร. ไปบอก ลุงว่าน้ำมันมาถึงบางใหญ่แล้วนะ สองสามวันไปถึงแน่ๆ แต่ว่าแค่ไหน เราก็ไม่รู้เหมือนกัน เพราะว่าการดูข้อมูลของเรา เราก็พึ่ง ศปภ. ไม่ได้ เราต้องออกมาให้น้องที่อยู่หน้าคอมพิวเตอร์ ที่สามารถคีย์ข้อมูลสถานการณ์ทางอินเทอร์เน็ตได้ น้องจะเข้าไปดูจากคนที่เข้ามารายงาน ในเฟส ซึ่งคนเหล่านั้นอยู่ในสถานที่น้ำท่วมจริง มันจะมีข้อมูลว่า เวลา 11.30 น. ระดับน้ำที่พื้นที่นี้สูงเท่าไหร่ๆ อย่างนี้ค่ะ

นที สรวารี ขออนุญาตครับ คือตัวเองคนละบ้านกับแม่ แต่ว่าอย่างที่บอกคุณแม่เขาก็จะเดินไปดูคลองที่อยู่จากบ้านห่างไปประมาณ 500 เมตร ทุกเช้าทุกเย็น ก็บอกแม่ว่า ถ้าน้ำมันปริ่มคลองเมื่อไหร่ ให้บอก พอน้ำปริ่มคลองเมื่อไหร่ แกก็โทร. มาบอก สิ่งแรกที่เราทำคือเข้าบ้าน แล้วไปช่วยยกตู้เย็นขึ้นไปชั้นสอง แล้วก็เอาน้ำที่เราเตรียมออกบริจาคให้คนอื่นเนี่ย เอาเข้าไปให้แม่ 10 แพ็ค แล้วก็ถามว่าต้องการอย่างอื่นไหม บอกไม่ต้องการ เพราะว่ายังมีรถเข้ามาขายของอยู่ สบายๆ อยู่ ก็พอจัดการตรงนั้นเสร็จ สองวันให้หลังน้ำก็ท่วมเข้ามาประมาณหน้าแข้งนะครับ น้ำก็ทะลักเพราะมันล้นคลองออกมา เข้ามาเต็มพื้นที่ แล้วก็ซอยวัดสุดใจกลายเป็นเกาะเลย น้ำก็ล้อม แต่ว่าออกไปตลาดได้นะครับเพราะยังมีรถเมล์วิ่งอยู่ ก็คือเดินลุยน้ำออกไปที่ตลาด แล้วก็เข้าวิถีชีวิตความเป็นอยู่ไม่มีปัญหา แล้วก็เราก็ออกไปดูแลคนอื่น เอาน้ำไปบริจาคที่นู่นที่นี่ เพราะเราก็รู้จักกับบริษัทที่ผลิตน้ำที่เป็นมิตรกัน เค้าก็ขายให้เราในราคาทุน เราก็ระดมเอาไปแจก ในระหว่างนั้น เราก็เห็นว่าชาวบ้านเองก็เริ่มรอคนเข้ามารับบริจาคในหลายๆ จุด โดยเฉพาะที่บ้านไม่มีใครเข้า ไม่มีหน่วยงานไหนเข้าไปแต่แรก พอดีเราก็รู้จักกับคนที่เคารพนับถือพลตรีขัตติยะ (ขัตติยะ สวัสดิผล) เขาก็โทร. มาถามว่าที่บ้านอาจารย์เป็นยังไงบ้าง เราก็บอกว่า ที่บ้านผมน้ำท่วมแม่ผมอยู่บ้านคนเดียว เขาก็บอก เดี๋ยวผมจัดการให้ เขาก็ประสานงานกันนะครับ ทีมของเสธ.แดงเขาก็เอาของเข้าไปบริจาคในซอยวัดสุดใจให้สองรอบ คือไม่มี

ใครเข้าไปจริงๆ นะครับ จะเอารถเข้าไปได้ก็ต้องใช้รถขับเคลื่อนสี่ล้อ ถึงจะเข้าไปได้ ก็ทุลักทุเลมาก รอบแรกก็ไปเสียอยู่แถวถนนสุวินทวงศ์เพราะไม่รู้เส้นทางว่าน้ำท่วมมากแค่ไหน ก็คือถนนเป็นทะเลเลย เราก็ใช้วิธีประสานงานครับ รู้จักใครประสานงานใคร ไปตรงไหน ไม่ได้บอกว่าเราพึ่ง ศปภ. ไม่ได้นะ แต่ว่าทุกอย่างพอไหลไปที่ ศปภ. แล้ว มันก็จะมีกลไกของทางราชการที่ต้องคัดกรอง ยังไม่รวมถึงกลไกทางภาคการเมืองที่มันสกัดกันเอง อะไรกันเองเยอะแยะไปหมด เราก็ใช้วิธีทางลัด ตกลงกันว่ากลุ่มนี้เขาอยากจะช่วย แล้วเค้ายังไม่รู้จะไปหาใคร เราก็ twitter ให้ ว่าไปตรงนั้นเลยต้องการสองร้อยชุด ห้าร้อยชุด ก็มันก็เร็ว เราก็ใช้วิธีเป็น hub เป็นในเรื่องของการส่งต่อข้อมูล เป็นอาสาสมัครออนไลน์มากกว่าที่จะบอกว่าทำที่ไหน มันมีกลุ่มที่เขาพร้อมจะไป แต่ยังไม่รู้ปลายทาง แต่เรารู้จักปลายทางแต่เราไม่มีของ เราก็จะบอกให้คนที่มีของไปที่ปลายทาง เพราะฉะนั้นมันก็จะมีคนส่งข้อมูลเข้ามาที่เรา แล้วก็จะมีการส่งออกตลอดเวลา แม้กระทั่งว่าเราเดินทางไปต่างจังหวัด ไปดูต้นน้ำหรืออะไร เราก็จะใช้วิธีนี้ เราไม่ได้อยู่กรุงเทพฯ แต่เราก็ส่งข่าวได้ ก็ถือว่าเป็นเครื่องมือในยุคนี้นะครับ ในยุคสมัยที่มันสามารถทำงานได้เพิ่มมากขึ้น

สามชาย ศรีสันต์ จะบอกว่าพึ่ง ศปภ. ไม่ได้ก็ได้นะครับ ในช่วงเวลาของการแจ้งเตือนจนกระทั่งรับรู้ว่ามีน้ำท่วมและมีการเตรียมการของชาวบ้านของประชาชนนะครับ คิดว่าในช่วงเวลานี้ บทบาทของอาสาสมัครควรจะเป็นอย่างไรครับ ก็ถามทุกท่านเลยนะครับ

รุ่งโรจน์ เพชระบูรณิน วันที่ทางเขตอุทกศาสตร์แจกทรายแล้วก็กระสอบว่าให้ไปขนเอานะครับ คือทุกคนก็แห่ไปรวมทั้งผมด้วย ผมเองก็เกิดคำถามขึ้นมาในใจว่า แทนที่เราขนทรายกันเข้าวัดเนี่ย เรากลับขนทรายกันเข้าบ้าน ผมรู้สึกอย่างนั้นจริงๆ ครับ แต่ผมก็ยังไปต่อแถวเพื่อรับทราย แต่ว่าสุดท้ายก็ไม่ได้เอา เพราะว่าไปคนเดียวขนไม่ไหว มันก็ทำให้คิดว่า จริงๆ แล้ว เราต่างคนต่างขนทรายเข้าไปเพื่อป้องกันบ้านตัวเอง กั้นไม่ให้น้ำเข้าบ้านตัวเอง ต้องยอมรับว่าเราไม่หลุดพ้นจากเรื่องผลประโยชน์ส่วนตนอย่างแท้จริงได้

พนิดา บุญเทพ โดยส่วนตัว ก็กลัวน้ำท่วมบ้านตัวเองเหมือนกัน แต่ว่าเอาแค่ไหน เอาอย่างไร และจะจัดการโดยภาพรวมส่วนรวมด้วยกันอย่างไร คือตัวเองเริ่มเข้ามาเป็นอาสาสมัคร ด้วยความที่ดิฉันทำงานกับนักศึกษาทำงานเรื่องค่ายอาสามันก็จะมีน้องที่ ใช้คำว่าจิตอาสานะคะว่า มีน้องที่เป็นจิตอาสาอย่างที่รู้จักกันในกลุ่มเยอะ พอถึงสถานการณ์ที่มันเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมด้วยกันเนี่ย แล้วจุดที่มันทำให้ตัวเองไปช่วย ในขณะที่เราไม่ได้เดือดร้อน คือเราไม่ใช่คนกรุงเทพฯ เป็นคนจังหวัดน่านนะคะ น้ำท่วมบ้านตัวเองมาเยอะ คือเราอยู่กรุงเทพฯ ตอนนั้นที่น่านมันคลี่คลายแล้ว แต่เราอยู่ในกรุงเทพฯ แล้วอยู่ในพื้นที่ที่อย่างไรก็ไม่ท่วม คือศิริราชค่ะ อย่างไรเสียก็ไม่ท่วม ก็คิดว่า ชาวบ้านเดือดร้อน แล้วเราจะอยู่ได้อย่างไร จุดที่ทำให้เราคิดว่าต้องไปช่วยคือ เราไม่เดือดร้อน แต่มีคนเดือดร้อนไม่น่าจะเป็นตัวเองนะคะ แต่มันเห็นพื้นที่ชาวบ้านเดือดร้อน ก็รวบรวมน้อง คือตอนแรกเราไม่ได้ประเมินสถานการณ์นะคะ เราทำแค่คอนเสิร์ตก่อน การตั้งศูนย์ "คนไทยรุ่นใหม่ใจอาสา" เพื่อผู้ประสบภัย มันเป็นผลที่ตามมาจากการทำคอนเสิร์ต ก็เอาไปช่วยต่างจังหวัดก่อน แล้วพอทำคอนเสิร์ตเสร็จแล้วเนี่ย น้ำมันเริ่มมา เริ่มไล่มาก็กลับมาคุยกันว่า จะทำแค่ไฟไหม้ฟางก็จบหรือว่ายังไงต่อ ทีมงานก็มาคุยงานกัน ไม่งั้นก็ช่วยรับของบริจาค ตอนนั้นแค่รับของบริจาคนะคะ ยังไม่มีเงิน คือศูนย์คนรุ่นใหม่เนี่ย ทำ 3 ขั้นตอนนะคะ อันแรกก็คือเรื่องของการรับของบริจาค ช่วยเหลือเฉพาะหน้า อันที่สองคือเรื่องของการฟื้นฟู และอันที่สามคือเรื่องของฐานข้อมูล รวบรวมถอดบทเรียนอาสาสมัคร ตอนนั้นแทบไม่คิดอะไรเลยค่ะ ทำงานแบบไฟไหม้ฟางจริงๆ คือรับของมาส่งต่อ หรือช่วยเหลือเท่าที่เราจะช่วยกันได้ ศูนย์พวกเราเป็นศูนย์เฉพาะกิจจริงๆ นะคะ มารวมตัวกัน ไม่มีแผนไม่มีอะไรสักอย่าง ก็ทำงานแล้วก็ศึกษากัน คุยงานกันวันต่อวัน เฉพาะหน้าจริงๆ ในงานที่ทำอยู่ ก็เลย ตอนนั้นพอรับของบริจาคเสร็จแล้ว มันก็มีเรื่องของการอพยพ ช่วยเหลือของการอพยพต่อในภายหลัง ก็ประมาณนี้

สามชาย ศรีสันต์ ที่ควรจะเป็น จากบทเรียนที่เราเห็น ในช่วงการเตรียมการต่างๆ บทบาทอาสาสมัครควรมีในช่วงนี้ไหม หรือว่าต้องท่วมแล้วถึงควรจะเข้าไปช่วย อย่างตอนนี้เรากำลังพูดถึงว่า ช่วงที่มีการเตรียมการน้ำท่วม มีการแจ้งเตือน มีการรับรู้แล้วว่าน้ำจะท่วม บทบาทอาสาสมัครควรจะเป็นอย่างไรจากประสบการณ์ของเรา

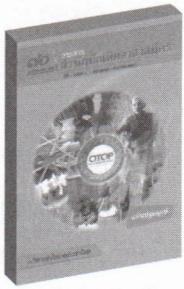
นที สรวารี ขออนุญาต เอาแบบสั้นๆ กระชับ ภาพนี้เห็นมาตั้งแต่ปี 53 ระหว่างที่ไป ก็กลับมาคุยกับทีมงานว่า เราน่าจะทำผ้าป่าเรือ ปี 53 แต่เราไม่คิดว่าปี 54 จะท่วมนะ แต่ว่าประเมินสถานการณ์แล้วคุยกับคนในพื้นที่ว่า ปี 54 เนี่ยท่าจะหนัก น่าจะทำผ้าป่าเรือ ระดมเรือไว้เลย รับรองได้ใช้แน่ แถวป่าโมกข์แถวอะไรอย่างนี้นะครับ ก็เอากลับมาคุยกัน แล้วก็โยนๆ ประเด็นทิ้งเอาไว้แล้วก็ไม่คิดว่ามันจะได้ ทีนี้ถามว่าอาสาสมัครในช่วงของการเตือนภัย สามารถทำอะไรได้บ้าง ผมว่าพูดถึงอาสาสมัครหลายคนเป็นได้นะ ในหลายๆ สาขานักวิชาการที่เสนอข้อมูลเรื่องน้ำ ช่วงก่อนที่น้ำจะท่วมจริงๆ ส่วนใหญ่เป็นนักวิชาการตู้ปลาทั้งนั้นเลย อะไรคือนักวิชาการตู้ปลา คือน้ำมากั้นน้ำไว้ แต่ไม่บอกว่าน้ำจะไปไหน กั้นเป็นชั้นๆ ไว้ไม่บอกว่าน้ำจะไปไหน เหมือนกับกั้นเอาไว้แล้วจะทำนาเกลือให้มันระเหยไปเองอย่างนั้นนะ คือเราต้องเสนอข้อมูลที่เป็นข้อมูลคู่ขนาน ถ้าไม่กั้น จะเปิดทางให้น้ำไหลได้หรือไม่อะไรอย่างนี้ คือมันก็เป็นอาสาสมัครในเชิงข้อมูล แล้วก็แย้งนักวิชาการ ไม่จำเป็นต้องเชื่อนักวิชาการโดยทำการตรวจสอบข้อมูลตั้งแต่แรก เพราะข้อมูลในตอนแรกเป็นข้อมูลเรื่องการกั้นน้ำหมดเลย ข้อมูลเรื่องการระบายน้ำมันเพิ่งจะโผล่ออกมาตอนช่วงปลายๆ ของน้ำท่วม ถึงจะบอกกันว่าการระบายน้ำเป็นอย่างไร ผมเชื่อว่ามีคนที่มีไอเดียที่จะบรรเทาไม่ให้น้ำมันท่วมหนักได้ เพราะฉะนั้นการส่งต่อข้อมูล และการเข้าไปบำรุงขวัญ ไม่ให้มันเกิดความตระหนกอาสาสมัครสามารถเข้าไปจัดระบบตรงนั้นได้ แล้วต้องแสดงบทบาทเตือนให้ชัดว่าบางอย่างบางข้อมูลมันเป็นข้อมูลที่นำไปสู่ความตื่นตระหนกจริงๆ มันเริ่มต้นตั้งแต่ตรงนั้น คือแย้งได้ เราไม่จำเป็นต้องเชื่อสื่อทั้งหมด ในข้อมูลตอนแรกที่ออกมา มันไม่มีทางออกเลย ยังไงก็ท่วม

แล้วท่วมสูง 5 เมตร 7 เมตร อย่างที่ทุกคนประเมิน แล้วทางออกมันคืออะไรล่ะ ทางออกน่ะมันค่อยมาทีหลัง แต่ว่ามันตื่นตระหนกไปแล้ว

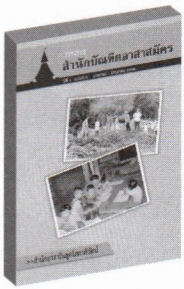
สำหรับตอนที่มันท่วมต้องไปช่วยให้อยู่กับน้ำได้ ไม่ใช่ไปทำใจไปสร้างกำลังใจให้เขาอยู่กับน้ำให้ได้ สังเกตว่ามันมีคนที่ใช้ชีวิตเล่นอยู่กับน้ำไปเลยก็มี ผมว่าตรงนั้นก็เป็นบทบาทของอาสาสมัคร ผมยังยืนยันว่าเราต้องกระโดดลงไปทำข่าว ลงไปเล่นกับข้อมูล แล้วฉีกข้อมูลเพื่อให้มันเป็นอีกข้อมูลทางเลือก

สุกัญญา เศษขุนทด สำหรับการเตรียมการ ควรจะมีอยู่เหมือนกันนะคะ อย่างน้อยคือเราก็เห็นอาสาสมัครไปเยอะ แล้วก็ช่วงที่ลงไปช่วยอพยพคน เราก็เห็นว่าคนอยากลงไปช่วยแต่ว่าทำไม่เป็น พอทำอะไรไม่เป็นแล้วมันก็เป็นปัญหาคะ คืออย่างที่พี่พนิดาพูดถึงเรื่องการตั้งศูนย์เฉพาะหน้าอย่างนี้ ความเฉพาะหน้าบางที่มันก็ต้องอาศัยทักษะ เพื่อเข้ามาช่วยจัดการ ให้จัดการปัญหาหรือจัดการศูนย์ด้วยเหมือนกัน พอเริ่มขยับไปเป็นทีมอพยพ คนที่เราไปอพยพมันก็ต้องมี คนในทีมที่สามารถประเมินสถานการณ์ในพื้นที่นั้นๆ ที่จะลงไปด้วยได้เหมือนกัน แล้วก็ไปเจอคนเจ็บคนป่วยอย่างนี้ ทักษะเหล่านี้บางคนต้องเตรียมมาก่อน แล้วอาสาสมัครที่ลงมาช่วยเนี่ย ต้องรู้ ต้องประเมินศักยภาพตัวเองได้ด้วย ต้องรู้เลยว่าคุณไปแล้วคุณทำได้ แล้วถ้าคุณเจอสถานการณ์อย่างนี้จะช่วยแก้ปัญหาได้ ปฐมพยาบาลเบื้องต้นได้ การช่วยเหลือเบื้องต้น ห้ามเลือด กรณีที่ไปเจอคนเจ็บ คนป่วย คนไข้ หรือถูกของมีคมบาด หรือผู้ที่ประเมินสถานการณ์แล้วรับรู้ข้อมูล แล้วสามารถให้ข้อมูลคนที่ลงพื้นที่สถานการณ์นั้นได้ว่า ระดับน้ำสูงแล้วนะ 4 โมงเย็นต้องถอนกำลังออก เพราะน้ำมันจะลงมาปิดเส้นทางรถแล้วจะออกไม่ได้ คือเรื่องแบบนี้มันต้องมีค่ะ เพื่อที่จะสามารถสนับสนุนคนที่อยู่หน้างาน หรือแม้แต่เป็นข้อมูลให้พื้นที่ต่อๆ ไปด้วย ซึ่งทักษะเหล่านี้เราต้องเตรียมอาสาสมัคร และอาสาสมัครต้องเตรียมพร้อมตัวเองด้วย

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัครฉบับที่ผ่านมา

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2547
"วิพากษ์นโยบายประชานิยม" (ฉบับปฐมฤกษ์)

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2548
"สำนึกอาสาในยุคโลกาภิวัตน์"

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2548
"ธรรมาภิบาลกับการปกครองท้องถิ่น"

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 2 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2549
"1 ปี สึนามิกับการฟื้นฟูชุมชน"

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2549
"สร้างสรรค์สุขภาวะชุมชนถ้วนหน้า"

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2550
"ศักยภาพภาคประชาชนกับคุณภาพชีวิตเมืองและชนบท"

นิตยสารบัณฑิตอาสาสมัคร

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 4 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2550
"หลากหลายชีวิตคนชายขอบ: ความรู้และความจริง"

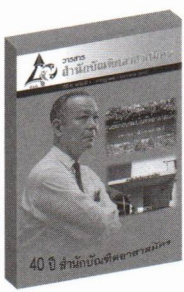
วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 4 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2551
"อาสาสมัคร: จากชุมชนสู่สังคม"

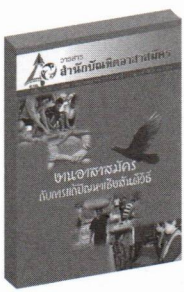
วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 5 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2551
"พลวัตชุมชน: เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม"

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2552
"ชุมชน สังคมไทยท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลง"

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2552
"40 ปี สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร"

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 และ ปีที่ 7 ฉบับที่ 1
ประจำเดือนมกราคม-ธันวาคม 2553
"งานอาสาสมัครกับการแก้ปัญหาเชิงสันติวิธี"

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัครฉบับที่ผ่านมา

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 มกราคม-มิถุนายน 2554
"ผู้นำจิตอาสาไร้พรมแดน"

วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 กรกฎาคม-ธันวาคม 2554
"สิทธิคนยากจนในสังคมไทย"

การเสนอบทความเพื่อพิมพ์ใน วารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร

1. ระบบการประเมินบทความ (Peer Review Process)

ประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญภายนอกซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชานั้น ๆ อย่างน้อย 2 คน โดยผู้เขียนบทความและผู้ประเมินไม่รู้จักกัน (double-blind) หลังจากนั้นจะส่งความเห็นของผู้ประเมินให้กับเจ้าของบทความ โดยที่ทางกองบรรณาธิการอาจให้ผู้เขียนแก้ไขบทความและส่งให้กองบรรณาธิการภายในระยะเวลาที่กำหนด

2. กำหนดการตีพิมพ์

ปีละ 2 ฉบับ วารสารมีกำหนดออกในฉบับที่ 1 ระหว่างเดือน กรกฎาคม-ธันวาคม และฉบับที่ 2 ระหว่างเดือน มกราคม-มิถุนายน

3. การรับพิจารณาบทความ

กองบรรณาธิการยินดีรับบทความวิชาการ, บทความวิจัย, รวมทั้งผลงานของนักศึกษาปริญญาโทและปริญญาเอก และเปิดกว้างสำหรับงานเขียนสารคดีเชิงวิชาการ รวมทั้งงานวิชาการของท้องถิ่น ซึ่งเขียนขึ้นจากประสบการณ์การค้นคว้า ทดลองภายใต้หลักการภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีระบบการอ้างอิงตามที่วารสารกำหนด

4. การส่งผลงานตีพิมพ์

1. บทความจะต้องอยู่ข่ายหัวข้อที่ว่าด้วยการพัฒนา ทั้งในมิติของการพัฒนาคน สังคม และชุมชน และงานอาสาสมัครเพื่อการพัฒนา โดยไม่จำกัดพื้นที่ศึกษาเฉพาะชนบทเท่านั้น แต่หน่วยในการศึกษาควรมีลักษณะที่เรียกว่า "ความเป็นชนบท" (rurality) เช่น คนชนบทในเมือง คนเมืองที่มีรสนิยมการบริโภคสินค้าชนบท หรือเมืองที่มีส่วนสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชนบท

2. เป็นบทความที่ต้องไม่เคยรับการตีพิมพ์ หรือเสนอตีพิมพ์ที่ใดมาก่อน

3. บทความ ประกอบด้วยชื่อบทความ ชื่อ-สกุล และชื่อหน่วยงานหรือสถาบันที่ผู้เขียนสังกัด e-mail และหมายเลขโทรศัพท์ติดต่อ บทความมีความยาวไม่เกิน 25 หน้า A4 รวมบทคัดย่อ และรายการอ้างอิง

4. ส่งบทความในรูปของไฟล์ Microsoft Word นามสกุล .doc ตัวอักษร Cordia 16 พอยต์ ภาษาอังกฤษใช้ Times New Roman ขนาด 12 พอยต์

5. ต้นฉบับบทความวิชาการต้องมีบทคัดย่อ ภาษาไทยและ/หรือ ภาษาอังกฤษ ความยาวไม่เกิน 250 คำ พร้อมระบุคำหลัก (keywords) ที่สะท้อนเนื้อหาสำคัญในบทความ

6. ผู้เขียนจะทราบผลการพิจารณาภายในระยะเวลาไม่เกิน 3 เดือน นับแต่วันที่กองบรรณาธิการได้รับบทความ

7. ต้นฉบับที่เป็นงานแปลหรือเรียบเรียง จะต้องบอกแหล่งที่มาโดยละเอียด

8. ผู้เขียนต้องระบุชื่อ-นามสกุล จริง สถานที่ทำงานหรือที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้ และประวัติโดยย่อ

9. ต้นฉบับที่มีภาพประกอบ โปรดระบุตำแหน่งที่จะวางภาพ

10. บทความที่ผ่านการกลั่นกรอง จะได้รับการตีพิมพ์ และผู้เขียนจะได้รับวารสารเป็นอภินันทนาการ 3 เล่ม

11. ส่งมาต้นฉบับทาง e-mail หรือแผ่น CD มาที่

ดร.สามชาย ศรีสันต์ e-mail: samsunt@hotmail.com
นายเฉลิมเกียรติ ตะดวงดี e-mail: chalermkiat_@hotmail.com
สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต
ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12120

5. การอ้างอิง

การอ้างอิง/บรรณานุกรม ให้ใช้ระบบการอ้างชื่อผู้แต่งและปีที่พิมพ์ (ระบบ Harvard) สามารถดูรายละเอียดการอ้างอิงได้จากคู่มือพิมพ์วิทยานิพนธ์ที่จัดพิมพ์และเปิดให้ download โดยสำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โดยจัดทำรายการเอกสารที่อ้างอิง/บรรณานุกรมไว้ท้ายเล่ม และเรียงตามลำดับอักษร ส่วนการทำเชิงอรรถให้เรียงลำดับตามหมายเลขจนจบเนื้อหาของบทความ ผู้เขียนจะต้องตรวจสอบความถูกต้องของการอ้างอิงโดยถี่ถ้วนก่อนส่งบทความให้กองบรรณาธิการพิจารณา

ผู้อ่านที่ต้องการสมัครเป็นสมาชิกวารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร หรือสนับสนุนการจัดพิมพ์วารสาร โปรดกรอกรายละเอียด ชื่อ ที่อยู่ ที่ต้องการให้ส่งวารสารไปให้ พร้อมทั้งโอนเงินบริจาคสนับสนุนการจัดพิมพ์วารสาร ในอัตราค่าสมาชิก 500 บาท ต่อวารสาร 4 เล่ม

ชื่อบัญชี ออมทรัพย์สำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
เลขที่ 026-1-15884-8
ธนาคารกรุงไทย จำกัด (มหาชน) สาขาท่าเตียน

ต้องการให้จัดส่งวารสารไปที่

ชื่อ-นามสกุล.....

ที่อยู่.....

.....

หมายเลขโทรศัพท์ติดต่อ.....

ได้โอนเงินสนับสนุนการจัดพิมพ์วารสาร เป็นจำนวน.....บาท

โดยเริ่มตั้งแต่ปีที่..... ฉบับที่.....

โปรดส่งแบบฟอร์มพร้อมสำเนาการโอนเงินมาที่

กองบรรณาธิการวารสารสำนักบัณฑิตอาสาสมัคร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต
ปทุมธานี 12121
หรือ โทรสาร 0-2564-4430

“

กัญญาวีร์ เล่าประสบการณ์ของเธอว่า “บ้านของดิฉันปลูกติดริมคลองที่น้ำท่วมทุกปี จึงไม่เคยชินกับสถานการณ์ภัยธรรมชาติแบบนี้มาก่อน เพราะในปี 2545 ตอนที่ดิฉันยังเด็ก ปริมาณน้ำไม่มากเท่าไรนัก แต่ครั้งนี้เมื่อวันที่ 7 ตุลาคมที่ผ่านมา เป็นวันที่ไม่อยากออกไปไหนเพราะทางองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ได้ประกาศเตือนภัยให้ขนย้ายของขึ้นที่สูง ในความรู้สึกตอนนั้นคิดว่าเราจะต้องมาเป็น “ผู้อพยพ” แล้วหรือ? เพราะตั้งแต่เกิดมาปีนี้ถือเป็นปีแรกและเป็นครั้งแรกในชีวิต ความรู้สึกในขณะนั้น รู้สึกสับสนหดหู่ ทำอะไรไม่ถูก อยากจะร้องไห้ กลัวว่าไม่มีบ้านอยู่”

จากบทความเรื่อง พระนครศรีอยุธยาผจญมหาอุทกภัย

”